

KMÜ EFAD

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

7 CİLT
VOLUME ■

2 SAYI
ISSUE ■

ARALIK/DECEMBER 2024

E-ISSN: 2667-4424

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

CİLT/VOLUME: 7

SAYI/ISSUE: 2

E-ISSN: 2667-4424

ARALIK / DECEMBER 2024

KARAMAN

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2667 - 4424

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 2 • Aralık/December 2024

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
Owner on Behalf of the Karamanoglu Mehmetbey University
Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

Editör / Editor

Prof. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. İsmail AKKAŞ
Arş. Gör. Muhammed Talha SEYİTHAN
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Alan Editör Kurulu / Field Editor Board

Arkeoloji:

Doç. Dr. Hatice KÖRSULU
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Berk TOKBUDAK
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Coğrafya:

Dr. Öğr. Üyesi Murat POYRAZ
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir)

Felsefe:

Doç. Dr. Tarık Tuna GÖZÜTOK
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Psikoloji:

Doç. Dr. Abdullah DAĞCI
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Sosyoloji:

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPINAR
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Tarih:

Prof. Dr. Alaattin UCA
Dr. Öğr. Üyesi Emre KOÇ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Batı Dilleri ve Edebiyatları

(Alman, Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan, İspanyol):
Doç. Dr. Serap SARIBAŞ
Arş. Gör. Dr. Fırat SOYSAL
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Doğu Dilleri ve Edebiyatları

(Arap, Çin, Fars, Rus, Hint):
Doç. Dr. Ahmet Hamdi CAN
Doç. Dr. Esin EREN SOYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Sanat Tarihi:

Doç. Dr. Murat KARADEMİR
(Selçuk Üniversitesi, Konya)

Türk Dili ve Edebiyatı:

Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR
Doç. Dr. Onur AYKAÇ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Türkçe Yazım Editörleri / Turkish Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTÜRK
Arş. Gör. Dr. Abdullah TOPCU
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

İngilizce Dil Editörleri/English Language Editors

Arş. Gör. Dr. Emre BEYAZ
Arş. Gör. Meryem Senem BAŞCI
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Dergi İletişim / Journal Contact

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunus Emre Yerleşkesi 70200 Karaman/Türkiye
Telefon: +90 338 226 2141 Fax: +90 338 226 2139
E-Posta: efad@kmu.edu.tr - Web: <https://dergipark.org.tr/pub/efad> - <http://kmu.edu.tr/efad/tr>

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 2 • Aralık/December 2024

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah SOYKAN**
(Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Adem ÖGER**
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet SARI**
(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet YİĞİT**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL**
(Bursa Teknik Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Alaattin AKÖZ**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ali AÇIKEL**
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Beate BÖHLENDORF ARSLAN**
(Philipps-Universität Marburg, Almanya)
- Prof. Dr. Besim ÖZCAN**
(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN**
(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Çağatay BENHÜR**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ercan OKTAY**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Erdinç YÜCEL**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Feridun ATA**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Erkan ALKAÇ**
(Mersin Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÖNCEL**
(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Fikret KARAPINAR**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Giray FİDAN**
(Gazi Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ**
(İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hanifi VURAL**
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA**
(Trakya Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan YILMAZ**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet KORAŞ**
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hüseyin TUROĞLU**
(İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim KUNT**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim SOLAK**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU**
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. İsmet ÜZEN**
(Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT**
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Kirami ÖLGEN**
(Ege Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA**
(Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Olimpiu POP**
(Babes-Bolyai University, Romania)
- Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŞDELEN**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet KURT**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Hilmi DEMİR**
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Murat DURUKAN**
(Mersin Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa AYDIN**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Necmi UYANIK**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Nergis BİRAY**
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Osman DOĞANAY**
(Aksaray Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR**
(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Recep DURGUN**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Sinan GÖNEN**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Tahir BALCI**
(Çukurova Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI**
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Yüksel ÇELİK**
(Marmara Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Turan KARATAŞ**
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN**
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Veysel ŞAHİN**
(Fırat Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Nurullah YILMAZ**
(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Warren EASTWOOD**
(Birmingham University, United Kingdom)

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 2 • Aralık/December 2024

Taranan İndeksler ve Veri Tabanları/ Indexes & Databases

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) *Academic Journal Index*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *OpenAlex*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *SOBIAD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)* ve *WorldCat* tarafından taranmaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (KMU EFAD) is indexed by *Academic Journal Index*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *OpenAlex*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *SOBIAD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)* and *WorldCat*.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, *çift-körleme hakemlik süreci* yürüten, dizin ve platformlarında taranan *Uluslararası* akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (KMU EFAD) is an international academic journal that publishes a volume and two issues per year (June and December). All kinds of content responsibility of the articles published in the journal belong to the authors and do not reflect the institutional view of our faculty. Manuscripts may not be published partially or completely elsewhere without the permission of the publisher.

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 2 • Aralık/December 2024

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Haluk SELVİ

(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim ERDOĞDU

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN

(Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Birol İPEK

(Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Erol KARCI

(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN

(Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVEN

(Artvin Çoruh Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Eda ÇAKMAKKAYA

(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN

(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fikret YILMAZ

(Yozgat Bozok Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ

(Kafkas Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı ÖZKAYA

(Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nejla GÜNAY

(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN

(Bartın Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat KADIROĞLU

(Kocaeli Üniversitesi)

Doç. Dr. Selami ALAN

(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Vural BAŞARAN

(Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR

(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meltem CAN

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serpil TİMUR

(Ardahan Üniversitesi)

Dr. Derya KILIÇKAYA

(Kocaeli Üniversitesi)

Dr. Lütfiye KOÇ

(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 2 • Aralık/December 2024

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Tehcir Sürecinde Konya Valisi Ahmet Muammer Bey'in Ermeni Kilisesini Yıkma Kararı ve Sonuçları100**
The Decision of Konya Governor Ahmet Muammer Bey to Demolish the Armenian Church During the Deportation Process and its Consequences
Alaattin UCA & Erol YÜKSEL
- Francis Bacon'ın Bilim ve Tümevarım Hakkındaki Görüşlerine Yönelik Bir İrdeleme120**
An Examination of Francis Bacon's Views on Science and Induction
Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU & Gülan SARILI
- An Examination of Noun And Verb Bias In Turkish Preschool Story Books136**
Türkçe Okul Öncesi Hikâye Kitaplarında Ad veya Eylem Yanlılığın İncelemesi
Melike GÖZÜTOK
- Güzele Ne Oldu? Antik Yunan'dan Bugüne Sanatı Tanımlama Aracının Dönüşümü148**
What Happened to Beauty? The Transformation of the Means of Defining Art from Ancient Greece to Present
Betül YILDIRIM
- Batı Balkanlar'da Ulusçuluk Süreci ve Bosna-Hersek163**
Bosnia-Herzegovina and the Process of Nationalism in the Western Balkans
Doğan GÜN
- Mustafa Kutlu'nun Dürbünlü Çiçek Hikâyesine Ekoeleştirel Bir Bakış175**
An Ecocritical Perspective on Mustafa Kutlu's Story, Dürbünlü Çiçek (The Flower with Binoculars)
Faruk DÜNDAR
- Cumhuriyetin İnsan Yaşamındaki Yeri ve Önemi185**
The Place and Importance of the Republic in Human Life
Celal YEŞİLÇAYIR
- Hurufilik ve Bektaşilik Münasebetleri Bağlamında Sâfi Baba Divanı196**
Safi Baba's Divan in the Context of Relationships with Hurufism and Bektashism
Murat ASLAN
- Anamur'dan Tarihöncesi Bir Keşif: Alaköprü Mağarası Resimleri213**
A Prehistoric Discovery From Anamur: Alaköprü Cave Paintings
Süleyman Ali SOL & Murat KARAKOÇ & İsmail AKKAŞ

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 2 • Aralık/December 2024

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

İnceleme Makaleleri / Review Articles

Michel Foucault'nun İktidar Türleri Çerçevesinde Bir Distopya: "1984"229

A Dystopia within the Framework of Michel Foucault's Types of Power: "1984"

Ayten KOÇ AYDIN & Yeliz CANDEMİR DOĞAN

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" Adlı Romanında Geçen Edatların Görev ve Anlam Özellikleri Açısından İncelenmesi.....240

Analyzing the Prepositions in Yakup Kadri Karaosmanoğlu's Novel "Yaban" in terms of Their Function and Meaning

Berivan ÖZHAN & Kerim TUZCU

MAKALELER

ARTICLES

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 18/09/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 03/07/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atıf Künyesi (Citation): Uca, A. & Yüksel, E. (2024). Tehcir Sürecinde Konya Valisi Ahmet Muammer Bey'in Ermeni Kilisesini Yıkırma Kararı ve Sonuçları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 100-119.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1509729>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.
Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

TEHCİR SÜRECİNDE KONYA VALİSİ AHMET MUAMMER BEY'İN ERMENİ KİLİSESİ'Nİ YIKTIRMA KARARI VE SONUÇLARI

Alaattin UCA*

Erol YÜKSEL**

Öz

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sırasında 27 Mayıs 1915 tarihinde Sevk ve İskân Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanunun amacı, asayışı bozan unsurların buldukları yerlerden başka yerlere gönderilmelerini sağlamaktır. Osmanlı Devleti güvenlik için tehlikeli gördüğü yüzbinlerce Ermeni'yi bu süreçte kendi toprakları içinde yer değiştirmeye tabi tutmuştur. Bazı Ermenilerin tehcire tabi tutulduğu bu dönemde Konya vilayeti önemli bir role sahiptir. İstanbul ile Halep arasındaki meşhur demiryolunun büyük istasyonlarından biri olan Konya hem bu özelliği ile hem de stratejik konumu ve sahip olduğu kaynaklarıyla tehcirin önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu çalışmada tehcir sırasında Konya'da Alâeddin Tepesi'nde bir Ermeni kilisesinin yıkırılması üzerinde durulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivindeki belgeler ışığında, Ermeni kilisesinin kim tarafından ve niçin yıkırıldığı incelenmiştir. Bu olayın sosyal ve siyasi sonuçları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Ermeni Tehciri, Ermeni Kilisesi, Alâeddin Tepesi, Konya Valisi Muammer Bey.

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-posta: alaattinuca@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4211-6744>.

** Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-posta: erolyuksel@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3029-2342>.

THE DECISION OF KONYA GOVERNOR AHMET MUAMMER BEY TO DEMOLISH THE ARMENIAN CHURCH DURING THE DEPORTATION PROCESS AND ITS CONSEQUENCES

Abstract

The Ottoman Empire enacted the Law of Deportation and Settlement on May 27, 1915, during World War I. This law aimed to relocate individuals deemed disruptive to public order from their current locations to other regions. Under this circumstance, the Ottoman government subjected hundreds of thousands of Armenians, perceived as a security threat, to displacement within their own lands. The province of Konya played an important role in this period when some Armenians were put to deportation. Konya, one of the major stations of the famous railway between Istanbul and Aleppo, became one of the most important centers of deportation due to this feature, its strategic location and the resources it possessed. This study focuses on the demolition of an Armenian church at the top of Alaeddin Hill in Konya during the Deportation period. Utilizing documents from the Ottoman Archives at the Presidency of the State Archives, the research delves into the question of who instigated the destruction and the underlying motives behind it. The social and political results of this event are also examined.

Keywords: Konya, Armenian Deportation, Armenian Church, Alaeddin Hill, Muammer Bey, Governor of Konya.

Giriş

Sait Halim Paşa'nın Sadrazam ve Talat Paşa'nın Dâhiliye Nazırı olduğu hükûmet, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olumsuzluklar üzerine tedbir almak zorunda kalmıştır. 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu'na göre Osmanlı Devleti asayiş bakımından tehlikeli gördüğü bazı Ermenileri tehcire tabi tutmuştur.¹ Tehcir sırasında Konya, demiryolu üzerinde bulunan bir şehir olması ve diğer özelliklerinden dolayı Ermeni muhacirlerin sevk ve iskân edildikleri önemli merkezlerden biri olmuştur.

1 Haziran 1915'ten 15 Mart 1916'ya kadar yapılan kitlesel yer değiştirme yaklaşık dokuz ay sürmüştü ve bu tarihten sonra vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen talimatla tehcir durdurulmuştur (Sarinay, 2007: 362). Buna rağmen bazı yerlerde kitlesel olmasa da Ermeni tehcirinin 1918 yılı Ekim ayına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. 15 Şubat 1917'de kurulan Talat Paşa Hükümetinin 8 Ekim 1918 tarihinde istifasından sonra görevi devralan İzzet Paşa Hükümeti, sevke tabi tutulanların isterlerse eski yerlerine dönebileceklerine karar vermiştir. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 19 Ekim 1918 tarihinde kurduğu Hükümetin programında nakil ve sevk edilmiş Ermenilerin ve diğer vatandaşların eski yerlerine dönmelerine izin verileceğini ve zararlarının ödeneceğini belirtmiştir (Tosun, 2015: 86).

Yeni Hükümetin programında yer alan bu konuyla ilgili olarak, Dâhiliye Nezareti Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Konya'nın da içinde bulunduğu bazı vilayetlere 22 Ekim 1918 tarihli bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, savaş hâli dolayısıyla askerî kararlarla buldukları yerlerden çıkarılarak başka bir yere sevk edilmiş olanların eski yerlerine dönmelerine izin verileceği bildirilmiştir (Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı, 2007: 395-396).

Tehcir sürecinde Konya'da birçok önemli gelişme yaşanmıştır ki bunlardan biri de şehrin merkezinde Alâeddin Tepesi'nde bulunan Ermeni kilisesinin Valinin emriyle yıktırılması olayıdır. Bu konuda sonradan yapılan soruşturmada resmî emrin belgesine rastlanmamıştır. Fakat Valinin yıkım konusunda resmi emir verdiği daha sonra yapılan tahkikatta sorgulanan Mühendis Bekir Bey'in ifadesinden anlaşılmaktadır. Konya Polis Müdürlüğü de benzer kanaatte olduğunu Dahiliye Nezaretine bildirmiştir.

Tehcirden geri dönüşler başlamadan önce dönemin Konya Valisi Ahmet Muammer Bey'in verdiği bir karar veya emir ve bu emrin uygulanması, Mütareke Dönemi'nde İtilaf Devletleri'nin baskısıyla bir dizi

¹ Ermenilerin tehcir edilmesinde rolü olan Sadrazam Sait Halim Paşa, Roma'da, Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa ise Berlin'de Ermeni teröristler tarafından şehit edilmişlerdir.

tartışma ve soruşturmayla neden olmuştur. Bu karar Alâeddin Tepesi'nde bulunan Ermeni kilisesinin² yıktırılmasıdır.

Alâeddin Tepesi'nde 19. yüzyılın sonlarında biri mescide çevrilmiş olan üç tane kilise vardır. Clement Huart'a göre burada bir Hristiyan kilisesinden kalmış saat kulesi ile Rum ve Ermenilere ait çifte kilise bulunmaktadır. Saat kulesinin yuvarlak şekli oldukça enteresandır. Çifte kilise ise özellik taşımayan bir yapıdır (Huart: 1978: 92, 100). Çifte kiliseden kasıt, Rum ve Ermeni kiliseleridir. Bunların kendi amaçları doğrultusunda kullanımı yıktırılınca kadar devam etmiştir.

Huart'ın bahsettiği Bizans kilisesi, Osmanlılar tarafından önce mescide çevrilmiş ve daha sonra da kubbesi üzerine 1872 yılında yapılan dört köşe oda ve onun üzerine eklenen dört tarafında saat kadranı bulunan kule ile saat kulesi hâline getirilmiştir (Eyice, 1994: 477). Bizans Dönemi'nden intikal eden kilise mescide çevrilince Eflatun Mescidi adını almıştır. (Muşmal ve Gürbüz, 2023: 454, 456). Bu makalenin konusunu teşkil eden Ermeni kilisesinin yıktırılması emrini veren Konya Valisi Muammer Bey zamanında, Eflatun Mescidinin daha önce saat kulesine dönüştürülmüş olan kısmı yani yapının üzerindeki ahşap oda ile saat kulesi sökülüp kaldırılmış ve kubbenin üstü yeniden kiremitle kaplanmıştır. Başka bir ifadeyle Muammer Bey bir Bizans kilisesini orijinal hâline getirmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarında beliren şartlar gereği Eflatun Mescidi bir süre gaz yağı deposu ve cephanelik olarak kullanıldıktan sonra 1921'e doğru temellerine kadar yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır (Eyice, 1994: 477). Bir başka rivayete göre de Kurtuluş Savaşının hengâmeli günlerinde Rum ve Ermeniler Eflâton Mescidinin kendilerine verilmesini ve yeniden kilise hâline getirilmesini talep edince bunu güvenlik açısından bir tehdit olarak gören 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay Paşa, 1919 yılında bir yaz gecesi patlayıcı kullandırmak suretiyle Eflâton kilisesini yıktırılmıştır. 1921 yılında ise kalıntıları da ortadan kaldırılmıştır (Boran ve Bayar, 2016: 347).

İbrahim Hakkı Konyalı'ya göre Konya Türkleştikten sonra Selçukîler, Alâeddin Tepesi'nde Bizans Dönemi'nden kalma Eflâton kilisesini mescit hâline getirmiştir. Bu bina Konya'nın ilk Müslüman mabetlerinden biridir. Son zamanlarda binanın üstüne sesi bir iki saat öteden duyulabilen bir çalar saat takılmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşı esnasında bir takdirsizliğin kurbanı olarak yıktırılmıştır (Konyalı, 2007: 123).

Günümüzde Alâeddin Tepesinde bulunan tarihî Alâeddin Camiinin de eski bir kilise kalıntısı üzerine yapıldığı iddia edilirse de bunun aslı yoktur (Eyice, 1989: 325).

Süheyl Ünver'in ifadesiyle Tarihçi ve Para Mütahassısı Ahmet Tevhit Bey, 1897 yılında gittiği Konya'dan İstanbul'a gönderdiği mektuplarda Alâeddin Tepesi hakkında bir kroki çizerek şunları yazmıştır:³

“Alâeddin Tepesi sunî bir tepe olup şehrin en mürtefi' mahallidir. Bunun da en yüksek mahalli yirmi metreyi tecavüz etmez. Tepesinin üzerinde hane yoktur. Etrafı surla muhattır. Ama sur kısmen yıkılmış etrafındaki hendek dolmuş olduğundan tepenin eteklerinden ileriye doğru Hristiyan evlerinden tecavüz vukû' bulmaktadır. Alâeddin Tepesi'nde (ş. 1.) köşk harabesi, (ş. 2) Alâeddin Camii ve türbesi, (ş. 3) saat kulesi ki bir kadim kilise olsa gerektir, (ş. 4) birbirine muttasıl Ermeni ve Rum kiliseleri mevcut olup, başka bina yoktur.” (Ünver, 1967: 208).

Süheyl Ünver, Belleten'de yayımlanan makalesinde Ahmet Tevhit Bey'in 6 Ağustos 1897 tarihli mektubunda çizdiği krokiye bir de izahatını yapmıştır. (Bkz: Ek: 5).

Alâeddin Tepesi'nde eskiden var olan ve çifte kilise olarak isimlendirilen kiliselerden biri Rum Kilisesidir (Konyalı, 2007: 57).

Bir de Ermeni kilisesi vardır ki bu kilise Rum kilisesiyle birbirine yakın olup Alâeddin Tepesi'nin güneyinde yer almaktadır (Konyalı, 2007: 325). İbrahim Hakkı Konyalı, Rum ve Ermeni kiliselerinin Kurtuluş Savaşından sonra Eflatun Mescidiyle birlikte yıktırıldığını ifade etmekte ancak detaylı bilgi

²Yıkıma konu olan bu kilise Alâeddin Tepesi'nin güney eteklerinde bulunmaktaydı (Önge, 2015: 129; Konyalı, 1997: 1078)

³ Mektubun orijinali ve krokinin izahatını için bkz: (Ek: 4, 5: Ünver, 1967: 31, 122, 206-207).

vermemektedir (Konyalı, 2007: 400). Hâlbuki Ermeni kilisesinin yıktırılması Kurtuluş Savaşı başlamadan önce Birinci Dünya Savaşının sonlarında 1918 yılında gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Ermeni kilisesinin Konya Valisi Muammer Bey tarafından nasıl ve niçin yıktırıldığı üzerinde durulmuş bu sorulara cevap aranmıştır. Kiliseyi yıktıran Muammer Bey'in kısa biyografisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Alâeddin Tepesi'nde bulunan kiliselerden biri olan Ermeni kilisesinin nasıl ve niçin yıktırıldığı hususunda herhangi bir çalışma mevcut değildir. Bu kilise Ermeni tehciri sırasında Vali Muammer Bey'in emriyle yıktırılmıştır. Kilisenin özel bir adı yoktur. Kaynaklarda Ermeni kilisesi adıyla geçmektedir. Clement Huart'ın da dediği gibi Alâeddin Tepesi'nde bulunan gerek Rum kilisesi ve gerekse yakınındaki Ermeni kilisesi özellik taşımayan bir yapıdır. Ne zaman inşa ettirildiği ve ne kadar büyüklüğe sahip olduğu hakkında da bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bu kilise yıktırıldığı tarihte kullanılmaktadır. Konya Valisi Muammer Bey, atıl bir binayı değil aktif olarak kullanılan bir kiliseyi yıktırmıştır. Bununla ilgili deliller aşağıda sunulmuştur.

Kesin olarak ne zaman yaptırıldığı belli olmayan bu yıkım işlemi hapisneden çıkarılan mahkûmlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiş ve iddiaya göre kilisenin taşları okul, kaldırım ve Alâeddin Tepesi'nde havuz yapımı gibi farklı alanlarda kullanılmıştır. Özetle bu şekilde gelişen olayın başkahramanı dönemin Konya Valisidir.

Konya Valisi Muammer Bey

Sivas Bidayet Ceza Mahkemesi başkanlarından Sami Bey ile Sabiha Hanım'ın oğulları olarak 1875 yılında dünyaya gelen Ahmet Muammer (Kardaş) Bey, Mülkiye Mektebindeki yükseköğreniminden sonra 1899'da atandığı Sivas Maiyet Memurluğunda 1902'de stajını tamamlamış ve kaymakam olmuştur. Ardından sırasıyla Kangal, Niksar, Vodina, Medine ve Aziziye'de kaymakamlık yapmıştır. 1909'da Aziziye kaymakamı iken görevde yükselerek Kayseri mutasarrıflığına, iki yıl sonra da 1911 yılında Adana Valiliğine atanmıştır (Karcı, 2017: 239, 240). 1912-1917 yılları arasında Konya ve Sivas Valiliği görevlerini yürütmüştür. Tehcir sürecinde önce, görev yaptığı Sivas vilayetinde ve daha sonra atandığı Konya vilayetinde, İttihat ve Terakki Hükûmetinin talimatlarını yerine getirmesi nedeniyle mütarekeden sonra Ermeniler ve İtilaf Devletleri'nin hedefi hâline gelmiştir. Esasen Kayseri ve Sivas'taki görevleri sırasında okul, meydan, hükümet konağı, öksüzler yurdu, öğrenci yurtları ve parklar gibi sosyal hayatı olumlu etkileyecek birçok projeyi hayata geçirmiş ve bu günlerde "fakir babası" olarak ünlenmiştir. Hayata geçirdiği projeler sebebiyle bu iki şehrin modernleşmesine katkıda bulunmuştur (Öztürk, 1994: 712-713).

Konya'da iki dönem valilik yapan Muammer Bey'in Konya Valiliğine tayini, görevden alınması ya da başka yerlerde görevlendirilmesiyle ilgili olarak T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yeterli bilgi bulunmaktadır. Buna göre Muammer Bey, ilk olarak 28 Ocak 1912'de Adana Valiliğinden Konya Valiliğine tayin edilmiştir.⁴ Fakat kısa bir süre sonra yani 1912 yılının Haziran ayında bazı özel sebepleri gerekçe göstererek istifa etmek istemiş ve bu isteğini Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. İlgili idareye verdiği cevaba bakılırsa "ihtiyaçları karşılayacak durumda değildir" ve bu sebeple görevi "kendisinden daha dirayetli birine" bırakmak niyetindedir.⁵ Neticede isteği karşılık bulmuş ve 18 Haziran 1912'de yerine Karesi Mutasarrıfı Samih Bey atanmıştır.⁶ Bu görev değişimi Konya basını ve şehrin bir kısım ileri gelenleri tarafından üzüntüyle karşılanmış olsa da karar değişmemiştir.⁷ Bir yıl sonra Sivas Valiliğine tayin edilen⁸ Muammer Bey, bu görevi 30 Ocak 1917'de Konya Valisi Samih Bey'in azledilerek kendisinin atanmasına kadar sürdürmüştür.⁹

⁴BOA. İ. DH. 1491. 44. 1; BOA. İ. DH. 1491. 44. 2; BOA. BEO. 3996. 299627. 1.

⁵BOA. DH. MTV. 33. 1. 28. 1; BOA. DH. MTV. 33. 1. 28. 2; BOA. DH. MTV. 33. 1. 28. 3; BOA. DH. MTV. 33. 1. 28. 4.

⁶BOA. BEO. 4052. 303875. 1.

⁷BOA. DH. MUİ. 159. 60. 1; BOA. DH. MUİ. 159. 60. 2.

⁸BOA. İ. DH. 1498. 1; BOA. İ. DH. 1498. 2; BOA. BEO. 4151. 311302. 1.

⁹BOA. BEO. 4452. 333874. 1; BOA. MV. 246. 86.

Muammer Bey'in Konya'ya ikinci kez atanma gerekçesi vilayette valiliğin uzun süredir vekâletle yürütülmesi ve tehcirin yapıldığı dönemde tren yolu üzerinde bulunan büyük istasyonlardan biri olması, sevk ve iskân edilen Ermenilerin büyük bir kısmının Konya'ya gönderilmesi veya oradan başka yerlere sevk edilmesi gibi özel şartlarından dolayı böylesine bir vilayetin vekâleten idareye tahammülü olmamasıdır. Bu sebeple Muammer Bey'in bir an önce Konya'ya giderek göreve başlaması bizzat Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından 7 Şubat 1917 tarihli yazı ile istenmiştir.¹⁰ Bunun üzerine görev bölgesine gitmiş ve göreve başlamasının ardından da 2 Ekim 1917'de Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından tebrik edilmiştir.¹¹

27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Sevk ve İskân Kanununa göre yapılan sevkîyat 1917 yılının başlarından itibaren azalmış olmasına rağmen Konya vilayeti, Muammer Bey'in Konya'daki ikinci dönem valiliğinin ilk aylarında yeni muhacirleri kaldıracak durumda değildir. Nitekim Muammer Bey, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 15 Aralık 1917 tarihli telgrafta ağır kış şartlarından bahsederek Konya'ya muhacir ve mülteci sevkine son verilmesini istemiştir.¹² Aslında bu günlerde Konya'ya gelenlerin tehcirle bir ilgisi yoktur. Bunlar Rus işgali altındaki Vilayât-ı Şarkıyye mültecileridir. Ancak Ermeni sevkîyatı sırasında yaşanan olumsuzluklar ve ortaya çıkan özellikle maddi imkânsızlıklar ve ağır kış şartları gibi nedenlerden dolayı Konya Valisi Muammer Bey, gelenler muhacirler de olsa sevkîyatın durdurulmasını talep etmiştir.

1918 yaz aylarına gelindiğinde Sultan Reşat'ın vefatı üzerine Osmanlı tahtına Sultan VI. Mehmet Vahdettin çıkmış ve 4-5 Temmuz 1918 tarihlerinde yapılan kılıç kuşanma töreniyle ilgili protokol yazışmalarına Muammer Bey, Konya Vilayetini temsilen yani Konya Valisi olarak imza atmıştır.¹³ 1918 yılının Eylül ayına gelindiğinde Muammer Bey'in görev yerinin tekrar değişmesi söz konusudur. Bu hususu o günlerde İstanbul'a Dâhiliye Nezaretine gönderdiği bir yazıda Sivas Valiliğini bazı şartlarla kabul edeceğinden bahsetmesinden anlayabilmekteyiz.¹⁴ İlerleyen günlerde bu şartları kabul edilmemiş olmalı ki Konya valiliğine devam etmiştir. Çünkü Konya Valisi namıyla 16 Eylül 1918 günü Mabeyn-i Hümayun Başkitabet-i Celilesine hitaben gönderdiği telgrafta Sultan Vahdettin'in tahta çıkmasından duyduğu memnuniyeti bildirmiştir.¹⁵

7 Ekim 1918'de Muammer Bey, kısıbî süre Konya Valiliğinden ayrılarak Vilayât-ı Müstahlasa Müfettiş-i Umumiliğine tayin edilmiştir.¹⁶ Ancak bu değişimi veya yeni görevi istememiş olmalı ki aynı ay içerisinde Konya Valiliğini yeniden talep etmiştir. Zira mütareke görüşmelerinin yapıldığı ve sonunda mütarekenin imzalandığı bu günlerde Muammer Bey'in yeniden Konya Valisi olması tartışmalıdır. Konya'nın yeni valisi Refet Bey, 30 Ekim 1918'de Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta Konya valiliğine Muammer Bey'in tayini uygun bulunmamış ise bunun matbuata tebliğ edilmesi ve durumun vilayet tarafından açıklanmasını istemiştir.¹⁷ Buradan anlaşılan, Mondros Mütarekesi görüşmeleri devam ederken tehcirle ilgili İttihatçılara karşı yürütülen kampanyalardan onun da nasibini aldığıdır. Neticede 31 Ekim'de mevcut Vali Refet Bey'in Vilayât-ı Müstahlasa Müfettiş-i Umumiliği Vekâletine nakledilmesiyle Konya Valiliğine Muammer Bey yeniden tayin edilmiştir.¹⁸

Bu geri dönüş onun için iyi olmayacaktır. Zira mütarekenin getirdiği şartlara paralel olarak 1918 yılı Kasım ayının ilk günlerinde Muammer Bey hakkında şikâyetler artmaya başlamıştır. Bunun üzerine Muammer Bey vilayet erkânından birine vekâleti bırakarak Konya'dan ayrılmayı düşünmüştür.¹⁹ Hatta Dâhiliye Nazırı Fethi Bey ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya yazılan 5 Kasım 1918 tarihli bir yazıda

¹⁰BOA. DH. ŞFR. 72. 169. 1.

¹¹BOA. DH. ŞFR. 80. 16. 1. 1.

¹²BOA. DH. ŞFR. 573. 115. 1.

¹³BOA. DH. İ. UM. 19. 2. 1. 12. 1; BOA. DH. İ. UM. 19. 2. 1. 12. 2.

¹⁴BOA. DH. ŞFR. 594. 107. 1.

¹⁵BOA. İ. DUİT. 13. 14. 9.

¹⁶BOA. BEO. 4536. 340198. 1.

¹⁷BOA. DH. ŞFR. 600. 82. 1.

¹⁸BOA. DH. ŞFR. 92. 323. 1; BOA. BEO. 4540. 340469. 1; BOA. BEO. 4540. 340469. 2; BOA. BEO. 4540. 340469. 3.

¹⁹BOA. DH. ŞFR. 601. 102. 1.

belirtildiği üzere Padişah ile görüşme talebinde bulunmuştur.²⁰ Sonuç alamaması üzerine 22 Kasım'da Heyet-i Vükela kararıyla Konya Valiliği görevinden azledilmiştir.²¹

Ermeni Kilisesi'nin Yıkılması ve Yapılan Tahkikat

Ana hatlarıyla Konya valiliği süreci böylesine bir gelişim gösteren Muammer Bey'in valilik süresince belki de en tartışmalı uygulaması Alâeddin Tepesi'ndeki Ermeni kilisesini yıktırmasıdır. Kararın ne zaman alındığı ve uygulandığı kesin olarak kaynaklara yansımamakla birlikte şikâyetlere bakılırsa konu 23 Nisan 1918 tarihinden itibaren gündeme getirilmeye başlanmıştır. Pul üzerine imzalı ve mühürlü olarak düzenlenen şikâyet belgesinde Konya'da Alâeddin Tepesi'nde bulunan Ermeni kilisesinin yıkılmasında görevlendirilen mahkûmların belediye ile ilişkisi sorgulanmış, belediyede bu konuda gereken evrakın olmadığına vurgu yapılarak yıkımı gerçekleştiren mahkûmların hangi daire ile ilgili oldukları hakkında bilgi verilmesi talep edilmiştir.²² Osmanlı Arşivinde bulunan bu belgeye göre, Konya Valisi Muammer Bey'in söz konusu kiliseyi mahkûmlara yıktırıldığı bu nedenle mahkûmların belediye ile ilişkisi üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Bu konudaki şikâyet ve soruşturma evrakına bakılırsa yıkım kararı ve uygulanması 1918 yılı Nisan ayından önce gerçekleşmiştir. Buna karşın konunun resmîyete kavuşması yani İstanbul Hükümeti tarafından soruşturma açılması yaklaşık bir yıl sonra olmuştur. Çünkü bu konuda şikâyet ve talepler İtilaf Devletleri'nin baskısıyla mütarekeden sonra İstanbul Hükümetinin gündemine alınmıştır.

Bu kapsamda ilk olarak Konya Ermeni Murahhaslığı, Konya Valiliğinden 7 Mayıs 1919 günü Alâeddin Tepesi'nde daha önce yıktırılmış olan Ermeni kilisesi ile ilgili açıklama yapılması talebinde bulunmuştur. Buna göre son zamanlarda murahhasa hanenin edindiği, delile dayalı bilgilere göre Alâeddin Tepesi'nde olup tahrip edilen kiliselerinin enkazındaki kabir ve kilise taşlarından bir miktarı Alâeddin Tepesi'ndeki saat kulesinde tutulmaktadır. Konya eski belediye reisi Habib efendizade Hasan Ali Efendi evindeki bazı yerlerde kullanmak üzere, yine Konya eski belediye reisi Muhlis Efendi, Konya türbesi etrafında bulunan kendi akrabalarının kabrinde kullanmak için bir miktar mezar ve kilise taşlarını nakletmiştir. Ayrıca Muhlis Efendi, kendi evinin bulunduğu sokağın kaldırımlarının yapımı için kilisenin taşlarını kullanmıştır. Bu iddialar gündeme getirildikten sonra söz konusu taşlardan mümkün olanların tamamının aynen kendilerine teslim edilmesi ve kaldırım için kullanılan taşlar hakkında başka bir çözüm bulunması rica ve temenni edilmiştir.²³

Bu yazıdan yaklaşık 20 gün sonra adı geçen kişiler hakkında soruşturma başlatılmıştır. 27-28 Mayıs 1919 ile 21 Temmuz 1919 tarihlerinde konuyla ilgili görülen kişilerin ifadeleri alınmıştır. Bu kişilere Alâeddin Tepesi'nde bulunan Ermenilere ait kilisenin yıkılıp tahrip edilmesi ve enkazından olan taşların öteye beriye sarf edilmesi hususunda bilgileri olup olmadığı sorulmuştur.²⁴ Bu kişiler verdikleri ifadelerde taşlardan bir kısmının bedel mukabilinde satıldığını, bir kısmının Ermeniler tarafından inşa ettirilen okulun ek binasında kullanıldığını, bir miktarı ile Alâeddin Tepesi'nde havuz yapıldığını söyleyerek taşların çeşitli yerlerde sarf edildiğini dile getirmişlerdir. Buna karşın taşların hanelerde ya da kabirlerde kullanıldığı iddialarını ise asılsız bulmuşlardır.²⁵ Haklarında soruşturma yapılan kişilerin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla yıkılan kilisenin taşlarından bir kısmının bedel mukabilinde satıldığı, bir miktarının bazı caddelere kaldırım taşı olarak döşendiği, bir kısmının Ermenilere ait okul inşaatına sarf edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca taşların bir miktarının Alâeddin Tepesi'nde havuz yapımında kullanıldığı, temel taşlarından bir kısmının kiliseye verildiği, bir kısım taşların saat kulesinde saklandığı, bir kısım taşların da hanelerde kullanıldığı ifade edilmiştir.²⁶

Gizli olarak yapılan tahkikat ve takibat neticesinde adı geçen şahısların evleri önünde ve çevresinde inceleme yapılmış ve mezkûr kilise ve kabir taşlarına rastlanamamış, sadece bir caddenin yaya kaldırımına

²⁰BOA. DH. KMS. 49. 1. 22. 1.

²¹BOA. BEO. 4543. 340677. 1; BOA. MV. 249. 218. 1; BOA. MV. 249. 218. 2; BOA. ŞD. 3156. 10. 1.

²²BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 1.

²³Bkz. Ek: 1.

²⁴BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 15; BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 9; BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 10.

²⁵BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 9; BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 10; BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 11; BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 12.

²⁶BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 13.

döşenmiş olan bir miktar taşın kilise taşı olduğu anlaşılmıştır. Alâeddin Tepesi'ndeki saat kulesi askeriye tarafından kullanılıp kapısı kilitli olduğundan burada kiliseye ait taşların olup olmadığı tespit edilememiştir.

²⁷ Burada adı geçen saat kulesi, yukarıda bahsedildiği üzere Alâeddin Tepesi'nde bulunan Rum ve Ermeni kilisesinin yanı sıra Bizans döneminden kalan ve sonradan Eflatun Mescidi adını alan yapıdır. Saat kulesinin kapısının açtırılıp içine bakılamaması ya soruşturmayı yapanların gerek görmemesine ya da o dönemde İstanbul Hükümetinin Konya'daki nüfuzunun azlığına bağlı olabilir.

Tahkikat devam ederken Ermeni Murahhasalığı, Konya Valiliğine 27 Mayıs 1919 tarihli bir yazı daha göndermiştir. Burada da kilise ve mektep konusu gündeme getirilmiş ve ayrıca Ermenilere ait kilisenin tahrip edildiği okulun inşaatına engel olduğu ifade edilerek Konya'daki Ermenilerin ayin için kiliseden ve tahsil için de hâlâ okuldan mahrum olduğu belirtilmiştir. Kilise ve okul konusundaki noksanlıkların Hükümet tarafından giderilmesi de ayrıca rica ve istirham edilmiştir. ²⁸ Bu belge, Konya Valisi Muammer Bey tarafından yıkıtılan kilisenin atıl olmadığını göstermektedir. Kilise yıkıldıktan sonra yazılan bu yazıda Ermenilerin ayin için kiliseden mahrum kaldıklarına dikkat çekilmiştir.

Ermeni Patrikliği de Konya eski Valisi Muammer Bey tarafından yıkıtılan mahallî Ermeni kilisesinin henüz Hükümetçe yeniden inşası hakkında bir teşebbüste bulunulmadığından bahisle söz konusu kilisenin hemen inşasını ve yıktırılanların cezalandırılmasını Adliye ve Mezahib Nezaretinden istemiştir. Patrikliğin bu talebi 28 Mayıs 1919 tarihli bir yazıyla Adliye ve Mezahib Nazırı Namına Müsteşar Vekili imzasıyla Dâhiliye Nezaretine sunulmuştur.²⁹ Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Konya Vilayetine 7 Haziran 1919'da bir yazı göndererek yıkılan kilise hakkında Ermeni Patrikliğinden alınan takrirden bahsetmiş ve söz konusu kilisenin yıkımının tazminatı gerektirecek bir olay olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca tehcir sırasında yıkıtılan kilisenin şimdiye kadar tamir ve onarımı hakkında Hükümetçe teşebbüste bulunulmadığından bahsedilmiş ve söz konusu kilisenin bir an önce tamir ve inşasına dair Ermeni Patrikhanesinden verilip Adliye ve Mezahib Nezareti tarafından kendilerine gönderilen 26 Mayıs 1919 tarihli yazının suretine yer verilmiştir. Tehcir sırasında yıkılmış veya tahrip edilmiş olan bu tür emlak hakkında zararın derecesine göre tazminat ödenmesinin nazarı-ı dikkate alınabileceği ancak henüz bu gibi tazminata karşılık olmadığından öncelikle ve bilhassa kilisenin inşası istenmiştir. ³⁰

Hükümet cephesinde bu gelişmeler olurken Konya, Afyonkarahisar ve Eskişehir Ermeni Murahhasalığı 14 Temmuz 1919 günü Konya Valiliğinden ibadethanelerinin olmadığını ve bunun çözümüne yönelik bir adım atılmasını şu ifadelerle istemiştir: “*Vilayetimizin Vali-i sabıki Muammer tarafından kilisemiz tahrib olduğundan ve ibadetimizi bir hâne dâhilinde icra etmekte iken bu defa mezkûr hâne dâhi şahs-ı âhere fîrûht olması hasebiyle tahliye eylediğimizi ve 5. 500 nüfusu müteceviz olan şehrimiz ahalisi iki günden beri ibadethanesiz kaldığını berâ-yı malûmat zat-ı âli-i hazret-i vilâyet penâhilerine arzla teyid-i ihtiram olunur efendim.*”³¹

Bu belgeden anlaşıldığı gibi Ermeni Murahhasalığı dönemin getirdiği rahatlıktan dolayı Konya Valiliğine müracaat ederken eski Vali Muammer Bey'e ismiyle hitap etmiştir ve “Bey” hitabını kullanmamıştır. Yine bu belgeden anlaşıldığı üzere Alâeddin Tepesi'ndeki kilise yıktırılınca Ermeniler ibadet için bir hane kiralamışlar ve bir süre sonra orayı da tahliye etmek durumunda kalmışlardır. 14 Temmuz 1919 tarihi itibarıyla Konya merkezdeki nüfuslarının da 5500 kişiyi aşkın olduğunu bizzat kendileri ifade etmişlerdir.

İlerleyen günlerde kilisenin yıkım kararının bizzat Muammer Bey tarafından verildiği bir kez daha resmî yazışmalara yansımıştır. Konya Polis Müdürlüğü tarafından 20 Temmuz 1919'da Konya Evkaf Müdürlüğüne yazılan bir yazıda Ermeni kilisesinin yıkılması için Vali Muammer Bey'in resmen emir verdiği ve bu emri de Mühendis Bekir Bey'in yerine getirdiği şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Alâeddin Tepesi'nde vâki' Ermeni kilisesinin hedm (yıkma) ve tahribi maddesinden dolayı Eşref Bey tarafından Mühendis Bekir Bey hakkında icra kılınan tahkikat esnasında mezkûr kilisenin hedm ve

²⁷ Bkz. Ek: 3.

²⁸ Bkz. Ek: 2.

²⁹ BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 22.

³⁰ BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 23.

³¹ BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 8.

tahribi Vali-i esbak Muammer Bey tarafından verilen emr-i resmi üzerine icra edildiği mumaileyh Bekir Bey tarafından beyan ve makam-ı müdafaada emr-i resminin ibrazı tabii bulunmasına nazaran emr-i mezbûr (zikredilen) ile ol babda evrak-ı tahkikiyenin fezlekesi suretlerinin Daire-i Aliyelerinde mevcut bulunacağından bu babda derdest-i icra olan tahkikata esas olmak üzere mezkûr fezleke ve emir suret-i musaddakalarının tesyarı(gönderme) hakkında müsaade buyurulması temenni yatıylateyid-i ihtiramat (saygı) eylerim efendim."³² Konya Valisi Muammer Bey'in Ermeni kilisesinin yıkılması konusunda Mühendis Bekir Bey'e resmî emir verdiği bu emri uygulayan Bekir Bey'in ifadesinden anlaşılmaktadır. Fakat Konya Polis Müdürlüğü bu emir belgesine ulaşmayı Valilikten talep etmiş fakat sonuç alınamamıştır.

Yine aynı gün Konya Polis Müdürlüğü, Konya İstinaf Müdde-i Umumiliği Canib-i Alisine hitaben yazdığı yazıda Alâeddin Tepesi'nde bulunan Ermenilere ait kilisenin yıkılma ve tahribinde hapishanede bulunan tutuklu ve hükümlülerin kullanıldığına anlaşıldığına dikkat çekmiş, mahkûmların bu iş için hangi daire ve makamdan resmî telkin alıp almadıklarını sormuş ve ayrıca resmî emir mevcut ise yürütülen tahkikat için bir suretinin kendilerini gönderilmesini istemiştir. Ertesi gün 21 Temmuz 1919'da bu yazıya verilen cevapta, konuyla ilgili Valilikten bir emir verilmediği ve dairelerinin bilgisi bulunmadığı bildirilmiştir.³³ Görüldüğü gibi Konya Polis Müdürlüğü, Ermeni kilisesinin yıkım emrinin bir suretini Konya İstinaf Savcılığından da talep etmiş yine sonuç alınamamıştır.

Konya Polis Müdürlüğü 20 Temmuz 1919 tarihinde Konya Jandarma Alay Kumandanlığına dahir yazı yazarak Alâeddin Tepesi'nde Ermenilere ait kilisenin yıkılıp tahrip edilmesinde amele sıfatıyla çalıştırılmak üzere hapishaneden alınan mahkûmlar ve onlara bu işin verilmesi hakkında bilgi talebinde bulunmuştur. Bu işin yapılmasına hangi daireden emir verildiğinin bildirilmesi ve emir suretinin de yürütülen tahkikatta kullanılmak üzere kendilerine gönderilmesini istemiştir. Konya Jandarma Alay Komutanlığı da bu yazıyı Merkez Jandarma Bölüğü Komutanlığına göndermiştir. Buradan Alay komutanı imzasıyla verilen 24 Temmuz 1919 tarihli cevapta Jandarma dairesinin bu konuda bilgisi olmadığı ifade edilmiş ve hapishane müdürlüğüne konunun sorulması istenmiştir.³⁴ Konya Polis Müdürlüğünün Jandarma Alay Komutanlığına yaptığı başvurudan da sonuç çıkmamıştır.

Konya'da soruşturma devam ederken İstanbul Ermeni Patrikliği yeniden meseleye müdahil olarak 26 Temmuz 1919 tarihli bir yazı ile Adliye Nezaretine müracaat etmiştir. Burada; Konya'da Ermeni kilisesinin eski Vali Muammer Bey tarafından yıktırıldığına dikkat çekilmiş, Hükûmet tarafından söz konusu kilisenin inşasına işaret edildiği hatırlatılarak, şimdiye kadar bu hususta teşebbüste bulunulmadığından bahsedilmiş ve söz konusu kilisenin hemen inşasının sağlanması ve yıktırılanların cezalandırılması ricasında bulunulmuştur.³⁵

Patrikliğin meseleye müdahil olmasından bir gün sonra Konya'daki tahkikatın sonucu Konya Valisi Salih Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Olayın bütün sorumluluğunun Konya Eski Valisi Muammer Bey'e ait olduğu dile getirilmiştir. Tahkikatın sonucunda Ermeni kilisesi hakkında Konya Vilayeti İdare Meclisi tarafından müttehiden bir karar alınmadığı ve tahribat hakkında müzakere yapılmadığının tetkik edilerek anlaşıldığı belirtilmiştir. Mezkûr kilisenin Muammer Bey tarafından hapishaneden çıkarılan tutuklular tarafından Evkaf Baş mimarı Bekir Bey'in nezaretinde yıktırıldığı ve enkazının da şuraya buraya sarf edildiğinin tahkik edilerek anlaşıldığından bahsedilmiştir. Kilisenin tahribatında sarf edilen mesaiye ait Belediye Meclisi kayıtları ve diğer resmî belgelerin elde mevcut olmadığı kanaatine varıldığı da ifade edilmiştir.³⁶

Görüldüğü gibi Muammer Bey'in verdiği resmi emir sureti bulunamasa da Konya Valiliği bütün sorumluluğun Eski Vali Muammer Bey'de olduğunu Dahiliye Nezaretine bildirmiştir.

1920 yılının Nisan ve Mayıs aylarında kilise hakkında Konya Vilayeti ile Muhacirin Umum Müdürlüğü arasında yapılan yazışmada tehcir sırasında oluşturulan tasfiye komisyonlarının muhacirlerin iskânı konusundaki yetkilerine değinilmiştir. Konya'daki Ermeni kilisesinin tehcir sırasında komisyonun

³²BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 6.

³³BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 4.

³⁴BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 5.

³⁵BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 20.

³⁶BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 19.

onayı ve bilgisi dışında ve mevcut kanun hükümlerine aykırı bir şekilde yıkıldığından bahsedilerek talep edilen tazminatın çokluğuna dikkat çekilmiş ve bu hususta Maliye Nezaretinden onay alınması gerektiği dile getirilmiştir.³⁷

Konya Valisi Muammer Bey'in kiliseyi yıktırması konusunda yapılan soruşturma sonucunda resmi bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak yıkımı gerçekleştiren ve mahkûmlardan oluşan amele grubunun başında bulunan Mühendis Bekir Bey ifadesinde Vali'nin kendilerine resmi emir verdiğini ifade etmiştir. Vali'nin bu kiliseyi yıktığı bilgilerine Ermeni Patrikhanesinin Osmanlı Hükümetine verdiği dilekçelerden de ulaşabiliyoruz. Mütareke döneminde hükümet üzerinde bu tür itham ve iddialarda bulunan patrikhanenin birçok ithamının doğru olmadığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuş olsa da Konya'da Ermeni kilisesinin yıkılmadığını söyleyen veya bunu reddeden herhangi bir belge ya da ifadeye rastlanmamıştır. Kilisenin Konya'da yapılan araştırmalarla, mahkûmlar vasıtasıyla yıkıldığı kesin görülmekle beraber neden ve niçin yıkıldığı kısmı meçhuldür. Kilisenin Osmanlı Devleti'ne karşı olan eylemlerde kullanılıp kullanılmadığı ile ilgili bir bilgi de elimizde mevcut değildir.

Kilisenin yıkıldığı dönem Ermeni tehcirinin gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemde Konya'da kayıtlara geçen büyük çaplı bir Ermeni isyanı ya da eylemleri söz konusu olmamıştır. Ancak normal zamanda Konya'da yaklaşık 10. 000 ile 13. 000 arasında olan Ermeni nüfus³⁸ Tehcirle birlikte zaman zaman 20. 000 civarına ulaşmıştır. Ancak Muammer Bey, Ermeni kilisesini yıktığında Konya'da Ermeni nüfus yoğunluğu yüksek olmasına rağmen yukarıda bahsedildiği gibi Konya, Afyonkarahisar ve Eskişehir Ermeni Murahhaslığı 14 Temmuz 1919 günü Konya Valiliğinden ibadethanelerinin olmadığını ve bunun çözümüne yönelik bir adım atılmasını istedikleri belgede kendi ifadelerine göre Konya merkezde Ermeni nüfus 5. 500 kişi civarındadır.³⁹ 1918'de kilisenin yıkılmasından sonra 1919 yılında Konya merkezde nüfusun artmadığı hatta daha da azaldığı düşünülebilir.

Tehcir döneminde Konya istasyonunda yığılmalardan dolayı çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Vali Muammer Bey, bu durumdan etkilenmiş olabileceği gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti Hükümetlerinin politikaları doğrultusunda hareket etmiş olabilir. Ya da sadece kendisinin bildiği bir sebepten dolayı da bu emri vermiştir diyebiliriz.

Muammer Bey'in Tutuklanması ve İsnat Edilen Suçlar

Soruşturma süreci devam ederken Muammer Bey hakkında İtilaf Devletlerinin baskısı ve Damat Ferit Paşa Hükümetinin etkisiyle olumsuz kanaat oluşmuş olacak ki aylar öncesinde yani 21 Ocak 1919 günü işgal altındaki İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne yollanmıştır (Şimşir, 2009: 65). Buna bakılırsa hem önde gelen İttihatçılar arasında olması hem de tehcir sürecinde görev alması Bekirağa Bölüğüne konulması için yeterliydi. Zira tehcir sürecinde kilisenin yıkılmasındaki kararı ile suçlansaydı soruşturma sonucu beklenmeliydi. Bunun yanında Muammer Bey İstanbul'da Bekirağa Bölüğünde tutulurken, birçok köy muhtarı, ihtiyar heyeti üyeleri ve ahaliden bazı kişilerin imzasını taşıyan 27 Ocak 1919 tarihli belge, 5 Mart 1919'da Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir. Burada Muammer Bey'in Konya valiliği günlerinde kurulan Köylü Bankası için toplanan zahirenin satılmasında yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla ilgili şikâyette de bulunulmuştur.⁴⁰ Neticede Muammer Bey, Bekirağa Bölüğü'nden Malta'ya sürgün edilmiştir. Sürgünler arasında birçok kişi tahliye edilirken Muammer Bey, ne olacağı bilinmeyen ve haklarında İngiliz karargâh kumandanlığınca da bir şey söylenmeyen grupta yer almıştır (Millî Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları, 2003: 428-429).

İngilizlerin talebi doğrultusunda Amerikalılar tarafından hazırlanan ve 16 Nisan 1919 günü İngilizlere sunulan 5 kişilik Türk savaş suçluları listesinde Muammer Bey'den adı bilinmeyen Konya Valisi olarak bahsedilmiş ve kendisi 1916 yazında küçük bir tutsak kafilesine sert davranmakla suçlanmıştır.

³⁷BOA. DH. HŞ. 6. 2. 15. 4. 1; BOA. DH. HŞ. 6. 2. 15. 4. 2; BOA. DH. HŞ. 6. 2. 15. 4. 3.

³⁸ Ermenilerin Konya'daki nüfusu konusunda bkz: Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, (Editör: Tülay Duran), İstanbul, 1987, Belge Yayınları, s. 141, 143.

³⁹BCA. 272. 11. 13. 48. 12. 8.

⁴⁰BOA. DH. UMVM. 158. 14. 1.

Ayrıca İngiliz Yüksek Komiser Calthorpe'nin yardımcısı Amiral Webb, 19 Mayıs 1919 günü Malta'ya sürgün edilecek 59 kişinin listesini General Milne'ye verirken, Muammer Bey'in içinde bulunduğu 19 kişinin adlarının karşısına birer "yıldız" işareti koymuş ve yıldızlara dikkat edilmesini istemiştir (Şimşir, 2009: 99-121-122).

Muammer Bey'in içinde bulunduğu grup 28 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan alınmış ve 2 Haziran 1919 günü Malta'ya sürgün edilmiştir. Muammer Bey, bu listede son görev yerinden dolayı Konya Valisi olarak gösterilmiştir (Şimşir, 2009: 136-137). Buna karşın İngiliz Yüksek Komiserliği, 6 Aralık 1919'da Malta sürgünlerinin suç sınıflarına göre ilk kez ayrıntılı listesini yapmıştır. Burada Muammer Bey, Eski Sivas Valisi unvanıyla A Grubunda yani zulüm yapmış olmakla suçlanan 16 kişi arasında gösterilmiştir (Şimşir, 2009: 256).

Muammer Bey, İstanbul'da İngilizlerin elinde tutuklu iken hakkındaki iddialarla ilgili olarak Şura-yı Devlet nezdinde de tahkikat başlatılmıştır. Memurluk vazifelerini suiistimal ettikleri iddiasıyla Konya eski Valisi Muammer Bey ile Bölük Komutanı Hacı Osman Efendi ve Tabur Komutanı Midhat Bey haklarında mülkiye müfettişliğince yapılan tahkikat doğrultusunda hazırlanan Dâhiliye Nezaretinin 24 Mart 1919 tarihli tezkiresi Şura-yı Devlete sunulmuştur.⁴¹ Dosya Memurin Muhakematı Kanun-ı Muvakkatının dördüncü maddesi gereği Mülkiye ve Maarif Dairesinde tetkik olunmuş ve 9 Nisan 1919'da oy birliğiyle karar verilmiştir. Buna göre, Osman ve Midhat Beylerin yargılanmasına gerek görülmemiştir. İstimlak kanununa uymamak, vilayet meclis-i umumisine yapılan seçimlerde kanuna aykırı davranmak, mekteb-i sanayiden gelen şikâyetleri dikkate almamak, hakkında suiistimal iddiaları bulunan Öksüz Yurdu müdürü hakkında işlem yapmamak, benzer durumlarda kanuna uygun hareket etmemek ve gereken özeni göstermemek gibi nedenlerle Muammer Bey'in yargılanmasına karar verilmiştir.⁴² Buna karşın memurlara ekmek ve zahire dağıtılması, hububat ihracının yasaklanması, iç borçlanma için gönderilen paranın ilgililere verilmemesi, vilayette ileri gelen bazı kişilerin tutuklanması konularında yeterli delil ve emare olmadığından yargılanması gerekli görülmemiştir. 1912 yılında Karaman'da yapılan mebus seçimlerindeki mücadeleden dolayı bazı şahısların memlekette ihtilal ve isyan çıkardıkları isnadıyla tevkif ve sevki meselesinde suç işlenmiş olmasına rağmen zaman aşımından dolayı takibinin imkânsız olduğuna hükmedilmiştir. Hapishane ve İstasyon Caddesi inşaatının durdurulması, bazı kişilerin mahkûm edildikleri tazminattan bir miktarının düşürülmesi, devlet dairelerine usulsüz istihdam yapılması, İş Yurdu için Adana'dan iplik getirtilmesi gibi hususlarda Muammer Bey'in mesuliyetini gerektirecek bir sebep görülmemiştir. Öksüz Yurdu binası ile Muammer Bey'in ikamet ettiği hanenin, sahiplerinin rızasıyla ve kira bedeli ödenerek kullanıldığı anlaşılmıştır. Muammer Bey'in bu maddelerden dolayı da Memurin-i Muhakemat Kanununa göre men'-i muhakemesine yani yargılanmamasına karar verilmiştir.⁴³

Mülkiye ve Maarif Dairesinin bu kararı daha sonra Şura-yı Devletin heyet-i umumiyesinde onaylanmış⁴⁴ ve karar Muammer Bey'e 18 Mayıs 1919 günü tebliğ edilmiştir. Bu tarihte kendisi Bekirağa Bölüğünde bulunmaktadır. Beş gün içinde itiraz etmesi gerekirken Malta'ya götürüldüğü için aradan geçen üç buçuk aya rağmen itirazda bulunmadığı Memurin Müdüriyetince hazırlanan 20 Eylül 1919 tarihli tezkereden anlaşılmaktadır.⁴⁵ Muammer Bey hakkında hazırlanan fezleke ve evrakı gösteren bir çizelge de hazırlanmıştır. Buna göre 14 farklı zarf içerisinde 178 sayfa evrak oluşmuştur. Bazı eklerle birlikte sayfa sayısı 184'e ulaşmıştır.⁴⁶

Mülkiye ve Maarif Dairesi, Konya eski Valisi Muammer Bey'in kısmen lüzum-ı muhakemesine ve kısmen men'-i muhakemesine karar vermiştir. Yani Muammer Bey'in bazı iddialardan dolayı yargılanmasına bazılarınınca dolayı da yargılanmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Onunla adı geçenlerden Bölük Komutanı Hacı Osman Efendi ile Tabur Komutanı Midhat Beylerin yargılanmalarını uygun bulunmuştur. Osman Efendi'nin sonradan vefat etmesi nedeniyle hakkındaki huzur-ı umumiye davasının düşmesine karar verilmiştir. Bu kararlar Heyet-i Umumiyede tetkik edilmiş ve neticesinde

⁴¹BOA. ŞD. 1781. 39. 7.

⁴²BOA. ŞD. 1781. 39. 1; BOA. ŞD. 1781. 39. 4.

⁴³BOA. ŞD. 1781. 39. 4.

⁴⁴BOA. ŞD. 1781. 39. 1; BOA. ŞD. 1781. 39. 8.

⁴⁵BOA. DH. HMS. 3. 1. 128. 1.

⁴⁶BOA. ŞD. 1781. 39. 8.

zanlılardan Muammer Bey ile Tabur Komutanı Midhat Bey hakkında adı geçen dairelerce ittifakla verilen yargılanmama kararının tasdik edildiği 27 Ocak 1920 tarihli bir yazıyla Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir.⁴⁷

3 Nisan 1919'da Dâhiliye Nezaretinden Konya Valiliğine yazılan yazıda Konya eski Valisi Muammer Bey'in kardeşi Sezai'nin Konya'ya gelerek Hükûmet aleyhinde propaganda yaptığı ve insanları birbirine karşı kıskırttığı haber alındığı bildirilmiştir. Adı geçen kişinin bu durumunun araştırılması böyle bir şey varsa gerekli evrak ve delilleriyle birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁴⁸ Konya Valiliği tahkikat başlatarak birçok kişinin ifadesini almış ayrıca İstasyon Komiserinden de bilgi istemiştir.⁴⁹ Tahkikatın sonucu 8 Nisan 1919 tarihli yazı ile Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Burada Sezai Bey'in Muammer Bey'in ailesini almak için Konya'ya geldiği ve bir hafta kaldıktan sonra aile ile İstanbul'a döndüğü belirtilmiş ve ayrıca adı geçen kişinin Konya'da bulunduğu sürede Hükûmet aleyhine propaganda yapmadığının tahkikat neticesinde anlaşıldığı vurgulanmıştır. Tahkikat evrakı da Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir.⁵⁰

26 Mart 1920 tarihinde Muammer Bey'in hanımı Vedia Hanım, eşinin memuriyetten azledilerek divan-ı harbi örfice tutuklandığını ve bilahare İtilaf Devletleri tarafından Malta'ya götürüldüğünü dile getirerek mağduriyetini belirtip kendisine maaş bağlanması hususunda talepte bulunmuştur. Muammer Bey hakkında henüz bir mahkûmiyet kararı olmadığı gerekçesiyle talebe olumlu cevap verilmemiştir.⁵¹ Böylece kendisiyle birlikte eşinin de maddi açıdan cezalandırılması yoluna gidilmiştir.

20 Mayıs 1920 tarihinde Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili namına Harbiye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine yazılan bir yazıda, mülga Üçüncü Ordu Kumandanlığına deve satın alınmak üzere Konya Valisi Muammer Bey'in senediyle satın alma yapıldığı ve makbuzların mevcut olduğu üzerinde durulmuştur. Söz konusu satın alma işlemi için tahsis edilen 30. 000 liradan 29. 980 lirasıyla satın alma yapıldığı ancak kalan 20 liranın Konya Vilayetine bağlı Sultaniye Kazası Kaymakamlığına gönderildiği anlaşıldığından söz konusu paranın nerede ise alınıp geri verilmesi adı geçen kaymakamlıktan talep edilmiştir.⁵²

24 Kasım 1920 günü İngiltere'nin yeni İstanbul Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, Malta sürgünleri konusunda Londra'ya bir rapor sunmuştur. Bu raporda Sevr Antlaşması'nın 230. maddesi gereğince kurulacak Müttelik mahkemesince kesinlikle yargılanması gereken 58 kişi arasında Muammer Bey'e de yer verilmiştir (Şimşir, 2009: 268-269).

Ankara Hükümeti'nin Muammer Bey'i Kurtarma Çabaları

Londra Konferansı kapsamında İngilizlerle görüşmelerde bulunan Ankara Hükümeti Hariciye Vekili Bekir Sami Bey 11 Mart 1921 günü, İngilizlerin suçlu saydıkları, serbest bırakılmasına razı olmadıkları sürgünlerden aralarında Muammer Bey'in de bulunduğu 27 kişinin serbest bırakılmasını istemiştir. Bu talep üzerine İngiltere Dışişleri Bakanlığı hemen telgrafla İstanbul Yüksek Komiserliğine başvurarak bu kişilerin serbest bırakılmasında sakınca olup olmadığını sormuştur. Yüksek Komiser Rumbold, Muammer Bey ile Tahsin ve Abdülhalik Beylerin suçlu olduklarını ve serbest bırakılmayacaklarını bildirmiştir. Türkiye adına Bekir Sami Bey ile İngiltere adına Robert Vansittart tarafından 16 Mart 1921 günü imzalanan antlaşmaya göre 64 kişinin serbest bırakılması 54 kişinin de yargılanmak üzere Malta'da alıkonulması kabul edilmiştir. Alıkonulanlar arasında Muammer Bey de bulunmaktadır (Şimşir, 2009: 450-455). Buna karşın Bekir Sami Bey 17 Mart'ta Paris'e giderek oradan telefonla iletişim kurduğu Londra'dan aralarında Muammer Bey'in de yer aldığı 6 kişinin serbest bırakılmasını yeniden istemiştir. Türk Delegasyonu Genel Sekreteri Nurizade de 22 Nisan 1921'de bu 6 kişinin serbest bırakılması için İngiliz Dışişleri Bakanlığına yazılı olarak başvuruda bulunmuş ancak sonuç alamamıştır (Şimşir, 2009: 458). Bütün bu girişimlerin sonuçsuz kalmasından sonra Muammer Bey, 15

⁴⁷BOA. ŞD. 1781. 39. 2.

⁴⁸BOA. DH. KMS. 51. 1. 38. 4; BOA. DH. ŞFR. 98. 32. 1.

⁴⁹BOA. DH. KMS. 51. 1. 38. 1; BOA. DH. KMS. 51. 1. 38. 2.

⁵⁰BOA. DH. KMS. 51. 1. 38. 3.

⁵¹BOA. ŞD. 3156. 10. 4.

⁵²BOA. DH. İ. UM. 20. 9. 2. 69. 1; BOA. DH. İ. UM. 20. 9. 2. 69. 2.

arkadaşı ile 6 Eylül 1921 günü Malta Adası'ndan kaçmayı başarmıştır (Şimşir, 2009: 487-489-490). Malta'dan kaçarak Ankara'ya gelen ve Millî Mücadele'ye destek veren Muammer Bey, 15 Nisan 1923'te Kayseri mutasarrıflığına atanmıştır. Bu görevi sürdürürken 12 Temmuz 1923'te yapılan seçimde Sivas'tan milletvekili seçilerek 2. Dönem TBMM'ye katılmış (Öztürk, 1994: 713) ve bürokratik tecrübelerini siyasi alana taşımıştır. 1927 yılında emekliye ayrılarak Kayseri'ye yerleşmiştir. 1928 yılı Kasım ayında vefat etmiştir.

Sonuç

Sait Halim Paşa ve Talat Paşa Hükümetleri tarafından uygulanan Ermeni tehciri, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti döneminde tamamen son bulmuştur. Konya vilayeti bu süreçte tehcirin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Tehcir sırasında Konya'ya sevk edilen Ermeniler olduğu gibi Konya'dan dışarıya gönderilenler de söz konusudur. Ayrıca Konya bu dönemde transit geçişlere de sahne olmuştur.

Tehcir sırasında Konya'yı kamuoyunun dikkatini çekecek kadar öne çıkaran özellik Vali Ahmet Muammer Bey'dir. Çünkü mütarekenin de etkisiyle özellikle tehcir nedeniyle İttihatçılara karşı yürütülen baskı ve karalama kampanyalarında Muammer Bey hedef hâline getirilmiştir. Bunda tehcir günlerindeki Sivas valiliğinin de etkisi yadsınamaz. Fakat onun asıl zor durumda kalmasını sağlayan Konya'daki Ermeni kilisesinin yıkılması meselesi olmuştur. Muammer Bey 1912 yılında yaklaşık 6 ay yürüttüğü Konya valiliği görevine 1917 yılının Ocak ayında yeniden atanmıştır. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla İstanbul Hükümeti İtilaf Devletlerinin baskısı altına girince Muammer Bey 1918 yılının Kasım ayında valilikten azledilmiştir. İşte Alâeddin Tepesindeki Ermeni kilisesi de bu dönemde yani 1917-1918 yıllarında yıktırılmıştır. Yıkımın kesin tarihi belirlenememiştir. Bu konuda ilk şikâyet 23 Nisan 1918'de gündeme gelmiştir. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinden sonra Ermeni Murahhaslığı ve bilahare Ermeni Patrikliği olayı resmen takip etmeye başlamıştır. Murahhasalık ve Patriklik meseleyi dinî ve sosyal bir problem olarak lanse etmiş ve Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından tahkikat başlatılmıştır.

Ermeni kilisesini Muammer Bey'in hangi düşünceyle yıktırıldığı ile ilgili bir kayıt yoktur. Fakat ilerleyen yıllarda Alâeddin Tepesi'nde yıkımın devam ederek özellikle güneyindeki diğer yapılarla birlikte Rum kilisesinin de yıkılması tepe ve çevresiyle ilgili yeni planlamanın ürünü olma ihtimali yüksektir.

Yukarıda değinildiği gibi Alâeddin Tepesi'nde bulunan eski bir Bizans kilisesi olan Eflatun Mescidi üzerine ek olarak inşa edilen ve saat kulesi olarak kullanılan bölümler Muammer Bey'in valiliği zamanında sökülerek kilisenin kubbesi yeniden kiremitle kaplanıp eski hâline getirilmiştir. Görüldüğü gibi Muammer Bey, mescide çevrilmiş Bizans kilisesini yıktırmamıştır. Ancak kendisinden sonraki dönemde depo ve cephanelik olarak kullanılan bina sonradan Fahrettin Altay Paşa tarafından yıktırılmıştır.

Buradan hareketle Muammer Bey'in kiliselere karşı bir ön yargısının olmadığı ancak tehcir süreci ve sonrasında vilayetin yaşadığı yoğun muhacir hareketliliği ve ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin bu kararın alınmasında etkili olduğu düşünülebilir. Başka bir ifadeyle Fahrettin Altay Paşa'nın Eflâton kilisesini yıktırma gerekçesine benzer bir sebeple Vali Muammer Bey'in de Ermeni kilisesini yıktırıldığı ifade edilebilir.

Birinci Dünya Savaşında Ermenilerin vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'nin değil de Rusya'nın yanında yer almayı tercih etmiş olmaları da iç güvenlik meselesi olarak Ermeni kiliselerine duyulan güvenin kaybolmasına ve Valinin bu kararı almasına sebep olabilir.

Konya Valisi Muammer Bey'in bu kararı onun tutuklanmasında ve Malta'ya gönderilmesindeki sebeplerden biridir. Mütareke döneminde İstanbul Hükümetleri tarafından hakkında tahkikat yaptırılan ve İngilizlerin baskısıyla Malta'ya gönderilen pek çok İttihatçıya olduğu gibi Konya Valisi Muammer Bey'e de Cumhuriyet Hükümeti sahip çıkmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Alaattin Uca (%50) ve Erol Yüksel (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 1.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 4.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 5.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 6.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 8.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 9.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 10.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 11.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 12.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 13.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 15.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 19.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 20.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 22.
BCA, 272. 11. 13. 48. 12. 23.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

BOA, Dahiliye (DH): DH. HMS. Hukuk Müşavirliği

BOA, Dahiliye (DH): DH. İ. UM. İdare-i Umumiye

BOA, Dahiliye (DH): DH. KMS. Kalem-i Mahsus

BOA, Dahiliye (DH): DH. MTV. Mütenevvia

BOA, Dahiliye (DH): DH. MUI. Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

BOA, Dahiliye (DH): DH. ŞFR. Şifre Kalemi

BOA, Dahiliye (DH): DH. UMVM. Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü

BOA, İrade (İ.): İ. DH Dahiliye

BOA, İrade (İ.): İ. DUIT Dosya Usulü

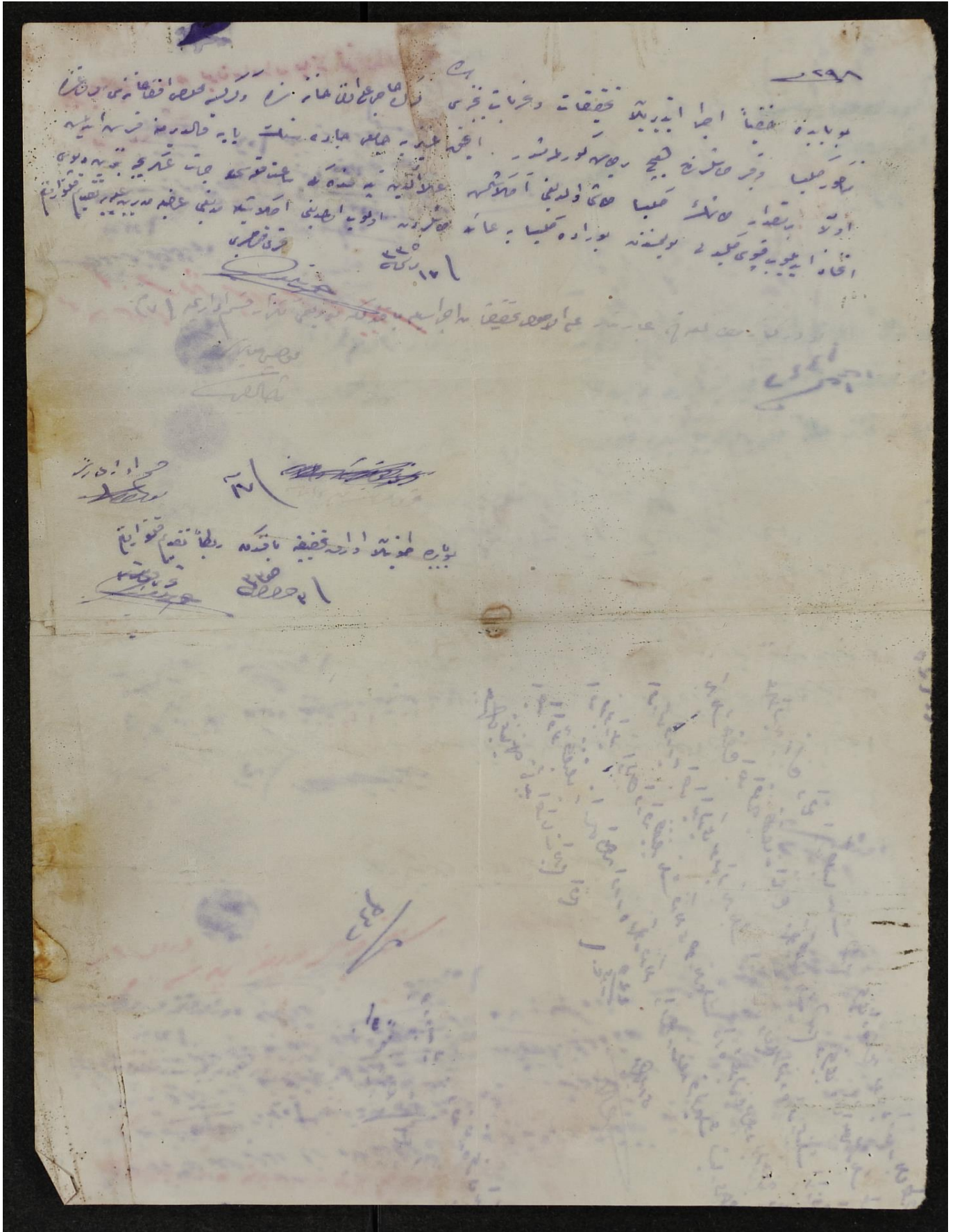
BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): MV. Meclis-i Vükela Mazbataları

BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.): ŞD. Şura-yı Devlet

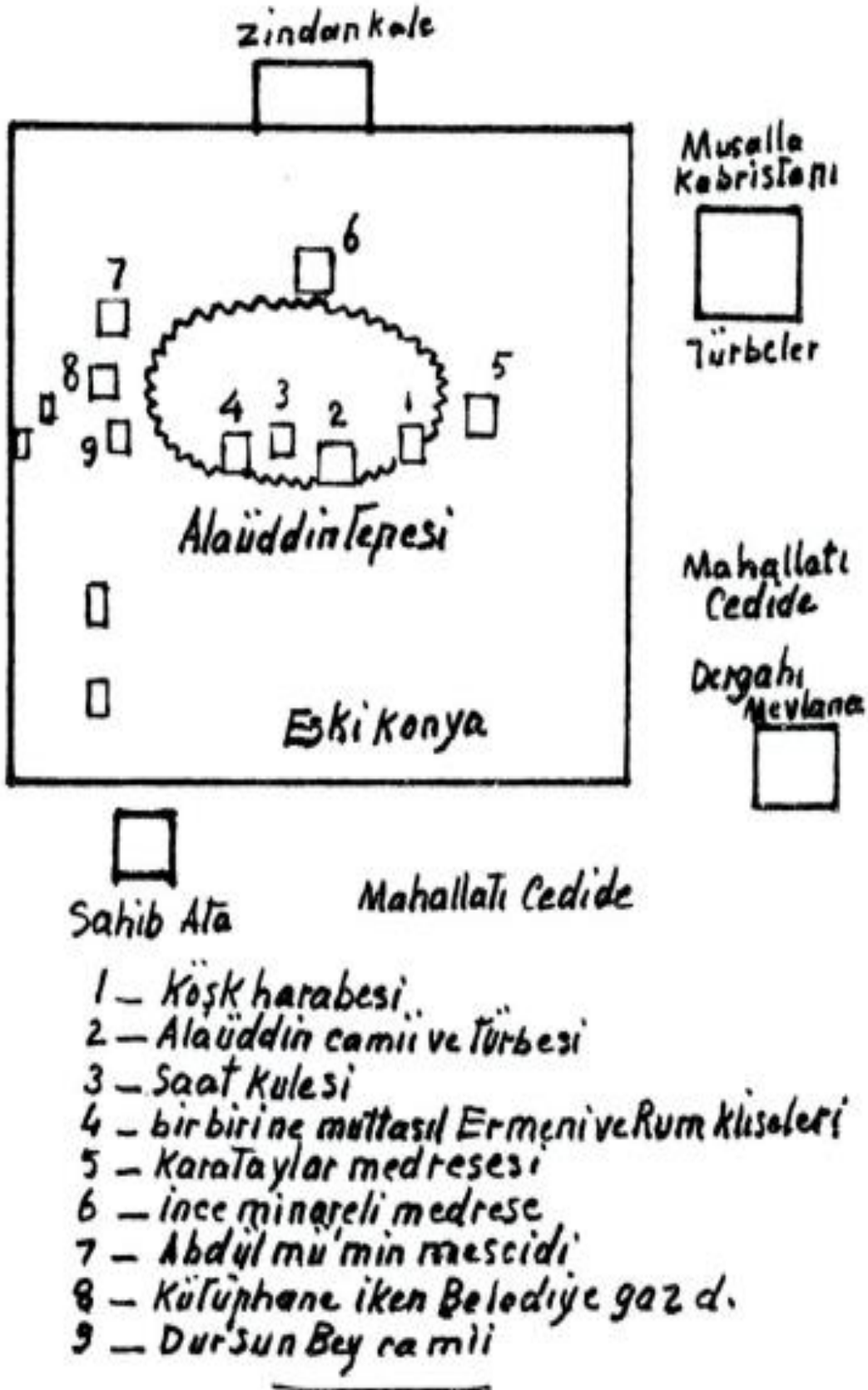
Araştırma ve İnceleme Eserler

- Altuncuoğlu, N. (2007). Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Muammer Bey. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Aydoğmuş, A. (2016). "Konya Valilerinden Ahmet Muammer Bey'in Bir Mülakatı", *Merhaba Akademik Sayfalar*, 16, 27- 30.
- Boran, A. & Bayar, Ş. (2016). "Kiliseden Mescide, Mescitten Saat Kulesine: Eflâatun", *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 08-11 Ekim 2015 Konya*, (Editör: Bilal Kuşpınar), İstanbul, 2, 339-366.
- Eyice, S. (1989). "Alâeddin Camii", *TDVİA*, İstanbul, 2, 324-327.
- Eyice, S. (1994). "Eflâatun Mescidi", *TDVİA*, İstanbul, 10, 477-478.
- Huart, C. (1978). *Mevlevi Beldesi Konya*, (Çev: Nezih Uzel), İstanbul, Kervan Kitapçılık.
- Karcı, E. (2017). "Sivas Vilayetinin İdari, Ekonomik ve Sosyal Durumuna Dair Tespitler (1914-1915)", *Halil İnalçık Armağanı-IV, Tarih Araştırmaları*, (Editör: Ahmet Özcan), Ankara, Doğu Batı Yayınları, 233-277.
- Konyalı, İ. H. (1997). *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara. Enes Kitap Sarayı.
- Konyalı. İ. H. (2007). *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. (Yeniden gözden geçirenler: Muhammet Ali Orak-Ali Bektaş), Konya.
- Millî Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları 1919-192*. (2003). Haz. Mehmet Akif Bal, İstanbul, Özgü Yayınları.
- Muşmal, H. & Gürbüz, İ. (2023). Tarihi Kent Merkezi Konya Alâeddin Tepesi'nin Bir Gösteri ve Rekreasyon Alanına Dönüşüm Süreci (1839-1941), *Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ Onuruna Tarih Yazıları*, (Editörler: Caner Arabacı-Ayşe Değerli Velet-Barış Sarıköse-Bekir Şahin), İstanbul, Kitap Dünyası Yayınları, 447-463.
- Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)*. (2007). Ankara. T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- Önge, M. (2015). 19. Yüzyıldan Günümüze Değişen ve Dönüşen Bir Kültür Mirası Olarak Konya Alâeddin Tepesi, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 13, 125-143.
- Öztürk, K. (1994). *Türk Parlamento Tarihi- TBMM II. Dönem 1923-1927*, C. III, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Saka, A. (2003). *İkinci Meşrutiyet Konya 'sında Siyasal Hayat*, Konya, Palet Yayınları.
- Sarınay Y. (2007). Ermeni Tehciri Sırasında Yaşanan Suiistimaller ve Alınan Tedbirler. Ed. Mehmet Şahingöz, *Ermeni Meselesinde Türk Yurdu Yazıları*, Ankara, Türk Yurdu Yayınları.
- Şimşir, B. (2009). *Malta Sürgünleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Tosun, R. (2015). *Ermeni Tehcirinde Konya*, Konya, Palet Yayınları.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, (Editör: Tülay Duran), İstanbul, Belge Yayınları.
- Ünver, A. S. (1967). "Yetmiş Yıl Önce, Konya", *Belleten*, 31, 122, 201-220.

Ek 3: Ermeni Kilisesinin Taşları Hakkında Yapılan Tahkikatın Sonucu.

Ek 5: Ahmet Tevhit Bey'in Krokisine Süheyl Ünver'in Yaptığı İzahat.

Ek 6: XIX. Yüzyılda Alâeddin Camiinin Yanında Eflâtun Kilisesi, Ermeni ve Rum Kilisesi (Önge, 2015: 13, 129).

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 16/09/2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 8/10/2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30/12/2024

Atf Künyesi (Citation): Sarılı, G. & Özsoy Somuncuoğlu, S. (2024). Francis Bacon'ın Bilim ve Tümevarım Hakkındaki Görüşlerine Yönelik Bir İrdeleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 120-135.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1550809>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

FRANCİS BACON'IN BİLİM VE TÜMEVARIM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNE YÖNELİK BİR İRDELEME

Gülan SARILI*

Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU**

Öz

İngiliz düşünür, siyasetçi ve yazar olan Francis Bacon, insanlığın doğanın tüm sırlarını keşfedebilmesi ve kendini geliştirebilmesi için deneysel bilimin önemine yaptığı vurgu ve önerdiği “yeni” bilimsel yöntem bağlamında modern bilimin öncülerinden biri olarak kabul edilir. Bacon, ilk olarak 1605 yılında yayımlanan *Bilimlerin İlerlemesi* adlı eserinde uygun bir bilimsel yöntem olarak gördüğü yaklaşımı hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. Ardından düşünür, *Great Instauration* adıyla bilinen fakat tamamlanamayan projesinin bir bileşeni şeklindeki iki kısımdan oluşan *Novum Organum* adlı eserinde doğa bilimlerini anlamak için doğru yöntemin ne olduğunu açıklar. Bacon eserlerinde, insanlığın bilgisini arttırmanın ve kendisi için daha da önemli amaç olan doğanın kontrolünü ele geçirmenin tek yolu şeklinde benimsediği tümevarımı ayrıntılı olarak resmeder. Bu tavır aynı zamanda Aristoteles ve onun takipçilerine yönelik bir karşı çıkışı barındırır. Ona göre, Aristoteles'in tartışmalı ve güçlüklerle dolu felsefesi ve bunun özellikle skolastikler tarafından dinle aşırı bir biçimde sentezlenmesi doğa felsefesini sınırlayan birtakım sorunları ortaya çıkarmıştır. Bacon, bu ve benzeri meseleleri çözüme kavuşturmaya yönelmiştir. Sözü edilen bilgiler ekseninde bu makalede, Bacon'ın bilim anlayışı, idol kavramlaştırması, Aristoteles hakkındaki eleştirileri ve bilimsel yöntemle ilgili görüşleri özlü bir biçimde serimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Francis Bacon, Bilim, İdoller, Tümevarım.

* Yüksek Lisans Mezunu, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gümüşhane/Türkiye.

E-posta: gulannsarili@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0002-2845-5296>.

** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Gümüşhane/Türkiye.

E-posta: sedazsy@yahoo.com.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2473-4258>.

Bu makale, Gülan Sarılı'nın Doç. Dr. Seda Özsoy Somuncuoğlu'nun danışmanlığında hazırladığı ve Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün Temmuz 2024 tarihinde onayladığı “Francis Bacon'ın Tümevarım Anlayışı” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

AN EXAMINATION OF FRANCIS BACON'S VIEWS ON SCIENCE AND INDUCTION

Abstract

Francis Bacon, an English philosopher, politician, and writer, is accepted one of the pioneers of modern science in the context of his emphasis on the importance of experimental science and the “new” scientific method he proposed so that humanity could discover all the secrets of nature and improve itself. Bacon set out his thoughts on what he considered a proper scientific method in his *The Advancement of Learning*, first published in 1605. The philosopher then explains the correct method is for understanding natural science in his work *Novum Organum*, which consists of two parts and is a component of his unfinished project known as the *Great Instauration*. In his works, Bacon portrays in detail induction, which he deems the only way to increase human knowledge and more importantly, to gain control of nature. This attitude also contains a rebuttal to Aristotle and his followers. According to him, Aristotle’s controversial and difficult philosophy and its excessive synthesis with religion, especially by the scholastics, have created many problems that limit natural philosophy. Bacon aimed to solve these and similar issues. In the context of the aforementioned information, this article will attempt to concisely present Bacon’s understanding of science, his conceptualization of idols, his criticisms of Aristotle, and his views on the scientific method.

Keywords: Francis Bacon, Science, Idols, Induction.

Giriş

Bacon, Rönesans’tan modern döneme geçiş evresinin önemli aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Düşünür, doğa felsefesi ve bilimsel yöntem alanlarında çalışan önde gelen isimlerdendir. Hukuk, devlet ve din meselelerinin yanı sıra çağdaş siyaset üzerine de yazılar yazan Bacon, çok geniş bir yelpazede kaleme alınan metinler ortaya koymuştur. Trinity College ve Gray’s Inn’deki eğitiminden sonra Bacon bir üniversitede görev almak yerine siyasi kariyer yapmaya yönelmiştir. Kraliçe Elizabeth döneminde düşünürün çabaları başarı ile taçlandırılmasa da James I döneminde o, en yüksek siyasi makamlardan birine kadar yükselebilmiştir. Felsefe ve bilim alanlarındaki araştırmalarını aksatmadan sürdüren düşünür, önemli katkılarda bulunmuştur. Onun çıkış noktası, kendisinden önce meydana getirilen sistemlerin eleştirilmesi olmuştur. Bu eleştiriler ekseninde Bacon, bilimsel yöntem meselesini farklı yönlerden ele almıştır.

Bacon’ın bilim yaklaşımında göze çarpan en belirgin etkisi, yeni ve daha özgün bir yöntem olan tümevarıma dayalı akıl yürütmeyi oluşturmasıdır. O, tümevarım tasarımı şekillendirmeden önce mevcut bilimsel sistemleri incelemiştir. Düşünür, Aristoteles’in bilimsel yöntemini eleştirmekle işe başlamıştır. Bacon, Aristoteles’in felsefesini bir tiyatro idolüne benzetmektedir. Hatırlanacağı üzere onun bilginin, insanın sahip olduğu en büyük gücü temsil ettiğine dair görüşü, doğaya egemen olmakla ilişkilidir. Doğa hakkındaki bilgileri doğru bir şekilde elde edebilmek için de insan zihninde bulunan önyargıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Düşünürü göre, insan zihninde ayırt etmek için belirlediğimiz dört idol bulunmaktadır. Bunların birincisine soy idolleri, ikincisine mağara idolleri, üçüncüsüne çarşı-pazar idolleri, dördüncüsüne ise tiyatro idolleri adı verilir. Söz konusu idollerden kurtulmamızın çaresi, başka bir ifadeyle bunları zihnimizden çıkarabilmemizin ve düzeltmemiz tek çözümü; uygun bir tümevarımsal akıl yürütme temeline dayanan kavramlar ve aksiyomlar kurmaktır. Ayrıca idolleri ifşa etmek, insanlığa yol göstermektir. İşte Aristoteles’in sistemi, önceki filozoflar tarafından yaratılan felsefi dogmalardan biri olarak tiyatro idolüne denk gelmektedir. Bu da insanların Antik döneme ve otoriteye çok fazla değer vermesine neden olmuştur. Çünkü Bacon, Antik bilginin eski olduğuna ve geçmişte amacına hizmet ettiğine ancak şu anda düşünce dünyasında yeri olmadığına inanmıştır. Aristoteles’in yöntemleri ve kavramları nesiller boyunca aktarılmış, eleştirilmeden ve körü körüne kabul edilmiştir. Bu yaklaşım tarzı, onun takipçilerinin artık kendileri için bireysel olarak düşünmemelerine, dışarı çıkıp keşif yapmalarına ve bulgularını güvenilir bile olmayan mevcut bilgilere dayandırmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla kendilerini Aristoteles’in metinlerine hapseden takipçiler de Aristoteles kadar hatalıdır. Bacon, hem Aristoteles’i hem de onun yolundan gidenleri eleştirmekte ve bu şekilde zihinleri temizleyebileceğini düşünmektedir.

Bu bağlamda o, doğanın kuramsal olarak doğru bir biçimde betimleneceği ve pratik bilgilerin de katkısıyla denetiminin mümkün hale getirileceği bir bilim kurgular ve yapılacak olan yeni icatlara büyük önem verir. Çünkü bunlar hem insanlığın gereksinimlerini karşılayabilecek hem de sefaletini ortadan

kaldırabilecektir. Anlaşılacağı gibi düşünürün bilim anlayışı, deney ve gözleme öncelik verilmesi, tümevarıma dayalı akıl yürütmenin kullanılması, bilimsel ilerlemenin hız kazanması, doğanın işleyişinin keşfedilmesi ve insanların daha iyi bir konuma gelmesi üzerine kuruludur. Bu bilgilere dayanılarak bu makalede, Bacon'ın bilim anlayışı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun net bir biçimde anlaşılabilmesi için düşünürün bilimsel bilgiye ulaşılmasının önünde bir engel olarak belirlediği idollerden bahsedilecektir. Onun çıkış noktasını oluşturan görüşlerin Aristoteles ve Aristoteles'in fikirlerini benimseyenlerin konuları ele alış tarzı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle makalede Bacon'ın Aristoteles ile ilgili eleştirilerine yer verilecek ardından onun tümevarım anlayışı serimlenmeye çalışılacaktır.

1. Francis Bacon'a Göre Bilim

Bacon'ın yaşadığı dönemde dünyayı bilimsel olarak keşfetmeye yönelik ilginin giderek arttığı bilinmektedir. Dönemin düşünürleri, gerçekliği yalnızca saf akıl yoluyla incelemeye yönelik dini ve felsefi yaklaşımı reddederek böyle bir yöntemin doğru bilgi getirmediğine ve fazla spekülatif olduğuna inanmışlardır. Gerçek bilgi, gözlem ve deney aracılığıyla oluşur ve Bacon da bu görüşü benimsemiş hatta bunu destekleyen ve Rönesans boyunca yayan öncü figür olmuştur. Gözlem ve deney ile tümevarımsal akıl yürütmeyi öne çıkaran yeni bir bilgi edinme yaklaşımını savunan düşünür, bilimsel bilginin yalnızca geleneğe, otoriteye veya soyut çıkarımlara dayanmak yerine ampirik kanıtlara bağlı olması gerektiğinin altını çizer. Bacon, sistematik gözlem yoluyla veri toplamanın ve hipotezleri test etmek için deneyler yapmanın önemini vurgular. Bu nedenle genellikle modern bilimin ve ampimizmin kurucularından biri kabul edilir. Her ne kadar John Locke modern ampimizmin ilk temsilcisi olarak bilinse de ondan önce ampimizmi öne çıkaran ve onu teşvik eden düşünür Bacon olmuştur.

Modern bilimi şekillendiren/temellendiren en dikkat çekici aforizmalardan biri olan “Bilgi güçtür.” (Bacon, 1996) ifadesi, düşünürün bilimsel yöntem yaklaşımının özeti niteliğindedir. Bacon bu doğrultuda bireyleri ve toplumları güçlendirme potansiyeline sahip olan bilgiye atıfta bulunur. İnsanların bilgi edinerek ve doğal dünyayı anlayarak onun üzerinde kontrol sahibi olabileceklerine ve kaynaklarını kendi çıkarları için kullanabileceklerine inanan düşünürü göre bilgi sadece kuramsal ya da soyut değil, pratik sonuçları olan bir yapıdır. Bireylerin bilinçli kararlar almasını, sorunlarını çözmesini ve hedeflerine ulaşmasını sağlayan bilgi sayesinde güç kazanılır. Bu bağlamda Bacon, geçmişin bütün otoritelerine, klasik bilgeliğin düşünme biçimleriyle sözde araştırma yöntemlerine, Orta Çağ'ın Antik Yunan mirası üzerinde yükselen bilgi telakkisine karşı çıkar. Düşünür; Aristoteles'i, bütün bir klasik felsefeyi ve esas skolastik düşünüşü eleştirir. Ona göre klasik felsefe, bilgi adını almaya layık hiçbir şey üretememiştir. Çünkü ondaki sözde bilgeliğin temelleri, yöntemleri ve dolayısıyla sonuçları yanlıştır. Platon ve Aristoteles gibi otoritelerin bilgileri kısır tartışmalardan, bilimlere de hoş masallardan daha öteye geçememiştir (Cevizci, 2018: 450).

Bilgi ve güç arasındaki bağlantı ekseninde Bacon'a göre sahip olduğumuz bilimler, özellikle Eski Yunan düşüncesinden devşirilmiştir. Çünkü Latince ve Arapça yazan yazarların ve daha modern yazarların katkıları az sayıdadır ve kısmi bir öneme sahiptir. Böyle oldukları için mevcut bilimler, Eski Yunan buluşunun temeli üzerine kurulmuşlardır. Hâlbuki Eski Yunan bilgeliği öğretici (didaktik) ve tartışmacıdır. Böylelikle gerçekliğin araştırılmasına zıt düşmektedir. “Eski Yunanlıların sistemlerinden ve bilimlerin dallarındaki alt bölümlerden, uzun bir süre boyunca insanlığa yardımcı olan veya insanlığı yüceltme eğilimine sahip olan ve adeta onların felsefelerinin spekülasyonlarını ve doktrinlerini tespit edebilen neredeyse bir tek deney bile çıkarılmaz.” Örneğin, “Celcus, deneylerin ilk olarak tıpta keşfedildiğini ve insanların bundan sonra felsefi sistemlerini deneylere dayandırdıklarını; deneyleri, felsefeden ve nedenlerin bilgisinden keşfetme ve elde etme yöntemini kullanmak yerine nedenleri aradıklarına ve belirlediklerine dikkat çekerken bu durumu aynı şekilde akıllıca ve samimiyetle itiraf eder. Simyacıların endüstrisi, düzenli olan herhangi bir sanat veya kuramdan dolayı değil, şansla birlikte rastlantıdan veya deneylerini değiştirmelerinden dolayı bazı sonuçlar vermiştir. Simyacılar, kuramın deneye yardım etmekten daha çok deneyi bozduğunu düşünmüşlerdir. Doğal bir gizle meşgul olanlar, yalnızca birkaç keşif yapmışlardır. Bu keşifler, çok az öneme sahiptir.” Bundan dolayı benzer bir biçimde araştırmalarımızı, inancımızı ortaya koymak konusunda dinin bizi uyardığı gibi bu ilkeyi, felsefe içinde geçerli kılabiliriz (Bacon, 2012: 150-151).

Burada belirtmekte fayda var ki Rönesans ve modern bilimin oluşum süreçleri hem Bacon'ı dikkat çekici bir aktör haline getirmiş hem de onun bilime büyük önem vermesinde etkili olmuştur. Hatırlanacak olursa Rönesans ile birlikte Yunan kültürünün ve felsefe anlayışının yeniden canlanması, sonraki yıllarda yoğun bilimsel faaliyetleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim on altıncı yüzyılın henüz başlarında bile cebir, trigonometri, astronomi, mineraloji, botanik, anatomi ve fizyoloji gibi alanlarda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bacon'ın *Novum Organum* 'u yayımlanmadan önce Napier logaritmayı bulmuştur. Galileo ise o sırada fizik bilimini yeniden yapılandırmakla meşguldür. Gilbert manyetizma bilimini kurmuş, Harvey kan dolaşımını keşfetmiştir (Benn, 2021: 26). Bu gelişmelere koşut olarak deneysel yöntemin olanaklarını araştırmakla yola koyulan Bacon, felsefede Kolomb'un rolünü oynamak istediğini belirtmiştir. Düşünürün 1605 yılından yayımladığı *Bilimlerin İlerlemesi* adlı eseri, bu görüşlerini geniş kitlelere yayma amacını taşımaktadır. Bacon eserine Kral James I'i bilgiye ve bilgi edinmeye verdiği değerden ötürü överek başlar. Ardından modern çağda bilgi edinmenin nasıl olması gerektiğine dair kendi fikirlerinin ana hatlarını çizer ve daha fazla bilgiye ulaşmanın insanı kendi yetersizlik duygusuyla tanıştırdığı için yalnızca kaygıya yol açtığını savunanlara karşı çıkar. Onun bilgi hakkındaki düşünceleri bu eserde net bir biçimde ortaya konur. Ona göre bilgi insanın evrene ve evrenin içerdiği tüm gizemlere karşı duyduğu doğal merak ve huşu duygusundan kaynaklanır. Bu bilgi insanı tanrıya yaklaştırır. Böylece insan, gurur ve tembellik gibi günahlardan kaçınırken ilahi olanı anlamının peşinden gitmek için bilgiden yararlanır. İnsanın ancak öğrenme yoluyla kendisini hayvanın üzerine çıkarabileceğini ve ancak bilgi arayışıyla bedensel formunun sınırlarını aşabileceğini belirterek eserinin birinci kitabını sonlandıran düşünür, ikinci kitabında yeni olduğunu savunduğu bilimsel yöntemini anlatır (Bacon, 1861).

Bunların yanı sıra Bacon'ın yaşadığı dönem bilimsel gelişmelerin hız kazandığı bir evreyi işaret etse de bu yıllarda aynı zamanda dinin etkisini hissettirdiği ve büyü, fal gibi mistik uğraşların bilimin içine karıştığı görülmektedir. Öyle ki felsefe ve bilimin farklı konuları içeren çok geniş alanlara sahip olması, batıl inanç ve teoloji ile iç içe geçmek suretiyle bozulmasına neden olmuştur (Bacon, 2012: 140). Bu durum, ilerlemenin önündeki engellerden biridir. Hal böyle olunca Bacon, doğanın kuramsal olarak doğru bir biçimde betimleneceği ve pratik bilgilerin de katkısıyla denetiminin mümkün hale getirileceği bir bilim kurgular ve yapılacak olan yeni icatlara büyük önem verir. Çünkü bunlar hem insanlığın gereksinimlerini karşılayabilecek hem de sefaletini ortadan kaldıracaktır. Anlaşılacağı gibi düşünürün bilim anlayışı, deney ve gözleme öncelik verilmesi, tümevarıma dayalı akıl yürütmenin kullanılması, bilimsel ilerlemenin hız kazanması, doğanın işleyişinin keşfedilmesi ve insanların daha iyi bir konuma gelmesi üzerine kuruludur.

Ona göre toplumsal bir faydaya katkıda bulunan imparatorluk kurucuları ile yasa koyucular ve ülkelerini düşmanlardan kurtaranlar kahraman olarak şerefliendirilirler çünkü bunların etkinlikleri belirli bir zamanda ve mekânda gerçekleşmiştir. Oysa icatlar ve mucitlerin yeri ayrıdır. İcatlar, bütün insanlık için yararlıdır ve bu süreklilik arz eder. Matbaa, barut ve pusula gibi üç büyük icat, hem dünyanın görünümünü değiştirmiş hem de sayısız değişikliğe yol açmıştır (Önal, 2012: 56). Bu nedenle “ülkelerinde kendi güçlerini arttırmak isteyenler ile insanlığın üstünde ülkelerinin gücünü genişletmek isteyenlerin tutkusu değil, evrenin üzerinde insanlığın gücünü canlandırmaya gayret edenlerin tutkusu daha soyludur” ve bilim, bu tür bir amaca hizmet ettiği sürece önemini koruyacaktır. Geçmişin hatalarından ders çıkararak insanlığa yararlı bir geleceği inşa etmek için bilimlerden yardım alınması gerektiğini vurgulayan Bacon, bilimin farklı alanlarında araştırma yapanlara da bazı tavsiyelerde bulunur. Ona göre “bilimleri inceleyenler ya ampiristler ya da dogmatikler olmuştur. Ampiristler karıncaya benzerler, yalnızca yığırlar ve stoklarını kullanırlar. Dogmatikler -bilim(ler)in deneysel temelini yadsıyanlar-, örümcekler gibi kendi ağlarını örerler. Arı ise her ikisi arasındadır. Bahçenin ve çevrenin çiçeklerinden alması gereken her şeyi seçip alır ama çalışır ve onu kendi çabalarıyla biçimlendirir. Felsefenin gerçek işi arıninkine benzemektedir. Çünkü o ne tamamen ne de yalnızca zihnin gücüne güvenir ne de kendi doğal hali içinde doğa tarihi ve mekânın deneyleri aracılığıyla verilmiş konuyu bellekte tutar. Zihin, onu değiştirir ve işler” (Bacon, 2012: 173). Düşünür, bilim insanların işinin yalnızca veri toplamak olmadığının altını çizer. Bilim insanları, gözlemedikleri şeyleri anlamalarını, açıklamalarını ve onlarla ilgili tahminlerde bulunmalarını sağlayacak kuramlar geliştirmeyi amaç edinmelidir.

Bunlarla bağlantısında Bacon'ın bilim hakkındaki düşüncelerinin tespitini mümkün kılan unsurlardan biri de *Yeni Atlantis* adlı eserinde ortaya koyduğu görüşleridir. Kurmaca bir anlatı olan bu eser, denizcilerin kaybolduğu ve sonunda bilinmeyen bir ülkeye vardığı bir yolculuğu konu edinir ve bu yolculuğun betimlemesiyle başlar (Bacon, 2014: 9-10). Bilimsel araştırma yapılmasına ve doğanın yorumlanmasına adanmış bir enstitü ideali ekseninde tasarlanan bu ütopya örneği, bilimsel bilgilere dayanarak organize edilen bir devletin yapısını anlatır. Nihai yol gösterici güç olarak hükümet, devlet, siyaset, hukuk ve yasaları içeren işleyiş meydana okuyan ve onun yerine bilimi ve bilgi edinmeyi koyan düşünür hem farklı bir ütopya çalışması meydana getirmiş hem de bilime verdiği önemi aktarmıştır. Ancak burada belirtmekte fayda var ki Bacon'ın bilim anlayışını tam anlamıyla kavrayabilmek için onun bilme edimini üzerine temellendirdiği idol kuramını irdelemek gerekir.

Bacon, *Novum Organum*'un başlangıcında insanın “tabiatın hâkimi ve yorumlayıcısı” olduğunu ve “hem nesnelere hem de zihnin işleyişini dikkate alarak tabiatın düzeni üzerine yaptığı gözlemlerin kendisine izin verdiği ölçüde onu anlayabileceğini ve onunla baş edebileceğini” söyler (Bacon, 2012: 119). Dolayısıyla bilmek, doğayı kontrol altına almakla bağlantılıdır. Fakat doğayı kontrol altına alabilmemizi sağlayacak olan bilgiler zaman zaman güvenilirliğini yitirebilir. Çünkü insan zihnini kuşatan ve orada derinlemesine kök salmış olan birtakım yanlış fikirler mevcuttur. Düşünürün “idol (idols of the mind)” kavramlaştırmasıyla açıkladığı bu yanlış fikirler; zihnin putlarına, önyargılara, boş inançlara, peşin hükümlere karşılık gelir. Bacon'a göre akıl, doğanın kendisine duyular yoluyla bildirebileceklerini incelemektedir. Böylece akıl çabuk sonuçlar çıkararak bu erken doğmuş kurgulamalara veya önyargıların duyuların mesajlarını çarpıtmalarına maruz kalabilir. Bu durumda algısal hatalar ortaya çıkar ve olayların doğru boyutu gözden kaçırılarak yanlış kavrayışlara bağlanılır (Musgrave, 1997: 75).

Doğa hakkındaki bilgileri doğru bir şekilde elde edebilmek için insan zihninde bulunan bu önyargıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Düşünürü göre, “insan zihninde ayırt etmek için belirlediğimiz dört idol bulunmaktadır. Bunların birincisine soy idolleri, ikincisine mağara idolleri, üçüncüsüne çarşı-pazar idolleri, dördüncüsüne ise tiyatro idolleri” adı verilir. Söz konusu idollerden kurtulmamızın yolu, başka bir ifadeyle bunları “kovabilmemizin ve geri çevirebilmemizin biricik çaresi; gerçek bir tümevarım temeline dayanan kavramlar ve aksiyonlar tesis etmek” olacaktır. Bununla beraber “idolleri göstermek büyük bir hizmettir çünkü idoller doktrini, sofizmin sıradan mantığa yaptığı çürütmede olduğu gibi, tabiatın yorumuyla aynı bağıntıyı” içermektedir (Bacon, 2012: 127).

Bacon'ın yeni teknolojilerin keşfedilmesine götüren “deneysel denetim” ya da “denetimli deney” aracılığıyla doğayı egemenliğimiz altına alarak ona müdahale etmemiz gerektiğini düşündüğü/savunduğu açıktır. Ancak doğaya egemen olmak için önce onu iyi tanımak, onun hangi nedensel yasalarla nasıl işlediğini doğru anlamak gerekmektedir (Çevik, 2021: 178). Bilmek, doğaya egemen olmayı sağlayacaksa nedensel yasaların bilgisine ulaşmanın önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır. İnsan zihni birtakım boş düşüncelerle kuruntularla dolup taşmaktadır. Bacon, doğayı yorumlayarak açıklamaktan çok ona ilişkin acele kestirimlerde bulunmasına yol açan yanlış kanı ve önyargılara dayalı düşünceleri yok etmeyi salık verir. İnsanoğlu doğayı kendi gerçekliği içinde kavrayıp ona yönelik doğru bilgilere ulaşmak istiyorsa ilk yapması gereken şey, insan zihnine yer etmiş bu “putlar”dan bir an önce kurtulmaktır. Bu “kuruntular”ın kökü kazınmadıkça “doğaya egemen olma” tasarısı ya da ülküsü boş bir hayalden öteye geçemez. Bunlar, Bacon'ın insanın dil, gelenek ve imgelem tarafından yaratılan yapıtlara körü körüne bağlanmasının zararlı ve yıkıcı etkilerini betimleyen yapıtında genel bir ideoloji kuramına dönüştürülür. Bacon idolleri, gerçek bilgiye ulaşma yolunda insan zihnine çeşitli sorunlar çıkaran hatalı akıl yürütmelerin kaynağı olarak kabul edip bunların genelde yanlış varsayımlar, yanılsamalar ve eğilimlerden köken aldığını ifade eder. Aslında tüm bu dogmalar yığınının sahip olduğu tek özellik zihindeki sözel inşalar olmalarıdır. Oysaki gerçek bilgi edinme süreci sözcükleri ustalıklı kullanmaya değil, doğa yasalarının keşfine dayanır. Görüldüğü üzere Bacon zihnin tüm putlarının deneye dayanmayan düşüncelerden kaynaklandığını, zihnin ancak derinlerine işleyen kendi yarattığı putlardan kurtulduğunda doğa yasalarının deneye dayanan bilgisini araştırmak için kendisini özgür kılacağını öne sürer (Kerimoğlu, 2016: 212-213).

Bu idoller içindeki soy idolleri (kabilenin putları), insanın yalnızca kendisi ile ilgili olması bakımından kendi doğasından ve soyunun ya da ırkının doğasından meydana gelmektedir. Böylelikle tüm insanlar için ortak bir niteliğe sahiptirler. Soy idolleri, insan olarak doğamızda var olan genel kandırılma

eğilimleridir. Bunlar arasında duyu algılarına eleştirel olmayan bir şekilde güvenme, aşırı genelleme yapma veya sonuçlara atlama ve görüşlerimize karşı olan kanıtları görmezden gelme eğilimleri yer alır. Bacon'a göre (2012: 127) insan anlamsız bir biçimde “şeylerin ölçüsü” olduğunu iddia eder ve bununla kalmayıp hem duyuların hem de algıların kaynağı olarak evreni değil, insanı gösterir. Oysa insan zihni, ışınları yayması, çarpıtması ve şeklini bozması bakımından kendi özelliklerini farklı nesnelere veren içbükey ve dışbükey aynalara benzediğinden olguları algılamada ve bunlar hakkındaki bilgiyi aktarmada sorunlar yaşayabilir. İnsanlar yaratılışları gereğince tüm şeylerde bir amaç aradıklarından kendilerini “her şeyin ölçüsü” şeklinde benimserler.

Bacon bu idolleri eşitlik, meşguliyet ve ihtiras idolleri olarak üçe ayırmıştır. Bunlardan ilki, bir insanın eşyada olmayan eşitlikleri veya birliktelikleri varsaymasına yol açar. İkinci idole göre insan, hoşuna giden ve bununla beraber faydasına olan tüm şeyleri doğru kabul eder. Üçüncü idol söz konusu olduğunda insan, tüm tutku ve duygularını gerçekmiş gibi düşünür ve böylece yanılır (Topdemir, 1999: 61). Bacon'ın kavrayışına göre soy idolleri, insan doğasında var olduğundan birçok insanın etkisi ile oluşmuş önyargılardır. Bununla beraber bu idoller, bir insanın doğaya insan merkezci veya diğer bir deyişle insan biçimci bir gözle bakmasından kaynaklanır. İnsanın bu doğrultuda düşünmeye daha yatkın olması nedeniyle soy idolleri, doğa kavramının olduğu şekli ile anlaşılmasına engel olmaktadır ve bundan dolayı doğanın ilkeleri ile bir insanın ilkeleri karışık bir hale gelmektedir. Birey, nesnelere kendisine benzetebilir ve bu durumda şeyleri kendi ölçüsüne göre anlamlandırır. Bunun kaynağı ise insan doğasının zayıflıkları ve sınırlılıklarıdır (Kaya Keha, 2016: 120-121).

Bacon için (2012: 132) soy idollerinin oluşması, “insan anlığının bireysel yapısından dolayı soyutlama yapma eğilimiyle ilgilidir ve insan, değişen şeyi sabitleştirdiğini farz eder. Oysa tabiatı soyutlamak yerine inceden inceye araştırmak daha iyidir. Bu, tabiatı anlamak bakımından diğerlerine göre daha büyük bir ilerleme yapmış olan Demokritos Okulu tarafından kullanılan yöntemdir. Maddeyi, onun yapısını, o yapının değişimlerini, maddenin eylemini ve bu eylemin veya hareketin kanununu dikkate almak en iyisidir. Çünkü formlar ancak bir isimle ve eylemin kanunlarıyla tanımlandığı sürece insan zihninin yalın bir kurgusu olarak kalır. İşte böyle soy idolleri ya insanın ruh yapısının birliğinden ya onun önyargılarından ya sınırlı yetilerinden ve rahatsızlık veren çalkalanışından ya tutkuların müdahalesinden ya duyuların azlığından ya da izlenimlerin biçiminden dolayı ortaya çıkarlar.”

Bir diğeri olan mağara idolleri (inin putları), bizim özel bakış açılarımızdan kaynaklanan çarpıtmalardır. Bacon bunları, Platon'un mağara alegorisine dayandırmaktadır. Platon, insanların içinde bulunduğu yeraltında bir mağara hayal eder. Bu mağaranın önünde ışığa açılan bir giriş vardır ve insanlar, çocukluklarından beri ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş bir şekilde burada yaşarlar. Kıvılcıkları bile mümkün olmayan bu insanlar, burunlarının ucundan başka bir yeri göremezler. Platon, yüksek bir yerde yakılmış bir ateşin parıldadığını, insanlarla ateş arasında dimdik bir yol olduğunu, bu yol boyunca alçak bir duvar bulunduğunu ve bunun da kukla oynatanlarla seyircileri arasına koydukları ve üstünde gösteri yaptıkları bölmeye benzediğini anlatır. Bu alçak duvarın arkasındaki insanlar, ellerinde türlü türlü araçlar, taştan ve tahtadan yapılmış farklı nesnelere benzeyen kuklalar taşımaktadır. Böylece ışığın yansımalarıyla mağaranın içindekiler yalnızca karşılarına vuran gölgeleri görebilirler ve gölgelere bakarak gerçek nesnelere karşılaştıklarını sanırlar (Platon, 1995: 199). Bacon açısından da tıpkı bu benzetmede olduğu gibi bütün insanların kendi bireysel mağarası bulunmaktadır ve söz konusu mağaralar, dış dünyayı yanlış anlamamıza neden olurlar.

Mağara idolleri, her biri bireysel olan idollerdir çünkü herkes insan ırkında ortak olan hatalara ek olarak ya kendine özgü ve tek olan yaratılışından dolayı ya eğitimi ve diğer kişilerle olan ilişkilerinden dolayı ya okuduklarından ve bireyin hayranlık ve saygı duyduğu kişilerin otoritelerinden dolayı ya zihinde meydana getirilen farklı etkilerden dolayı önceden işgal edilmiş ve önceden yerleştirilmiş ya da düzenli ve sakin bir şekilde vb. olduğu için tabiatın ışığını durduran ve bozan kendi bireysel mağarasına sahiptir. Öyle ki insan ruhunun genel yaratılışına göre değişebilen bir özelliği vardır ve bu, karışıktır ve sanki şans eseri harekete geçirilmiştir. Herakleitos'un “insanlar bilgiyi küçük dünyada ararlar, daha büyük ve ortaklaşa yaşadığımız dünyada değil” sözü bu durumu çok iyi açıklamaktadır (Bacon, 2012: 127).

Bacon'ın yaklaşımında mağara idolleri, tüm insanların hem zihin ve hem de bedeninin kendine özgü hallerinden kaynaklandığı için belirli alışkanlıkların ve rastlantısal niteliklerin etkisi ile meydana gelmektedir. Bu durumun yanı sıra insan, kendisinin dışında oluşan nesnelere veya olguları yalnızca kendisine ve kendi zihnine yansımış olduğu şekli ile görmekte ve değerlendirmektedir. Her insan, doğa kavramına kendi bakış açısından baktığından doğa kavramını kesin ve tam bir biçimde açıklayamamaktadır. Bacon'a göre "doğayı ve cisimleri kendi bireysel formları içinde düşünmek anlığı şaşırtacak ve zayıflatacak" bir içerime sahiptir. Fakat bunları, buldukları halleriyle kavramak zihnin hem şaşırtmasına hem de rahatlamasına neden olur. Oysa diğerleriyle karşılaştırdığınızda "Leukippos ve Demokritos Okulu'nda bunun iyi örneklerini görürüz çünkü onlar, tikellere neredeyse 'şey'lerin genel yapısını ihmal edecek kadar önem verdiler: Oysa diğerleri tabiatın basitliğine nüfuz etmeden oldukça hayrete düşmüşlerdir. Bu iki düşünme biçimi bu nedenle anlığı tabiata anında nüfuz eder duruma getirmek ve kapasitesini genişleterek sözünü ettiğimiz güçlüklerden sakındırmak için yer değiştirmelidir." Ayrıca bu düşünme yollarından her birisi sırası geldiğinde kullanılmalıdır. "İşte idoller de onların sonucudur. Bu nedenle düşünme süreci sırasında öyle önlemler alınmalıdır ki mağara idollerinin anlığa girmesini önlesin ve anlıktan çıksınlar. Mağara idolleri özellikle doğuşlarını ya bazı üstün uğraşlara ya sentez ve analizde bir aşırılığa ya belli çağların lehine bir grup uğraşa ya da konunun genişliğine ve darlığına borçludur. Genel olarak doğayı gözlerken düşünen biri, özellikle anlığına giren ve anlıkta duran ne varsa hepsinden şüphe etmelidir." İnsan zihninin değişmemesi ve taraf tutmaması için sürekli uyarıda bulunmak gerekir (Bacon, 2012: 134-135). Bu idolleri düzeltecek olan zihnimizin "kendine özgü bir memnuniyetle yakaladığı ve üzerinde durduğu her şeye şüpheyle yaklaşılması gerektiğini" hatırlamaktır.

Çarşı-pazar idolleri (çarşı-pazar putları) ise bireyler arasındaki toplumsal ilişkilerin etkisi ile oluşmaktadır. Ticari ve toplumsal ilişkilere göre şekillenen çarşı-pazar idolleri, dille olan etkileşimden doğarlar. İnsanların kullandığı kavramlar soyutlaştığında bunlarla bağlantılı açıklamalar ve düşünceler de belirsizleşir. Bacon'a göre bu idoller en kaygı oluşturuşu olanlardır. Bunlar adların ya da kelimelerin bir arada olmasının sonucunda anlığın çevresini kuşatmış olduğundan tehlikelidir (Topdemir, 1999: 61-62). Bacon'ın ifadelerine başvuracak olursak çarşı-pazar idolleri, insanların birbirleriyle olan ticari ve toplumsal ilişkilerinden dolayı, bizim çarşı-pazar idolleri olarak adlandırdığımız, karşılıklı ilişkilerden ve insanın, insan topluluğu ile olan ilişkilerinden ortaya çıkan idollerdir. Çünkü insanlar dil vasıtasıyla anlaşılır. Ama kelimeler, çoğunluğun istediği gibi biçimlenmiştir ve zihin için şaşırtıcı bir engel olan kelimelerin kötü ve uygunsuz yapılanması da zihinde ortaya çıkar. Bilgili insanlar, kendilerini korumak için bazı örneklerde tam bir çare olan, tanımlamalar ve açıklamalar yapmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Kelimeler, her şeyi karışıklığa iterek insanlığı boş ve sayısız tartışmaya ve yanlışla sürüklediği için anlığı durmadan ve açıkça zorlarlar (Bacon, 2012: 128).

Çarşı-pazar idolleri, "idollerin en kaygı verici olanıdır. Bunlar kelimeler ve adların birliğinden dolayı, anlığın etrafını kuşatmış olan idollerdir. Çünkü kelimeler, gerçekte anlık üzerine etki ettiği halde, insanlar kendi akıllarının kelimeleri yönlendirdiğini hayal ederler. İnsanların böyle düşünmeleri felsefeyi ve bilimleri sofistike kıldığı gibi işlemez bir duruma da getirmiştir. Kelimeleri genellikle popüler bir egemenlik oluştururlar ve 'şey'leri sıradan zihinler için çok açık olan bu kaba hatlarla tanımlama" yoluna giderler. (Bacon, 2012: 135). Bunlar, kelimelere verilen önemden kaynaklanan hatalardır. Bacon'a göre insanlar, fikirlerini başkalarına iletme için düşüncelerini kelimelere dönüştürdüklerinde kelimeler, düşüncelerin yerine geçer ve insanlar rakiplerini alt ettikleri için bir tartışmayı kazandıklarını düşünürler. Gerçek anlamlarına dikkat edilmeksizin çeşitli şekillerde kullanılan kelimelerin sürekli etkisi, sadece anlayışı şartlandırır ve yanılgıları doğurur. Kelimeler çoğu zaman kendi amaçlarına ihanet ederek ortaya koymak için tasarlandıkları düşünceleri gizlerler. Bacon'ın dile çıkmazcasına yerleştiğinden ötürü zihnin putlarının en tehlikelisi olarak gördüğü çarşı-pazar idolleri soyut ve anlamları muğlak sözcüklerin kullanılışından kaynaklanır. Kimi sözcükler -anamlı oldukları düşünülse de- gerçek dünyada hiçbir karşılığı olmayan, var olmayan şeyleri temsil ederken kimi sözcükler de gerçek ve var olan şeyleri adlandırmalarına karşın kafa karıştıracak ölçüde karmakarışık tanımlanıp kullanılmaktadır. Sonuçta belirli bir düşünceyi aktarmak için yanlış sözcük ya da sözcükler seçilir ve söz dağarcığı dayanaksız temeller üzerine kurulursa ifade edilen düşünce de yanlış olmaya yazgılı olur (Kerimoğlu, 2016: 213).

Son olarak tiyatro idolleri, Aristotelesçiliğin soyut şemalarının ve teolojik kavramların bilime sokulmasında olduğu gibi kuramların getirdiği hatalardır. Bacon bu idoller aracılığıyla felsefi ve dini sistemleri, dünyanın teatral ve dolayısıyla da fantastik temsilleriyle karşılaştırmıştır. Tiyatro idolleri, kendine özgü felsefe sistemlerinin çeşitli dogmalarından oluşarak insan zihnini sarmış olan idollerdir. Bunlar, kusurlu ispat kurallarından oluşarak insan zihnini sarmıştır. Çünkü biz, “kurgusal ve teatral bir dünya yaratarak göz önüne serilen ve canlandırılan birçok oyunda olduğu gibi şimdiye kadar kabul edilen ve tasarılan felsefe sistemlerinin de tümüne önem veririz. Benzer tabiatın sayısız diğer oyunları hâlâ birbirleriyle birleştirilebildiği ve bağdaştırılabildiği ve hataların sebepleri, genellikle birbirleriyle aynı olduğu için ne yalnızca var olan sistemler hakkında ne de eskilerin felsefesi ve sektleri hakkında konuşuruz.” Ayrıca biz, “yalnızca genel sistemleri işaret etmekle kalmayıp aynı zamanda gelenek, gizlilik, otoritelere güven duyma ve ihmal aracılığıyla kökleşmiş olan bilimlerin aksiyomlarına ve birçok öğesine de işaret ederiz. Bununla birlikte idollere karşı insan anlığını uyanık tutmak için her bir idol türünü açıkça ve tam olarak tartışmayı” ilke haline getirmeliyiz (Bacon, 2012: 128).

Tiyatro idolleri, yanlış öğrenmeden kaynaklanırlar. Felsefe, bilim ve teoloji alanlarında uzman kişiler tarafından savunuldukları için bunlar kitleler tarafından sorgulanmadan kabul edilen fikirlere. Örneğin, uzun bir süre boyunca Plüton’un gezegenlerin bir parçası olduğu benimsenmişti ancak artık böyle değildir. Diğer yandan tiyatro idolleri insanoğlunun doğuştan sahip olduğu şeyler olmadığından ve daha ziyade insanoğlu tarafından ortaya çıkarıldığından bunlar, aynı sistemler tarafından ortadan kaldırılabilir.

Tiyatro idolleri veya kuramların idolleri çok sayıdadır ve Bacon’a göre (2012: 138) bunların “daha da çoğaltılmasına izin verilir. Hatta belki de çoğaltılması istenir. Çünkü dinsel ve teolojik düşüncelerle çağlar boyunca meşgul edilmiş olan insan zihni ve sivil hükümetler özellikle monarşiyle yönetilenler, kuram düzeyinde bile olsa tabiatın yeniliklerine karşı çıkmamış olsalardı şimdiye kadar daha birçok filozof ve kuramcının da izleyicileri olurdu.” Bunun en belirgin örneğini Antik Yunanlılarda görmek mümkündür. Onlar “gökyüzü fenomeninden göksel cisimlerin hayali kuramları nasıl çıkarılabildiyse aynı şekilde felsefe fenomeni üzerine birçok dogmanın oluşturulması da kolaydır ve sahne için icat edilen planlar, gerçek tarihten elde edilenlerden daha tutarlı, daha memnun edici olursa bizim bu tiyatro planımız da şiirsel olanıyla benzerlik” gösterecektir (Bacon, 2012: 138). Tiyatro idolleri, eski öğretilere gönüllü kulluk etmekten, sırf yıllarca benimsediklerinden ötürü basmakalıp kuramlara olur vermekten, her türden düşünsel yetkeye sorgusuz sualsiz boyun eğmekten oluşan önyargılar yumağıdır (Kerimoğlu, 2016: 213).

Bacon böylelikle bilimsel yöntemini açıklamadan önce insan zihnini meşgul eden idolleri anlatmış ancak bu önyargılardan nasıl arınılacağı ile ilgili bilgi vermemiştir. Ancak bunlardan kurtulduktan sonra inşa edilecek bilim söz konusu olduğunda doğadaki düzeni anlamak için deneye dayalı bir tümevarım yaklaşımını işaret eden Bacon, doğaya egemen olmanın aynı zamanda doğaya ait ilkelerin de bilinmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. İnsanın doğa hakkında edinmiş olduğu bilgiler algı etkisi ile oluşmakta ve bu algılar, idoller nedeniyle bozulmaktadır. İnsan zihni bu önyargıların etkisinden sıyrıldığında doğru bir bilimsel yöntem sayesinde doğanın bilgisine ulaşılacaktır.¹

Bacon’ın bilim anlayışını oluşturan bir diğer bileşen de bir tiyatro idolu olarak nitelediği Aristoteles’in savlarına yönelik eleştirileridir. Bacon, *Novum Organum* boyunca Aristoteles’in bilim hakkındaki düşüncelerini neredeyse onu küçümseyecek seviyede eleştirir. Düşünür, Aristoteles’in önyargılı olduğunu ileri sürer ve onun görüşlerinin yozlaştığını ve doğa felsefesine zarar verdiğini savunur. Çünkü Bacon’a göre Aristoteles, doğa felsefesinin işleyişini, mantığı devreye sokarak bozmuştur. Bu ekseninde kendi kategorilerini oluşturmuş ve “tözlerin en soylusu kabul etmek gereken insan tözünü ikinci dereceden işleve sahip olan kelimeler aracılığıyla belirlenmiş bir cins olarak” ayırmıştır. Aristoteles “eylemin ve gücün belirsiz ayrımlarını kullanarak yoğunluk ve seyreklikten bahsetmiş, bütün cisimlerde kendine özgü ve özel bir hareketin bulunduğunu ve eğer bütün cisimler kendi hareketlerinden başka bir harekete katılırsa

¹ Tarihsel süreçte benzer konuları Bacon’dan oldukça farklı bir şekilde ele alan düşünürler karşımıza çıkar. Örnekte bunlardan biri de Alexandre Koyré’dir. Bacon’ın aksine Koyré, insan düşüncesinin birliğinden bahsederek modern bilimin gelişiminin felsefeden, dinden ve metafizikten bağımsız olamayacağını öne sürmektedir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Timur, S. (2024). Alexandre Koyré’de Bilimin Gelişimsel Sürecinde “Düşüncenin Birliği” Kavramı, *Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları*, 49, 133-145.

bu hareketin dışardan gelen hareket ettirici nedenden kaynaklandığını” iddia etmiştir. Öğrenme faaliyeti için gerekli olan tanımlamalar ve şeylerin içindeki gerçeklikten çok önermelerin üslubundan dolayı kaygılanan Aristoteles, şeylerin doğasıyla ilgili birçok ayırım yapma yoluna gitmiştir (Bacon, 2012: 139).

İşte bu tutum, “Eski Yunanlılar arasında şöhret sahibi olan diğer felsefecilerle karşılaştırıldığında en iyi şekilde gösterilir çünkü Aristoteles’in fiziği, yalnızca mantıksal terimlerden ibaretken Aristoteles aynı konuyu metafiziğinde zorlayıcı bir başlık altında, başka bir biçime koyar ve bir nominalistten daha çok bir realistin tavrını benimser. Oysaki Anaksagoras’ın ilgilendiği benzer kısımları, Leukippos ve Demokritos’un atomları, Parmenides’in göğü ve yeri, Empedokles’in birleşme ve ayrılması ateşin tabiatı içinde cisimlerin çözülmesi ve Herakleitos’a göre onların yoğunlaştırılması, Eski Yunanlılar arasında doğa felsefesinin bazı kırıntılarının, şeylerin tabiatına yönelmenin ve deneyin var olduğunu gösterir.” Ayrıca Aristoteles’in canlılar üzerine yazdığı eserde ele aldığı problemlerde ve diğer incelemelerinde deneye başvurduğu da vurgulanmamıştır. Aristoteles, kararlarının ve aksiyomlarının temeli olarak değerlendirdiği şeyleri, deneye başvurmaksızın önceden belirlemiş ve ardından kendi kararlarıyla bağdaştırmak için deneyi tıpkı bir esir gibi yanında sürüklemiştir (Bacon, 2012: 139).

Aristoteles’in bilimsel bilgiyi nedeni ortaya konulan bilgi olarak tanımlaması, bilim üzerine yapılan tartışmaların eksenini oluşturmuş, daha sonra konuya ilgi gösteren bilim ve düşün insanları bu belirlemeyi temel bir ölçüt olarak almayı ihmal etmemişlerdir. Bu çizginin izleyicilerinden biri de modern dönem başlarında düşüncelerini geliştirmiş olan ve bu doğrultuda skolastik anlayışa sert eleştiriler yönelten Bacon’dır. Aristoteles’in bilimsel bilginin elde edilmesinde ağırlıklı rol verdiği tümdengelimle dayalı araştırma izlencesine sıcak bakmayan, onun yerine tümevarımı savunan ve buna koşutlukla geçmişteki bilim ve felsefenin verimsizliğini yeterli bir yöntemin olmamasına bağlayan Bacon’a göre, kavrayış gücü araçsız bırakıldığında tıpkı aletsiz el gibi güçsüzleşir. Bilgiye ulaşabilmek için yeni bir araca, yeni bir mantığa, novum organum’a gerek vardır. Çünkü tasıma dayalı mantık bilimsel buluşlar için yarırsızdır. Bilimsel araştırmalarda ilerleme kaydedebilmek ve bilimle insanlığa yararlı sonuçlar elde edebilmek için tümevarıma dayanmak gerektiğini savunan düşünür, hakikate götürecek iki yöntem bulunduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan birincisinin Aristoteles’in yöntem anlayışına dayanan hızla algılardan genel kavramlara yükselerek oradan orta terime ulaşmak; diğerinin ise algılardan başlayarak yavaş yavaş genel kavramlara yükselmek olduğunu belirtmektedir. (Topdemir ve Unat, 2020: 15-16).

Böylece yeni olduğunu iddia ettiği bir yöntem sunan Bacon açısından boş bir kategoriler dünyası oluştururken doğa felsefesini mantık aracılığıyla çarpıtan Aristoteles, tanımların ve var olan şeylerin iç gerçekliğine bakmamış sadece önermelerdeki üsluba odaklanmakla yetinmiştir. O, önce karar vermiş sonra verdiği kararlar bağdaştırmak için deney yapmıştır. Bu temele yaslanan Orta Çağ biliminin asıl yanlışı ise gerçekliğin kendisini, şeylerin kendilerini araştırmak yerine yine boş konuşmak; aceleyle ve basit saymayla oluşturulmuş genel önermelerden tümdengelimsel sonuçlar çıkarmak olmuştur (Cevizci, 2018: 450). Bu bağlamda Bacon, klasik felsefenin kabulü olan Aristotelesçi mantığı indirgemeci niteliğinden dolayı eleştirir. Çünkü yalnız nesnelere sınıflandırmaya yarayan ve nedenselliği anlamaktan uzak böyle bir mantık yürütmenin yeni bir bilgiye ulaşabilmesini beklemek mümkün değildir (Karatoprak, 2017: 176). Bacon’a göre mevcut bilimlerin, bilimsel sonuçların elde edilmesiyle ilgili bir yarar gösterememesi gibi var olan mantık anlayışı da bilim dallarında yeni fikirler bulmak adına işe yaramamaktadır. O, “var olan mantık sistemini, gerçeği araştırmaktan ziyade gelişigüzel kavramlar üzerine kurulan kökleşmiş hataları onaylamaya ve kuvvetlendirmeye hizmet ettiğinden faydalı olmaktan çok zararlı” olarak nitelendirir (Bacon, 2012: 121).

Aslına bakılırsa Bacon, Aristoteles’in felsefesini bir tiyatro idolüne benzetmektedir. Aristoteles’in sistemi, önceki filozoflar tarafından yaratılan felsefi dogmalardan biridir. Bu da insanların Antik döneme ve otoriteye çok fazla değer vermesine neden olmuştur çünkü Bacon, Antik bilginin eski olduğuna ve geçmişte amacına hizmet ettiğine ancak şu anda yeri olmadığına inanmıştır. Aristoteles’in yöntemleri ve kavramları nesiller boyunca aktarılmış, eleştirilmeden ve körü körüne kabul edilmiştir. Bu yaklaşım tarzı, onun takipçilerinin artık kendileri için bireysel olarak düşünmemelerine, dışarı çıkıp keşif yapmalarına ve bulgularını güvenilir bile olmayan mevcut bilgilere dayandırmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla kendilerini Aristoteles’in metinlerine hapseden takipçiler de Aristoteles kadar hatalıdır. Bacon, hem

Aristoteles'i hem de onun yolundan gidenleri eleştirmekte ve bu şekilde zihinleri temizleyebileceğini düşünmektedir.

Bacon'ın en temel eleştirileri ise Aristoteles'in tümdengelim dayalı akıl yürütme konusundaki fikirlerini hedef alır. Bunlar sadece kendisinin tümevarım hakkındaki görüşleriyle doğrudan çeliştiği için değil, aynı zamanda pratik gerçeklerin keşfinden ziyade tartışmaya daha uygun olduğu için de kabul edilemez. Bacon, tümdengelim en yetkin biçimi olduğu savunulan kıyası, doğa yasalarını keşfetmek ve bunları pratik sorunların çözümüne uygulamak adına tamamen yararsız görür. Düşünür açısından Aristotelesçi kıyasın, bilimlerin temel prensiplerine uygulanması olanaklı değildir. Ayrıca kıyas, doğanın yapısına da uygun olmadığı için aksiyomlar boşunadır. Kıyas, insan zihnini bir bilgiyi onaylamaya mecbur bırakır, bu doğrultuda şeylerin de dikkate alınmamasına neden olur. Kıyas, önermelerden; önermeler de kelimelerden ibarettir; kelimeler ise kavramları işaret eder. Bu nedenle eğer bütünü temelini oluşturan kavramlar karışık olarak ve şeylerden dikkatsizce soyutlanmışlarsa üstyapıda bir sağlamlık yok demektir. Öyleyse bizim tek ümidimiz tümdengelim değil, gerçek tümevarımdır (Bacon, 2012: 121-122). Aristoteles'in zamanından beri söz konusu bilim yaklaşımının esas amacının nedensel açıklama olduğu bilinmektedir. Aristoteles'in ileri sürdüğü üzere sağlam bilginin oluşması konusunda tümdengelim etkili bir akıl yürütme şeklidir. Bacon buna itiraz ederek bilginin oluşması sürecinde tümevarımın daha geçerli olduğunu savlamıştır (Topdemir, 1999: 53).

Görüleceği üzere Bacon, her ne kadar bilimsel yöntem konusunda ortaya koyduğu bazı düşüncelerini doğru bulsa da öncelikle Aristoteles'i ardından onun fikirlerini tartışmadan kabul eden destekçilerini eleştirmektedir. Bu eleştirilerin odağı ise herhangi bir değerlendirme yapmadan verilerin rastgele toplanması, çok çabuk bir şekilde genellemelere varılması ve belirli bir tipteki çeşitli bireylere ait olduğu tespit edilen özelliklerin korelasyonlarının tüm bireyler için geçerli olmasını sağlayan basit bir sıralama yoluyla yapılan tümevarıma güvenilmesidir (Losee, 2008: 78). Bu durumda kusurlu kanıtlar türetilir ki bunlar idollerin dayanağıdır. Duyulardan aksiyomlara, buradan da sonuçlara doğru giden bir süreç içinde kullanılan verilerin, belirli bir temele dayanmadığı ve yeterli olmadığı görülür. Çünkü duyuların izlenimleri hatalı ve aldattıcıdır. Bunların düzenlenmesi ve hataların ortadan kaldırılması gerekir. Kavramlar da duyulardan soyutlanmış olduğundan belirsiz ve çarpık bir hale gelir ve bilimsel araştırma işini zorlaştırır. Böylece çözümlenme ve ayrıştırma yapmadan bilimin ilkelerini basit saymayla belirlemek, tümevarımı da hatalı kılar. Genel önermeleri kuran, uygulayan ve aksiyomların doğruluğunu bunlara dayandıran geleneksel ispat yöntemi ise bilimlerin felaketidir (Bacon, 2012: 146). Akıl yürütmede sonuca götüren genel öncüllerin çok aceleci bir şekilde türetilmesi ve kusurlu gözlemlerin yapılması ya da daha kötüsü hiç gözlem ve deneyin yapılmaması Bacon açısından bilimsel bir yaklaşım değildir. Diğer yandan Aristoteles'in kıyas yöntemini döngüsel bulan düşünür, kıyasın öncülünün aynı zamanda bir sonuç olması nedeniyle bu sürecin sonsuza dek devam edeceğini ve hiçbir zaman uygulamaya açık bir yanının olmayacağını ifade eder.

Ayrıca felsefenin batıl inanç ve teolojiyle karışarak bozulmasının önünü açanlardan biri de doğa felsefesini teolojiyle birleştiren Aristoteles'tir. Dinin doğa felsefesine dahil edilmesi, rasyonel bir temele dayandırılmayan hayali bilim görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Novum Organum*'un farklı yerlerinde bunu dile getiren Bacon, Aristoteles'in tartışmalı ve güçlüklerle dolu felsefesinin özellikle skolastikler tarafından dinle aşırı bir biçimde karıştırılması doğa felsefesini sınırlayan birtakım sorunları ortaya çıkarmıştır (Bacon, 2012: 167).

2. Francis Bacon'ın Tümevarım Anlayışı

Bacon, kendince idolleri, tasımları ve geleneksel felsefe sistemlerini eleştiriye tabi tuttuktan; zihni putlardan, önyargılardan, yanlış fikirlerden arındırdıktan; onu geçmişin olumsuz etkisinden kurtulmuş bir "tabula rasa" haline getirdikten diğer bir deyişle sisteminin negatif boyutunu ortaya koyduktan sonra insana doğa bilimlerinde ve başka araştırma türlerinde yol gösterecek doğru bilimsel yöntemi formüle etmeye, sisteminin pozitif yönünü inşa etmeye geçer (Cevizci, 2018: 454). Bilindiği üzere Bacon'ın *Novum Organum* adlı eserindeki ana fikir, bilginin ilerlemesine ve insan yaşamının gelişmesine olanak tanıyacak yeni bir bilimsel araştırma yöntemiyle ilgilidir. Bacon'a göre Aristoteles'in tümdengelim yöntemi, gerçek

dünyanın herhangi bir fiziksel gözlem ve araştırmasına değil, saf akla dayanmaktadır. Bunun yerine düşünür, bilginin dikkatli gözlem ve deneyler yoluyla elde edilen ampirik kanıtlardan oluşan sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi gerektiğini öne sürer. Bacon sistematik veri toplanmasını, hipotezlerin oluşturulmasını ve bu hipotezlerin kontrollü deneyler yoluyla test edilmesini savunur. Bu şekilde Aristoteles'in yönteminin tam tersi olan bir yöntem ortaya koymuştur: Tümevarım yöntemi. Tümevarım yöntemi, belirli gözlemlere veya deneylere dayanarak genel sonuçlar çıkarmayı içerir. Diğer yandan Aristoteles tümdengelim yöntemiyle buna zıt bir yol izlemiş ve genel gözlemlere dayanarak özel sonuçlar çıkarmaya odaklanmıştır. Bu yapısıyla tümdengelim yöntemi bilgimizi genişletemez, bizi yöntemi uygulamaya başlamadan önce sahip olduğumuz bilgiyle baş başa bırakır. İşte Bacon'ın itiraz ettiği şey de budur. Tümdengelim yöntemini herhangi bir ek bilgi edinemediğimiz için reddeden Bacon'ın önerdiği tümevarım yöntemi, yeni bilgiler edinmemizi sağlamaktadır.

Bacon'ın önerdiği bilimsel yöntem, doğal olguları incelemek ve yorumlamak için bunların metodik gözlemi üzerine kuruludur. Bu ampirik yöntem, bilimsel gerçeklerin ortaya koyulması için sıklıkla başvurulan hayali tahminlere ve otoritelere atıfta bulunmaya dayanan hakim düşünce sistemlerinin bir ikamesi olarak formüle edilmiştir. Düşünür, doğa hakkında önceden oluşturulmuş tüm dizgelerin kusurunun, çıkarımların yapıldığı genel önermelerin yetersiz bir şekilde ele alınmasından kaynaklandığını savunur. Bu önermeler ya bir ya da iki vakadan yola çıkılarak yapılan aceleci genellemelerin sonucudur veya bunların aşınalıkları ve genel kabulleri bağlamında eleştirel olmayan bir şekilde apaçık oldukları varsayılmıştır. Bilimleri, ilerlemeye daha uygun bir temel üzerinde inşa etmeye çalışan Bacon, önerdiği yeni yöntem aracılığıyla doğanın yeniden ve daha açık bir şekilde yorumlanması için uğraşır. Ona göre deneyle toplanmış gözlem verileri yığınının düzenlenmesi işi, insanı bütünüyle yeni ve genellikle de öngörülemeyen bir bilimsel kurama götürebilecektir. Bu noktada onun tümevarım yönteminin önemi öne çıkar. Bacon tümevarımla tüm bileşik cisimleri meydana getiren ana kalıplar olan temel yapı taşlarının özünün bilgisine ulaşmaya çalışır. Onun tümevarımı, temel yapı taşının başka bir ifadeyle incelenen olgunun formunun fizik betiminin oluşturulması için eleme yapılması esasına dayanır (Güzel, 2013: 14). Burada formların bilinmesine verilen öneme dikkat edilmelidir. Çünkü formları bilmek demek, doğanın birliğini kavramakla aynı anlama gelmektedir.

Şu halde Bacon'a göre bilim için yöntemi özseldir ve yöntemsiz olarak yapılan deneyler karanlıkta el yordamıyla yol bulmaya çalışmaktan ibarettir. Bilimsel yöntemin gözleme düzen kazandırmak, doğaya doğru sorular sorabilmek için gerekli olduğunu savunan Bacon açısından gözlem temel olsa da asla yeterli değildir. Ona göre duyuların sağladığı verilerin bir şekilde ıslah edilmesi, doğru ve sağlam bilgiye erişebilmek için duyulara birtakım deneysel tekniklerle yardım sağlanması gerekir. O, işte bu amaçla dört adımlı bir bilimsel yöntem sunmuştur. Yeni yöntemle Bacon'ın da işaret etmeye özen gösterdiği üzere şeylerin formlarını keşfetme amacı güdülür. Buna göre, form onda ereksel nedeni tanımlamaz; form, verili doğayla yalnızca sabit bir birliktelik içinde olduğu gözlenen başka bir doğa anlamında bir neden de değildir. Bacon, dört adımlı yeni tümevarım yöntemini 1519 formuna uygular. (Cevizci, 2018: 454-455). Bacon'ın 1519 formu üzerinden betimlemeye çalıştığı tümevarım yöntemi olarak önerdiği deney ve gözleme dayalı soruşturması, insanın zihinsel yetilerinin gözlemlerine/deneyimlerine uygulanması ile üretilecek bir bilgi olması bakımından oldukça önemlidir (Karatoprak, 2017: 177).

Bacon, Aristoteles ve izleyicilerinin verileri elemeyen kullandıklarını, çok hızlı genellemeye gittiklerini, bir türün birkaç ferdi için geçerli olan niteliksel ilişkilerin, o türün bütün fertleri için de geçerli olduğu düşüncesine, dolayısıyla basit sayıya dayalı tümevarıma dayandıklarını, bu yüzden aykırı örnekleri hesaba katmadıklarını belirtmektedir. Bilimsel bir araştırmanın, kademeli şekilde düzenlenmiş, bir önermeler piramidinin tabanından tepesine adım adım tümevarım yoluyla yükselmek biçiminde gerçekleşmesi gerektiğini iddia eden Bacon, bir bilim dalına ilişkin olguları belirledikten sonra doğa filozofunun görevinin bu olgular içerisindeki bağıntıları araştırmak olduğunu söyler. Bu işlemde esas olan düşük dereceli bağıntıların yer aldığı genellemelerden daha kapsamlı bağıntıların içerildiği genellemelere aşamalı olarak giden bir tümevarımı uygulamaktır. Bu yoldan elde edilen bağıntılarla en sonunda öze ulaşılabilir. Olgular arasındaki bağıntıların bazısının iline, bazısının ise öze ilişkin olduğundan iline niteliğindeki bağıntıların elenmesi için dışarı atma işlemini uygulamak gerekmektedir. Bu işlemin uygulanabilmesi için varlar, yoklar ve dereceler tablolarını kullanmak gerektiğini belirten Bacon, dışarı

atma işleminin kendi yönteminin Aristoteles yöntemine olan üstünlüğü olduğunun altını çizer. Ona göre bu işlem, yokluk ve görelî yoğunluk arasındaki farkı gözetmektedir (Çıvgın, 2019: 278-291; Topdemir ve Unat, 2020: 16).

Bacon, bilimsel bir çalışmanın oluşturulması ve bunun doğru bir şekilde açıklanması adına önce tasarlanmış olduğu önermelerden meydana gelen piramidin temelinden tepesine doğru devam eden bir ilerleme sürecini işaret eder. Bununla beraber bu piramidin tepesinde *metafizik* yer alırken alt kısmında *fizik* ve en altında ise *doğa tarihi* bulunmaktadır. Bu şekilde açıklanan alanları farklılaştıran ve aynı zamanda birbirinden ayıran durum ise açıklamış oldukları ilkelerin ve aksiyomların genelliğidir. Önce bir bilim dalındaki olgular tespit edilir ardından araştırmacılar, bu olgular arasındaki bağı açıklar. Bu süreç boyunca esas olan en alt düzeyden yukarıya -daha kapsamlı olana- doğru yavaş ilerlemektir. Bu durumda ise *adım adım ilerleyen tümevarımlar* ile *dışarıda bırakma yöntemi* uygulanmış olur. Buradaki amaç ise özsel olan ilişkileri ortaya çıkarıp ilineksel ilişkileri dışarı atmaktır. Bu bağıntıları atacak olan dışarıda bırakma yöntemi de *varlar, yoklar* ile *dereceler tablolarından* oluşmaktadır. Bununla birlikte şayet ilineksel olan bağıntılar oluşuyorsa bu durum aynı zamanda bu tabloların etkisi ile düzenlenebilecektir. Böylelikle geriye yalnızca özsel olan ilişkiler kalacaktır ki bunlar, gelişmiş olan bir tümevarım genellemesi için en doğru olan açıklamalardır (Sarı, 2010: 212; Topdemir, 1999: 58).

Bununla beraber söz konusu varlar tablosunda öncelikle bir olay veya olgunun nasıl araştırıldığı belirlenir ve bunun hakkında bir kayıt oluşturulur. Bu tabloda aynı zamanda bir nedeni oluşturacak olgunun tüm durumları bir araya getirilmektedir. Tablodaki olgular belirli şartlarda düzenlenmektedir. Sürekli bir şekilde oluşanlar ve elde tutulurken oluşmayanlar elden çıkartılır. Kalanlardan birinin nedeni verme olasılığı mevcuttur. Yoklar tablosunda ise var olanlar da kaybolanlar da kayıt altına alınır. Örneğin nedeni oluşturan bir Y olgusu bulunmadığı zaman bunlar her zaman bu tabloda toplanır. Varlar tablosunda bir olgunun öncesinde oluşan Z olgusu, Y'nin de bulunmadığı tüm durumlarda yoklar tablosuna geçirilir. Çeşitli derecelerde bulunma tablosunda nedeni açıklanmak istenen olgu ve onun daha önceki halleri ile ilgili artışlar ve azalışlar saptanır. Buna derece veya karşılaştırma tablosu denir. Nedeni aranılacak Y olgusunda oluşan bir değişiklik varlar tablosundaki olguların birinde de gözlemlenirse (mesela X olgusunda) X olgusu Y'nin nedeni şeklinde açıklanabilir. Bacon için bundan dolayı bu üç tablo ile denetlenen iki olgu arasında neden-etki ilişkisi kurulabilir (Kabadayı, 2011: 25).

Bacon'a göre kendi yöntemindeki dışarda bırakma tekniği, Aristoteles'in yöntemine üstünlük sağlayan yandır. Çünkü Aristoteles'in uyguladığı basit sayış, temel korelasyonları rastlantısal olanlardan ayırt etmek için yeterli değildir. Tabloların işlevselliğini göstermek için düşünür yirmi yedi ayrıcalıklı örnek içinden Fingerpost (yön belirten parmak şeklindeki levhalar) örneğine başvurur. Bu örnek, birbirleriyle rekabet halindeki açıklamalar arasında meseleye karar veren bir durumu işaret eder. Bacon, gelgitlerdeki su çekilmesi ve akıntısıyla ilgili iki hipotez arasında karara varmak için kritik önem taşıyan bu tarz bir durumu öne sürmüştür. İlk hipotez gelgitlerin aynı bir leğende ileri geri sallanan bir su gibi yükselip geri çekildiğiyle ilgilidir. İkinci hipotez de gelgit sularının periyodik olarak yükselip alçaldığı üzerinedir. Bacon, İspanya ve Florida'daki zaman bakımından rastlantısal olan deniz kabarmalarına başka bir yerde suların çekilmesinin eşlik etmediğinin gösterilebilmesi halinde leğen hipotezinin çürütülebileceğini belirtir ve Peru ile Çin kıyılarındaki gelgitlerin incelenmesinin meseleyi halledebileceğini ileri sürer (Losee, 2008: 81). Bacon bilimsel yöntemle ilişkin görüşlerini destekleyebilmek için ısı formunun araştırılması işine girer. İlk olarak var olanların ve hazır bulunanların listesini vererek yola çıkan Bacon; yakın, aykırı ve karşılaştırmalı örnekleri sıraladıktan sonra dışlayıcı örneklerin yer aldığı bir tablo meydana getirir. Yirmi sekiz maddeden oluşan birinci tabloda, ısı formu örnekleri; otuz iki maddeden oluşan ikinci tabloda, ısının tabiatını içermeyen yakın örnekler; kırk bir maddeden oluşan üçüncü tabloda, ısı dereceleri veya ısı ile ilgili karşılaştırmalar ve on dört maddeden oluşan dördüncü tabloda, bir dışlayıcı tablo örneği veya ısı formundan tabiatlarının atılması örneği sıralanmaktadır.

Bacon'ın sunduğu tablolardan anlaşılacağı üzere verili olan tabiatla uyumlu olduğu bilinen bütün örnekler bir araya getirilir ve zihnin önünde sıralanır. Böylece rastgele bir toplama işlemi gerçekleştirilmiş olur. Ardından bu var olanların listesinin altına bilinen tabiatın eksikliğinin araştırılması için aykırı örnekler yerleştirilir. Forma ilişkin benzerliklerin veya farklılıkların tespit edilmesi adına bir kıyaslama yapmak gerekmektedir. "Bir şeyin formu onun özü olduğundan ve o şey, kendi formundan yalnızca görünüşün

gerçek bir nesneden farklılaşması veya dışın içten farklılaşması gibi farklılaştığından” karşılaştırma işlemi bir zorunluluk halini alır. Bundan sonra yapılması gereken nesnenin formuna ait olmayan unsurların dışarda bırakılmasını olanaklı kılan bir tablo oluşturmaktır. Her çelişik örnek forma göre kurulmuş bir hipotezi yıkar. Bu nedenle de forma ilişkin olumlayıcı bir sonuca varılincaya kadar gerçek tümevarımın temelleri dışlayıcı tabloda meydana getirilir. Tablolara bakıldığında ısı formunun doğasıyla uyumlu olan ve olmayan örneklerin ortaya konmasının, ısının kaynağının hangi nesnelere olduğunun anlaşılmasını ve sıcaklık veren veya vermeyen durumların saptanmasını kolaylaştırdığı görülür. Derecelendirmeler ya da karşılaştırmalar ise ısının nasıl artıp azaldığının belirlenmesini sağlar. Son olarak dışarı atma tekniği ile aykırı örnekler elenir ve ısının tanımına/mahiyetine ulaşılır. Bacon'ın tablolarına göre ısı, cisimlerin küçük parçacıklarında gözlemlenen bir genleşme hareketidir.

Aslında Bacon, Aristoteles'in bilimin öncelikle bir olgunun nedeninin keşfedilmesini içerdiği tezinden harekete geçer. Bu anlamda ısının/sıcaklığın doğasını anlamak için ısının nedenlerini bulmak gerekir. Aristoteles'e göre bu süreç ısının dört nedeninin -formel, maddesel, etkin ve ereksel-belirlenmesine dayanır. Bacon, Aristoteles'in tümdengelimci tasımını reddetse de bilimi, nedenlerin keşfedilmesi olarak gördüğünden bu noktada onu izler. Tablolara bağlı olarak elde edilen tanım ekseninde ısının formunun parçacıklarının düzensiz hareketinden kaynaklandığı hakkındaki önerme, nesnenin özüne uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Böylece Bacon bir şeyin formunun bir dizi bilimsel yöntemin kuralları aracılığıyla ortaya çıkarılabileceğini benimsemiştir. Var olanları, var olmayanları, derecelendirmeleri ve dışarı atılanları içeren tablolar, benzer görüngülerin ortak olmayan durumlarının incelenmesini tümevarıma desteklik sağlar.

Nitekim sıcaklığı anlamak için öncelikle soğuk şeyler çizelgesini incelemek ve yoğunluk gibi sıcaklığın oluşmasıyla ilişkisiz olan özelliklerini ayırt etmek gerekir. Derece ya da ölçütler tablosuysa bir durumu değişen derecelerde ihtiva eden görüngüler araştırılır. Bu görüngüler her biri kendi içinde farklı dereceler alabilen birden fazla durumu da barındırabilir. Örneğin, sıcaklığı anlamamız için farklı sıcaklıktaki şeyleri gözlemlememiz ve parçacıkların düzensiz hareketlerindeki değişen hızları gibi farklı derecelerde hangi durumların ortaya çıktığına dikkat edilmelidir. Böylelikle bu üç aşamalı işlemde sonra karşılaştırılabilir bir örnekler çizelgesi meydana getirilerek yoğunluk gibi ilişkisiz özellikler elenir ve parçacıkların düzensiz hareketleri gibi temel özellikler tam olarak belirlenir. Bacon'a göre bu yöntem tümevarımın en doğru biçimidir. Bacon her üç çizelge için sınırsız sayıda örneği inceleyemeyeceğimizi kabul eder ve incelemeyi belirli bir noktada durdurarak örnekleri bütünüyle ele almamız gerektiğini belirtir. Bacon'ın önerdiği tümevarım yöntemi günümüzde kullanılan tümevarım yöntemiyle karşılaştırıldığında birçok sorun barındırır da düşünürün ortada bir “yöntem sorunu” olduğunun farkına varıp bunu çözmeye uğraşması bile başlı başına kayda değer bir çabadır ki bu aynı zamanda modern felsefenin doğumunu da muştulamaktadır (Kerimoğlu, 2016: 214-215). Ancak söz konusu farklı bakış açısına rağmen Bacon'ın önerdiği yönteme dayanılarak yeni, sağlam, güvenilir ve doğru bilgiler elde etmenin olanaklı olamayacağını belirtmek gerekmektedir. Çünkü tablolar yardımıyla herhangi bir niteliği belirlemek ve onun o şeyin özünü oluşturduğuna karar vermek hem olanaksız hem anlamsız hem de gereksizdir. Modern dönemde bilimde ortaya çıkan gelişmelerin Bacon'ın yöntem anlayışına dayalı olarak yapılmadığı göz önüne alındığında da bu durumu açıkça görmek olanaklıdır. Bacon'ın düşünce tarihine en büyük etkisi önerdiği yöntem değil, bilimsel bilginin gerekliliğine yaptığı vurgudur (Topdemir ve Unat, 2020: 17).

Sonuç ve Değerlendirme

Bacon'ın doğaya egemen olmak üzerine inşa ettiği bilim anlayışını ortaya koyarken büyük ölçüde Aristoteles'in tümdengelimci dayalı akıl yürütme konusundaki fikirlerini hedef alarak işe başladığını söylemek mümkündür. Bunlar sadece kendisinin tümevarım hakkındaki görüşleriyle doğrudan çeliştiği için değil, aynı zamanda pratik gerçeklerin keşfinden ziyade tartışmaya daha uygun olduğu için de kabul edilemez. Bacon, tümdengelimcinin en yetkin biçimi olduğu savunulan kıyası, doğa yasalarını keşfetmek ve bunları pratik sorunların çözümüne uygulamak adına tamamen yararsız görür. Düşünür açısından Aristotelesçi kıyas, bilimlerin ilkelerine uygulanmaz. Ayrıca kıyas, tabiatın inceliğine de hiç denk olmadığı için aradaki aksiyomlar boşunadır. Kıyas onaylamaya zorlar, şeyleri de bu nedenle dikkate almaz. Kıyas,

önermelerden; önermeler de kelimelerden ibarettir; kelimeler ise kavramları işaret eder. Bu nedenle eğer bütünün temelini oluşturan kavramlar karışık olarak ve şeylerden dikkatsizce soyutlanmışlarsa üstyapıda bir sağlamlık yok demektir. Öyleyse bizim tek ümidimiz tümdengelim değil, gerçek tümevarımdır. Aristoteles'in zamanından beri söz konusu bilim yaklaşımının esas amacının nedensel açıklama olduğu bilinmektedir. Aristoteles'in ileri sürdüğü üzere sağlam bilginin oluşması konusunda tümdengelim etkili bir akıl yürütme şeklidir. Bacon buna itiraz ederek bilginin oluşması sürecinde tümevarımın daha geçerli olduğunu savlamıştır. Bacon, Aristoteles ve izleyicilerinin verileri elemeyen kullandıklarını, çok hızlı genellemeye gittiklerini, bir türün birkaç ferdi için geçerli olan niteliksel ilişkilerin, o türün bütün fertleri için de geçerli olduğu düşüncesine, dolayısıyla basit sayıya dayalı tümevarıma dayandıklarını, bu yüzden aykırı örnekleri hesaba katmadıklarını belirtmektedir. Bilimsel bir araştırmanın, kademeli şekilde düzenlenmiş, bir önermeler piramidinin tabanından tepesine adım adım tümevarım yoluyla yükselmek biçiminde gerçekleşmesi gerektiğini iddia eden Bacon, bir bilim dalına ilişkin olguları belirledikten sonra doğa filozofunun görevinin bu olgular içerisindeki bağıntıları araştırmak olduğunu söyler. Bu işlemde esas olan düşük dereceli bağıntıların yer aldığı genellemelerden daha kapsamlı bağıntıların içerildiği genellemelere aşamalı olarak giden bir tümevarımı uygulamaktır. Bu yoldan elde edilen bağıntılarla en sonunda öze ulaşılabilir. Bacon bilimsel yöntemle ilişkin görüşlerini destekleyebilmek için ısı formunun araştırılması işine girişir. İlk olarak var olanların ve hazır bulunanların listesini vererek yola çıkan Bacon; yakın, aykırı ve karşılaştırmalı örnekleri sıraladıktan sonra dışlayıcı örneklerin yer aldığı bir tablo meydana getirir.

Bacon'ın sunduğu tablolardan anlaşılacağı üzere verili olan tabiatla uyumlu olduğu bilinen bütün örnekler bir araya getirilir ve zihnin önünde sıralanır. Böylece rastgele bir toplama işlemi gerçekleştirilmiş olur. Ardından bu var olanların listesinin altına bilinen tabiatın eksikliğinin araştırılması için aykırı örnekler yerleştirilir. Forma ilişkin benzerliklerin veya farklılıkların tespit edilmesi adına bir kıyaslama yapmak gerekmektedir. "Bir şeyin formu onun özü olduğundan ve o şey, kendi formundan yalnızca görünüşün gerçek bir nesneden farklılaşması veya dışın içten farklılaşması gibi farklılaştığından" karşılaştırma işlemi bir zorunluluk halini alır. Bundan sonra yapılması gereken nesnenin formuna ait olmayan unsurların dışarda bırakılmasını olanaklı kılan bir tablo oluşturmaktır. Her çelişik örnek forma göre kurulmuş bir hipotezi yıkar. Bu nedenle de forma ilişkin olumlayıcı bir sonuca varılıncaya kadar gerçek tümevarımın temelleri dışlayıcı tabloda meydana getirilir. Tablolara bakıldığında ısı formunun doğasıyla uyumlu olan ve olmayan örneklerin ortaya konmasının, ısının kaynağının hangi nesnelere olduğunun anlaşılmasını ve sıcaklık veren veya vermeyen durumların saptanmasını kolaylaştırdığı görülür. Derecelendirmeler ya da karşılaştırmalar ise ısının nasıl artıp azaldığının belirlenmesini sağlar. Son olarak dışarı atma tekniği ile aykırı örnekler elenir ve ısının tanımına/mahiyetine ulaşılır. Bacon'ın tablolarına göre ısı, cisimlerin küçük parçacıklarında gözlemlenen bir genişleme hareketidir.

Aslında Bacon, Aristoteles'in bilimin öncelikle bir olgunun nedeninin keşfedilmesini içerdiği tezinden harekete geçer. Bu anlamda ısının/sıcaklığın doğasını anlamak için ısının nedenlerini bulmak gerekir. Aristoteles'e göre bu süreç ısının dört nedeninin -formel, maddesel, etkin ve ereksel-belirlenmesine dayanır. Bacon, Aristoteles'in tümdengelimci tasımını reddetse de bilimi, nedenlerin keşfedilmesi olarak gördüğünden bu noktada onu izler. Tablolara bağlı olarak elde edilen tanım ekseninde ısının formunun parçacıklarının düzensiz hareketinden kaynaklandığı hakkındaki önerme, nesnenin özüne uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Böylece Bacon bir şeyin formunun bir dizi bilimsel yöntemin kuralları aracılığıyla ortaya çıkarılabileceğini benimsemiştir. Var olanları, var olmayanları, derecelendirmeleri ve dışarı atılanları içeren tablolar, benzer görüngülerin ortak olmayan durumlarının incelenmesi yoluyla tümevarıma desteklik sağlar.

Nitekim sıcaklığı anlamak için öncelikle soğuk şeyler çizelgesini incelemek ve yoğunluk gibi sıcaklığın oluşmasıyla ilişkisiz olan özelliklerini ayırt etmek gerekir. Derece ya da ölçütler tablosuysa bir durumu değişen derecelerde ihtiva eden görüngüler araştırılır. Bu görüngüler her biri kendi içinde farklı dereceler alabilen birden fazla durumu da barındırabilir. Örneğin, sıcaklığı anlamamız için farklı sıcaklıktaki şeyleri gözlemlememiz gerekir ve parçacıkların düzensiz hareketlerindeki değişen hızları gibi farklı derecelerde hangi durumların ortaya çıktığına dikkat edilmelidir. Böylelikle bu üç aşamalı işlemde sonra karşılaştırılabilir bir örnekler çizelgesi meydana getirilerek yoğunluk gibi ilişkisiz özellikler elenir ve

parçacıkların düzensiz hareketleri gibi temel özellikler tam olarak belirlenir. Bacon'a göre bu yöntem tümevarımın en doğru biçimidir. Bacon her üç çizelge için sınırsız sayıda örneği inceleyemeyeceğimizi kabul eder ve incelemeyi belirli bir noktada durdurarak örnekleri bütünüyle ele almamız gerektiğini belirtir. Bacon'ın önerdiği tümevarım yöntemi günümüzde kullanılan tümevarım yöntemiyle karşılaştırıldığında birçok sorun barındırır da düşünürün ortada bir "yöntem sorunu" olduğunun farkına varıp bunu çözmeye uğraşması bile başlı başına kayda değer bir çabadır ki bu aynı zamanda modern felsefenin doğumunu da muştulamaktadır. Ancak söz konusu farklı bakış açısına rağmen Bacon'ın önerdiği yöntemle dayanılarak yeni, sağlam, güvenilir ve doğru bilgiler elde etmenin olanaklı olamayacağını belirtmek gerekmektedir. Çünkü tablolar yardımıyla herhangi bir niteliği belirlemek ve onun o şeyin özünü oluşturduğuna karar vermek hem olanaksız hem anlamsız hem de gereksizdir. Modern dönemde bilimde ortaya çıkan gelişmelerin Bacon'ın yöntem anlayışına dayalı olarak yapılmadığı göz önüne alındığında da bu durumu açıkça görmek olanaklıdır. Bacon'ın düşünce tarihine en büyük etkisi önerdiği yöntem değil, bilimsel bilginin gerekliliğine yaptığı vurgudur.

Bu belirlemeler bağlamında burada ortaya konması gereken bir diğer önemli husus da Bacon'ın katkılarına yönelik eleştirilerdir. Eduard Jan Dijksterhuis, Bacon için bir benzetme yaparak onun bilimsel alandaki konumunu Yunan şairlerinden biri olan Tyrtæus gibi görür. Tyrtæus, savaşta dövüşmemiş ancak söylemiş olduğu savaş ile ilgili şarkılarla diğer askerlerin savaşmalarına ilham olmuştur. Bu doğrultuda Bacon'ın da yeni bir yaklaşım geliştirmediği ifade edilmiştir. Düşünürün katkılarına şüpheyle yaklaşanlara göre Bacon meydana getirdiği bilimsel yöntemin örneklerini kullanarak bilimi zenginleştirmemiştir. Aslında onun edebiyat yeteneği sayesinde fikirlerini etkili bir biçimde sunması, onun bilimsel devrime öncülük eden kişi olarak algılanmasını sağlamıştır. Eleştirilere rağmen "gözlemsel tümevarım" yerine "deneysel tümevarım"ı koyan Bacon'ın bilimin ilerlemesi için yeni bir mantık ve yeni bir yöntem önerdiği açıktır. Deneye önem vererek bilimsel kuramların oluşturulmasında buna öncelik tanıyan Bacon, doğayı anlamının ve hatta onu kontrol altına almanın mümkün olduğunu savunmuş, bunun için de en geçerli yöntem olarak tümevarımı işaret etmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. Bu makale, Gülan Sarılı'nın Doç. Dr. Seda Özsoy Somuncuoğlu'nun danışmanlığında hazırladığı ve Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün Temmuz 2024 tarihinde onayladığı "Francis Bacon'ın Tümevarım Anlayışı" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Gülan Sarılı (%50) ve Seda Özsoy Somuncuoğlu (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Bacon, F. (1861). *The Advancement Of Learning*. (R. G. W. Kitchin, Ed.). England, Chiswick Press.
 Bacon, F. (1996). *Meditationes Sacrae And Human Philosophy*. USA, Kessinger Publishing.
 Bacon, F. (2012). *Novum Organum-Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler*. (S. Önal, Çev.). İstanbul, Say Yayınları.

- Bacon, F. (2014). *Yeni Atlantis*. (D. Cansever, Ed.). İstanbul, Doxa Yayınları.
- Benn, A.W. (2021). *Modern Felsefe*. (M. Ç. Kartal, D. Alyanak, S. Erdim, T. Yalçın ve Z. H. Erdoğan, Çev.). Ankara, Fol Yayınları.
- Cevizci, A. (2018). *Felsefe Tarihi*. İstanbul, Say Yayınları.
- Çevik, A. D. (2021). Sosyal bilimler ve bilimsel yasalar. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 177-194.
- Çıvıgın, A. G. (2019). *Francis Bacon (Gelenekten moderne-tümdengelimden tümevarıma)*. A. K. Çüçen (Ed.), *Metafizik (Filozofların Metafizik Sistemleri)* içinde (ss. 278-291). Bursa, Sentez Yayıncılık.
- Güzel, C. (2013). *Bilim Felsefesi*. Ankara, Bilgesu Yayıncılık.
- Kabadayı, T. (2011). *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*. Ankara, Bilgesu Yayınları.
- Karatoprak, H. İ. (2017). Descartes ve Bacon bağlamında modern bilincin epistemolojik çıkmazı olarak rasyonalizm ve ampirizm. *Turkish Studies*, 12(31), 169-181.
- Kaya Keha, M. (2016). Modern felsefenin öncüleri: Descartes ve Bacon'da yöntem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 117-132.
- Kerimoğlu, N. (2016). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul, Kamer Yayınları.
- Losee, J. (2008). *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*. (E. Böke, Çev.). Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Musgrave, A. (1997). *Sağduyu, Bilim Ve Kuşkuçuluk: Bilgi Kuramına Tarihsel Bir Giriş*. (P. Uzay, Çev.). İstanbul, Göçebe Yayınları.
- Önal, S. (2012). Francis Bacon'ın hayatı ve eserleri. *Novum Organum-Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler* içinde. İstanbul, Say Yayınları.
- Platon. (1995). *Devlet*. (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Sarı, M. A. (2010). Francis Bacon ve Galileo'nun bilim ve yöntem tasarımları. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 52, 208-229.
- Timur, S. (2024). Alexandre Koyré'de Bilimin Gelişimsel Sürecinde "Düşüncenin Birliği" Kavramı. *Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları*. 49, 133-145.
- Topdemir, H. G. & Unat, Y. (2020). *Bilim Tarihi ve Felsefesi*. Ankara, Pegem Akademi Yayınları.
- Topdemir, H.G. (1999). Francis Bacon'ın bilim anlayışı. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 30, 51-68.

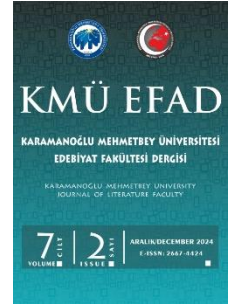

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 22/10/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 21/08/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atf Künyesi (Citation): Gözütok, M. (2024). An Examination of Noun and Verb Bias in Turkish Preschool Story Books. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 136-147.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1550809>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.
Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

AN EXAMINATION OF NOUN AND VERB BIAS IN TURKISH PRESCHOOL STORY BOOKS

Melike GÖZÜTOK*

Abstract

The aim of this study is to examine the frequency of nouns and verbs in preschool storybooks designed for children acquiring Turkish, to determine the dominance of word types. For this research, four different storybooks from a publishing house were randomly selected. These selected books were analyzed in detail using corpus content analysis to detect the frequency of word types. During the analysis process, all words in the storybooks were categorized, and the frequencies of these categories were calculated. The frequency analyses revealed that nouns were used more frequently than verbs in each of the four books. When these four books are evaluated collectively, it becomes evident that the usage of nouns is significantly higher than that of verbs. The results are consistent with the literature suggesting that nouns are acquired earlier and more frequently than verbs in the language acquisition process of children. Furthermore, it is indicated that nouns play a more significant role in language development, as reflected in the design of educational materials used in the preschool period. These results provide important data to consider in the fields of language development and pedagogical material design, offering valuable insights into the role of word types in children's language learning processes.

Keywords: Noun/verb dominance, Language acquisition, Context.

* Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-Posta: mkaracam@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9694-7869>.

TÜRKÇE OKUL ÖNCESİ HİKÂYE KİTAPLARINDA AD VEYA EYLEM YANLILIĞIN İNCELEMESİ

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğrenen çocuklar için hazırlanmış okul öncesi hikâye kitaplarında ad ve eylem kullanım sıklığını inceleyerek, bu sözcük türlerinin baskınlığını tespit etmektir. Araştırma kapsamında, bir yayınevine ait dört farklı hikâye kitabı rastgele seçilmiştir. Seçilen bu kitaplar, sözcük türlerinin sıklığını belirlemek amacıyla derlem içerik analizi yöntemi kullanılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Analiz sürecinde, hikâye kitaplarındaki tüm sözcükler kategorilere ayrılmış ve bu kategorilerdeki sözcüklerin frekansları hesaplanmıştır. Yapılan sıklık analizleri sonucunda, her bir kitapta adların eylemlere kıyasla daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu dört kitap bir bütün olarak değerlendirildiğinde de adların kullanımının eylemlerden belirgin şekilde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçlar, çocukların dil edinimi sürecinde adların eylemlere göre daha erken ve sık öğrenildiği yönündeki literatürle uyum göstermektedir. Ayrıca, bu bulgular okul öncesi dönemde kullanılan eğitim materyallerinin tasarımında isimlerin dil gelişimine katkısının daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, dil gelişimi ve pedagojik materyal tasarımında dikkate alınması gereken önemli veriler sunmaktadır ve çocukların dil öğrenme sürecinde sözcük türlerinin rolü hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ad/eylem baskınlığı, Dil edinimi, Bağlam.

Introduction

As children undergo language acquisition, they typically begin to produce their first meaningful words around the age of one, and by eighteen months, they are estimated to use an average of fifty words. Following this period, a significant surge in their word usage is observed. These words encompass various types, such as nouns, verbs, and adjectives. This diversity has spurred interest in identifying which word type prevails in usage. Accordingly, this study seeks to investigate this question within defined parameters. This investigation is critical for understanding the nuances of early language development and how children categorize and prioritize different word types in their vocabularies. By analyzing the frequency and context of word usage in preschool storybooks, we can gain insights into the cognitive processes that underlie language acquisition. Additionally, understanding the dominance of certain word types can inform educational strategies and the creation of learning materials that support language development in young children. This study aims to contribute to the broader field of linguistics by providing empirical data on the early stages of vocabulary acquisition in Turkish-speaking children.

Early research on the dominance of nouns versus verbs in language acquisition was fundamentally shaped by the pioneering work of Katherine Nelson in 1974. Nelson's studies were instrumental in establishing the understanding that children comprehend object concepts before they begin speaking, which in turn leads to the earlier acquisition of nouns. Her work also underscored the importance of individual differences in learners' referentiality, categorizing children based on their usage of nouns relative to other word types. Those who used nouns in over fifty percent of their initial words were classified as referential, while those with fewer noun references were termed expressive. Nelson's contributions laid the groundwork for subsequent investigations into the cognitive and linguistic mechanisms underlying early language development. Moreover, Nelson attributed the distinctions between referential and expressive learners to the socio-cultural and socio-economic contexts of their families. Her research indicated that children from middle-class backgrounds were more likely to be referential learners, characterized by a higher proportion of noun usage. In contrast, children from working-class backgrounds were more frequently expressive learners, exhibiting a broader use of various word types. These findings suggest that socio-economic factors play a significant role in shaping early language acquisition patterns, influencing the predominance of nouns or a more diverse vocabulary in young children's speech.

Building on Nelson's (1974) research, significant advancements in understanding word category acquisition were made by Gentner (1981, 1982). His studies on noun-verb dominance provided crucial

insights into early language development. In his 1982 study, Gentner analyzed children's early vocabularies across six languages -English, German, Japanese, Kaluli, Mandarin Chinese, and Turkish- arguing for the universality of noun dominance. This claim is grounded in the natural partition hypothesis, which suggests that nouns are acquired earlier because they naturally serve to label objects in a child's environment. Cognitive and perceptual factors drive this preference for nouns. Gentner's work distinguishes between verbs and nouns through the relational concepts and object reference. Verbs, categorized as relational concepts, are inherently more complex and demand different cognitive processes, resulting in their later acquisition compared to nouns, which are object referential. This perspective aligns with the notion that children's early vocabularies are biased towards nouns, supporting the idea that nouns are dominant in early word development. Furthermore, this approach integrates various viewpoints, suggesting that nouns are acquired earlier than other word types, occupy a larger portion of children's vocabularies, and predominantly refer to objects, thus facilitating word development. These insights have guided subsequent studies, as highlighted by Kauschke and Hofmeister (2002, 745).

In the literature, the notion that nouns are acquired earlier than verbs, as posited by Gentner, is supported by numerous studies across various languages. One of the most significant studies is by Bates et al. (1994), which examined 1803 children aged between 8 months and 2 years and 6 months. This study analyzed changes in the percentages of common nouns, verbs, and other functional words based on the number of words produced by the children. The common nouns category included names of animals, vehicles, foods, clothing, household items, toys, and furniture. The results revealed that nouns made up 41.2% of the words produced, while verbs comprised 15.2%. Noun dominance was most evident (55.2%) during the phase when children produced between 100-200 words, whereas verb usage showed a gradual but steady increase. This study illustrates that the most notable increase in word categories during the early stages of word production and the word spurt period is in nouns.

Caselli et al. (1995) carried out a study based on parental reports, involving 659 English-speaking and 195 Italian-speaking children aged between 8 and 16 months. The study found that nouns were more dominant than verbs. Although there are significant structural differences between English and Italian that could influence the order of noun and verb acquisition, no differences were found in the initial production of these word categories or in early word development between the two languages. Additionally, the use of verbs, adjectives, and other functional words was observed to be quite rare before children reached the 100-word stage.

Bassano (2000) explored the semantic and grammatical development of nouns and verbs in French-learning children aged between the ages of 1;2 and 2;6, from the perspective of semantic and grammatical development. The study discovered that nouns were more prevalent than verbs up until 1 year and 8 months. While concrete object nouns and concrete action verbs were the most frequently used categories, they were not the initial words produced by the children. There were notable asymmetries in the distribution of nouns and verbs, with verbs trailing behind nouns due to their grammatical complexities. The study highlighted that both grammatical and conceptual factors play crucial roles in the development of nouns and verbs.

In a study by Bornstein et al. (2004), researchers analyzed checklists provided by the mothers of 269 two-year-old children who were learning Spanish, Dutch, French, Hebrew, Italian, Korean, and American English. The analysis focused on the language being acquired, the number of words produced (ranging from 0-50, 51-100, to 101-200), and four-word categories: nouns, verbs, adjectives, and others. The study found that nouns were more frequently used than other word categories across all languages. As the children's vocabularies grew, the frequency of different word categories also changed. Notably, even children with smaller vocabularies used nouns more often than adjectives or other word types, and there was no significant difference between the use of nouns and verbs.

Kim and McGregor (2000) examined the early word development of 8 Korean children (average age 1.6-1.9 years) and 8 English children (average age 1.4-1.8 years) across three dimensions: semantics, morphology-syntax, and pragmatics. The study utilized mothers' diaries and checklists to understand if there was a parallel between the caregivers' input in terms of semantic, morphological-syntactic, and pragmatic features and the children's early word development. It was observed that both Korean and English

children used nouns more frequently than verbs in their initial 50-word production. However, Korean children learned verbs more easily compared to their English counterparts, attributed to the linguistic and socio-pragmatic characteristics of the input. Additionally, Korean mothers produced more action-oriented utterances, i.e., verbs, compared to English mothers. The study concluded that both general and language-specific features influence children's vocabulary development.

Contrary to the view in the literature that nouns are acquired earlier and are more dominant than verbs in children's vocabularies, there have been studies suggesting that this notion is not universal across all languages. These studies indicate that the typological features of the input language can influence the dominance of nouns or verbs (Choi and Gopnik, 1990; 1995; 2000; Tardif, 1996; 1997; 1999). Gopnik and Choi (1990) investigated whether variations in language could influence cognitive processes by studying children learning Korean, French, and English. They found that Korean children used more verbs than French and English children, and that naming, and categorization appeared later in Korean children. The prominence of verbs over nouns in Korean was seen as a key factor. The researchers emphasized that linguistic differences between language groups could have an impact on cognitive processes. These findings underscore the crucial role of linguistic input in cognitive development. The structural emphasis on verbs in Korean, for instance, might lead to different cognitive processing patterns compared to languages where nouns take precedence. This highlights how cognitive processes in language acquisition are shaped not only by universal factors but also by the specific linguistic environment a child is exposed to.

Tardif (1996) examined data from the natural speech environments of 10 Mandarin-speaking children, aged 22 months, and discovered that verbs dominated in 9 of them. The results from this study indicate that noun dominance in early vocabulary development is not a universal phenomenon. Consequently, explanations for noun dominance should extend beyond universal perceptual or cognitive mechanisms, considering linguistic input and various sociocultural factors.

Choi and Gopnik (1995) conducted a comparative study with children acquiring English and Korean, evaluating early word development and caregiver input in these two languages. The word development of Korean children was assessed monthly from the age of 1 year and 2 months to 1 year and 10 months through visits by researchers and reports from mothers. This data was compared with longitudinal data from a previous study on children acquiring English. The findings revealed that by the age of 1 year and 3 months, Korean children were using verbs with appropriate inflections, and 7 out of 9 children experienced a vocabulary spurt between 1 year and 7 months. Furthermore, six of these children exhibited a verb spurt before a noun spurt. In contrast, no verb spurt was observed in the English data, and both nouns and verbs were equally dominant in the initial word phase for Korean children. In terms of caregiver input, Korean mothers were found to use more action verbs and fewer object nouns compared to American mothers. Contextually, Korean mothers' discourse was more action oriented. The study supports the notion that cognitive processes may differ among speakers of different languages, suggesting that access to verbs can be as immediate as access to nouns. This early acquisition of verbs may be influenced by language-specific input differences.

Tardif et al. (1997) argue that input factors are significant determinants of noun dominance in early vocabulary. In their study involving 6 English caregivers and children, 6 Italian mothers and children, and 10 Mandarin-speaking children and caregivers, they explored how the structural differences in English, Italian, and Mandarin (such as the pro-drop parameter) are reflected in child-directed speech and how these differences influence the proportions of nouns and verbs in children's vocabularies across the three languages. The study evaluated nouns and verbs in three languages based on four factors: "1) Frequency, 2) Position of nouns and verbs in utterances, 3) Morphological transparency, and 4) Pragmatic language". When examining the frequency of use, caregivers in all three languages were found to use verbs more frequently than nouns. Comparatively, Mandarin-speaking caregivers used fewer nouns than Italian-speaking ones and more verbs than both English and Italian-speaking mothers. Regarding the position of nouns and verbs in utterances, verbs appeared more frequently at the beginning of utterances in Mandarin, while nouns appeared more frequently at the beginning of utterances in English. Italian showed a balanced distribution of nouns and verbs at the beginning of utterances. In terms of morphological changes, verbs in both English and Italian exhibited more morphological changes than nouns, whereas, unexpectedly, nouns

in Mandarin underwent more morphological changes. From a pragmatic perspective, Italian-speaking mothers asked fewer questions compared to English and Mandarin-speaking mothers. The questions posed by Italian-speaking mothers were mainly test questions aimed at confirming information already known by the caregiver, whereas English and Mandarin-speaking caregivers asked more real questions to gain new information. The study emphasized that the key issue is not merely whether nouns dominate in children's vocabularies or how input affects noun dominance. Instead, the focus should be on how children integrate both internal and external factors in early word acquisition. This study provides valuable insights by comparing caregiver input across different contexts.

Kauschke and Hofmeister (2002) conducted a longitudinal study on early word development in German, collecting data from 32 children aged between 1 year and 1 month and 3 years in their natural speaking environments. The study found that while verbs, adjectives, pronouns, and function words showed a linear increasing trend, nouns did not follow a linear pattern. The highest frequency of noun usage was observed around the age of 1 year and 9 months. These results did not strongly support the noun dominance hypothesis.

In a study by Kauschke et al. (2007), a naming test was administered to 240 Korean, 240 German, and 60 Turkish children. Additionally, 233 German and 99 Korean children participated in a word comprehension test. The study employed 36 nouns and verbs, ensuring the equivalence of their meanings across languages by consulting adults. The findings revealed that naming proficiency improved with age in all three languages, with no significant difference in verb acquisition. German children excelled in naming nouns, whereas Korean children outperformed their peers in naming verbs. There was no significant difference between Turkish and German children in naming verbs. The study concluded that both cognitive and language-specific factors play a crucial role in shaping children's naming abilities.

Choi (2000) examined the structural and contextual characteristics of caregiver input related to the acquisition of nouns and verbs during early word development. The study collected data from the interactions of 20 English-speaking and 20 Korean-speaking mothers with their children while reading books and playing with toys. English-speaking mothers used more nouns than verbs, focusing more on objects rather than actions. In contrast, Korean-speaking mothers used nouns and verbs more evenly, focusing similarly on both actions and objects. The study, which hypothesized that context might be a significant factor, found that English-speaking mothers used nouns more frequently in both contexts. However, Korean-speaking mothers used nouns more often while reading books and verbs more frequently while playing with toys.

Tardif, Gelman, and Xu (1999) examined the frequency of noun and verb usage among 24 Mandarin-speaking and English-speaking mothers and their children using three different methods: controlled observations during book reading and toy playing, word checklists, and reports from mothers on their children's first words. The data from all methods indicated that Mandarin-speaking children used more verbs compared to their English-speaking counterparts. It is concluded that context alone is an important factor in determining the proportion of nouns or verbs in children's vocabularies. Regardless of the language spoken, nouns were found to be the more dominant word type in the context of book reading.

Several studies have compared noun and verb acquisition in Turkish, significantly contributing to the literature. Küntay and Slobin (1996) examined mothers' speech directed at children through variation sets. Considering Turkish's rich inflectional morphology, flexible word order, and the ability to omit nouns or noun-like words from sentences, variation sets were defined as: "1) word omission, 2) addition or deletion of referential words, and 3) reordering of elements". Analyzing these variation sets revealed potential differences in the acquisition of nouns and verbs. When considering the parallelism between mothers' and children's speech, a shift towards verbs was noted.

Ketrez and Aksu-Koç (2003) addressed methodological issues in previous studies and used data from natural speech environments rather than control lists provided by mothers. In their longitudinal study of a Turkish child, they aimed to determine whether nouns or verbs were acquired first. Instead of looking at the frequency of noun or verb usage, they investigated which word type was acquired first based on the inflections applied to nouns or verbs. The study found that the words produced in the initial stage of

language development did not have categorical properties, and the suffixes attached to nouns and verbs appeared simultaneously between the ages of 1.5 to 1.7 years. Thus, there was no priority in the acquisition of either word type; both nouns and verbs emerged simultaneously and in parallel.

Sofu and Küntay (2004) investigated whether nouns or verbs were more dominant in the vocabularies of children acquiring Turkish as their native language and examined the relationship between this dominance and the frequency of their mothers' language use. The researchers collected data from five children and their mothers, calculating the mean length of utterances using the CLAN program over four periods: 1-1.25, 1.25-1.75, 1.75-2.25, and 2.25-2.75 years. The findings revealed that mothers used verbs more frequently than nouns, whereas children initially used more nouns in the first period, followed by an increased use of verbs in subsequent periods. In three out of five cases, the children's noun and verb usage mirrored their mothers' patterns, while the remaining two children exhibited asymmetries. This study contradicts Gentner's (1982) assertion of noun dominance, demonstrating that language-specific factors can influence the use of nouns and verbs.

A study examined the vocabulary of children aged 1-2 years to determine whether five Turkish children acquired and used nouns or verbs more frequently, and whether their production mirrored the input from their mothers. The longitudinal research revealed that the notion of nouns being acquired before verbs did not apply to Turkish. Despite Turkish exhibiting similarities to languages with verb dominance, no such dominance was found in the children's vocabulary. The study found that the use of nouns and verbs was nearly equal among the children. Additionally, there was no dominance of nouns or verbs in the mothers' speech, suggesting a parallel between the linguistic patterns of the mothers and their children (Türkay, 2005:27).

Gökmen (2005) explored noun dominance by analyzing the speech of children aged 2.5-4.0 years and discovered that verbs were used more frequently than nouns. In a subsequent study conducted in 2007, Gökmen further investigated the usage of nouns and verbs in children aged 4.0-6.0 years, utilizing data from the natural speech environments of 12 children. The data, collected from contexts such as mealtime, playtime, and activity settings, revealed that children aged 4.0, 5.0, and 6.0 years consistently used verbs more frequently than nouns.

Dhillon (2010) investigated early vocabulary tendencies in children learning English, Mandarin, and Spanish by utilizing data from the CHILDES¹ database. The subjects were assessed across three age ranges: 1.7-2.0, 2.1-2.5, and 2.6-2.11. The study found that in all age groups, children acquiring English and Spanish exhibited a noun bias, whereas children acquiring Mandarin showed no significant difference in the frequency of noun and verb usage in the first two age groups. However, in the third age range, Mandarin-learning children displayed a greater tendency towards verbs. These findings suggest that noun bias is not a universal phenomenon. Although caregiver input varied according to the language characteristics, no correlation was found between caregiver input and children's vocabulary production. The study concludes that the structure of the language plays a more crucial role than input in determining noun bias in early vocabulary development.

In a study by Altinkamış et al. (2014), the language patterns of 20 French and 20 Turkish mothers were analyzed in two distinct contexts—book reading and playing with toys—to examine the impact of context on noun and verb usage. The comparison between French and Turkish aimed to determine if typological differences between these languages affect noun and verb usage. The results indicated that mothers used more nouns while reading books, and the linguistic differences between the two languages did not significantly affect noun/verb usage. Contextually, both French and Turkish mothers produced more object-focused utterances during book reading and more action-focused utterances during toy play. The findings suggest that noun and verb usage is more influenced by context than by language-specific differences.

Considering all this information, two primary perspectives emerge in the literature. The first perspective posits that the noun category is universally acquired first, suggesting that children's

¹ <https://childes.talkbank.org/>.

vocabularies predominantly consist of nouns representing concrete objects, while verbs are acquired later due to their reliance on more complex cognitive processes. The second perspective highlights that the syntactic or morphological features of the input language are as significant as cognitive factors in the acquisition of word types. Additionally, numerous studies in the literature demonstrate that context also influences the use of nouns or verbs. Written materials used in the context of book reading are among the crucial resources that support the language acquisition process. Sever (2003) underscores the importance of language use in literary works for native language acquisition: “A literary-quality children's book is, above all, a tool that instills sensitivity in the child and introduces the vocabulary of their native language.” Considering these insights, this study will investigate the dominance of nouns and verbs in storybooks, which are vital resources in the language acquisition process. By analyzing these storybooks, we aim to understand better how they contribute to early language development and the balance between noun and verb usage in children's literature.

Building on this perspective, the study will examine which word type is more frequently used in preschool storybooks prepared for children acquiring Turkish and whether there is a significant difference in the use of nouns or verbs.

Method

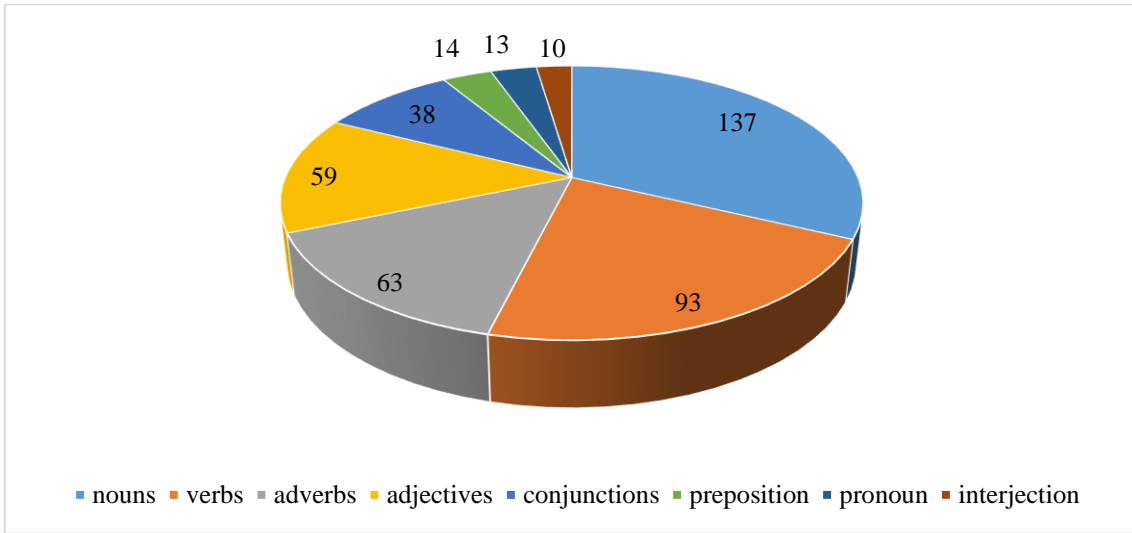
The study involves both quantitative and qualitative observations, leading to a twofold evaluation. The observations of the data set will aim to answer the following questions:

1. Which word type is more frequently used in the storybooks?
2. Is there a significant difference in the use of nouns or verbs?

To achieve these objectives, four story books published by Yapı Kredi Publications are examined: “Üç Kedi Bir Dilek”, “Meyveleri Kim Yemiş”, “Baloncu Dede ve Üç Küçük Yaramaz” and “Arkadaşım Papi”. The selection of books written specifically for preschool children and the exclusion of translated versions of books constitute the study's limitations. The 2301 words in these books have been listed in Excel. The data obtained has been evaluated in terms of frequency results, and the usage frequencies of word types have been presented. Words that can fall under multiple categories have been coded according to their function in the sentence. While analyzing the works, words are coded under seven categories: noun, verb, adjective, adverb, conjunction, preposition, pronoun, and interjection. Proper nouns were excluded from the study. Existential words (e.g., “var,” “yok”) and words of affirmation and negation (e.g., “evet,” “hayır,” “değil”) were not included in the coding and were not subject to any evaluation.

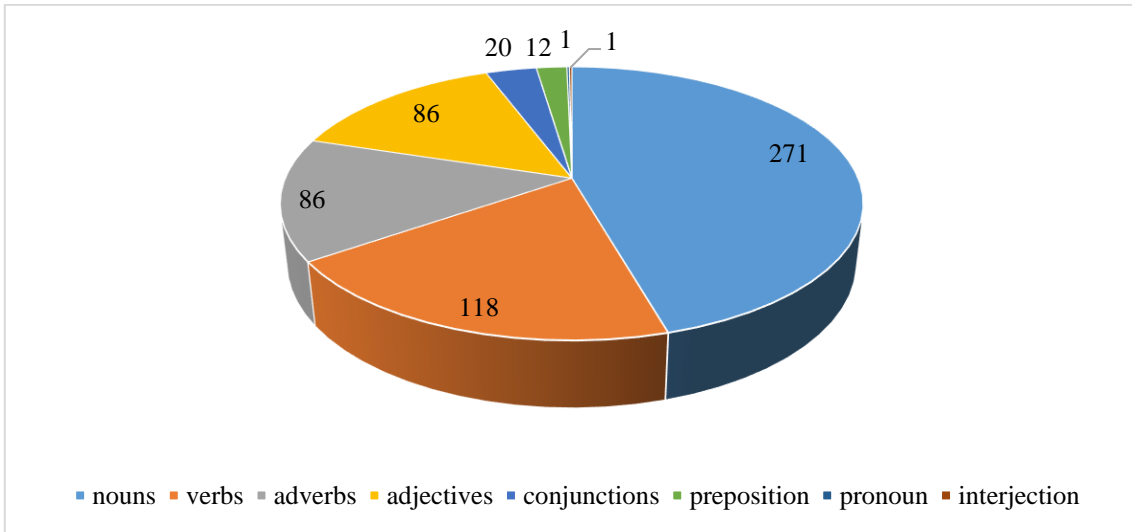
Findings

Within the scope of the study, the 2301 words in the database and their distribution across the books are as follows:

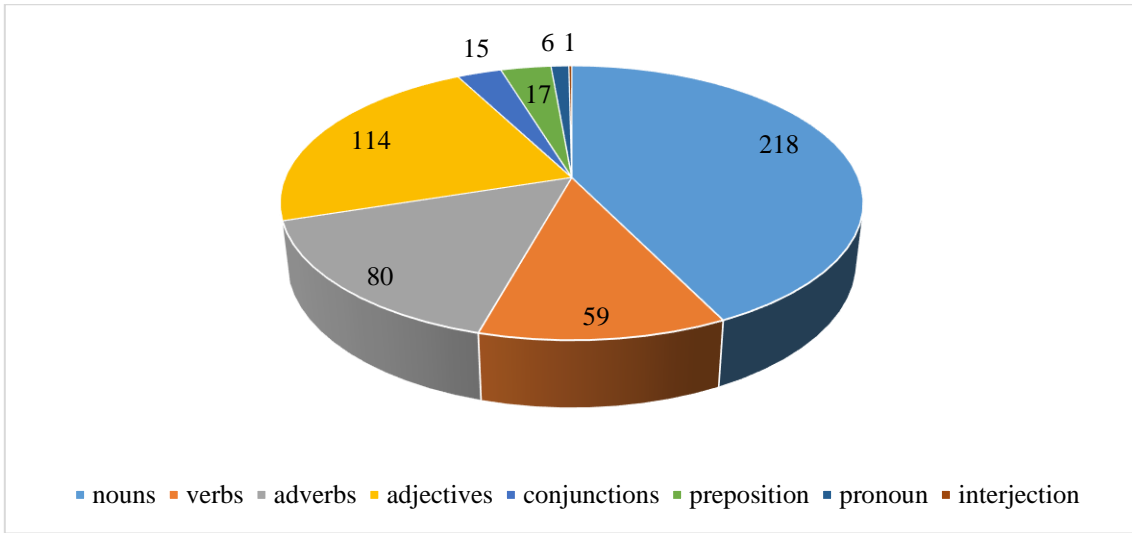
Graph 1: The distribution of word types in “Üç Kedi Bir Dilek”.

In Graph 1, the distribution of word types in the book “Üç Kedi Bir Dilek” is illustrated. This book comprises a total of 458 words. The analysis reveals that nouns constitute the most frequently employed word category, with a count of 137 instances. Verbs follow as the second most prevalent word type, with a frequency of 93 occurrences. The usage frequency of adverbs is noted to be comparable to that of adjectives. Additionally, the frequencies of pronouns, prepositions, and interjections are observed to be relatively similar to one another.

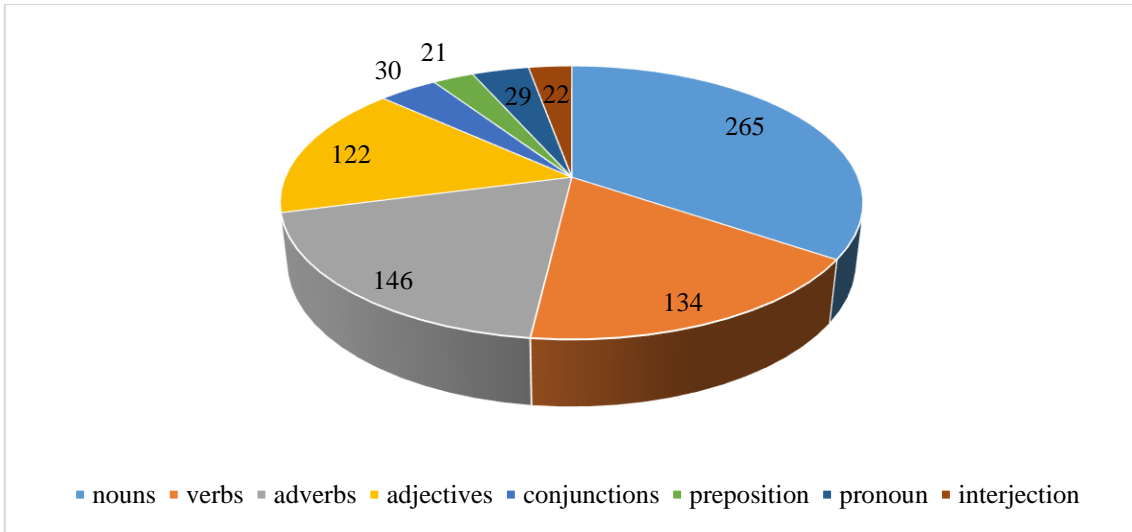
Graph 2: The distribution of word types in “Meyveleri Kim Yemiş?”.

In Graph 2, the distribution of word types in the story “Meyveleri Kim Yemiş?” is presented. The total word count for this story is 588. The analysis indicates that nouns are the most frequently utilized word category, with a frequency of 271 instances. Verbs emerge as the second most frequently used word type, with a total frequency of 118. A notable disparity is observed between the usage frequencies of nouns and verbs in this book. The frequencies of adjectives and adverbs are found to be equal. Both pronouns and interjections are used sparingly, with each occurring only once.

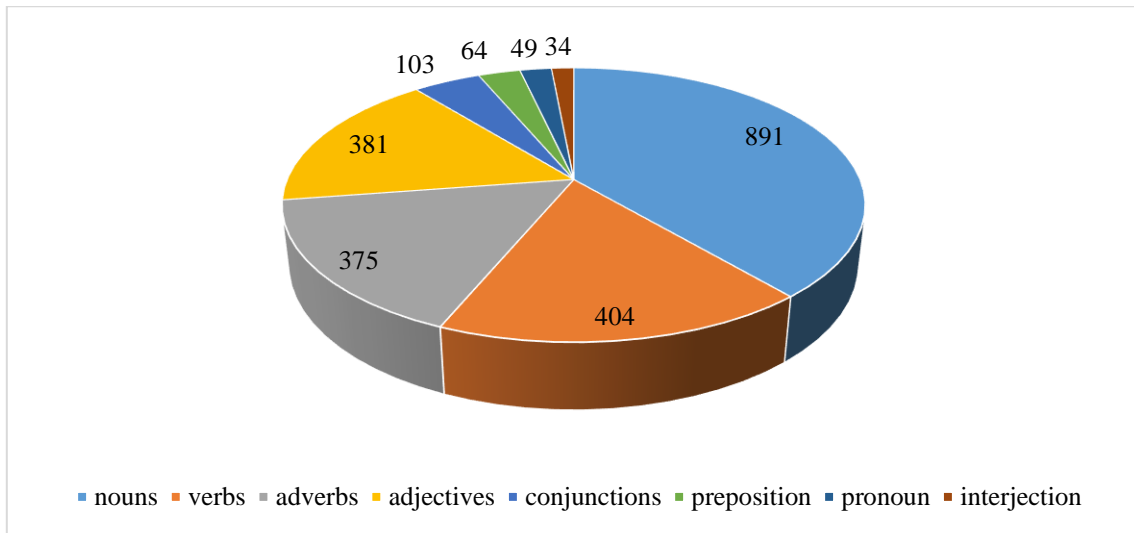
Graph 3: The distribution of word types in “Baloncu Dede ve Üç Küçük Yaramaz”.

In Graph 3, the word type frequencies in the book “Baloncu Dede ve Üç. Küçük Yaramaz” are illustrated. This book has a total of 513 words. There is a significant difference in the frequency of nouns compared to verbs in this book. Following nouns, adjectives are the second most frequently used word category. The count of adverbs is notably high, with 80 instances. Upon reviewing the data, it was found that this high frequency is due to the common formation of adverbs from verb roots.

Graph 4: The distribution of word types in “Arkadaşım Papi”.

In Graph 4, the word type frequencies in the book “Arkadaşım Papi” are illustrated. This book comprises a total of 806 words. Nouns are the most frequently used word category, with 265 occurrences. Following nouns, adverbs (146), verbs (134), and adjectives (122) are the next most frequently used categories, respectively. The frequencies of conjunctions, prepositions, pronouns, and interjections are observed to be quite similar in distribution.

Graph 5: Total distribution of word types.

In Graph 5, the overall distribution of word types is depicted. The dataset comprises a total of 2301 words. As illustrated in the graph, nouns are the most frequently used word type, with a frequency of 891. Verbs follow with a frequency of 404, indicating a significant difference from the frequency of nouns. The usage frequencies of adjectives and adverbs are relatively close. One factor influencing the high frequency of adjectives and adverbs is the extensive derivation of these word types from verb roots. Conjunctions appear with a frequency of 103, while prepositions are used 64 times. The frequencies of pronouns and interjections are also similar. The relatively low frequency of pronouns can be attributed to the fact that Turkish is a pro-drop language.

Conclusion

The aim of this study is to examine which word type is more frequently used in preschool storybooks prepared for children acquiring Turkish, based on the idea that literary children's books are tools that introduce the vocabulary of the native language. In this context, 2301 words from four different books are coded according to their categories and their usage frequencies were analyzed. Our research has found out that nouns are the most frequently used word category. Verbs were the second most frequently used word type, but there was a significant difference in the frequency of noun and verb usage. Following verbs, the most frequently used word types were adjectives, adverbs, conjunctions, prepositions, pronouns, and interjections, respectively.

If we consider the results of the study within the scope of the discussion on noun or verb dominance in the literature, it supports Gentner's (1981, 1982) view that nouns are more dominant in early vocabulary. In the literature, studies showing that context affects input have observed that mothers produce more object-oriented utterances (i.e., use nouns more frequently) in the context of book reading, and more action-oriented utterances during play (Choi, 2000; Altınkamaş et al, 2014). The results obtained from the analysis of the literary sources used in the study are consistent with the preferred word categories in the book reading context in the literature.

It is also necessary to interpret the results within the context of studies examining the use of nouns and verbs in the early vocabulary of children acquiring Turkish. Some studies have found that the use of nouns and verbs is equal (Ketrez and Aksu-Koç, 2003, Türkay, 2005), while other studies have found that verbs are used more frequently than nouns (Küntay and Slobin, 1996; Gökmen, 2005). The results of this research do not align with those previous findings. However, the outcomes highlight the significant role of children's books in language acquisition. As children expand their vocabulary through books, they also learn the structure and use of language. Therefore, the variety and balance of word types in children's books

are crucial for the language development process. It is particularly important that literary resources provided to children in the preschool period contain a balanced representation of different components of language, which can help children develop their language skills more comprehensively. In this context, authors and educators should pay attention to the diversity of word types when selecting and preparing children's books.

In conclusion, this research highlights the importance of preschool children's books in language acquisition and provides significant findings on the distribution of word types in the linguistic input that children are exposed to at an early age. Further studies can be conducted to analyze different age groups and a broader range of books to obtain more comprehensive and generalizable results regarding the language acquisition process. Such studies would contribute to a better understanding of the role of children's books in language education and development and how to utilize these resources more effectively.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the article.

Ethics Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies utilized are indicated in the bibliography. Regarding Ethics Committee permission, the author and reviewers of the study that constitutes the subject of this article have declared that Ethics Committee Permission is not required.

Bibliography

- Altinkamış, F., Kern, S. & Sofu, H. (2014). When context matters more than language: Verb or noun in French and Turkish caregiver speech. *First Language*, 34 (6), 537-550.
- Bassano, D. (2000). Early development of nouns and verbs in French: exploring the interface between lexicon and grammar. *Journal of Child Language*, 27, 521- 559.
- Bates, E., Marchman, V., Thal, D., Fenson, L., Dale, P., Reznick, J. S., Reilly, J., & Hartung, J. (1994). Developmental and Stylistic Variation in the Composition of Early Vocabulary. *Journal of Child Language*, 21, 85-124.
- Bornstein, M. H., Cote, L. R., Maital, S., Painter, K., Park, S. Y., Pascual, L., Pecheux, M. G., Ruel, J., Venuti, P., & Vyt, A. (2004). Crosslinguistic analysis of vocabulary in young children: Spanish, Dutch, French, Hebrew, Italian, Korean, and American English. *Child Development*, 75 (4), 1115-1139.
- Caselli, M.C., Bates, E., Casadio, P., Fenson, L., Yasderl, L., & Weir, J. (1995). A cross- linguistic study of early lexical development. *Cognitive Development*, 10 (2), 159-200.
- Choi, S. (2000). Caregiver Input in English and Korean: use of nouns and verbs in book- reading and toy-play contexts. *Journal of Child Language*, 27, 69-96.
- Choi, S., & Gopnik, A. (1995). Early Acquisition of Verbs in Korean: A Crosslinguistic Study. *Journal of Child Language*, 22, 497-529.
- Dhillon, R. (2010). Examining the 'Noun Bias': A Structural Approach. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 16 (1), Article 7.
- Ferguson, C. A., & Farwell, C. B. (1975). Words and Sounds in Early Language Acquisition. *Language*, 51(2), 419-439. <https://doi.org/10.2307/412864>
- Gentner, D. (1981). Some interesting differences between verbs and nouns. *Cognition and Brain Theory*, 4, 161-178.
- Gentner, D. (1982). Why nouns are learned before verbs: Linguistic relativity versus natural partitioning. In S.A. Kuczaj (Ed.), *Language Development*, Vol. 2. *Language, thought, and culture* (pp. 301-334). Hillsdale, NJ, Erlbaum.

- Gökmen, S. (2005). 2;5-4;0 Yaş Aralığındaki Çocukların Kavram Alanları Açısından Sözcüksel Edinim Düzeyleri. İ. Ergenç, S. İşsever, S. Gökmen, Ö. Aydın (Ed.). *Dilbilim İncelemeleri* (ss. 154-171). Ankara, Doğan Yayıncılık.
- Gökmen, S. (2007) 4;0-6;0 Yaş (48-72 Aylar) Arasındaki Çocukların Ad-Eylem Kullanımları. *Dil Dergisi*, 137, 18-29.
- Gopnik, A. & Choi, S. (1990). Do linguistic differences lead to cognitive differences? A cross-linguistic study of semantic and cognitive development. *First Language*, 10, 199-215.
- Kauschke, C. & Hofmeister, C. (2002). Early lexical development in German: a study in vocabulary growth and vocabulary composition during the second and third year of life. *Journal of Child Language*, 29, 735-757.
- Ketrez, N. & Aksu Koç, A. (2003). Acquisition of noun and verb categories in Turkish. In A.S.Özsoy, D. Akar, M. Nakıpoğlu Demiralp, E. Erguvanlı Taylan & A. Aksu Koç (Eds.). *Proceedings of the Tenth International Conference in Turkish Linguistics*, İstanbul, Boğaziçi University Press.
- Kim, M., McGregor, K. & Thompson, C. (2000). Early Lexical Development in English and Korean speaking children: language-general and language-specific patterns. *Journal of Child Language*, 27, 225-254.
- Küntay, A. & Slobin, D. I. (1996). Listening to a Turkish mother: Some puzzles for acquisition. In D.I. Slobin, J. Gerhardt, A. Kyratzis, & J. Guo (Eds.) *Social interaction, social context, and language* (pp. 265-286). Mahwah, New Jersey Lawrence Erlbaum Associates.
- Nelson, K. (1973). Structure and strategy in learning to talk. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 38-149.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara, Kök Yayıncılık.
- Tardif, T. (1996). Nouns are not always learned before verbs: evidence from Mandarin speakers' early vocabulary. *Developmental Psychology*, 32, 492-504.
- Tardif, T., Gelman, S.A., & Xu, F. (1999) Putting the "noun bias" in context: a comparison of English and Mandarin. *Child Development*, 70 (3), 620-635.
- Türkay, F. (2005). Children's Early Lexicon in terms of Noun/ Verb Dominance. Unpublished Doctoral Dissertation. Çukurova University. Adana.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/10/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 03/10/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atıf Künyesi (Citation): Yıldırım, B. (2024). Güzele Ne Oldu? Antik Yunan'dan Bugüne Sanatı Tanımlama Aracının Dönüşümü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 148-162.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1560988>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.
Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

GÜZELE NE OLDU? ANTİK YUNAN'DAN BUGÜNE SANATI TANIMLAMA ARACININ DÖNÜŞÜMÜ

Betül YILDIRIM*

Öz

Sanat felsefesi tarihinin en köklü mirası olarak görülebilecek güzellik, yüzyıllardır felsefi tartışmalarının önemli bir kavramı olagelmıştır. Güzelliğin tarihi, aynı zamanda bir kültürün sanata nasıl baktığının da tarihidir. Bu kavramın felsefi tartışmalarda yerini koruyor olmasında, kavramın ilk kullanıldığı andan itibaren pek çok farklı kavramı çağrıştırmasının, kavramın belirsizliğinin ve neyin güzel olduğu konusunda bir uzlaşıya varmanın güçlüğü etkisi büyüktür. Sanatın tanımını yaparken güzelliğin ne kadar önemli olduğunun anlaşılabilmesi, güzelin tarihsel süreçte nasıl anlam değişikliğine uğradığını belirlemekle mümkündür. Günümüz sanatını güzel üzerinden tanımlama imkânı olup olmadığı meselesine dair yürütülen çalışmaları netleştirebilmek adına, Antik Yunan'dan itibaren güzele bakış açısında ne gibi farklılıkların meydana geldiğini tespit etmek önemli bir başlangıç noktasıdır. Antik Yunan'dan itibaren sanatın merkezi konumunda olan güzellik, 19. yüzyılın sonuna kadar bu görüşün sorgulanmasını gerektirecek eserler tarih sahnesinde görülmediğinden bu görüşün aksini düşünme gereği hissedilmez. 18. yüzyıldan itibaren, sanatı tanımlama aracı olan güzelin yanına Kant yüce kavramını, sonraki yüzyılda ise Schiller, Hegel, Rosenkranz gibi isimler çirkin kavramını ilave ederek bu kavramı zenginleştirilmeye başlasalar da bu girişimler, sanat eserlerinin güzellik üzerinden değerlendirilmesi fikrinde çarpıcı bir değişikliğe neden olmaz. Bu yeni kavramların yarattığı etki, güzelliğin baskın bir görüş olması durumunun daha esnek hâle gelmesidir. Ancak Modernizmle sanatçıların güzel kavramıyla açıklanması mümkün olmayan eserler üretmesi ve Çağdaş Sanatla güzelliğin zaman içerisinde Danto'nun ifadesiyle fobiye dönüşmesi (kalliphobia), bugünün sanatını nasıl değerlendirebileceğimiz sorusunu sormamıza neden olur. Bu sorgulamada Wittgenstein'in sanatın güzel, hoş vb. sıfatlar aracılığıyla tanımlanamayacağı düşüncesini ortaya atmasının rolü büyüktür. Bugün sanatını, eser-gerçeklik sınırlarının ortadan kalktığı, çoğulcu, özgür, karmaşık bir sanat dünyası içerisinde sadece güzel üzerinden açıklamak artık olası değildir. Makalenin bütününde bu dönüşüm sürecinin neden ve nasıl gerçekleştiği mercek altına alınarak günümüz sanatının nasıl değerlendirilebileceği meselesi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Felsefesi, Güzel, Güzellik, Güzellik Fobisi, Çağdaş Sanat.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-posta: betul.yildirim@hbv.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9494-9142>.

**Çalışma yazarın 2021 yılında kabul olmuş "Arthur Danto'nun Sanat Anlayışı" başlıklı doktora tezinin bir bölümünün güncel kaynaklarla desteklenip geliştirilerek yazılmış halidir.

WHAT HAPPENED TO BEAUTY?

THE TRANSFORMATION OF THE MEANS OF DEFINING ART FROM ANCIENT GREECE TO PRESENT

Abstract

Beauty, which can be regarded as the most deeply rooted legacy of the history of the philosophy of art, has been an important concept in philosophical debates for centuries. The history of beauty is also the history of a culture's view of art. The fact that this concept has maintained its place in philosophical debates is largely due to the fact that the concept has evoked many different concepts since its first use, the ambiguity of the concept and the difficulty of reaching a consensus on what is beautiful. It is possible to understand the importance of beauty in defining art by determining how the meaning of beauty has changed in the historical process. In order to clarify the studies carried out on the issue of whether it is possible to define contemporary art through beauty, it is an important starting point to determine what kind of differences have occurred in the view of beauty since Ancient Greece. Since beauty, which has been at the centre of art since Ancient Greece, was not seen on the stage of history until the end of the 19th century, there is no need to think otherwise. From the 18th century onwards, Kant added the concept of the sublime to the concept of beauty as a means of defining art, and in the following century, names such as Schiller, Hegel and Rosenkranz began to enrich this concept with the concept of the ugly, but these attempts did not lead to a striking change in the idea of evaluating works of art through beauty. The effect of these new concepts is that the dominant view of beauty becomes more flexible. However, with Modernism, artists create works that cannot be explained by the concept of beauty and with Contemporary Art, beauty turns into a phobia (calliphobia) in time, as Danto puts it, which leads us to ask the question of how we can evaluate today's art. Wittgenstein's idea that art cannot be defined through adjectives such as beautiful, pleasant, etc. plays a major role in this question. It is no longer possible to explain today's art only in terms of beauty in a pluralistic, free, complex art World, in which the boundaries between work and reality have disappeared. In the entire article, the issue of how contemporary art can be evaluated by scrutinizing why and how this transformation process has taken place is examined.

Keywords: Philosophy of Art, Beautiful, Beauty, Kalliphobia, Contemporary Art.

Giriş

Güzellik, asırlar boyunca her dönem, her toplum ve kültürde farklı kriterlerle sınırları çizilen ve sanatın temeli kabul edilen bir kavramdır. Sanatın temelini güzel üzerine inşa edildiğini savunan görüşlerin temeli Antik Yunan'a kadar dayanır (Sözen & Tanyeri, 2017: 124). Güzelliğe yüklenen anlamın tarih boyunca nasıl değiştiğini tespit etmek, sanatın ne anlama geldiğini daha iyi belirlemek adına oldukça önemlidir. Başka bir deyişle güzel odaklı sanat anlayışının etkisini zaman içerisinde yavaş yavaş kaybetmesinin ardında yatan sebepleri araştırmak için güzellik kavramının tarihsel süreçte hangi farklı anlamlara geldiğini tespit etmek gerekir. Bu bağlamda bugün sanatın dönüştüğü karmaşık ve çoğulcu dünyasını anlamlandırmamız bir nebze de olsa mümkün olabilir.

Güzel kavramı en genel haliyle “nesnelleştirilmiş haz, çoklukta birlik, duysal formdaki ideal, bir ifade ya da ruhsal yaşamın içsel geçerliliğini sezgisel algı için de geçerli kılma gücü” (Beardsley, 1962: 623) olarak tanımlanabilir. Ancak bu tür tanımlar evrensel nitelikte olmayıp bu tanımları reddetme olasılığı her daim var olduğundan ve “... güzellik kavramı çoğu kez aldatıcı belirtiler gösteren ve tarih boyunca durmadan değişen bir olay...” (Ersoy, 2016: 11) olarak değerlendirilmesinden ötürü sanatın evrensel bir tanımını yapmak güçtür.

Güzel kavramını tanımlamanın güçlüğü, kavramın sadece sanat alanını işaret etmemesi ve güzellik kavramının başka pek çok alanda da var olabilmesinin mümkün olmasından ileri gelir. Sanat alanında kullanılmasının yanı sıra insanın ahlakının, konuşmasının ve davranışlarının güzelliğinden de bahsetmek mümkündür. Güzelliği somut nesnelere ve soyut fikirlerde, doğa eserlerinde ve sanat eserlerinde, eşyalarda, hayvanlarda ve insanlarda, nesnelere, niteliklerde ve eylemlerde görür ve algılarız (Scruton, 2019: 1). Bu sebeple güzel, iyi, doğru, ölçülülük kavramlarının yerine daha sıklıkla kullanılır. Bu durum kavramı tanımlamayı zorlaştırır. Güzelliğin tanımının yapılmasındaki zorluk, onun aydınlatmaktan ziyade saklamaya yönelmesinden kaynaklanır (Menke, 2015: 45). Güzelliğin tanımındaki bu güçlüğü güzelliğin algısal bir nitelik olduğunu söyleyerek bir nebze de olsa aşmak mümkündür. Elbette bu tespit güzelliği sadece tek bir boyutta nitelediğinden, kavramın doğasını anlamak adına oldukça yetersiz kalacaktır.

Güzelliği anlamlandırma sürecindeki bir diğer ve önemli güçlük, sanatçı ve filozofların hangi nesnelerin güzel olduğu konusunda ortak bir paydada buluşmalar da güzelliğin kavramsal anlamı konusunda önemli ölçüde anlaşmazlığa düşmeleridir (Winn, 1942: 3-4). Kavramı tanımlamakla ilgili bir diğer problem, filozofların her dönem bu kavramı kurdukları felsefi yapıyı bütünleştirmek adına bir araç olarak kullanmalarından ötürü yaşanır. Filozofların bilgi, ahlak ve varlık gibi alanlarda yoğunlaşmaları ve sanatı ikinci planda tutmaları sebebiyle bu kavram kendi felsefi yapılarını destekleyici bir araç olmaktan öteye geçemez.

Tüm bu güçlüklerin yanında güzellik estetiğin en önemli problemlerinden biridir. Onun bu önemi sebebiyle estetik, uzunca bir süre “güzelin bilimi” olarak kabul edilmiştir. Güzel, estetiğin temel bir kavramıdır ve bu kavram olmadan estetiği tam olarak kavramak mümkün değildir. Bu öneminden ötürü estetik, güzelliği, sanatın genel ilkelerini ve sanat eserini anlamak demektir (Ziss, 1984: 172). Bu görüşün karşısında duran ve estetikten güzeli çıkarmanın gereğini savunan görüşler bulunsa da güzel kavramını yok sayarak sanatın bütün olarak anlaşılamayacağını kabul etmekte fayda vardır.

1. Güzelliğin Tarihi

Güzelliğin en iyi anlaşılma yolu, kavramın tarihsel bir perspektifte değerlendirilmesinde yatar. Güzelliğin tarihi üzerine düşünmek, bu kavramı nasıl kullanıldığına odaklanmak anlamına gelir (Sontag, 2005: 209). Bu doğrultuda ilk adım, güzelliği derinlemesine inceleyebilmek adına, tarihin belirli dönemlerindeki metinleri inceleyerek, bu kavramın hangi anlamlarda kullanıldığını belirlemek olmalıdır.

Sanatın güzel üzerine inşa edildiği düşüncesi, en başta belirtildiği üzere Antik Yunan'a dayanır. Amerikalı filozof Stephen. D. Ross (1935-) Antik Yunan'da iki tür 'güzellik' duyusunun var olduğuna dikkat çeker. İlki Yunanlıların, insanın sahip olduğu özelliklerden, iyiliğe, hakikate dair her şeye güzel denmesi; ikincisi ise insan bedeninden doğal varlıklara ve sanat eserlerine kadar 'güzel olan'ı deneyimleme anındaki haz duygusu olarak karşılık bulur (Barrett, 2017: 25). Her iki belirlemede güzellik farklı anlamlara karşılık geliyor gibi görünse de Antik Yunan'da, bu iki tespit birbirinden ayrı düşünülmez.

1.1. Antik Yunan'ın Güzellik Anlayışı

Antik Yunan felsefesinde güzellik meselesini değerlendirme sürecinde ilk sorulması gereken, Antik Yunan düşüncesinde bugün kullandığımız şekliyle güzel kavramıyla karşılaşmanın mümkün olup olmadığıdır. Felsefe dünyasında çoğu filozof Antik Yunan'da güzellik kavramına tam karşılık gelen bir kavramın bulunmadığı görüşündedir. 'καλός' (kalós) Antik Yunan metinlerinde genelde 'güzel', 'καλλος' (kallós) da 'güzellik' olarak çevrilir (Berry, 2010: 346). 'Kalós' bazı metinlerde 'güzel' anlamında kullanılsa da zırh, iyi işlenmiş kıyafet ve üretilmiş ürünler vb. eşyalar için de kullanılır (Konstan, 2014: 31). Bunun yanında "iyi bir amaca hizmet etmek... ahlaken güzel, iyi, doğru, asil" (Berry, 2010: 346) vb. kavramları tanımlamak için de kullanılır.

Bunun yanı sıra 'güzellik' kavramını karşılayan farklı kavramlar da anlamı zenginleştirir. 'εὐειδής' (eueidês) kavramı 'biçimli ve güzel' (Liddle & Scott, 1996: 710); 'εὐμορφία' (eumorfia) da 'formun güzelliği' ya da 'simetri' anlamında kullanılır (Liddle & Scott, 1996: 722).

Güzel kavramının felsefi manada metinlerde tartışılmaya başlaması, Platon'la gerçekleşir. Ancak Platon'a gelene kadar kállos kavramına tragedya ve şiirlerde rastlanır. Tragedyaların genelinde 'güzel' ve 'güzellik' kavramları dendiğinde zihinlerde fiziksel bir anlam canlanır. Kállos, öncelikli olarak insanın güzelliği, genellikle fiziksel çekiciliğine vurgu yaparken; kálos, çok daha farklı anlamlarda kullanılır. Kálos, sıklıkla şeylerin dışsal görünümüne ve özellikle ışık yayan şeylere yüklenen anlama gönderme yapar (Konstan, 2014: 42). Arkaik Yunan döneminde (MÖ 650- MÖ 480) kállos, erdeme zıt bir kavram haline gelirken kálos kavramı da fiziki güzele ve parlak olan şeylere yönelik kullanımının yanında daha ahlaki bir anlam kazanır. Ancak bu süreç aşamalıdır ve kálos'a yüklenen anlamdaki dönüşüm MÖ 5. yüzyıl ve sonrası yazılı eserlerde dikkate değer bir ivme göstermiştir (Konstan, 2014: 43). Klasik Dönem Antik Yunan (MÖ 5. yy.-MÖ 4. yy.) metinlerinde iyi ve güzel kavramları birbirilerinin yerine kullanılmaya başlar.

Tragedyalar bir yana bırakılıp güzel kavramı felsefe tarihi içerisinde değerlendirilmeye başlandığında ilk olarak Platon'dan (MÖ yaklaşık 428-MÖ 348) bahsetmek yerinde olacaktır. Platon'un anlayışında güzellik, sadece sanat alanına ait olmayıp görünen dünyadaki şeylerin ötesinde, onların formunda aranmalıdır. Güzellik Platon'a göre iyi ahlaklı bir karakterin sürekliliğine bağlıdır ve kendi başına bir değer olarak görülmez (Barrett, 2017: 23). Güzellik insanı onur, adalet ve iyilik gibi kavramlara yönlendiren bir araçtır. Görünen dünyanın nesnelere başlangıç noktası kabul ederek, formlara yükselmek ve asıl güzelliğe ulaşmak bu felsefi anlayışın hedefidir. Bu görünür dünyada nesnelere güzelliğini belirleyen kriter ise ideadan pay almasıdır.

Platon Büyük Hippias diyalogunda, güzellikle ilgili önemli noktaya vurgu yapar: “Sen bilirsin tabii, sonuçta en iyisini (Κάλλιον) sen biliyorsun. Ancak sorusu neyin güzel (καλόν) olduğu değil, güzelin ne olduğu”¹dur (2016: 35). Bu bağlamda, kálos hem ‘iyi’ hem de ‘güzel’ anlamında kullanılır.

Philebus diyalogunda Platon, güzel, doğru ve iyi arasındaki ilişki üzerinde dururken ve bu kavramlar arasında düzen yaratırken doğru ölçünün ve parçalar arasındaki uyumlu oranların, iyiliğin güzelliğe doğru yöneldiği bir duruma nasıl ulaştığını gösterir (Zuvko, 2017: 150). Devlet eserinin 5. kitabında “- Bir adam güzel2 şeyleri sever ama güzelliğin3 kendine inanmaz, onu öğretmek isteyeninin ardından gitmezse, gerçekten yaşıyor mu dersin bu adam?” (2018: 185) diye bir soru yönelir. Platon'un bu tespitlerinden her tekil şeyin güzelliğinin ötesinde, ideal güzeli (αὐτο-καλλονή) (Liddle & Scott, 1940: 280) aramak ve bulmak gerektiği anlaşılmaktadır. Platon için sanatın temeli, iyi ve güzelliğin özdeş olduğunu ifade eden “kalokagathia”⁴dır. Bu bağlamda, filozofun mükemmel form arayışı, kusursuz ideanın taklit edilmesiyle paralellik gösterir. Sanatın güzel olma koşulu, iyiyi taklit etme yeteneğiyle ölçülür.

Platon güzelliğe dair tespitlerini idealar üzerinden inşa eder ve ideal olandan uzaklaştıran her türlü sanatı bu bağlamda eleştirir. Ancak Aristoteles (MÖ 384-322), Platon'dan farklı olarak bir şeyin güzel olmasının, o şeyin ne olduğunun bilinmesiyle mümkün olduğunu savunur; güzelliğin önce bilgi, sonra görüntü ve amaca dayandığını öne sürer. Aristoteles için güzellik forma, form da anlama bağlıdır. Formun güzelliği, bir parçanın bileşenlerinin bütünleşmesini gerektirir. (Barrett, 2017: 26). Aristoteles için güzelliğin kriteri uyum ve ölçülülüğe dayanır:

“... bir nesnenin –ister canlı, isterse parçalardan oluşan başka bir şey olsun– güzel olması için düzenlenmiş olması yetmez, rastgele olmayan bir uzunluğa sahip olmalıdır. Çünkü güzellik uzunlukta ve düzende yatar, bu yüzden çok küçük bir canlı da güzel olmaz... çok büyük bir canlı da güzel olmaz... örneğin yüzlerce metre boyunda bir canlı” (2018: 19-20/1451a).

Aristoteles'in güzellik ile ilgili tespitleri, genel felsefesiyle paralellik gösterir. Bu doğrultuda, ahlak anlayışı da güzellikte olduğu gibi ölçülülük esasına dayanır. Nikomakhos'a Etik eserinde Aristoteles, ‘καλόν’ (kálon) kavramını yoğun olarak kullanır. “... kızmak, para vermek... gibi eylemler herkes tarafından yapılabilecek eylemlerken bunun ne zaman, kim için, neden, nasıl yapılacağını bilmek kolay bir şey olmadığı gibi, herkes bu konuda doğru da hareket edemez. Az sayıda insan tarafından becerilebildiği için güzel bir davranıştır” (2019: 53). Burada davranışın güzelliği olarak karşılık bulan ‘καλόν’ kavramı ‘iyi’ anlamına gelir.

Aristoteles için güzellik için belirleyici ölçüt insan ve onun oranlarıdır (Ziss, 1984: 173). Güzelin belirleyicisi insan olduğunda, bu durum güzelin sadece sanat alanına özgü olamayacağı anlamına gelir. Aristoteles'in ölçülülük odaklı güzellik anlayışı, ileride Rönesans sanatının bakış açısının da odağını belirleyecektir.

1 “ἀλλὰ μέντοι δῆλον ὅτι σὺ κάλλιον οἶσθα. ὁμως δέ, ὡγαθέ, ἄθρει: ἐρωτᾷ γάρ σε οὐ τί ἐστι καλόν, ἀλλ' ὅτι ἐστι τὸ καλόν.” (Plato, 1903: 424).

2 (kalós) (Liddle & Scott, 1940: 322).

3 (kallós) (Liddle & Scott, 1940: 321).

4 kalós kai agathós (güzel ve iyi) kavramlarının birleşimidir.

1.2. Orta Çağ'ın Güzellik Anlayışı

Yönümüzü Antik Yunan sanatından Latin sanat anlayışına çevirdiğimizde, güzel kavramının Antik Yunan'a benzer şekilde pek çok farklı anlamlarda kullanıldığını fark ederiz. Latince 'güzel' kavramını karşılayan sözcük 'pulchra, pulcher, pulchrum'; güzelliği karşılayan sözcük ise 'pulchritudo' dur (Akderin, 2018: 453). 'Güzel', insanın fiziksel görünümüne vurgu yapıldığında "pulcher, pulchra"nın yanında 'formosus, decorus, speciosus, venustus' olarak; herhangi bir şeyin güzel olduğunu vurgulamak için 'visu' (güzel manzara), 'splendida verba' (ince sözler) gibi kavramlar kullanılır. 'Güzellik' için "species, decor, forma, formositas"; mükemmel güzellik için 'forma egregia'; kadının güzelliği için 'venustas'; soluk güzellik için de 'forma immutata' (Riddle, 1838: 25) olarak pek çok farklı kullanım mevcuttur. Bu kavramları üreten ve etkili şekilde Roma dünyasına aktaran en önemli isimlerden biri Cicero'dur (MÖ 106-43). Cicero, Tanrıların Doğası eserinde, güzelliği uyum ve dengede bulur:

"...Kleanthes'e5 göre insanın Tanrı kavramının oluşmasının dört nedeni vardır. Birincisi... olayların önceden sezilmesi; ikincisi gökyüzünün ılıman ikliminin, toprakların verimliliğinin ve öbür başka şeylerin sağladığı bolluktur. Üçüncüsü insanları korkutan şeylerdir... dördüncüsü, belki de en önemlisi gökyüzünün süregelen devinimi, güneşin, ayın, tüm yıldızların yörüngeleri, çeşitliliği, güzelliği ve düzenidir; tüm bunlar, olanların şans eseri olmadığını göstermek için yeterlidir" (2018: 90-91).

Cicero kişilerin güzelliğine vurgu yapmak için farklı kavramlar da kullanır: "Venüs, vatandaşlarımız tarafından her şeye ulaşan (venire) tanrıça olarak isimlendirilmiştir; onun adı güzellik (venustas) kelimesinden değil, venustas kelimesi ondan türemiştir."6 (1967: 191). Güzelliğin, erkeğin yakışıklılığını ifade etmek için bir diğer kullanımı, 'formosus' kavramıdır: "Yine de soru şu: hangi adam gibi? Yakışıklı (formosus) insanların yüzdesi ne kadar az? Ben Atina'dayken eğitim birliklerinin her müfrezesinde neredeyse bir tane yakışıklıya rastlanırdı..."7 (1967: 210).

Roma döneminin tragedya yazarı Seneca (MÖ 4- M.S. 65) güzellik kavramını Phaedra trajedisinde farklı şekillerde kullanır. "...Güzelliğin öyle hoş parlıyor ki, ancak dolunay parlar böylesine ışı ışı..." ifadesinde güzelliği 'pulchritudo' (2019: 37) ile karşılarken; "Ne geçici bir nimet, ölümlüler için şu güzellik, kısacık ömrün küçük hediyesi, nasıl kayıp gider hızla, koşar adımlarla!" ifadesinde güzelliği 'formosus' (2019: 38) olarak; "Vah bana, nereye gitti o güzel beden, gözlerin, o benim yıldızlarım? Cansız mı yatacaktın böyle?" ifadesinde ise güzeli 'decorus' (2019: 61) olarak kullanır.

Antik Yunan ve Roma dönemini geride bırakıp Orta Çağ felsefesinin sanat anlayışına geçtiğimizde, Platon ve Aristoteles'in güzellik anlayışının Hristiyan inancına uyarlandığını görürüz. Bu dönemin en önemli isimlerinden Aziz Augustinus (M.S.354-430) İtiraf8 eserinde 'güzel' için 'pulchram' sözcüğünü kullanır:

"...Dostlarıma şöyle soruyordum: 'Acaba güzelden9 başka bir şey mi seviyoruz? Öyleyse güzellik ne? Peki güzellik10 ne? Sevdiğimiz nesnelere bizi büyüleyen ne? Çünkü onlarda güzellik ve cazibe olmasa bizi asla kendilerine çekemezlerdi.' Bu konuyu haddinden fazla düşündüm ve gördüm ki, bu nesnelere biçimlerinde bir çeşit bütünlük var ve bu yüzde güzeller, sonra bir çeşit oranları var, yani bir şey başka bir şeye gayet güzel uyabiliyor, tıpkı beden bir parçasının bütünüyle uyumlu olması gibi..." (2010: 210-211)

Augustinus, belli bir noktaya kadar Aristoteles'in uyum ve ölçülülüğe dayalı güzellik anlayışını kabul etse de bir noktada ondan ayrılır. "O halde sen, ya Rab, sen onları yarattın; sen güzelsin11, bu yüzden onlar da güzel; sen iyisin, bu yüzden onlar da iyi; sen varsın, bu yüzden onlar da var. Ne var ki onların

5 MÖ 331-232 arasında yaşamış, Zenon'un öğrencisi. Zenon'dan sonra ölümüne değin stoa okulunun başkanlığını yürütmüştür.

6 "...Quae autem dea ad res omnes veniret Venerem nostri nominaverunt, atque' ex ea potius venustas quam Venus ex venustate..." (Cicero, 1967: 190).

7 "sed tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cum essem, e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur..." (Cicero, 1967: 76).

8 'Katarsis' (arınma) niteliğinde yazılmış diyebileceğimiz, çocukluğundan başlayarak yaptığı hataları, düzeltmeye çalışması ve inanca tutunmasını anlattığı yaşam öyküsüdür.

9 (pulchrum) (Augustinus, 2010: 210).

10 (pulchritudo) (Augustinus, 2010: 210).

11 (pulchra) (Augustinus, 2010: 712).

Yaratıcısı olan senin kadar güzel, senin kadar iyi, senin kadar gerçek değiller...” (Augustinus, 2010: 712-713) derken, Aristoteles’ten farklı olarak güzelliğin kaynağının Tanrı olduğu ve insanın yalnızca Tanrısal iyilik ve güzellikten pay alabileceği düşüncesi ön plana çıkar. Augustinus için güzellik ve iyilik bir anlamda özdeşir.

Skolastik dönemin dikkat çeken ismi Boethius’un (M.S. 480-524), Felsefenin Tesellisi adlı kitabında güzelliğe dair fikirlerinde Platon etkisinde kaldığı görülür:

“...gerçekten, insanların mücevherlere hayranlık beslemesi beni çok şaşırtıyor, çünkü yaşamla donatılmış akıl sahibi bir varlığa, nasıl olur da bir canlının hareket yeteneğinden ve iskeletinden yoksun bir şey güzel gelebilir? Kuşkusuz mücevherlerin de yaratıcının birer eseri olarak kendilerine özgü ayırt edici özelliklerinden ötürü alt düzeydeki güzellikten bir pay aldıkları doğrudur, ama yine de insanın mükemmelliğinin alt düzeyinde yer alırlar, dolayısıyla asla insanların hayranlığına layık olamazlar.” (2011: 119-120)

Boethius’ta ‘güzel’ kelimesi ‘pulchra’; ‘güzellik’ ise ‘pulchritudo’ olarak kullanılır ve Boethius, Platon’a benzer şekilde ideal güzeli aramanın gerekliliğini vurgular. Dünyevi olan, değersiz olup asıl güzellikten uzaklaştıracağı düşünüldüğü için, tercih edilmemelidir. Önemli olan, her şeyin aslında var olan ideale dönülmesidir.

1.3. Rönesans Döneminin Güzellik Anlayışı

Orta Çağ’dan Rönesans’a geçişte, kiliseye karşı güvensizliğin etkisinin artmasıyla, insan merkezci anlayışın ve ayrıca Antik Yunan sanatına duyulan hayranlığın yükselmesi sebebiyle güzel kavramının da yeniden şekillendiği görülür. Erasmus (1466- 1536) Deliliğe Övgü adlı eserinde güzellik kavramını, erken dönem Yunan sanatında kullanıldığı biçimine geri döndürür: “Ne yani? Bütün zorunluluğun yaratıcısı... Cupido tamamen kör değil mi, güzel olmayan ona güzel12 görünmüyor mu? ...bu yüzden bizler de kendimizin olanı güzel görüyoruz, bu yüzden delikanlı genç kıza sevdalı, yaşlı adam da karısına.” (2009: 82-83). Bu da Rönesans ruhunun iyi-güzel özdeşliğini yavaş yavaş terk ettiğini gösterir.

‘Pulchra’ Orta Çağ boyunca ve bazı Rönesans metinlerinde kullanılmaya devam edilse de Rönesans’ın ilerleyen dönemlerinde yerini yeni bir sözcük olan ‘bellum’a13 bırakarak yavaş yavaş kaybolur. Başlangıçta bu sözcük kadın ve çocukların güzelliğine gönderme yaparken zaman içerisinde her türlü güzelliği ifade etmeye başlar ve ‘pulchrum’ tamamen ortadan kalkar. Bugün modern dillerin çoğu, ‘pulchrum’dan türetilen bir kavram yerine ‘bellum’u bir şekilde devralır. İtalyanlar ve İspanyollar, ‘bello’; Fransızlar, ‘beau’; İngilizler, ‘beautiful’ kavramlarını tercih ederek ‘bellum’u dillerine uyarlamıştır. Rönesans estetiği, güzelliğin “birçok bileşenin bir araya gelmesinden kaynaklanan gizli uyum” olduğu savını temel alır (Tatarkiewicz, 1972: 165). Rönesans düşünürleri estetikçilerden ziyade doğa filozoflarıdır ve onların sanat üzerine inceleme yapmaları 15. yüzyılda başlamıştır.

15. yüzyılda mimar ve yazar Alberti güzelliği uyum ve orantıya dayalı olarak “kusursuz uyum ve zarafet” (Alberti, 2011: 185) olarak tanımlar. Ona göre güzellik, parçaların uyumlu düzenine bağlıdır. Bir şeyin hoş gitmesinin ve güzel olmasının koşulu oran ve orantılı olmasıdır. Bu görüş 16. yüzyılın başlarında İtalya’dan Almanya’ya yayılır. Alman ressam Dürer, geometri öğrenilmeden “...kimse mutlak bir sanatçı olmaz ya da olamaz” (2021: 6) diyerek, güzelliği benzer şekilde uyuma bağlar.

MÖ 5. yüzyılda klasik Yunan zihni tarafından geliştirilen ve İtalyan Rönesans’ı sırasında yeniden canlandırılan ideal form ve orana bağlı uyum ve güzellik kavramı 17. ve 18. yüzyıllara aktarılarak Gian Pietro Bellori’nin (1613-1696) Modern Ressamların, Heykeltıraşların ve Mimarların Hayatları (1672) gibi metinlerde insan vücudu ile sanat ve mimari arasındaki matematiksel bağlantıya dayandırılır (Beachdel, 2018/2019: 49). Bu ana kadarki tespitler gösteriyor ki bir sanat eseri güzel kabul edildiğinde, o eserin estetik olacağını gösterir.

12 (pulchrum) (Erasmus, 2009: 82).

13 “bell/us: hoş, şirin, yakışıklı ve güzel” (Alova, 2013: 58). Bu yeni terim, “iyilik, hayır, değerli, yararlı şey” (Alova, 2013: 61) anlamına gelen bonum’dan bellum’a türetilmiştir.

1.4. Aydınlanma Dönemi ve Sonrası Güzellik Anlayışı

18. yüzyıla kadar sanatın alanı, güzelle sınırlıdır ve çirkin olan bir eser, sanat eseri statüsüne sahip değildir. Ancak 18. yüzyıldan itibaren, sanatın yalnızca güzel üzerinden tanımlanabileceği düşüncesi sorgulanmaya başlar. Bu dönem, Alman geleneğinin yoğun hissedildiği bir yüzyıldır. Bu gelenek içinde filozoflar, güzel kavramına yeni bir bakış açısıyla yaklaşırlar. Almanca, Latin dil ailesine mensup olmadığından güzel kavramı da farklı bir şekilde ifade edilir. Cermen dil ailesinden miras kalan 'schön' kavramı güzel anlamına gelir. Bu kavram, Almanca 'schön(e)'; 'scōni'; Eski Saksonca 'skōni' veya 'skauni'; Gotça 'skauns'; Eski İngilizce 'scīne' ve Yeni-Hollandaca 'schoon(ne)', 'sheen' (Seebold, 1989: 651) kelimelerinden türemiştir.

Aydınlanma Dönemi olarak anılan 18. yüzyıl felsefesi dendiğinde ilk akla gelen isim Immanuel Kant'tır (1724- 1804). Kant için güzel kavramı, beğeni yargısının alanına girer. Beğeni yargısı, bilgi yargılarından ve ahlak yargılarından farklı olarak kavramsız hoşça gidendir. Kant Saf Aklın Eleştirisi'nde nicelik, nitelik, bağıntı ve modalite ana başlıkları altında yargının dört mantıksal işlevini, Yargı Yetisinin Eleştirisi eserinde beğeni yargıları üzerinden değerlendirir. Kant iki tür güzellik olduğunu söyler: Bunlardan ilki "Özgür Güzellik"¹⁴ (pulchritudo vaga) diğeri ise "Salt Bağlı Güzellik"¹⁵ (pulchritudo adhaerens) tir (2016: 59). İlki kalıcıdır ve biçime işaret eder; diğeri ise koşullu olup kavrama bağlıdır. Özgür güzellik, kendiliğinden ve sadece kendisi için hoşça gitmesi sebebiyle özgürdür. Bir çiçek, deniz kabuklusu vb. özgür güzelliğe örnektir. Ancak bir insan ya da bir binanın güzelliği amaçsallık içermesinden ötürü koşullu güzelliştir (2016: 59).

Kant'ın güzelliğe dair felsefi değerlendirmelerindeki en önemli tarihsel katkısı, Kant'a kadar sadece güzel kavramı üzerinden inşa edilen sanat anlayışına, yüce kavramını da dâhil etmesidir. Kant güzelin sınırlı olduğunu, herhangi bir çıkar olmaksızın hazza dayandığını söyler. Yüce ise sınırsız olup algıların sınırını aşar. Güzelin aksine insanda kaygı ve korku yaratır. İnsanın kendini aciz hissetmesine neden olur. Kant'ın Matematiksel¹⁶ ve Dinamik¹⁷ olarak ikiye ayırdığı yüce, duyunun tüm ölçütlerinin ötesine geçen bir yeti (2016: 76) olarak tanımlanır.

Kant'tan başlayarak, Antik Yunan mirası olan güzel üzerine inşa edilen sanat anlayışı zamanla değişmeye başlar. Bunun yanı sıra Kant'ın sanatı bilginin ve ahlakın sınırlarından çıkararak beğeni yargıları üzerinden incelenmesi gerektiği düşüncesini getirmesi, sanat felsefesi için oldukça çarpıcı bir gelişmedir.

18. yüzyıl felsefesinin bir diğer ismi Schiller (1759-1805) Estetik Üzerine adlı eserinde, güzel kavramını derinlemesine inceler. Kant'ın Yargı Gücünün Eleştirisi'nde birtakım eksikler bulunduğunu düşündüğünden, Schiller, güzelliğin bütün büyüsunün bir sır barındırmasında yattığını ifade eder (1999: 15). Güzellik zıtlıkların birliğinden oluşur ve bu yüzden uyumla ilişkilendirilir. Schiller, içten gelen 'nesne içtepisi' ve 'biçim içtepisi' adı verilen birbirine zıt iki temel yasanın var olduğunu belirtir (1990: xxii). Bu ikisi arasındaki karşıtlığın sentezinden 'oyun içtepisi' meydana gelir. "Güzellik, her iki içtepini ortak oldukları oyun içtepsinin konusudur." (1990: 73). Schiller'e göre, "insan, güzellikle¹⁸ yalnızca oynamalı yalnızca güzellikle oynamalı"dır (1990: 76). Schiller'e göre güzel "canlı biçim"¹⁹ dir.

Kant ve Schiller'de güzellik, yargının alanına girer. Her iki düşünürde de güzel, iyi veya doğru eş anlamda değildir. Schiller'de güzel, yalnızca özgür olarak, özgürlük ise "insan tam olduktan, onun her iki tepisi geliştikten sonra" (1990: 98) olanaklıdır. Estetik kuramında değişim, yalnızca beğeni yargıları üzerinden gerçekleşmez. Alman düşüncesindeki bir diğer yenilik ise çirkinliğe biçilen roldür. Çirkinin de sanat nesnesinin konusu olabileceği düşüncesi, Schiller ve Friedrich von Schlegel'le (1772-1829) başlar (Hohendahl, 2005: 170). Schlegel, "Zevk ve sanat felsefemizin ne kadar eksik ve yüzeysel olduğunu, çirkinlik teorisini kurmak için önemli bir çaba bile gösterilmemiş olmasından çıkarabiliriz" (2001: 68) diyerek güzellik ve çirkinliğin birbirinden ayrılamaz bağıntılar olduğunu ileri sürer.

14 "Freie schönheit". (Kant: 146).

15 "Anhängende schönheit". (Kant: 146).

16 Engin bir deniz ya da uçurumun kenarı vb.

17 Dalgalı bir deniz, fırtına vb.

18 (schönheit) (Schiller, 1795: 88).

19 (lebende gestalt) (Schiller, 1795: 60).

Aydınlanma sonrası Batı kültüründe yalnızca güzel sanatların estetik değere sahip olacağına dair güçlü bir görüş gelişmiştir. Güzel sanatlar, işlevsel olmayan ve sadece kendi varoluşları sebebiyle değerli kabul edilen sanatlardır. Bu sanatlar, işlevsel sanatlar gibi sanat dışı işlevlere hizmet etmek için yapılmaz. Dinî sanatın işlevi Tanrı'yı yüceltmek; mimarinin işlevi barınmak, siyasi sanatın işlevi eleştiri; tekstil sanatlarının işlevi pratik ve dekoratif nesnelere üretmektir. Aydınlanma sonrası, bu tür işlevsel sanatlar, sanat dışı bir amaca hizmet ettikleri gerekçesiyle estetik olarak değerlendirilmez (Asavei, 2015: 3). Kısacası, "faydasızlık" sanat ve güzellik kavramlarının merkezinde yer almaya başlamıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde, bu dönemin Kant'ın yeterince üzerinde durmadığı düşünülen konular üzerinden yeniden yorumlandığı bir yüzyıl olduğu söylenebilir. Bu yüzyılda Aydınlanma yerini Romantizme bırakır. Dönemin önemli filozoflarından Schelling (1775-1854) güzellik problemini Kant'tan farklı olarak hakikatle ilişkilendirerek ele alır. Schelling felsefeyi hakikat, güzellik, bilim, erdem ve sanatın bütünlüğü içerisinde tanımlar. Ona göre "güzellik²⁰ ve hakikat özsel olarak ya da ideaya göre birdir... Güzel olmayan iyilik, mutlak iyilik değildir ve iyilik olmayan güzellik, mutlak güzellik değildir..." (2017: 78). Schelling için güzellik ve hakikat birdir ve "evren Tanrıda mutlak sanat eseri olarak ve ebedi güzellikte²¹ kurulmuştur" (2017: 79). Schelling, Kant ve Schiller'in diğer alanlardan ayırttığı güzelliği, bütüncül bir yaklaşımla ele alır. Bu süreç Hegel diyalektiğinin oluşmasında da etkili olmuştur.

19. yüzyıl felsefesinin bir diğer önemli ismi Hegel'dir (1770-1831). Hegel'in sanat anlayışında doğa güzelliği ile sanat güzelliği arasındaki ayrım, önemli bir başlangıç noktasıdır. Ona göre, sanat güzelliği doğa güzelliğinden üstündür. Bunun sebebi, doğa güzelliği tinin bir yansıması olması sebebiyle kusurlu ve eksik olmasından ötürüdür. Hegel için "ideal olan, kendi içinde yetkin olan' sanat güzelini belirginleştirmektir; çünkü doğa güzeli 'ülküsül güzellik' değildir. Bununla birlikte burada önemli olan, sanat güzelliğinin yetkinliğini/mükemmelliğini belirlerken, doğa güzelliğinin eksikliğini veya 'yetkinsizliğini' ortaya koymaktır" (Kula, 2011: 70). Doğa güzelliğindeki varoluşsal eksiklik, sonlu olmasından kaynaklanır. Oysa kavram olarak İdea, "özünde sonsuz ve özgürdür" (Hegel, 2020: 57). Tinin, sınırlı ve sonlu varoluştan kurtularak özgürleşmesi sanat aracılığıyla gerçekleşir.

Hegel güzelliğe dair belirlemelerde bulunabilmek için, kavramın kendisinden hareket eder. Kavram anlamlandırılmadan bir sistem inşa edilemeyeceğini düşünen Hegel, felsefi yapının kurulabilmesinin ancak kavramla mümkün olacağını belirtir. Bu nedenle, ilk sorusu sanat güzelliğinin ne olduğudur. Hegel'e göre "Sanat güzelliği²² tinden doğmuş ve yeniden doğmuş güzelliştir..." (2012: 3). Ona göre sanat, "...yaşamın görünüşünü ve özellikle... tinin canlanmasının görünüşünü sergileme" sinde aranmalıdır (2012: 151). Ancak bu şekilde hakikat, sonlu olanın içerisinde kaybolmadan, sonlunun ötesine geçebilir.

Son olarak, 19. yüzyılda Schiller ve Schlegel'in sanatta çirkinin de estetiğin bir kategorisi olması düşüncesini doruğa ulaştıran Karl Rosenkranz'ın Çirkinliğin Estetiği (1853) eserinden bahsetmek yerinde olacaktır. Rosenkranz'a göre güzellik fikri ele alınacaksa, çirkinliğin araştırılması ondan ayrılamaz. Çirkinlik kavramı, olumsuz güzellik anlamına geldiğinden estetiğin bir parçasıdır (201: 25). Rosenkranz, çirkinliğin temsilinin, yalnızca eserin bir özelliği olmakla kalmadığını, böyle bir temsilin çirkin bir eseri estetik geçerliği olan bir eser, hatta güzel yapabileceğini savunur.

19. yüzyılın sonlarına kadar, sanat eserleri -her ne kadar bu alana yüce, çirkin gibi kavramlar eklense de- güzelliğin merkeze alındığı ve estetikten bağımsız düşünülmeyen bir alan olarak varlığını sürdürür. Sanat eserlerinin güzel olma zorunluluğunun ortadan kalkması için Modernizmin sanat eserine bakış açısını değiştirmesini beklemek gerekir.

1.5. 20. Yüzyılda Güzellik Anlayışı

20. yüzyıla gelindiğinde sanat felsefesinin yönünü değiştiren önemli bir kırılma yaşanır. Bu yeni yönü tayin eden öncü isimlerden biri olan Wittgenstein (1889-1951) sanatın nasıl tanımlanacağı meselesine

20 (Schönheit) (Schelling, Sammliche Werke, 1859: 384).

21 (ewiger schönheit) (Schelling, 1859: 385).

22 (Kunstschönheit) (Hegel, 1989: 14).

yeni bir bakış açısı getirir. Filozofun içinde bulunduğu 20. yüzyıl Analitik Felsefe çalışmalarının yoğunlaştığı ve sanat alanında da büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Sanatta önce Modernizmin ve sonrasında çağdaş akımların ortaya çıktığı bu yüzyılda sanata yönelik değerlendirmeleriyle Wittgenstein, sanat eleştirmenleri ve filozoflarının dikkatini çekmeyi başarır.

Wittgenstein, felsefesine paralel olarak, güzellik kavramına zaman içerisinde farklı bakış açılarıyla yaklaşır. İlk dönem eserlerinde Wittgenstein, felsefeden metafiziği ayıklama gayretindedir. Bu nedenle *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserinin son cümlesi, “üzerine konuşulamayan konusunda susmalı” (2006: 173) şeklindedir. Ona göre felsefe tarihinde yazılan pek çok şey saçmadır ve bu doğrultuda beğeni yargıları bulanık olduğundan bu ifadeler felsefenin alanına girmemelidir.

“Felsefe konularındaki yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamıza dayanır. (Bunlar, İyi'nin Güzel'den²³ daha özdeş olup olmadığı türünden sorulardır.) Ve şuna şaşılmalıdır ki, en derin sorular aslında hiç de sorun değildir” (Wittgenstein, 2006: 47).

Wittgenstein, ilk dönemlerinde iyi ve güzelin özdeşliğine yönelik sorular ve benzerlerinin felsefenin odağından çıkarılması gerektiğini savunurken, ilerleyen süreçte tutumunda esneklik gösterir ve sanata yönelik bazı açıklamalar yapmaya başlar. Wittgenstein estetik alanında “güzel, yüce” gibi kavramların karmaşa yarattığı fikrini, “...Her defasında yeni karmaşalarla karşılaşırız ve dil bize her seferinde yeni oyunlar oynar” (2001: 26) sözleriyle ifade eder. Fakat bu kavramlar hakkında konuşulmaması gerektiği fikrinden uzaklaşarak, güzel ve iyi gibi değer içeren sıfatların dil oyunları ile açıklanabileceğini öne sürer.

“Konumuz (estetik) çok geniş bir alandır ve gördüğüm kadarıyla tamamen yanlış anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi ‘güzel’²⁴ kelimesinin kullanımı, başka kelimelere göre daha kolay yanlış anlaşılmaya yol açıyor. Eğer kullanıldığı cümlenin dilsel yapısına bakılacak olursa ‘güzel’ ...bir sıfattır, bundan dolayı ‘bunun belli bir niteliği var, yani güzel olma niteliği’ deme eğilimi var” (2001: 25).

Wittgenstein’a göre, felsefi terimler genellikle daha zor anlaşılır olduğundan, olabildiğince basit ve elverişli kavramlar kullanmak tercih edilmelidir (2001: 17). Estetik yargılar, duygusal değil, düşünsel yargılardır. Estetik bir yargıdan bahsedebilmek için yargıların düşünsel olması gerekir. Bu doğrultuda estetik alanında konuşabilmek, o konuda bilgi sahibi olmayı gerektirir (2001: 33). Bu sebeple estetik yargılarda bulunmanın koşulu, bu alanda uzman olmaktır.

Estetiğin alanını güzelliğe indirgeme anlayışına karşı çıkan Wittgenstein, estetik yargıları çağın kültürü olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını savunur (2001: 36). Kültüre bağlı olmasından ötürü estetik beğeniler zaman içerisinde değişebilir. Her kültürün beğenisi bu sebeple kendine has olup “estetik ifadeler hakkında kesin bir fikir edinebilmek için hayat tarzlarını anlamak gerekir” (2001: 40). Ona göre estetik, neyin güzel olup olmadığına açıklandığı bir alan değildir. Wittgenstein estetik üzerine yargıda bulunan alanında uzman kişilerin çoğunlukla ‘güzel’ kavramını kullanmamasını da ilginç bulur. Bir şeyi beğendiğimizde bir jest veya mimik bile o nesneyi beğendiğimizin göstergesi olabilir. Bu durum sanatta kurallar üzerinden şekillenir. Her sanat dalının kendine has normları ve bu normlar doğrultusunda belirsiz de olsa bir dile sahip olduğunu belirten Wittgenstein, normlara uygun estetik yargıların mantıksal ve genel geçer olduğunu savunur:

“... kullanılan kelimelerin çoğunun ‘güzel’, ‘hoş’ vs. gibi sıfatlar oluşu dilimizin bir özelliğidir. Fakat bunların gerekli olmadığı da apaçık ortada... Gerçek hayatta hakiki estetik yargılarda bulunduğumuz zaman ‘güzel’, ‘iyi’ gibi estetik sıfatların neredeyse hiçbir rol oynamamaları dikkat çekicidir. Müzik eleştirisinde estetik sıfatlar var mıdır? ‘Bu geçişe dikkat et’ veya ‘Bu pasaj’ uyumsuz’ denilir... burada kullanılan kelimeler ‘güzel’, ‘hoş’ gibi kelimelerden çok günlük dilde kullanılan ‘doğru’ ve ‘hatasız’ gibi kelimelere daha yakındır” (2001: 28).

Buraya kadar tarihsel sürecin gösterdiği şey, Wittgenstein’a gelene kadar sanatı tanımlama aracı olarak kabul edilen güzel kavramının -her ne kadar yanına yeni kavramlar eklense de-Wittgenstein’dan

23 (Schöne) (Wittgenstein, 2006: 46).

24 (schön) (Wittgenstein, 1968: 19).

sonra sadece bir sıfat haline geldiğidir. Sanat alanında ayrıcalıklı konumunu yitirmeye başlayan güzel kavramıyla sanatın, uzmanlarca değerlendirilmesi gereken mantıksal bir yapıya evrilmesi düşüncesi, kendinden sonra gelen analitik sanat ve postmodern sanat anlayışını etkilemiştir.

2. Çağdaş Sanatla Ortaya Çıkan Kalliphobia

Wittgenstein'in sanat alanındaki yenilikçi fikrinden etkilenen isimlerin başında Arthur Danto (1924-2013) gelir. Danto "İçsel Güzellik ve Dışsal Güzellik"²⁵ olmak üzere iki güzellikten bahseder. İçsel güzellikte, dışarıda var olan nesnenin güzelliği, sanat eserinin anlamının içinde kendini gösterir. Misal olarak "Vietnam Şehitleri Anıtının güzel olarak deneyimlenmesi, düşüncesiyle bağlantılıdır" (2006: 102). Danto, sanatın geleneksel sanat tanımına uymayan eserleri anlamlandırmak için içsel güzelliği kullanır ve bu güzelliğin nasıl keşfedilebileceğine dair karmaşık yollar gösterir. Danto'ya göre içinde yaşadığımız dünya başlı başına bir sanat eseri ve dünyanın anlamı iyiliğinin bir sembolü gibi görülmediği sürece, doğal güzellik her daim dışsal olacaktır. İçsel güzellik, varsayımların ötesinde, sanat eserlerinde düşünce ve duygunun bağından oluşan bir yapı olarak görülür.

Danto'ya göre güzelliğin sanatla bağlantılı olabilmesinin koşulu, eserin varlığının, eserin anlamının bir parçası olmasıdır. "Taç Mahal güzeldir, ama bunu Köln Katedrali veya Michelangelo'nun Kıyamet Günü veya Picasso'nun Avignon'lu Kadınlar eserleri -ve kesinlikle Simone'un Madonna, Matisse'in Şapkalı Kadın, Raphael'in Başkalaşım eserleri- hakkında söylemek istediğimden emin değilim" (2002: 56). Danto için güzellik, sanat ve felsefeyle ilintili bir kavramdır. Bu doğrultuda, 1960 sonrası sanat ve sanat felsefesinin odağının güzel odaklı bakış açısından uzaklaştığını gösterir. Danto için güzellik, tıpkı çirkin, korkunç, yüce gibi, sanatın birçok tarzdan yalnızca biridir. Bu tarzlar sanatın, insanın varoluşuyla ilişkisini açıklar. Sanatın kapsamlı bir tanımı için, bu tarzların tümünü kapsayacak kadar geniş bir perspektiften bakılması gerekir.

Danto için güzel kavramının incelenmesindeki gereklilik, güzellik ve sanat arasında bağlantının kurulup kurulamayacağı sorusunun çözüme kavuşturulma isteğinden doğar. Ona göre, güzellik, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sanat tarihindeki ayrıcalıklı konumunu yitirmeye başlar. Artık sanat eserlerinin bütününlüğün güzel olmadığı; çirkin eserlerin de sanat eseri sayılabileceği kabul edildiği için, güzellik üzerinden sanatı tanımlama imkânı da ortadan kalkar (Danto, 2006: 27). Çağdaş sanatın güzellikten vazgeçmesinde, güzellikle açıklanamayan eserlerin üretilmesinin de büyük rolü vardır.

Sanatta güzellik fikrine mesafeli duran Danto, içinde bulunduğu dönemin ahlaki bir öfke çağı (age of indignation) olduğunu dile getirir (1995: 374). Sanatçıların toplumsal olayları dikkate alarak yaşanan acıları, kaygıları, umutsuzlukları yansıttıkları imgelerde güzelliği bulmaya çalışmak ve böyle bir yerde estetiği aramak, Danto için ahlaki başarısızlıktır (Higgins, 1996: 281). Çağdaş sanatta toplumsal boyutta güzelden uzaklaşmaya kadar götüren isteksizlik, artan ahlaki duyarlılıkla sıkı sıkıya bağlıdır. Güzellik, çağın sorunlarını maskeler.

Rönesans döneminden beri görsel sanatların amacı varsayılan güzellik, 20. yüzyılda neredeyse bir fobi noktasına gelir. Yüzyıllardır güzelliği iyi ve doğru olanın dışsal işareti olarak gören ve bu nedenle sanatın rolünü, bir kültürün iyi ve doğru anlayışının güzellik yoluyla tasviri olarak kabul eden sanat dünyasında sanatçılar, -özellikle Batılı sanatçılar- bu kavramların karıştığı dehşetler nedeniyle kültürlerinin 'iyi' ve 'doğru' kavramlarından derin bir şekilde şüphe etmeye başlar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği sefalet, siyasi baskı, ekonomik sömürü, emperyalizm gibi pek çok etmenle sanatçılar "haberciyi öldürmeye" koyulurlar (Carroll: 120). Danto bu durumu 'kalliphobia' (güzellik korkusu) kavramıyla açıklar; güzelliğin sürgünde olduğunu ve dahası bir şeyin güzel olmadan da iyi sanat sayılabileceği fikrinin 20. yüzyıl sanat felsefesinin en önemli açıklamalarından biri olduğunu tekrar tekrar dile getirir (2002, s.49). Bu argümanın temelinde sanatın sınırlarının genişletilmesinin ve sıradan nesnelere ayırt edilemeyen eserlerin sanata dâhil edilmesinin payı büyüktür.

²⁵ "Internal Beauty and External Beauty" (Danto, 2006: 81).

Kalliphobia, *The Abuse of Beauty* adlı eserinde “İnatçı Avangart”²⁶ olarak adlandırdığı sendromun tanımlayıcı bir parçasıdır. Bu kavram, yirminci yüzyıl avangardının güzelliği sanatın en büyük tutkusu olarak neden reddettiğini temellendirmeye çalışır. Danto, güzellik sevgisi olan ‘kalliphilia’²⁷’yi, "servet ve mutluluk, en iyi haliyle yaşam ve yaşamaya değer bir dünya" (2004: 25) gibi olumlu kavramlarla ilişkilendirilen insani bir değer olarak tanımlar ve bu kavramın zaman içerisinde nasıl bir fobiye dönüştüğünü tespit etmeye çalışır.

İlk olarak, I. Dünya Savaşı esnasında Zürih merkezli Dada hareketinin üyeleri, milyonlarca genç adamın birbirini katlettiği bir savaştan sorumlu topluma karşı bir aşağılama jesti olarak güzelliği bastırmaya karar verdiler (Danto, 2004: 25). Sanattan estetiği ve güzelliği çıkarmaya yönelik ilk cesur hamle, Dadaist sanatçı Marcel Duchamp’ın 1920’lerde hazır-yapım nesnelere sanata dâhil etmesidir. Bu tutumu, sanatçıların güzelliği ortadan kaldırmak için gerçekleştirdikleri bir tür grev olarak okumak mümkündür. Estetiğin düşüşünde, Dadaizm’in ardından “Pop, Minimalizm ve Kavramsalçılık gibi yeni avangart eğilimlerin ve postmodernizmin” (Meyer & Ross, 2004: 21) etkisi oldukça fazladır.

Danto, Çağdaş Sanatla birlikte gelen çoğulcu sanat ortamı ve bu ortamın yarattığı etkiyle güzelliğin geleneksel düşünceden kökten ayrıldığını kabul etse de güzellik için az da olsa bir alan bırakır. Bu alanı da yukarıda bahsettiğimiz içsel güzellik sınıflandırmasıyla temellendirmeye çalışır. Ona göre güzellik içsel bir güçle toplumsal bir anlam da içerebilir. Danto’nun Jacques-Louis David’in 1793’te resmettiği Marat’ın Ölümü eserinden yaptığı alıntı bunun en belirgin örneğidir. Bu eser, sanattaki güzelliğin, estetik ya da güzellik karşıtı savunucuların düşündüğü gibi, politik eyleme zıt olması gerekmediğini vurgulamaya yardımcı olur (Danto, 2004: 35).

1960’lardan bu yana çağdaş sanat ve teoride güzellikten bir uzaklaşma yaşandığına tanık olunur. Gerçekten de 1960’ların sonlarına doğru sanat teorisi anti-estetik sanat dünyasıyla yakından bağlantılı eleştirel ve akademik bir uzmanlık alanı olarak görülmeye başlar (Mattick, 1993: 254). Bu uzaklaşma, düşünürlerce yanıtlanmayı bekleyen soruları da beraberinde getirir: “Güzelliğe ne oldu? Neden ve nasıl küçümsendi? Kim onu kötüledi? Ve neden bu kadar çok sanat eleştirmeni ve tarihçisi artık güzellik yargısını geçerli bir uygulama olarak görmüyor?” (Alberro, 2004: 37). Güzelliğe karşı bu soruların gündeme gelmesinde ve güzele negatif bir tutumun gelişmesinde birçok faktör etkili olmuştur.

Güzelliğin eleştirilmesi, sanat tarihçisi Griselda Pollock’un (1949-) bir gösterge olarak kadının feminist sorgulamalarından, edebiyat kuramcısı Frederic Jameson’un (1934-) geç kapitalizm tarafından çarpıtılan güzelliğin analizine ve sanat alanında çalışan John Roberts’in avangardın eleştirel değerleri açısından güzelliği sorgulamasına kadar pek çok farklı perspektifin etkisiyle ortaya çıkar. Kavramsal sanat hareketi (1968-1990), sanat eserinin estetik değerinden ziyade fikrine vurgu yapar. Dolayısıyla Kavramsalçılık, sanatın meta olma durumuna karşı bir eleştiri olarak da anlaşılmalıdır. (Asavei, 2015: 4). Bu eleştirinin güzelliğe yönelik tutum üzerinde yarattığı etkisiyle, sanatta güzeli aramak ve güzelliğin peşinde koşmak, yüzeysel ve burjuva değerleriyle eşdeğer hale gelir. Bu tutum, Danto’nun kalliphobia kavramına, postmodern sanatın da anti-estetik tutumuna karşılık gelir.

Sanat tarihçisi Hal Foster (1955-) “anti-estetik” ifadesini, “bir politikaya angaje olmuş ya da yerelde kök salmış kültürel biçimlere, yani ayrıcalıklı bir estetik alan fikrini reddeden biçimlere duyarlı, doğası gereği disiplinler arası bir pratiğe” (1983: xv) işaret etmek olarak açıklar. Dada, Sürrealizm, Fluxus, Gerilla Kızlar ve Punk gibi akımlar, birçok sanatçının kültürü sorgulamak, altını oymak, yeniden biçimlendirmek ve yeniden icat etmek için sınıf ve ırk ayrıcalıklarından feragat etmeye çalıştığı, kendine özgü “anti-estetik” hareketler ve kolektiflerdir. Bu anti-estetik hareketler, geleneksel sosyal ve estetik tutumlar ile zihin alışkanlıklarında duygusal ve deneyimsel bozulmalar yaratmayı amaçlar (Gude, 2008: 99-100). Anti-estetik, sanat eserini tamamen bir estetik nesneye dönüştüren moda doktrinlere karşı bir tavır olarak sanat eserinin derin sır barındırmasından ziyade sadece bir yanılsama olduğu fikri üzerinden inşa edilir (Aiken, 1968: iv). Anti-estetik tutum, zamanla Çağdaş Sanatın geneline yayılmıştır.

Çağdaş sanatta kalliphobia’dan 1990’lardan itibaren terk edildiği ve güzellik kavramını karalamanın nihayet son bulduğu fikri yaygınlaşmaya başlar. Güzellik üzerine kitap ve makaleler yazılmaya başlanır.

26 Intractable Avant-Garde

Edebiyat ve eleştirel teori alanlarında alışan Wendy Steiner (1949-) güzelin reddine yönelik düşüncelerin değişmeye başladığını şu sözlerle dile getirir: "...bu yaygın şüphecilğe ve karışıklığa rağmen, güzellik üzerindeki avangart ablukanın kaldırıldığı açık... Halk, zevksiz mazoşist rolünü reddediyor ve bunun yerine cömertlik ve zevk sanatında onay arıyor" (2001: 192). Benzer şekilde sanatçı ve yazar Mario Vargas Llosa (1936-), "güzelliğe duyulan açlığın hâlâ meşru bir iştah" (1984: 265) olduğunu dile getirir.

Peter Schjeldahl güzelliğe karşı gelişen öfkeye, 1996'daki "Beauty is Back" adlı yazısında "Estetik konulardaki karmaşanın olduğu çağımız için neden mutlu bir son öngörmüyoruz?" (1996: 161) sorusunu yönelterek yanıt verir ve güzelliğin geri döndüğünü söyler. Ancak Schjeldahl güzelliği tekrar düşünmenin hayati önem taşıdığını kabul etse de estetiğin odağını yalnızca güzelliğe geri döndürmenin mümkün olmayacağını da farkındadır (1998: 57). Güzele karşı geliştirilen anti-estetik tutumun etkisini kaybetmeye başladığı günümüzde Çağdaş Sanatın bu kavramı kullanma konusunda hâlâ çekingen bir tavır takınıldığını söylemek yanlış olmaz.

Postmodernizmin estetik karşıtı duruşunun anormal olduğunu düşünen bir diğer isim David K. Holt'dur. Ona göre, postmodern sanat eleştirmenleri, sanat eserlerinin estetik yönlerini dikkate almayı reddettiklerinde, sanatın büyük çoğunluğunu görmezden gelme riskiyle karşı karşıya kalırlar. Holt'un önerisi Postmodernizmin estetiğin yanı sıra aşkın ve anti-materyalist değerlendirmeye de izin veren şekilde yeniden değerlendirilmesi ve alanı daha geniş perspektiften incelenmesi yönündedir (Holt, 1995: 92-93). Böylece sanatın Danto'nun tabiriyle kalliphobia'ya dönüşmesi durumu bir nebze de olsa çözüme ulaşabilir.

Tüm bu görüşler, Çağdaş Sanatta gelinen noktada güzel kavramını eskisi gibi ele almanın gerçekten mümkün olmadığını gözler önüne serer. Güzel kavramına karşı gelişen anti-estetik tutumun etkisinin azalması, bu kavramın sanatı tanımlama aracı olarak yeniden kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Günümüzde sanattan güzelliği çıkarmaya yönelik tutumun esnemesine rağmen, Çağdaş Sanatın hâlâ güzel kavramıyla arasında mesafe olduğu söylenebilir. Çağdaş sanat galerilerinde, güzel bir sanat eserini sergilemeye yönelik bazı çekinceler devam etmektedir.

Sonuç

Güzel kavramı incelendiğinde, tarih boyunca gözlemlendiği gibi günümüzde de sanatçılar, sanat eleştirmenleri ve sanat felsefecileri arasında süregelen karmaşık bir yapı bulunduğunu söylemek olasıdır. Bu karmaşanın temel nedeni, bir eseri sanat nesnesi yapan kriterlerin hiçbir zaman kesin olarak bilinmemesidir. Günümüzde güzele ve sanatın ne olduğuna yönelik soruların sorulmaya devam etmesinde modernizm sonrası sanat eserlerinin, önceki eserlerin sınırları içinde açıklanma imkanının ortadan kalkmasının rolü büyüktür. Çağdaş sanat, bu belirsizliği daha da derinleştirmiştir.

Sanatı Wittgenstein'in belirttiği gibi güzel, hoş, yüce gibi sıfatlarla tanımlama imkânı artık mümkün değildir. Ancak bu, sanatın sınırlarından güzeli tamamen çıkarmak gerektiği anlamına gelmez. Çağdaş sanatın 1960 sonrası güzele dair takındığı olumsuz tavır -Danto'nun tabiriyle kalliphobia- sanat eserlerini değerlendirme sürecinde bazı zorluklara yol açmıştır. Güzele karşı gelişen nefret söylemi, sanat dünyasında eleştirel üslup açısından değişikliğe yol açmıştır. Sanat dünyasında avangart tutumun yayılmasında, güzelliği temel alan eleştirilerin, sanat eserinin dikkatli incelenmediği, değerinin düşürüldüğü gibi bir yanılsamaya neden olmasının rolü büyüktür. Bu sebeple eleştirmenler, güzel kavramını kullanmaktan kaçınmaya başlamıştır.

Avangart tutuma karşı Schjeldahl'ın Beauty is Back ve Steiner'in Venus in Exile çalışmaları, güzelliğe yönelik fikirlerde değişiklik olduğunu belirtse de çağdaş sanatta güzel kavramına karşı önyargı devam etmektedir. Aslına bakılırsa güzellik, sanat eleştirisi alanında yeniden konuşulmaya başlasa da bu kavramın daha önce işaret ettiği gibi sanatın merkezi konumuna geri dönmesi pek olası değildir. İçinde bulunduğumuz çağ, toplumsal ve kültürel etkisi büyük ölçüde değişime uğradığından güzellik kavramı da bu değişimler dikkate alınarak sürekli güncellenmelidir. Çağdaş sanatın çoğulcu ve karmaşık doğası, güzel kavramının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu çoğulcu yapı, sanatta tüm değişkenlerin hesaba katılarak değerlendirilmesi gerekliliğinin altını çizmiştir.

Geleneksel anlayış, bize sanat eserinin güzelliğinin izleyicide yarattığı haz duygusuyla açıklanacağı bir düzlem yaratır. Ancak güzellik, Kant'ın beğeni yargılarında olduğu gibi estetiğin alanında sınırlandırılarak anlaşılacak zorunda değildir. Güzellik kimi zaman Danto'nun işaret ettiği şekliyle eserin anlamını güçlendirebilir ya da tam tersi kabul görmüş sanat dünyası ilkelerini yıkıcı bir etkiye sebep olabilir. Bugün güzelliği salt beğeni üzerinden değerlendirmek, sanatın çok yönlü doğasını açıklamak adına oldukça yetersizdir.

Aynı şekilde avangart bakış açısının anti-estetik bakış açısının sanattan güzeli çıkarmaya yönelik tutumu indirgemecidir. Bu indirgemeci tutum sanat izleyicisi için iyi sanat tarihi bilgisine sahip olmayanların Çağdaş sanatı anlamalarını güçleştirir. Bu durum da izleyici-sanat eseri-sanatçı arasındaki uçurumu daha da derinleştirir. Bu noktada Holt'un Çağdaş Sanat eserlerini güzelliği de kapsayacak şekilde yeniden inşa etme gayreti, haklı bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Sanat alanında farklı görüşler olsa da güzellik sanatta, her daim tartışılan ve tartışılması gereken bir alandır. Çağın her değişiminde güzellik, kimi zaman politik, kimi zaman sosyolojik, felsefi ve psikolojik alanları da içine alacak şekilde sürekli olarak değerlendirilmelidir. Güzellik, izleyiciye fikir verme, sorgulama yapmaya yönlendirme, beğeni yargıları yaratma işleviyle sanatla izleyiciyi bütünleştirir. Antik Yunan'da bir amaç olan güzellik, bugün Çağdaş Sanat için bir araç konumundadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Aiken, H. D. (1968). Art and Anti-art. *The Journal of Aesthetic Education*, 2(3), 105-120. <https://doi.org/10.2307/3331331>
- Akderin, F. (2018). *Latince-Türkçe, Türkçe Latince Sözlük* (2. Baskı). İstanbul, Say Yayınları.
- Alberro, A. (2004). Beauty Knows No Pain. *Art Journal*, 63(2), 36-43. <https://doi.org/10.2307/4134519>
- Alberti, L. B. (2011). *On Painting*. (R. Sinisgalli, trans.). New York, Cambridge University Press.
- Alova, E. (2013). *Latince-Türkçe sözlük*. Ankara, Sosyal Yayınları.
- Aristoteles. (2018). *Poetika- şiir sanatı üzerine* (3. Baskı). (A. Çokona, Ö. Aygün, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aristoteles. (2019). *Nikhomakos'a Etik* (4. Baskı). (F. Akderin, Çev.). İstanbul, Say Yayınları.
- Asavai, M. A. (2015). Beauty And Critical Art: Is Beauty at Odds with Critical-Political Engagement?. *Journal of Aesthetic & Culture*, 7, 1-15. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.3402/jac.v7.27720?needAccess=true>
- Augustinus. (2010). *İtiraflar* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- Barrett, T. (2017). *Why is That Art? Aesthetics and Criticism of Contemporary Art*. Oxford, Oxford University Press.
- Beachdel, T. (2018/2019). A Visionary Shift in Viewpoint. *The British Art Journal*, 19(3), 48-55. <https://www.jstor.org/stable/48584549>
- Beardsley, M. C. (1962). Beauty and Aesthetic Value. *The Journal of Philosophy*, 59(21), 617-628. <https://doi.org/10.2307/2023283>
- Berry, G. R. (2010). *Classic Greek Dictionary*. New Jersey, Gorgias Press.
- Boethius. (2011). *Felsefenin Tesellisi* (2. Baskı). (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul, Kabalcı Yayınları.

- Carroll, N. (2021). *Arthur Danto's Philosophy of Art: essays*. Nederland, Koninklijke Brill.
- Cicero, M. T. (1967). *De Natura Deorum- Akademia* (5. Baskı) (H. Rackham, Çev.). Cambridge, Harvard University Press.
- Cicero, M. T. (2018). *Tanrıların Doğası* (G. Özaktürk, Ü. F. Telatar, Çev.). Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Danto, A. C. (1995). Beauty and Morality. *Embodied Meanings: Critical Essays and Aesthetic Meditations*, 363-375. New York, Noonday Press.
- Danto, A. C. (2002). The Abuse of Beauty, *Daedalus*, 131(4), 35-56. <https://www.jstor.org/stable/20027805>
- Danto, A. C. (2004). Kalliphobia in Contemporary Art. *Art Journal*, 63(2), 24-35. <https://doi.org/10.2307/4134518>
- Danto, A. C. (2006). *The Abuse of Beauty*. Chicago, Carus Publishing Company.
- Dürer, A. (2021). *Harflerin Doğru Şekillendirilmesi Üzerine*. (A. Ceylan Çev.). Ankara, Gece Kitaplığı.
- Erasmus. (2009). *Deliliğe Övgü*. (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- Ersoy, A. (2016). *Sanat Kavramlarına Giriş*. İstanbul, Hayalperest Yayınevi.
- Foster, H. (1983). Postmodernism: A Preface. *The Anti-Aesthetic*, H. Foster (ed.), xv. Winnipeg, Bay Press.
- Gude, O. (2008). Aesthetics Making Meaning. *Studies in Art Education*, 50(1), 98-103. <https://www.jstor.org/stable/25475889>
- Hegel, G. W. (1989). *Werke 1-3: Vorlesungen Über die Aeshetik* [Works 1-3: Lectures on aesthetics]. Berlin, Suhrkamp Verlag.
- Hegel, G. W. (2012). *Estetik-I* (3. Baskı). (T. Altuğ, Çev.). İstanbul, Payel Yayınevi.
- Hegel, G. W. (2020). *Estetik* (2. Baskı). (T. Altuğ, H. Hünler, Çev.). Ankara, Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Higgins, K. M. (1996). Whatever Happened to Beauty? A Response to Danto. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 54(3), 281-284. <https://doi.org/10.2307/431630>
- Hohendahl, P.U. (2005). Aesthetic Violence: The Concept of the Ugly in Adorno's aAesthetic Theory. *Cultural Critique*, 60, 170-196. <https://doi.org/10.1353/cul.2005.0018>
- Holt, D. K. (1995). Postmodernism: Anomaly in Art-Critical Theory. *The Journal of Aesthetic Education*, 29(1), 85-93. <https://doi.org/10.2307/3333520>
- Kant, I. (2004). *Kritik der Urteilkraft* [Critique of judgment]. Philipp Reclam Jun Verlag GmbH.
- Kant, I. (2016). *Yargı Yetisinin Eleştirisi* (3. Baskı). (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul, İdea Yayınları.
- Konstan, D. (2014). *Beauty: The Fortunes of an Ancient Greek Idea*. Oxford University Press.
- Kula, O. B. (2011). *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı* (Cilt I). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Liddle, H. G., Scott, R. (1940). *A Greek-English Lexicon*. Oxford University Press.
- Llosa, M. V. (1984). *Making Waves*. (J. King, Trans.). New York, Farrar Straus Giroux.
- Menke, C. (2015). *Sanatın Gücü*. (N. Z. Koç, Çev.). Ankara, Hece Yayınları.
- Meyer J., Ross T. (2004). Aesthetic/Anti-Aesthetic: An Introduction. *Art Journal*, 63(2), 20-23. <https://doi.org/10.2307/4134517>
- Peter Schjeldahl, *Notes on Beauty. Uncontrollable Beauty: Toward a New Aesthetics*. B. Beckley, D. Shapiro (eds.). 53-61. Allworth Press.
- Plato. (1903). *Platonis Opera*. (J. Burnet, Çev.). Oxford University Press.
- Platon. (2016). *Büyük Hippias- Theages*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul, Say Yayınları.
- Platon. (2018). *Devlet* (35. Baskı). (S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Riddle, J. E. (1838). *English- Latin Dictionary*. London, Spottiswoode Press.
- Rosenkranz, K. (2015). *The Aesthetic of Ugliness*. (A. Pop, M. Widrich, Trans.). London, Bloomsbury Publishing.
- Schelling, F. (1859). *Sammlichhe Werke* [Complete works]. Stuttgart, J. G. Cotta'scher Verlag.
- Schelling, F. (2017). *Sanat Felsefesi*. (S. Arslan, Çev.). Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Schiller, F. (1795). *Ueber die Aesthetische Erziehung des Menchen in der Reyhe von Briefen* [On the Aesthetic Education of Man in a Series of Letters]. Cottasche Verlagbuchhandlung.
- Schiller, F. (1990). *İnsanın Estetik Deneyimi Üzerine Bir Dizi Mektup*. (M. Özgü, Çev.). Ankara, M.E.B. Yayınları.

- Schiller, F. (1999). *Estetik Üzerine*. (M. Özgü, Çev.). İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Schjeldahl, P. (1996), Beauty is Back; A Trampled Aesthetic Blooms Again. *The New York Times Magazine*, 29, 161.
- Schlegel, F. V. (2001). *On the Study of Greek Poetry*. (S. Barnett, trans.). State University of New York Press.
- Scruton, R. (2019). *Beauty*. Oxford, Oxford University Press.
- Seebold, E. (1989). *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache* [Etymological dictionary of the German language]. Walter de Gruyter.
- Seneca. (2019). *Phaedra*. (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sontag, S. (2005). An Argument About Beauty. *Daedalus*, 134(4), 208-213. <https://www.jstor.org/stable/20028023>
- Sözen, M., Tanyeri, U. (2017). *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü* (17. Baskı). Ankara, Remzi Kitabevi.
- Steiner, W. (2001). *Venus in Exile: The Rejection of Beauty in Twentieth-Century Art*. The Free Press.
- Tatarkiewicz, W. (1972). The Great Theory of Beauty and its Decline. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 31(2), 165-180. <https://doi.org/10.2307/429278>
- Winn, R. B. (1942). The Beauty of Nature and Art. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1(5), 3-13. <https://doi.org/10.2307/426807>
- Wittgenstein, L. (1968). *Vorlesungen und Gesprahe Uber Aesthetik, Psychologie und Religion* [Lectures and discussions on aesthetics, psychology and religion]. Vandenhoeck und Rurecht Verlage.
- Wittgenstein, L. (2001). *Estetik Betimleme, Din ve Freud Üzerine Dersler*. (Z. Algün, Çev.). Ankara, İlya Matbaası.
- Wittgenstein, L. (2006). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (O. Arouba, Çev.). İstanbul, Metis Yayınları.
- Ziss, A. (2016). *Estetik- Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*. (Y. Şahan, Çev.). İstanbul, Hayalperest Yayınları.
- Zovko, J. (2017). Mimēsis in Plotinus's Philosophy of Art. *The Many Faces of Mimesis*. H. L. Reid, J. C. DeLong (eds.), 149-157. <https://doi.org/10.2307/j.ctvbj7g5b.15>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 29/10/2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 20/11/2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30/12/2024

Atıf Künyesi (Citation): Gün, D. (2024). Batı Balkanlar'da Ulusçuluk Süreci ve Bosna-Hersek. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 163-174.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1575717>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

BATI BALKANLARDA ULUŞÇULUK SÜRECİ VE BOSNA-HERSEK

Doğan GÜN*

Öz

Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecindeki temel araçtı. Aynı zamanda 18. yüzyıldan günümüze tank olduğumuz ulus-devletler üzerinde de temel bir etkiye sahip oldu. Ancak tanımı konusunda fikir birliğinin olmaması onu en tartışmalı kavramlardan biri haline getirdi. Balkanlar'daki milliyetçilik, Batı Avrupa'da devletliğin temellerini atan milliyetçilikten kökten farklıdır. Balkan milliyetçiliğinin kökleri, Ortodoks Hristiyanlığın yeniden canlanması ve Türklerin temsil ettiği İslami düzene muhalefet tarafından şekillendirilen bir etno-linguistik bilinçtedir. Milliyetçilik çalışması yapanlar farklı tanımlara yöneldiler. Bu analiz amaçlarından biri, birinin milliyetçilik olarak tanımladığı şeyin diğeri tarafından neden dışlandığını açıklamaktır. Milliyetçiliğin sadece bir ideoloji olmadığı Balkanlar ve Bosna-Hersek örneği üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, etnik azınlıkların Osmanlı millet sistemi içinde nasıl güvenli bir şekilde yaşadıkları ve bu durumun nasıl aniden değiştiği tartışılmaktadır. Balkanlar ve Bosna-Hersek'te büyük güçlerin katkılarıyla milliyetçilik hareketinin ayrılıkçı hareketlere dönüşme aşamaları incelenmiştir. Çalışmamızın sonucunda milliyetçiliğin tarihin en eski bölünmesine, biz ve onlar ayrımına, ulus devletler ve ideolojiler çağına karşılık geldiği görülmüştür. Bu fikrin bir bütünün (biz/millet) parçası olma duygusu taşıdığı, uluslaşmada sürekliliğin temeli ve ulus-devlet oluşumunun temel dinamiği olduğu vurgulanmıştır. Bab-ı Ali'nin milliyetçiliğe doğru hareketin hızlanmasına, kısmen kendi isteğiyle, kısmen de Avrupa'nın ağır baskıları sonucu katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bulgularımız ayrıca Bab-ı Ali'nin milliyetçiliğe doğru kaymasının, kısmen kendiliğinden, kısmen de Avrupalıların ağır baskıları sonucu hızlanmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu makalede incelenen bir diğer konu ise 19. yüzyılda Balkanlar'ı etkisi altına alan milliyetçilik akımlarının Bosna'nın kaderini büyük güçlerin eline bırakması ve bu süreçte Bosna'nın ve Boşnak halkının geçirdiği dönüşümdür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Millet Sistemi, Ulusçuluk, Bosna Hersek.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye. E-posta: dogan_gun@mersin.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0962-929X>.

BOSNIA-HERZEGOVINA AND THE PROCESS OF NATIONALISM IN THE WESTERN BALKANS

Abstract

Nationalism was the key instrument in the disintegration process of the Ottoman Empire. It has also had a fundamental impact on the nation-states that we have witnessed from the 18th century to the present day. However the lack of consensus on its definition has made it one of the most controversial concepts. Nationalism in the Balkans differs radically from the nationalism which laid the foundations for statehood in Western Europe. Balkan nationalism has its roots in an ethno-linguistic consciousness that was shaped by the revival of Orthodox Christianity and the opposition to the Islamic order embodied by the Turks. Those engaged in the study of nationalism tended towards different definitions. One of the aims of this analysis is to elucidate why what one defines as nationalism is excluded by the other. It is tried to explain that nationalism is not just an ideology through the example of the Balkans and Bosnia-Herzegovina. In this context, it is discussed how ethnic minorities lived safely within the Ottoman millet system and how this situation suddenly changed. The stages of transformation of the nationalism movement into separatist movements contributed by the great powers in the Balkans and Bosnia-Herzegovina were examined. As a result of our study, it was seen that nationalism corresponded to the oldest division in history, the discrimination of us and them, in the age of nation states and ideologies. It was emphasized that this idea carries the feeling of being included in a whole (we/nation), is the basis of continuity in nationalization and the basic dynamic of the formation of a nation-state. It was determined that the Sublime Porte contributed to the acceleration of the movement towards nationalism, partly by its own will and partly as a result of the heavy pressures of Europe. Our findings also show that it contributed to the acceleration of the Sublime Porte's shift towards nationalism, partly of its own accord and partly due to the heavy pressure from the Europeans. Another issue examined in this article is how the nationalist movements that affected the Balkans in the 19th century led to the fate of Bosnia being left in the hands of the great powers, and the transformation that Bosnia and the Bosnian people went through in this process.

Keywords: Ottoman National System, Nationalism, Bosnia and Herzegovina.

Giriş

Dünyada devletlerin ortaya çıkış ve gelişim aşamalarına bakıldığında, birtakım değişiklikler görülmesine rağmen genelde site, askeri imparatorluk, feodal, milli ve emperyalist olmak üzere çeşitli merhalelerden geçtiği söylenebilir. Kral, soylu, kilise gibi çoğunluğun halk ve dolayısıyla parlamenter sistem yönetimine geçiş ile “eski yönetici sınıfın tasfiyesi” sonucunda “yeni” düzen içinde ulusçuluk ilkesi ön plana çıktı (Karakas, 2000: 117-119). 1648 Westphalia Barışı dünyada eşit otoritelere sahip egemen milletlerin bulunduğu, her milletin iç düzenini oluşturma yetkisine sahip olacağı, ülkeler arası ilişkilerin milletlerarası hukuka göre simetrik olarak kurulacağı; millet üstü mekanizmanın bulunmayacağı bir dünya düzeni öngörmekteydi (Tekeli, 1998: 115). Ulus ve ulusçuluk anlayışının keşfi ve kurgulanması ile egemenlik, çoğunluğu ifade eden bir kavram olmuştu. 1776 Amerikan Devrimi ile başlayan, 1789 Fransız Devrimi ile tanınan ulusçuluk, zamanla bu çoğunluk anlayışının nasıl kıyaslandığına dair örneklerle doludur (Hayes, 1995: 227-245). Hans Kohn, *The idea of Nationalism*’de (1945) milliyetçiliği önce Fransa ve İngiltere’de Batı tipi milliyetçilik ve ardından beliren Doğu tipi milliyetçilik olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu açıdan bakıldığında 19. yüzyıl, Fransız Devrimi’nin düşünsel ve sanayi devriminin iktisadi sonuçlarının tüm dünyaya yansıdığı bir yüzyıl oldu. Üretim teknolojisindeki değişim, hız ve rekabet kavramının önem kazanması, ulus-devlet anlayışının gelişmesi, ham madde kaynakları ve işlenmiş ürün pazarı arayışları ve buna bağlı yeni sömürgecilik hareketleri, bu yüzyılın “Emperyalizm Çağı” (Emerson, 1965: 20) olarak nitelenmesine yol açtı.

Milliyetçiliği tanımlayabilmek için ulusal kimlik ve millet kavramlarını açıklamamız gerekmektedir. Gellner ve Kedourie, milliyetçiliğin milletler tarafından yaratıldığını (Gellner, 1992; Keodoure, 1971), Avrupa icadı olduğunu ileri sürerken, Benedict Anderson ise hem milliyetçiliğin hem de kapitalizmin kökenini, neredeyse tamamen kültürel alana dayandırarak tamamen karşıt bir görüş savunur. Anderson, milliyetçiliği kapitalizm ve toplumsal yaşam arasındaki dinamik ilişkinin geliştiği yer olarak görür. Anderson, milletlerin milliyetçilik anlayışının ürünleri olduğunu, bir başka deyişle hayali cemaatler oluşturulduğunu belirtir (Anderson, 1995). A. D. Smith de benzer bir görüşle, milliyetçiliğin aslında “zevahirde, hasretle dolu cedid ulusların zuhuruna neden olduğunu” vurgular (Smith, 1994).

Milleti betimlemek ihtilafı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziya Gökalp'e göre millet; dil, din, etik ve incelik mefhumu açısından benzer eğitimi almış bireylerden teşekkül etmiş bir cemaattir (Gökalp, 1972: 22).

Birçok tanımın varlığından anlaşılacağı üzere milliyetçiliği tanımlamak oldukça zordur. 19. Yüzyıl milliyetçiliği, genellikle bir toplumun kendi içinden çıkmayan, fakat kesinlikle destekleyicisi bulunan eylemler biçimindeydi. Bu nedenle, her ulusun bağımsız bir devlet oluşturmasının gerektiği aşamasına gelmeden önce milliyetçilik, sömürgecilğe hizmet eder bir konumda kalmıştı. Ulusal hakları tüm hakların üstünde tutan 20. yüzyıl milliyetçiliği, her milli topluluğun bağımsız bir devlet oluşturmasını meşru ve zarurî olarak benimseyince, günümüzde bu düşünceye karşı çok kültürlülük, kimliklilik vb. kavramlar geliştirilmiş, Avrupa Birliğinde olduğu gibi anayasal vatandaşlık kavramı tartışılır olmuştur (Sürgevil, 1999: 273).

E. J. Hobsbawm'ın Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından, Sovyetler Birliği'nin dağılımına kadar olan süreci kastederek "Kısa Yüzyıl" ya da "Aşırılıklar Çağı" dediği 20. yüzyıla, "Milliyetçilikler Çağı" demek belki daha yerinde olur. Hobsbawm'a göre milliyetçilik, öncelikle kültürel ve edebidir. Daha sonra siyasi figürler/liderlerce siyasi bir tasarı haline getirilirler. Bir başka husus da halkın desteğini kazanmak, onu güç oyununun önemli bir parçası haline getirir (Hobsbawm, 1993: 26-27). Çünkü milliyetçilik akımı ve bu akımın doğal ürünleri sayılan ırkçılık ve şovenizm, bu yüzyılda geniş kitleleri etkisi altına almış, örgütlü eylemlere dönüşmüş, dünyanın pek çok yerini kan gölüne çevirmiş, insanlar arasında bitmeyen kin ve nefret tohumları saçarak 20. yüzyıla damgasını vurmuştur (Martal, 1999: 213). Milliyetçiliğe, içinde daima olumsuzluk ve olumsuzluğun aynı çizgide kesiştiği bir anlam sürekli yüklenmiştir. Anti-emperyalist ya da bir bağımsızlık hareketi olarak ortaya çıktığında olumlu bir anlam taşıırken, ırkçı ve şovenist bir biçimde ortaya çıktığında, kolayca saldırgan ve olumsuz bir kılıfa girebilmiştir.

Carlton Hayes, milliyetçiliğin gelişimi üzerine yaptığı bir çalışmada, milliyetçiliğin dinin yerine ikame edilmesi istenirken nasıl bir din biçimine dönüştüğünü anlatır. Hayes, milliyetçi emperyalizmin yükselişe geçtiği 1874-1914 yılları arasında uluslar, birer model olurken ulusların içinde kalmış olan azınlıklara nasıl hoşgöründen uzak davrandığını açıklamaktaydı. Hayes'e göre aynı kavimde uyuşmazlığa ve tefrikaya müsamaha gösterilirse yok olunacağına inanılıyordu. (Hayes, 1995: 227-229).

18. yüzyılın sonlarında milliyetçiliğin ortaya çıkması ve ilk sivil devrim fikirlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte dini azınlık kavramı da değişmeye başladı. Aydınlanmayla birlikte Kilisenin siyasi gücünü kaybetmesi ve ümmet anlayışının yerini millet anlayışını almasıyla, bu anlayışın çok uluslu imparatorluklar, milletler ve devletler için ciddi bir tehdit haline geldiği ve çizilen sınırlar içerisinde hızla yayıldığı görülecektir. Böylece ulusçuluk anlayışı, din olgusunun üzerinde inşa edilmeye çalışılarak topluluklar bir arada tutulmaya çalışılmıştır (Tekeli, 1998: 115). Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ve Fransa modelinde olduğu gibi ulus inşa sürecini başlatacaktı. 19. yüzyılda, millet kavramı; Fransa kaynaklı, halkların iradesi sonucu olarak görülen klasik yorumu, o dönemin çok uluslu, çok kültürlü imparatorluklarının dağılmasına neden oldu.

Balkan Milliyetçiliği

19. yüzyılda dünyayı kasıp kavuran milliyetçilik, 19. yüzyıldan itibaren çalkantılara uğrayan Balkan Yarımadası'nın siyasi ve toplumsal yapısını da etkiledi. Balkanlarda milliyetçilik, Avusturya merkantilizmi, Ortodoks Hıristiyanlığı, Pan-Slavizm ve Fransız Devrimi'nin yaydığı fikir hareketleri gibi toplumsal faktörler tarafından da belirlendi (Karpas, 2004: 125). Fransa ve Almanya'da başlayan milliyetçilik hareketleri, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Balkanlara sıçradı. İlk işaretler öncelikle kültürel idi. Aydınlar, Balkanların bölgesel dillerinin standartlaştırılması ve yaygınlaştırılması için büyük çaba harcadılar. Çoğunlukla Balkanlardaki Osmanlı fethinden önceki orta çağ devletleriyle referanslar ve bağlantılar kurdular. Kısa sürede milliyetçilik vurgusu siyasallaştı. Milli birliğin sağlanması yönündeki güçlü arzular, Balkan devletlerini Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik faaliyetlere girişmeye teşvik etti. Balkan milletleri ulusçuluğu, kendi coğrafi ve iktisadi varlıklarını güçlü kılmanın ve meşrulaştırmanın bir yolu olarak gördüler.

Dil ve ırk birliğine dayalı millet anlayışı, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Balkanlarda, bir taraftan ulusal devletlerin oluşmasına, yayılcı eğilimler taşıyanların şovenizmine ve emperyalizmin bölgede uzun bir zaman dilimi içinde amaçlarına sürekli ulaşmasına yol açtı. Balkanlarda ise bu tür milliyetçilik, Osmanlı egemenliğinden kurtulma amacına yönelik, tarihsel milliyetçilik özelliğine bürünmüştü. Bu tür milliyetçiliğin en çirkin yanlarının ortaya çıktığı dönem, feodal ilişkilerin karmaşıklığında dile, kültüre, dine, vs. bağlı, ulusal devlete mutlak bağlılığı öngören bir ulusal sistemin insanlara dayatıldığı milliyetçilik dönemi oldu (Sürgevil, 1999: 273) Batı Avrupa ulusçuluğu görüşü, Balkanlarda önemli dini topluluklara büyük bir hürriyet tanıyan Osmanlı millet sistemine alternatif oldu. Gayrimüslimler, din esası üzerine kurulmuş eski kimliklerini, doğmakta olan devletlerinin temeli yapmışlardı. Din, böylece dile ve etnik kimliğe psikolojik kültürel bir güç vermişti. Daha önce kendini her şeyden evvel Ortodoks sayan Hıristiyan Bulgar, Rum, Sırp vs. bu kez önceliği Bulgarlığına, Rumluğuna, Sırplığına vermişti.

Balkan Ortodokslarının, dini aidiyet hisleri ve inanışlarıyla dini topluluk önderlerine olan ilgilerini derinleştirmeleri, bununla birlikte çağdaş politik aidiyetlerinin farklı nüvesi haline gelen etnik aidiyetlerini geliştirmeleri *millet sistemi* altında gerçekleşmiştir (Kutlu, 2007. 145). Etnik siyasal kimliğin geliştirilmesi, Osmanlılar tarafından öngörülmemiş olmasına karşın, dini aidiyet hislerinin arttırılması, inanış önderlerine olan bağlılıkların özendirilmesi millet sisteminin hedefiydi. Bu da Balkanlarda çok milletli yapıyı korumuştur.

İlber Ortaylı'nın yorumuyla Balkan milliyetçiliği (Türkler ve Arnavutlar hariç), Balkanların hem içinde hem de dışında gelişmiş ve desteklenmiştir. Çekler ve Ruslar, bilimsel kimlik araştırmaları ve siyasi destek sayesinde, Slav kabileleriyle özdeşleşmeyi başarmışlardır. Yunanlılar ise Avrupa'nın her yerinden siyasî, malî ve askerî destek almışlardır. Batı Avrupalı gönüllülerin öldüğü tek tarihi savaş Yunan İsyanıydı. Bu, Balkan milliyetçilerinin bilinen en uzun savaşıydı. Peki Balkan milliyetçileri kimdir? Denebilir ki Osmanlı İmparatorluğu Balkan milliyetçilerini yarattı. Sabit sınıfların veya sınıf kültürünün olmadığı bir yer. Köyden yetenekli bir genç, şehirlî bir zanaatkarın oğlu, hayat dolu ve güzel konuşan bir rahip, 18-19 yaşlarında. "Onlar yüzyıllardır varlığını sürdüren ulusal bir entelijansiyanın üyeleridir (Ortaylı, 1995: 5).

Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan milliyetçi hareketler, imparatorluğu Balkanlarda ve yayıldığı tüm ülkelerde istikrarsızlaştırmıştır. Milliyetçilik günümüzde dil, ırk ve millete dayalı bir dayanışma ideolojisi olarak tanımlanıyorsa da bunun Balkanlarda çok da yeni bir kavram olmadığı görülüyor. Feodal birliğin hâkim olduğu Balkanlarda milliyetçi hareketler, yeni devletler yaratma ve bağımsızlık kazanma işlevli olmuştur. "Balkanlaşma" nispeten siyasi coğrafyadan etkilenecek ulusları ve küçük milliyetleri dış müdahalelere ve faktörlere açık hale getirmiştir. Aslında bu mikro milliyetçi hareketler, bölgede etki yaratmaya çalışan güçler tarafından istismar edilmiştir (Turan, 1999: 269).

19. yüzyılda Balkanlar, çelişkilerin sürekli açığa çıktığı bölge olarak kaldı. Aydınlanmanın öngördüğü toplumsal yapının bulunmadığı Balkanlarda, doğal olarak bu uyanışın evrensel değerlerinden çok politik vaatleri ön plana çıktı. Balkan ulusları arasında kimi batılı kavramlar, biz ve onlar anlatımları düşmanlıkları körükledi, özgürlük, eşitlik, kardeşlik vb. İstemlerine iyi gözlerle bakılmadı. Farklı toplumsal ve siyasal yapılanmalar bu kavramlara çeşitli anlamlar yükledi (Sürgevil, 1999: 278).

Siyasal Oluşumlar, Ayaklanmalar ve Bosna-Hersek

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma süreci hızlandıkça, Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri 19. yüzyılda dünyayı etkisi altına alan en hassas olgu haline geldi. Milliyetçilik, savaşların ve devrimlerin patlamasına sebep oldu. Bu durum, modern devletlerin ortaya çıkmasına, imparatorlukların çöküşüne ve sınırların tekrar tanımlanmasına yol açtı.

Osmanlı yönetim mekanizmasının verimli çalışmamasından kaynaklanan problemler, Balkanlardaki milliyetçi duyguların ve bu duygulardan kaynaklanan isyanların patlak vermesinde önemli role sahiptir. Rusya'nın Slav ulusçuluğunu destekleyen politikaları yüzünden, Balkanlardaki Osmanlı kontrolü 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıfladı. İlk olarak 1829'da Yunanistan milli-devletini

kurarak Osmanlı idaresinden ayrılırken (Sarıay&Sünbül, 1999), hemen akabinde Sırlar, Bulgarlar ve Romenler de uluslaşma sürecine girmişlerdir.

Sırbistan, tam bağımsızlığa yönelik çabalarını yoğunlaştırırken, Rusya'nın desteğinden de yararlandı. Öte yandan bu amaçla tüm Sırları Osmanlı hakimiyetinden kurtaracak bir "*Balkan Birliği*"nin kurulmasından bahsederek, Bosna Hersek ve Karadağ da Sırp milliyetçi propagandasına yöneldi. Bu bölgelerdeki küçük kapsamlı yerel isyanlar hızla bastırılırken, Karadağ'da Fransız Devrimi'nin etkisiyle Rusya ve Sırbistan'ın desteğiyle bağımsızlık amaçlı bir ayaklanma patlak verdi (Karal, 1996: 275). Karadağ'ın bağımsızlığı arayışında Piskopos Danielo, 1853'te Rusya'nın desteğiyle başarısız bir isyan başlattı. 1856 Paris Konferansı'nda Karadağ'ın bağımsızlığını gündeme getirdi ama başarısız oldu. Prens Danielo'nun 1860 yılında öldürülmesine ve yerine yeğeni Nikola Petrovich'in geçmesine rağmen, Karadağ'ın bağımsızlık çabaları Hersek'te Slav milliyetçiliğinin yükselişine eşdeğer olarak başladı. Bu durum, 1878 Berlin Antlaşması ile sonuçlanan 1875 Balkan Krizi'ne kadar inişli çıkışlı bir şekilde devam etti (Dumont, 1995: 127-128; Potyemkin, 1978: 134-141).

Öte yandan, 1864-70 yılları arasında çıkarılan yasalarla Osmanlı Devleti, kendi toprakları üzerinde yaşayan insanlara, Osmanlı tebaası(vatandaşı) sıfatını vermişti. Böylece devlet, yüzyıllardan beri Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin örgütsel temeli olan dini cemaatleri ortadan kaldırarak onların yerine vatandaşlık ve hukuki eşitlik üzerine kurulmuş bir Osmanlı milleti yaratmak çabasına fiilen girişmiş bulundu. Bununla vatandaş eşitliği yaratılarak, gayrimüslimler arasında beliren Sırp (1804) ve Rum (1821) isyanları gibi milliyetçi ve separatist hareketlerin önlenmesi amaçlanmıştı. Ancak 1878'de Berlin Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti'nden Sırların, Romenlerin, Karadağlıların kopmalarıyla devletin toprak bütünlüğünü koruyamadığı anlaşıldı.

1878'den sonra "biz" (Müslümanlar) "onlar"(Ortodoks Hıristiyanlar) ayrılığı çok açık bir şekil aldı. Azınlıkların uluslaşma çabaları veya yakınlık duydukları ulus-devletlere bağlanma çabaları da bütün hızıyla sürdü. Bu gelişmeler; özellikle Doğu Avrupa'nın çok uluslu yapıya sahip devletlerinde, kanlı ayaklanmalar ve savaşların ortaya çıkmasına neden oldu. (Karakaş, 2000: 133).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve kültürel koşullarından beslenen Doğu tarzı milliyetçiliğin gelişimi, Rus-Osmanlı savaşı ve imparatorluğu resmen fesheden antlaşmayla sona erdi. Tarihsel koşullar nedeniyle ortaya çıkan dini temelli "milli" Osmanlı Müslüman cemaati, kısa sürede Rumeli ve Anadolu'daki Müslüman-Türk cemaatine dönüştü.

Ortodoks Hıristiyanların milliyetçiliğe yönelmelerinde, Rusya'nın dini kimlik ve dayanışma ile ilgili duyarlılıklarına bir kurtarıcı gibi hitap ederek duygusal yönden onları beslemesi, düşünsel açıdan da Batı'nın Aydınlanmacı görüşleri ve daha sonra da liberalizmi teşvik edici olmuştu (Karpas, 2004: 114). Balkan uluslarının çoğunun Slav Ortodoks olması onları aynı durumda olan Çarlık Rusyası'na yaklaştırmıştı. Çarlık Rusyası yalnız askeri güç açısından değil siyasal ve kültürel açıdan da Balkanlarda etkin olmuştu. Sırbistan ve Yunanistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasında Çarlık Rusyası'nın etkisi herkeşçe kabul edilmekteydi. Asya ile Avrupa arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik savaşım Balkanlara büyük ölçüde yansımış ve bu çatışmanın kostümlü provasını Balkan savaşları oluşturmuş ve bu çatışma I. Dünya Savaşıyla "biz" bilincini sürekli artırarak "onlar" ile karşıtlığı pekiştirmişti.

Osmanlı İmparatorluğu, 14. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar demografik, ekonomik ve siyasal açıdan ağırlıklı olarak Rumeli'nin hakimiyetinde olan bir imparatorluktu. (Bora, 1993: 88).

Halil İncalcık'a göre imparatorluk rejimi; din, dil, ırk ayrımı gözetmeden tüm tebaayı Osmanlı Devleti şemsiyesi altında birleştirmeyi amaçlamıştı. Kitleleri çeken uzlaşıcı, koruyucu ve hoşgörülü politika, Balkanlarda Osmanlı Barışı'nın egemen olmasını sağlamıştı. Bunda yönetimin son derece gerçeği gören bir dış politika izlemesinin payı büyüktür (Turan, 1999: 268).

Osmanlı yönetimi çoğu zaman düşünüldüğü gibi Balkan halkları için bir felaket değildi. Yeni Türk yöneticiler, baskıcı yerel soyluların yönetimine son vererek yarımada'nın her yerinde barışı sağladı. Bu yeni hükümet döneminde çiftçilerin durumu, birçok alanda giderek iyileşti. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlamasıyla bu durum birdenbire değişti. İmparatorluğun çöküşü Müslümanların yanı sıra ilk

olarak Balkan halklarını da etkiledi. Nihâî sonuç, yeni koşulların ve kurumların ortaya çıkması ve her şeyden önce büyüyen ulusal bilincin egemen olduğu yeni münevver bir havanın varolmasıydı. Bu yeni Balkan milliyetçiliğinin tarihi önemi, din erki çağını sonlandırıp, milliyetçilik çağını başlatmasında yatmaktadır (Stavrianos, 2000: 137).

Emperyalizmin çıkarı ise mümkün olabilen en küçük parçalara bölmektir. Bu amaçla, aynı dönemde bu akımlar, birbirine ters şekilde şırınga edilerek Osmanlı toplumuna yöneltildi. Yunanlılar için dine (Ortodoksluğa) dayalı milliyetçilik, Bulgarlar ve Sırlar için ırkçılığa (Slavizm), Arnavutlar için (Ortodoks-Katolik-Müslüman ayrımını dışlayan) tezleri geliştirildi (Koloğlu, 1999: 225).

Yükselen Balkan devletleri kendi kimliklerini oluşturmaya başladıkça, kendileriyle yöneticileri arasındaki sınırları tanımlamaya çalıştılar. Bu, doğası gereği emperyal ilkelerle, ulus-devletin doğasıyla ve daha da önemlisi Avrupa'ya hâkim olan söylemle çelişen bir çerçeve ve retorik içinde başarıldı. Bu dil ve etnisiteye dayalı bir millet anlayışıydı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında vatandaşlığa dayalı, ortak bir Osmanlı kimliği oluşturma yönündeki gecikmiş girişim, bu nedenle, daha baştan başarısızlığa mahkûm olan ütopyik bir çabaydı. Burada önemli olan nokta, yabancılaşmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmiş kurumlarının bir parçası olduğu ve kökenlerinin imparatorluğun yıkılmasından çok öncelere dayandığıdır. Tartışılan konu, yabancılaşmanın olup olmadığı değil, bunun farklı zamanlarda ne kadar şiddetli olduğu ve nüfusun hangi kesimlerini hedef aldığıdır. (Todorova, 2005: 328). Milliyetçi hareketlerin ilgisini çeken gayrimüslim toplum liderlerinin geleceğe dair farklı düşünceleri vardı. Hepsinin tam bir milliyetçi şuurla isyan ettikleri söylenemez. Batılıların eylemleri, onların ayrı bir halk olduklarını keşfetmelerine ve kanıtlamalarına yol açtı.

Merkezi hükümetin zayıflaması, Osmanlı genişlemesinin sona ermesi, Yeniçeri faaliyetinin şehirlerden kırsala kaydırılması ve Avrupa'da artan enflasyon oranı eski ekonomileri zayıflattı. Tımar sisteminin en mühim etkeni olan savaş alanında süvari yerine tüfekli piyadelerin kullanılmasını gerektiren tüfeğin icadı da Tımar sisteminin zayıflamasına neden oldu.

Üstelik 18. yüzyılın sonlarında padişahın, imparatorluğun dış mahallelerindeki otoritesi o kadar zayıflamıştı ki askerler, valiler ve toprak sahipleri bu boşluğu hızla doldurdu. Aslında geleneksel toplumsal sınıfların çöküşü, meta üretiminin yaygınlaşması ve malların yaygın dağıtımına dayalı piyasa ekonomisinin ortaya çıkması, Osmanlı İmparatorluğu'nun özgün sosyal ve siyasi sistemlerini işlevsiz hale getiren en önemli faktörlerdi. Toprak sistemindeki değişiklikler, milliyetçiliğin müesseseleri olarak etki gösteren yeni tip bir tüccar sınıfını ve yeni aydın gruplarını oluşturdu. (Karpas, 2004: 125). Dolayısıyla Balkanlarda modern devletlerin ortaya çıkmasının büyük ölçüde ekonomik ve sosyal faktörler tarafından belirlendiği söylenebilir.

"Milliyetçilik" artık "Balkanlar"la ve bu kötü kelimenin çağrıştırdığı her şeyle ilişkilendirilmeye başlandı. Yeni Balkan ulus devletleri, çatışma bölgesine girerek, istenmeyen bir nüfus göçüne sebep oldukları gibi Sırlar, Yunanlılar, Bulgarlar ve Romenlerden oluşan alt sınıfların karşılıklı asimilasyonuna yol açtılar (Carr, 1990: 19). Böylece 19. yüzyıldan itibaren, milli duyarlılığın gelişmesinin getirdiği zorunluluklar, Balkanları ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan Avrupa'nın nüfuz alanına soktu (Karpas, 1999: 24).

Bu nüfuz alanı süreci, 1800-1830 yılları arasındaki Birinci Balkan İsyanı ile başladı. Bu dönemdeki isyanlarla, iç pazarı koruma, ulusal kültür oluşturma ve ulus devlet kurma hedefleniyordu (Öksüz, 1999: 485).

İkinci dönem (1830-1878), Balkanların siyasi ve sosyal alanının gelişmesiydi. Üçüncü dönem, 1878'den 1903'e kadar Balkanlar, Avrupa ülkelerinin yayılcı mücadelelerine sahne oldu (Türkgeci, 1987: 193). Bu arada aynı yıl Berlin Konferansı'nda, diğer Avrupa ülkelerinden gelen baskılar nedeniyle devletin sınırları daraltıldı. Yükselen devletlerin her biri, kendi etno-dinsel topluluklarını siyasallaştırmayı ve onları kendi ulusal topluluklarına dönüştürmeyi başardı. Ancak sonra Avrupa çapında ciddi isyanlar çıktı.

O dönemde Avrupa'da meydana gelen dört köylü ayaklanmasından en başarılısı Sırp ayaklanmasıydı. 1804'teki Sırp ayaklanması, isyancıların İslam Devleti'nden gelen Ortodoks Hıristiyanlar olması nedeniyle farklıydı (Glenny, 2001: 21).

1804 yılında Karacorçeviç liderliğindeki Sırp halkı, yeniçerilerin bölgedeki kötü davranışlarına karşı ayaklandı. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti bu hareketi bastıramadı (Anderson, 1995: 70). 1829 Edirne Antlaşması Sırbistan'a hukuki özerklik ve fiili bağımsızlık tanıdı. Sırbistan, 1878'deki Berlin Kongresi'nde tam bağımsızlığını kazandı ancak bu özerklik, Osmanlı hükümeti için bardağı taşıran son damla ve çöküşün ilk uyarısı oldu.

İstanbul'daki Rum Fener Patrikhanesi'nin hedef alınan rejimine karşı sadece Bulgaristan'da değil, Sırbistan ve Yunanistan'da da milliyetçi hareketler ortaya çıktı. Patrikhane, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak istiyordu ve Bulgarları asimile etmeye çalışan, Bulgaristan'daki Yunan rahiplerinin hakimiyetine karşı direnişin ve milli duyarlılığın uyanmasının önünü açan pan-Helenizm politikasını teşvik ediyordu. Başlangıçta bu ulusal uyanışın ön saflarında Bulgar rahipler vardı. Bulgar halkının geçmişinden bahsedip, ulusal özelliklerini unuttuklarını, mevcut durumun ve bilgisizliğin sorumlusunun Rumlar olduğunu anlatıp, Bulgar dili ve kültürünün öğretilmesini teklif ettiler. Bulgaristan'daki milli uyanışın bir diğer yönü de Bulgar dilinde eğitim veren okulların açılması ve öğrencilerin Avrupa'ya eğitim için gönderilmesiydi (İpek, 1999: 6).

Osmanlı'nın Balkanlarda çözülüşünü hızlandıran Berlin Kongresi, Arnavutların yaşadığı Epirus, Teselya ve Urkyun gibi bölgelerin Yunanistan ve Karadağ'a bırakılmasına karar verdi. Bütün bu olumsuz gelişmeler ve Balkan ülkeleri arasında paylaşım ihtimali, Arnavutlar arasında örgütsel düzeyde milliyetçiliğin oluşmasına yol açmıştır. Arnavutluk örneği, büyük ölçüde Bosna'ya benzer hesaplamaları yansıtmaktadır. Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak talep etmediği için diğer Balkan ülkeleri gibi güçlü bir ayrılıkçı hareket oluşturmadı. Bunun nedeni Arnavutların imparatorlukta özel konumu ve kültürel özerklik arayışının nispeten geç olmasıydı. Ancak 20. yüzyılın ilk on yılında, Arnavutluk'un bağımsızlık hareketi önemli bir ivme kazanırken, bağımsız komşu ülkeler de Arnavut topraklarına göz dikmeye başladı. Böylece Arnavutluk'un doğuşu imparatorluğun çöküşüne denk gelse de Arnavutluk'un kurtuluş mücadeleleri ve ayrılıkçı hareketleri, başta Sırbistan ve Yunanistan olmak üzere diğer Balkan ülkelerine karşı gelişti. Diğerlerinin yanı sıra Avusturya-Macaristan ve İtalya'dan gelen baskılar Arnavutluk'un bağımsızlığı garantiledi. Haziran 1878'de, Berlin Kongresi'nin başlamasından iki gün sonra, Prizren'de biraraya gelen büyük Müslüman Arnavut toprak sahibi aileleri ve şehirli aydınlar *Prizren Ligi* veya *Prizren Birliği*'ni oluşturdu (Bilge, 1991: 386, Poulton, 1998: 233). Bu hareketin amacı, gerek büyük Avrupa devletlerine, gerekse Osmanlı Devleti'ne; Arnavutların bir etnik grup olarak varlığını, etnik bütünlüğünden taviz vermeyeceklerini ve Arnavutların yaşadığı toprakların Balkan ülkelerine terki durumunda, buna var güçleriyle direneceklerini ilan etmektir. Henüz Berlin Kongresi sürmekteyken ve Rumeli'deki Osmanlı varlığının geleceği daha belirsizliğini korumaktayken, *Prizren Ligi*'nin Arnavutların toprak bütünlüğünü savunur tutumu, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına uygun düşüyordu (Kutlu, 2007: 124).

Bu arada bir Slav devleti kurmak istemeyen ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da aynı sıralarda Balkan politikasını değiştirmeye başladı (Sander, 2003: 313-315).

1875'te Hersek'te bir ayaklanma çıktı ve hızla Balkanlara yayıldı. Bu olay, Hersek'te yaşayan Agnum'a uygulanan aşırı vergi ve kötü muameleden memnun olmayan bazı Hıristiyanların Karadağ'a kaçmasıyla başladı. Karadağ, Sırbistan ve doğal müttefiki Rusya da Hersek'teki ayaklanmaya destek verdi. Tüm bu gelişmelere rağmen Hersek'teki isyan bastırılmadı ve yayılmaya başladığı Bosna'ya da sıçradı. Bu duruma karşılık, Avusturya ve Almanya da bu konulara müdahale ederek bölgede reform çağrısında bulundu. Osmanlı Devleti istediği reformları uygulasa da isyan durmadı (Karal, 1996: 79).

Sırp milliyetçiler ve Sırp devleti, toprak egemenliğinin rasyonelleştirilmesi ve yüksek vergilerle başlayan isyanın niteliğini ve karakterini değiştirdi. Silah, para ve insan desteği Sırbistan ve Karadağ'dan geldi. Rus Panslavizmi Bosna'yı da etkiledi. Sırp'lar sadece yetkililere değil Müslüman çiftçilere de saldırdı. Sırp'ların orijinal ve mevcut hedefleri arasında farklılıklar ortaya çıktı. Sırp'lar, daha iyi bir hayat yaşamaları için kendilerine ekonomik baskı uygulayanlara saldırmak yerine milliyetçi duygulara kapılıp, kendi

uyruğuna sahip olmayanlara saldırmaya başladılar. Bu sırada Müslüman köylüler, sadece milli duyguları değil intikam duygularını da hissetmeye başladılar. Böylece Bosna kendisini toplumlararası bir savaşın ortasında buldu. Sırbistan, Bosna-Hersek'teki ayaklanmadan yararlandı ve 1876'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bosna-Hersek'in bazı kısımlarını Sırbistan'a vermesini istedi. Karadağlı prens, Sırbistan ile de iş birliği yapacağını söyledi.

Bosna-Hersek'teki yerleşim şu şekildeydi: Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya arasında kararlaştırılan yeni tedbirlerin yanı sıra, Bosna Hersek ile ilgili İstanbul Konferansı'nda Avrupa ülkeleri tarafından kabul edilen öneriler uygulandı ve tazminat ödemeleri de yapıldı. Yaralıların ücretleri ödendiği gibi gelecekte Bosna Hersek'in vergileri de ödenmeliydi. Rusya ve Avusturya bunu kabul etti böylece çalışmaların 1880 yılına kadar tamamlanmasına karar verildi.

Balkan halkları arasındaki sorunlar devam ediyordu, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde dünyada sömürgeleştirilmeyen çok az yer kalmıştı. Balkanlarda Avrupa ülkeleri arasında, siyasi ve ekonomik çatışmalar yoğunlaştı.

Eylül 1908'deki Bouklau görüşmelerinde Avusturya, Boğazlardaki Rusya'yı, Rusya, Bosna-Hersek'teki Avusturya'yı kurtardı. Siyasetçiler, birlik yaratmaya çalıştılar. Ancak, Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki uyumsuzluk nedeniyle bu girişimler gerçekleştirilemedi. Uyuşmazlığın ana nedenlerinden biri de "Makedonya sorunu"ydü. Bölgenin etnik yapısı ve coğrafi sınırları tarih boyunca sürekli tartışılmıştır. Osmanlı'nın Makedonya'ya karşı uyguladığı demografik yöntemler en çok Bulgarları etkiledi (Saraç, 1995: 285).

Sırlar, Avusturya'nın Adriyatik'e çıkma arzusundan endişeliydi. Bu yüzden bir şeyler yapmaları gerektiğini hissettiler. Slav kökenli olmayan Yunanlılar, başta Girit olmak üzere Ege adaları üzerinde egemenlik kurmaya çalıştılar.

Balkanlardaki devletler, birbirlerinin toprakları üzerindeki ihtiraslarını Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürdü. Bu savaş, Bosna'yı kendi ülkesi gibi gören Sırp milliyetçilerinin, Avusturya-Macaristan Veliht Prensi'ne suikast düzenlemesiyle başladı (Sarayevski List 1914, brj. 130). Bu suikast olayından sonra Avusturya, 23 Temmuz 1914'te Sırbistan'a ultimatona çekti ancak kısa süre sonra aralarında savaş başladı.

Balkan ulus devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan resmen ayrılması sonucunda, 19. yüzyılın son otuz yılı boyunca bir milyonu aşkın Müslümanın, Balkan devletlerini terk ederek, Babıâli'nin geriye kalan Rumeli topraklarında, İstanbul'da ve Anadolu'da yerleştirildiği tahmin edilmektedir.

Bu dönem toprak genişletme, mit yaratma, propaganda faaliyetlerine girişme ve "etnik temizlik"le damgalandığı dönem oldu. Todorova'nın tespitlerine göre, bir ulus-devlette sadece ana etnik gruptan farklı dilsel kökene sahip gruplar olamaz (Todorova, 2005: 352).

Müslümanların Balkanlardan göçüne yol açan siyasi olaylar, Anadolu'nun hem Türkleşmesinin hem de İslamlaşmasının tamamlayıcı olaylarıydı. Varılan son nokta, Türk milletini bünyesinde barındıran bir sentezdi. Bu kadar büyük nüfus hareketlerine rağmen, 19. yüzyıla kadar hiçbir Balkan devleti ayakta kalamadı. 20. yüzyılın Avrupa ulus devletleri ise ideal etnik ve dinsel homojenlik özelliklerini yakalayamadı. Dramatik nüfus hareketlerine rağmen Balkan devletleri, Avrupa ulus devletlerinin arzu edilen ideal özelliklerini, yani etnik ve dini homojenliğini elde edemedi.

Balkan Ulusçuluğunun Oluşumunda Bosna-Hersek

Balkanlarda Müslimler, Sırlar, Rumlar, Bulgarlar ve Romenler kadar Hıristiyan da vardı ve bunların bir kısmı çoğunluğu oluşturuyordu. Bu toplulukların bağımsız devletler olarak ortaya çıkmaları halinde, Balkanlardaki Osmanlı siyasi otoritesine son verilecek, Batı'nın siyasi ve ekonomik desteğini gerektiren yeni pazarlar ortaya çıkacak ve Ortodoks Kilisesi'nin milliyeti kalmayacak veya Katolikliğe göre milliyet temelinde bölünecekti. 19. Yüzyıldaki gelişmeler Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Romanya gibi Hıristiyan Balkan etnik topluluklarının bağımsızlığına kavuşmasıyla sonuçlandı. Aynı zamanda bu ülkelerdeki kiliseler de siyasi olarak millileştirildi (Mc. Carthy, 1983: 177)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i işgal ettikten sonra Bosnalı Müslümanları yatıştırmak amacıyla yayınladığı bildiride; Müslümanların din, can ve mal güvenliğinin garanti altına alınacağını söyledi. Bu hükümler arasında Bosna'da yaşayan Müslümanların mahkemelerle ilgili olarak din, mezhep ve ilişki özgürlüğü, Avusturyalı komutan ve görevlilerin Müslümanların canına, namusuna, malına, örf ve adetlerine zarar vermesinin yasaklanması ve cezalar yer alıyordu. Bu yasa 21 Nisan 1879'da Avusturya'da yayınlandı (Emgili, 2012).

İstanbul Sözleşmesi, Bosna'daki Müslümanların hukuki statüsünü düzenledi. Ancak Berlin Konferansı'nda alınan kararın ardından, pek çok Müslüman Boşnak, gönüllü olarak yaşadığı yerden ayrıldı. Bunun nedeni, anavatanlarında konumlarına uygun şartların olmamasıdır.

Müslüman Boşnaklar, ulusal bakımdan kendilerini ifade etme ihtiyacını, yaşam alanları Avusturya-Macaristan tarafından işgal edildikten sonra hissetmişlerdir. Daha önce, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde buna lüzum hissetmemişlerdi. (Rizviç, 1990: 49). Milliyetçilik; girdiği toplumları derinden sarsar, onları hayata karşı yeni bir duruşa geçirir. Kavranılışı ve yansımaları farklıdır. Milliyetçiliğin toplumlarda yeni bir dirilişe yol açtığı da ortadadır.

Avusturya-Macaristan monarşisini oluşturan milletler bu süreci 19. ve 20. yüzyılda yaşamışlardır. Bosnalı Müslümanların milliyetçiliği, Bosna-Hersek'in 1878'de işgali sonrası kendini göstermişti. Bir Bosna devletinin (Boşnjaštvo) kurulmasını amaçlayan resmi vatandaşlık politikasını destekleyen grubun yanı sıra, ulusal bağlılık açısından biri Sırp olarak tanımlanan iki hareketin daha varlığı ayırt edilebilir. Biri Sırp'lara aitti, diğeri ise Hırvatlar'a ait olduğunu düşünüyordu. Müslüman halkın büyük çoğunluğu için Ulusçu eğilim yabancı idi ancak Müslümanlar itina ile geleneklerini sürdürüyordu (Emgili, 2011). Müslümanların eyalet makamlarına verdikleri şikâyet dilekçeleri, siyasi anlamda isteklerini ve Müslümanların bilinen belli başlı meselelerini içermektedir. (Emgili, 2022)

Bosnalı Müslümanlarda, etnik bir topluluktan ulusallığa geçiş aşaması farklı olmuştur. Brass'ın milliyetçiliğin ortaya çıkışına ilişkin genel yorumu ile Bosnalı Müslüman ulus-devletlerin gelişimine ilişkin genel yorumu arasında da bazı farklılıklar vardı. Bosna'daki Müslümanlar arasındaki elit çatışması, Müslüman toprak sahipleri ile eyalet hükümeti arasındadır. Orada Müslümanlar halk dilinde kendilerini "Türçin"(Türk) olarak tanımlıyorlardı. Bu tanımlama "Müslüman" ile eş anlamlı bir tanımlamaydı (Hauptmann, 1967: 64)

Bosnalı Müslümanlar, farklı dini inançlara dayanan millet sistemi altında, İslam devletinin bir parçasını oluşturdular. İmparatorluk döneminde kendilerini Müslüman olarak görüyor ve öyle ilan ediyorlardı. Bu tür bir tanıma, "devlet" yapısına paralellik göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin bu yapısı, tüm toplulukların kendi kimliklerini korumalarına ve millet duygusunu canlı tutmalarına olanak sağlamıştır.

Milliyet ve dinin iç içe geçtiği bu sistem çerçevesinde insanlar, Osmanlı döneminden itibaren kendilerini etnik-dinsel topluluklar olarak tanımlamışlardır. Bu ayrımın dini olduğu kadar ulusal bir niteliği de vardı. Bu bağlamda Bosna Hersek'te Sırp'lar, Hırvatlar ve Müslümanlar üç ana grup oluşturdular. Boşnakların üç ana grubu arasında topluluktan milliyete net bir geçiş duygusu en çok Sırp'lar arasında belirgindi.

Hersek ve Dalmaçya kıyılarındaki kasaba halkı çoğunluğunun milliyet duygusu yoktu. Katolikler Latin olarak tanımlandı. Müslümanlar arasında dini duygular, Sırp'lar ve Hırvatlar arasında olduğundan daha güçlüydü. Müslümanlar için Sırp'lar ve Hırvatlarla olan etnik sınır diniydi (Emgili, 2020).

Bosnalı Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleşmiş bir unsurdu. Bosna Hersek'te sadece Osmanlı döneminde değil, işgal sonrasında da milliyet ve dini inanç kavramları iç içe geçmiştir.

Dini topluluklar, bağımsızlık için merkezi hükümete karşı savaşıırken, Müslümanlar, Hırvatlar ve Sırp'lar ayrı etnik gruplar olarak listeleniyordu. Müslümanlar da Avusturya-Macaristan hükümetine özerklik için sundukları dilekçede kendilerini "İslam devleti" olarak tanımladılar (Bericht 1906: 119).

Osmanlıcılığın öneminin azalmasının nedenleri arasında, yönetimin hiç savaşmadan bölgeden çekilmesi olarak görülmektedir. Bu durum günümüzde bile hissedilebilen bir kırgınlığa yol açmaktadır.

Bosnalı Müslümanlar, çökuluslu Osmanlı ülkesine sadık kalmayı daha uygun bulmuşlardı ve Hıristiyan komşularınkine benzer bir milliyetçilik duygusu geliştirmekte daha yavaş davranmışlardı.

Bir zaman sonra, Müslüman Bosnalıların taleplerini desteklemeye ve çıkarlarını büyük kuvvetler nezdinde korumaya gücü ve isteği yetmeyen Osmanlı Devleti'ne karşı hayal kırıklığı sonucu Müslüman Boşnaklar Sırp ve Hırvat hasımlarını örnek alarak Sırlara, Hırvatlara ve Türklere nispette milli kimliklerini tespit etme konusunda ilk denemeleri meydana çıkmıştı. Bosna Müslümanları ne olmadıklarını çok iyi biliyorlardı, ancak ne olduklarını belirleme konusunda ciddi güçlüklerle karşı karşıyaydılar. Anadillerini, Sırp ve Hırvatlarla paylaştıkları için dil unsuru bir ayrılık kriteri rolünü üstlenmedi.

Boşnak Müslümanlar, Sırlar ve Hırvatlar tarafından gelen milli ihanet suçlamalarından ve Türklerin himayeci tavrından korunmaya çalışarak milliyetinin kökenlerini Bosna'nın İslamlaşmasında ve Osmanlı geleneğinde değil, ama orta çağ Bosna devletinin İslam'dan önceki geçmişinde görmek istemişlerdi. Bu orta çağ Bosna devletinin mirasçıları İslamlaşmış olanların yanında Ortodoks ve Katolik Hıristiyan kiliselerinin mensuplarından da oluştuğundan, Bosna Müslümanları ecdadlarını "Bosna kilisesi" mensupları arasında bulmayı uygun görmek istemişlerdi (Stavrianos, 1957: 339).

Bosna, ilk bakışta Osmanlı mirasının siyasi alandaki işleyişini ortaya koyuyor gibi görünmektedir. Bosna, imparatorluk içinde orta çağ Bosna krallığı temelinde oluşturulmuş önemli bir idari birim (vilayet) idi. Osmanlı öncesi dönemde bile farklı mezhep mensuplarının barış içinde bir arada yaşadığı, (Bosna kilisesi, Katoliklik ve Ortodoksluk) ve hâkim mezhebe mensubiyetin siyasi statünün ön şartını oluşturmadığı bir yer olan Bosna, "*Balkanlarda cemaat üyeliğinin ortak bir mezhebe dayanmadığı tek ülke*" idi. Yine de Bosna'nın karmaşık din/etnik yapısı, ancak Osmanlı referans çerçevesinden bakılarak anlaşılabilir. Denilebilir ki, siyasi açıdan Bosna sorunu Osmanlı mirasının değil, büyük ve küçük devletlerin hesaplarının bir sonucudur. Bosna'nın desteklenmesinin nedeni nüfusunun hassas yapısı değil, önce Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda bir konum, ardından Bosna'nın yarı bağımsız konumunun, Sırlarla Hırvatlar arasındaki hassas güç dengesinin bozulmasını engellemesiydi.

Sonuç

Berlin Antlaşması'nın yüzyıl boyunca Balkanlardaki siyasi gelişmeleri belirlediğini söyleyebiliriz. Balkanlarda Müslümanların yanı sıra Sırlar, Yunanlılar, Bulgarlar ve Romenlerle ve diğer aynı sayıda Hıristiyan topluluklar yaşamaktaydı. Bu toplulukların bağımsız ülkeler olarak ortaya çıkmasıyla, Osmanlı'nın Balkanlardaki siyasi gücü sona ermiş, Ortodoks Kilisesi karşısında Katolikliğin etkisi artmıştır. Hıristiyan etnik toplulukların bağımsızlığına kavuşmasıyla bu yeni kurulan ülkelerdeki kiliseler de siyasallaşmıştır. Balkanlarda bağımsız devletlerin kurulmasında Hıristiyan etnik unsurlar desteklense de Müslümanlar benzer bir destek alamadı.

Aidiyet meselesi olarak milliyetçiliğin, her toplumda belli bir biçimde ve yoğunlukta var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak algısı toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir.

Bosna'da Boşnak halk arasında milli tanımlamanın din ile anıldığını görmekteyiz. Boşnaklar arasında etnik topluluktan milliyete doğru gelişim safhalarında belirgin bir ayırım bulunmamaktadır. Her toplumda aidiyet duygusunu oluşturan birliktelikler ayrı unsurları ön plana itebilmektedir. Böylece o toplumun milli duygusu o etkene bağlı olarak oluşabilir. Bosna-Hersek'te ise Müslümanlar (Boşnaklar) halk dilinde kendilerini Müslüman-Türk olarak tanımlamışlardır. Boşnaklar'ın Osmanlı çatısı altında Müslüman kimlikleri ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla Avusturya-Macaristan yönetimi altındaki Bosnalı Müslümanların etnik-millî gelişiminin, Müslüman milletinin yaratılmasına yönelik yeni bir açılımı temsil ettiği söylenebilir.

Bosna Hersek'te milliyetçilik ve din mefhumu, sadece Osmanlı döneminde değil, işgal sonrasında da iç içe geçmiştir. Var olan nüfus grubu arasındaki fark, etnik ve dini olmak üzere iki yönlüdür. Bosnalı Müslümanlar için din, diğer gruplara göre daha önemlidir.

Son söz olarak, Balkanlarda ulus devlet oluşumları, halk ayaklanmalarıyla değil, bu coğrafyada menfaati olan Avrupa devletlerinin desteği ve gücüyle gerçekleşmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Bericht, Sarajevo, 1906. (Bosna Arşiv)

2. Gazeteler

Sarajevski List, Juna 1914, brj. 130.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. Çev. T. Savaşır, İstanbul.
- Bilge, M. (1991). Arnavutluk. *İslam Ansiklopedisi*, C. III, (s. 383-390). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bora, Tanıl. (1993). Türk Milli Kimliği, Türk Milliyetçiliği ve Balkan Sorunu. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*.
- Carr, E. H. (1990). *Milliyetçilik ve Sonrası*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Dumont, P. (1995). Tanzimat Dönemi (1839–1878). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt. 2, İstanbul, Adam Yayınları.
- Emerson, R. (1965). *Sömürgelelerin Uluslaşması*. Çev. Türkkaya Ataöz, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Emgili, F. (2012). *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye 'ye Göçleri (1878-1934)*. Ankara, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Emgili, F. (2020). *1878-1918 Osmanlı Yedigari Bosna*. İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
- Emgili, F. (2022). *İşgal Altında Bosna, Boşnakların Hürriyet Mücadelesi*. İstanbul, Aktif Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çev. B. E. Behar-G. Özdoğan. İstanbul.
- Glenny, M. (2001). *Balkanlar 1804-1999*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1972). *Türkçülüğün Esasları*, Ankara.
- Hauptmann, F. (1967). *Borba muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku vakufskomearifsku autonomiju*, Grada, Sarajevo.
- Hayes, C. (1995). *Milliyetçilik: Bir Din*. Çev. M. Çiftkaya. İstanbul.
- Hobsbawm, E. J. (1993). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul.
- İpek, N. (1999). *Rumeli 'den Anadolu 'ya Türk Göçleri*. Ankara, TTK Yayınları.
- Karakaş, M. (2000). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara, Vadi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1995). I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri. *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara, TTK Yayınları.
- Karpat, K. (1999). Etnik Kimlik ve Ulus Devletlerin Oluşumu. *Osmanlı*, C. 2, (17-34). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Karpat, K. (2004). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Çev.Recep Boztemur. Ankara, İmge Kitabevi.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*. Çev. H. Timurtaş, Ankara.
- Koloğlu, O. (1999). Osmanlı Döneminde Balkanlar. *Balkanlar*, OBİV Yayınları, İstanbul.
- Kutlu, S. (2007). *Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul Üniversitesi Bil Yayınları, İstanbul.
- Martal, A. (1999). İki Dünya Savaşı Arasında Şovenizm. *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler*, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, Mersin Üniversitesi.

- Mc. Carthy, J. (2006). *Osmanlıya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*. İstanbul, Etkileşim Yayınları.
- Oran, B. (1977). *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*. Ankara.
- Ortaylı, İ. (1995). Balkan Milliyetçiliği. Vlademir Potyemkin (Der). *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, C. 2, Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, May Yayınları 1978, *Türkiye Günlüğü*, S. 36, Eylül-Ekim 1995.
- Öksüz, H. (1999). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç. *Osmanlı*, C. 2. (s. 484-494). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Potyemkin, V. (Der), (1978). *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, C. 2, Çev. Atilla Tokatlı. İstanbul, May Yayınları.
- Poulton, H. (1998). Minorities in Southeast Europe: Inclusion and Exclusion. *Minority Rights Group International Report*, London.
- Rizviç, M. (1990). Bosna i njen jezik u izvanbanskim znanstvenim djelima i knjizevnohistorijskim izvorima. *Bosna i Bošnjastvo*, Sarajevo.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih*, İmge Yayınları, İstanbul.
- Saraç, E. (1995). Makedonya. *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 3, (s. 285-289). Mart-Nisan.
- Sarınay, Y. & Sünbül, T. (1999). *Emperyalizm ve Büyük Hayal*. Ankara, Günce Yayınları.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*, Çev. B. Ş. Şener, İstanbul.
- Sürgevil, S. (1999). Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kıskacında Balkanlar. *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler*, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, Mersin Üniversitesi.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*. Ankara.
- Todorova, M. (2005). *Balkanları Tahayyül Etmek*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Turan, S. (1999). Ulusçuluk Işığında Balkanlarda Akan Duran Zaman. *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler*, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, Mersin Üniversitesi.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*, C. II, Ankara, TTK Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 11/11/2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 10/12/2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30/12/2024

Atıf Künyesi (Citation): Dündar, F. (2024). Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* Hikâyesine Ekoeleştirel Bir Bakış. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 175-184.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1583327>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

MUSTAFA KUTLU'NUN *DÜRBÜNLÜ ÇİÇEK* HİKÂYESİNE EKOELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Faruk DÜNDAR*

Öz

Bu çalışmada, Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* adlı hikâyesi ekoeleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir. Ekoeleştiri, edebiyat ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen, edebî metinlerde doğanın ve insan-doğa etkileşiminin nasıl temsil edildiğini sorgulayan bir yaklaşımdır. Doküman incelemesi yöntemi kullanılan bu çalışmada, hikâyede doğanın canlı bir karakter ve insan hayatının bir metaforu olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Hikâye boyunca detaylı ve canlı doğa tasvirleriyle, insan ve doğa arasındaki derin bağ ve uyum vurgulanmıştır. Yaşlı adamın doğayla iç içe geçmiş yaşamı, geleneksel pratikler ve manevi bağlar üzerinden ele alınmıştır. Su değirmeninin işlevini yitirmesi ve elektrikli değirmenin kullanılmaya başlanması ile birlikte, modernleşmenin doğa ve geleneksel yaşam üzerindeki olumsuz etkileri eleştirel bir şekilde ortaya konmuştur. Bu dönüşümün, insanın doğadan ve geleneklerinden kopuşuna, toplumsal bağların zayıflamasına ve bireylerin manevi dünyalarında oluşan boşluklara yol açtığı gösterilmiştir. Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* hikâyesi, doğanın insan yaşamındaki merkezi rolünü ve modernleşmenin doğayla olan bağları nasıl zayıflattığını anlatmaktadır. Bu çalışma, edebiyatın çevresel farkındalık yaratmadaki gücünü vurgulamakta ve insan-doğa ilişkisine dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda, *Dürbünlü Çiçek* hikâyesi, modernleşmenin çevresel ve toplumsal etkilerini sorgulayan edebî bir eser olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma ile birlikte, edebiyatın çevre sorunlarına yönelik duyarlılık oluşturmadaki rolüne katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Modernleşme, Doğa, *Dürbünlü Çiçek*, Mustafa Kutlu.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Konya/Türkiye. E-Posta: faruk.dundar@erbakan.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2524-4776>.

AN ECOCRITICAL PERSPECTIVE ON MUSTAFA KUTLU'S STORY, *DÜRBÜNLÜ ÇİÇEK* [THE FLOWER WITH BINOCULARS]

Abstract

In this study, Mustafa Kutlu's story, *Dürbünlü Çiçek* [The Flower with Binoculars], was analysed from an ecocritical perspective. Ecocriticism is an approach that examines the relationship between literature and the environment and questions how nature and human-nature interaction are portrayed in literary texts. In this study, using the document review method, it was found that nature was portrayed in the story as a living character and a metaphor for human life. The deep connection and harmony between humans and nature were emphasized with detailed and vivid descriptions of nature in the story. The old man's life interwoven with nature was addressed through traditional practises and spiritual ties. With the loss of the function of the watermill and the introduction of the electric mill, the negative effects of modernisation on nature and traditional life were critically examined. It was shown that this transformation led to the separation of people from nature and traditions, the weakening of social ties and gaps in the spiritual worlds of individuals. Mustafa Kutlu's story, *Dürbünlü Çiçek* [The Flower with Binoculars] describes the central role of nature in human life and how modernisation weakens ties with nature. This study emphasises the power of literature in creating environmental awareness and offers a new perspective on the relationship between humans and nature. In this context, the story *Dürbünlü Çiçek* [The Flower with Binoculars] is evaluated as a literary work that questions the environmental and social effects of modernisation. This study aims to contribute to the role of literature in creating awareness of environmental problems.

Keywords: Eco-criticism, Modernization, Nature, *Dürbünlü Çiçek* [The Flower with Binoculars], Mustafa Kutlu.

Giriş

Edebiyat ve çevre arasında kurulan bağlantılara odaklanan ekoeleştiri, son yıllarda önemli bir alan olarak kabul görmektedir. Çevre sorunlarının giderek daha görünür hâle gelmesi, edebiyatın çevresel meseleleri ele alma biçimlerini araştırmayı zorunlu kılmaktadır. Ekoeleştiri (ekokritik) terimi ilk kez William Rueckert tarafından kullanılmış olup, doğanın kültürel ve edebî metinlerde nasıl ele alındığını incelemeye odaklanmaktadır (Rueckert, 1996: 107). Ekoeleştiri, çevrenin edebî eserlerde nasıl tasvir edildiğini, doğanın insan üzerindeki etkilerini ve doğa-insan ilişkilerini sorgulayan bir yaklaşımdır (Glotfelty, 1996: xviii, Garrard, 2004). Bu bağlamda, ekoeleştiri çalışmaları, doğanın yalnızca arka planda yer alan bir unsur olarak değil, eserin merkezinde konumlandırılan bir varlık olarak incelenmesini sağlamaktadır. Böylece, edebiyatın insan-doğa ilişkisine dair ne gibi mesajlar verdiği ve okuyucular üzerinde nasıl bir farkındalık yarattığı anlaşılabilir (Buell, 2005: 30).

Edebiyat, insanın doğayla olan ilişkisini, çevresel sorunları ve ekolojik bilinçlenmeyi yansıtmaya gücüne sahip bir sanat dalıdır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen ekoeleştiri yaklaşımı, edebî eserleri insan-doğa ilişkisi perspektifinden inceleyerek, doğanın metinlerde nasıl temsil edildiğini ve insanın doğaya bakış açısını sorgular (Glotfelty, 1996).

Ekoeleştiri ve edebiyat ilişkisi, doğa ile insan arasındaki etkileşimleri ele alır. Edebiyat, bireyin ve toplumun doğa karşısındaki duruşunu yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda doğanın insan üzerindeki etkilerini de göstermektedir. Bu bağlamda ekoeleştirin edebiyat analizlerinde kullanılması, yazarların eserlerinde çevreyi nasıl temsil ettiğini, doğayı nasıl anlamlandırıldığını ve insanın çevresel sorumluluğunu nasıl ele aldığını açığa çıkarır. Ekoeleştiri, insan merkezli yaklaşımların yerine çevre merkezli bir perspektif koyarak doğanın da özne olduğunu ve insanın doğaya karşı sorumlulukları bulunduğunu vurgular (Buell, 2005). Ekoeleştiri, edebiyatın doğa ve çevre üzerine düşünceleri nasıl şekillendirdiğini, bu düşüncelerin toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl bir etki yarattığını inceler. Doğanın edebî metinlerdeki temsili, insanın doğayla olan ilişkisini ve bu ilişkinin zaman içindeki dönüşümünü anlamak için önemlidir (Love, 2003).

Samipaşazade Sezai'nin *İki Yüz Elli Kuruşa Bir Asır* adlı hikâyesi Türk edebiyatındaki ilk çevreci anlatılardan biri olarak kabul edilmektedir (Kılıçkaya, 2019). Çevre sorunları, 1950'lerden itibaren Sait Faik'in hikâyeleriyle dikkat çekmeye başlamış ve günümüzde en çok işlenen temalardan biri hâline

gelmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1922-1933 döneminde Ahmet Haşim, doğadaki varlıkların, özellikle hayvanlar ve bitkilerin, yalnızca insanlara hizmet etmek için yaratılmadığını savunmuş ve bu varlıklara karşı derin bir duyarlılık göstermiştir. Bazı yazılarında, insanın kibir ve akılsızlığını eleştiren ironik bir üslup kullanmış; hayvanların zekâlarını kullanarak insanları nasıl alt ettiklerini mizahi bir şekilde dile getirmiştir (Çağın, 2018). Türk edebiyatında doğa teması, özellikle köy romanları ve hikâyelerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mustafa Kutlu da eserlerinde geleneksel yaşamı, doğayla iç içe geçmiş hayatları anlatır ve modernleşmenin getirdiği değişimlere eleştirel bir bakış sunar. Bu bağlamda, Mustafa Kutlu eserlerinde insan hikâyelerini işlemektedir. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde kanaat ekonomisi fikri göze çarpmaktadır. Kutlu kanaat ekonomisi fikrini, tüketim odaklı kapitalist sisteme bir alternatif olarak ortaya koymaktadır. Bu kavramı ilk kez *Huzursuz Bacak* adlı hikâyesinde dile getirmiştir (Pulat & Gezer, 2021). Mustafa Kutlu, bu eserinde, kahramanına bir "kanaat ekonomisi" kitabı yazdırmayı hedefler. Bu düşünceyi benimseyen ve bu doğrultuda emek veren kahraman, bu girişimi sayesinde kendisini gerçek mutluluğa ulaşmış biri olarak tanımlar (Kılıçkaya, 2022). Kanaat ekonomisi için en önemli husus tabiatın kopmamaktır Doğal üretim ve geçimini sağlayacak kadar üretim kanaat ekonomisinin prensiplerindedir (Kılıçkaya, 2022). Bu bağlamda, Kutlu bu fikriyle kapitalizme ve moderniteye karşı bir duruş sergilemektedir. Aynı zamanda Mustafa Kutlu eserlerinde, doğaya bir nesneden ziyade bir özne, bir karakter olarak yaklaşmaktadır. Wohlleben (2018), *Ağaçların Gizli Yaşamı* adlı kitabında, ağaçların sosyal bir yapıya sahip olduğunu ve bir aile gibi hareket ettiklerini vurgulamaktadır. Bilimsel araştırmalara dayanarak, ağaçların yavrularıyla ilgilendiğini, onlarla iletişim kurduğunu, zayıf ve hasta olanlara besin desteği sağladığını ve tehlikeler karşısında birbirlerini uyardığını açıklamaktadır. Kutlu da eserlerinde ağaçlara ve doğaya aynı özenle yaklaşmakta, eserlerinde doğanın sosyallüğünü dile getirmektedir.

Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunan Mustafa Kutlu, birçok hikâye kitabı kaleme almıştır. 1999 yılında yayımlanan *Hüzün ve Tesadüf* adlı eserinde, daha önce *Dergâh* dergisinde yayımlanmış on altı hikâyesini bir araya getirmiştir. Bu eseri, diğer kitaplarından ayıran en belirgin özellik, hikâyelerinin genel bir bütünlük arz etmemesidir; her bir hikâye farklı bir hassasiyeti ve temayı yansıtarak çeşitlilik sunmaktadır (Koçak Işık, 2022: 310-311).

Mustafa Kutlu'nun *Hüzün ve Tesadüf* adlı hikâye kitabında yer alan *Dürbünlü Çiçek* hikâyesi, doğayla iç içe yaşayan bir ailenin hayatını ve geleneksel köy yaşamının güzelliklerini nostaljik bir dille anlatmaktadır. Hikâye, modernleşmenin ve teknolojik gelişmelerin geleneksel yaşam üzerindeki etkilerini, doğayla olan güçlü bağı ve insanın doğadan uzaklaştıkça yaşadığı içsel boşluğu ele almaktadır Mustafa Kutlu, hikâyesiyle hem bir dönemin nostaljisini yaşatmakta hem de değişen değerler karşısında insanın deneyimlediği duyguları yansıtmaktadır.

Bu hikâyede işlenen konu ve verilen mesajlar, yazarın *Vatan Yahut İnternet* (2014), *Kalbin Sesi ile Toprağa Dönüş* (2020) ve *Akıntıya Karşı* (2021) adlı eserleriyle de paralellik göstermektedir. Kutlu'nun bu eserleri deneme türünde yazılmıştır. Kutlu, bu eserlerinde kapitalizmi, üretim ve tüketim çılgınlığını, insanların doyumsuzluğunu, modernite ve teknolojinin insanlara etkilerini eleştirmekte ve çözüm olarak insanın toprağa, yani özüne dönmesini önermektedir. Teknolojiyi tamamen reddetmek yerine, onu sınırları aşmadan, kontrollü bir şekilde kullanmayı tavsiye etmektedir. Kutlu, modern dünyanın problemlerine karşı doğayla uyumlu bir yaşam biçimini ve geleneksel değerlere dönüşü savunmaktadır.

Dürbünlü Çiçek hikâyesi, evinin önündeki ıhlamur ağacının altında, değirmen arkının kenarında oturan yaşlı bir adamın etrafında şekillenir. Yaşlı adam, geçmişle olan bağına korurken, doğayla derin bir ilişki içindedir. Değirmen arkı, dağların karlı doruklarından gelen suyla dolar ve etrafı meşe, ardıç, akçakavak gibi ağaçlarla çevrilidir. Eskiden değirmen bu su sayesinde çalışmış, buğdayı una dönüştürmüşken, kasabaya elektrik gelmesiyle birlikte su değirmeni işlevini yitirmiş, elektrikle çalışan yeni değirmenler kurulmuştur. Bu durum, yaşlı adamın ve kasaba halkının yaşamında önemli bir değişikliği temsil etmektedir. Yaşlı adamın torunları suyun içinde neşe içinde oynarlar. Onların bu masum ve doğal oyunları, aile bağlarının ve doğayla olan uyumun bir göstergesidir. Bu sırada aile, geleneksel yün yıkama işini yapar. Yünler su kenarında tokmaklarla dövülerek yıkanır, temizlenir ve kuruması için güneşe serilir.

Bu süreçte doğanın ve emeğin birleşimi, ailenin ortak çabasıyla bütünleşir. Yn yıkama sırasında çıkan sesler, türküler ve şarkırlarla birleşerek doğanın ritmiyle uyum sağlar. Yaşlı adam, doğanın sunduğu tüm bu güzelliklerin içinde geçmişi hatırlar. Değirmenin artık çalışmaması, eski geleneklerin yavaş yavaş kaybolması ona hüzün vermektedir. Ancak yine de ailesinin ve doğanın varlığı ona teselli olur. Eşinin yemek hazırlığı, çocukların neşesi, bahçedeki meyvelerin olgunlaşması, tarlada otlayan doru kısrak, her biri hayatın döngüsünün bir parçasıdır. Hikâye boyunca doğa, sadece bir arka plan değil, aynı zamanda bir karakter gibidir. Kuşlar, ağaçlar, meyveler, hayvanlar ve akarsular, insanların yaşamıyla i içe geçmiştir. Doğanın sesleri, kokuları ve renkleri detaylı betimlemelerle okuyucuya aktarılır. Sonunda, yaşlı adam ezan sesiyle birlikte abdestini alır ve ibadete yönelir. Aile bireyleri günlük işlerini tamamlar ve birer birer ortadan kaybolur. Doğa sessizleşir, kuş sesleri diner, hareket yerini dinginliğe bırakır. Her Şey sanki bir hayalmiş gibi, bir çocuğun eflatun renkli bir çiçeğin dürbününden baktığı bir serap gibi yavaşça yok olur.

Dürbünlü Çiçek, Anadolu kasabasında yaşayan yaşlı bir adamın doğa ve gelenekle i içe geçmiş yaşamını anlatır. Hikâye, yaşlı adamın değirmen suyunu kontrol etme, bahçesinde yetişen bitkilerle olan ilişkisi ve torunlarıyla kurduğu bağ üzerinden doğaya olan bağlılığını gösterir. Bu bağlamda hikâye, doğa ile insan arasında kurulan derin bir ilişkiyi yansıtılmaktadır.

Mustafa Kutlu'nun eserleri, birey ve doğa arasındaki ilişkileri merkeze aldığı için ekoleştirel bir perspektiften incelenen çalışmalara sıklıkla konu olmaktadır. Ekoleştiri alanındaki bu alışmalar, Kutlu'nun doğa, insan ve modernite konularındaki eleştirel duruşunu göstermektedir.

Tosun (2004) Türk ykclğnde Mustafa Kutlu'nun yerini irdelediği çalışmasında, Mustafa Kutlu'nun, yaşanan bireysel ve toplumsal bozukluklara iyimser bir bakışla yaklaşıp, bu çarpıklıklardan hikmetler çıkararak, hikâyeleriyle kalplere dokunmaya çalışan bir dervif niteliği taşıdığını belirtmiştir. Sarıtaş (2021) alışmasında Kutlu'nun *Beyhude mrm* adlı hikâyesini ele alarak ekoleştirel bir bakış açısıyla analiz etmiştir. Bu çalışmada, insanın doğa ile kurduğu ilişki ve modern hayatın doğaya verdiği zararlar üzerinde durulmuştur. Can (2015), modernizm ve gelenek arasındaki karşıtlığı incelemiş ve Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin gelenek ekseninde konumlandırıldığını, hikâyelerinde mek nsal açıdan sosyolojik ayrıntıların yer aldığını belirtmiştir. Bayraktar (2015), Kutlu'nun hikâyelerini birey-doğa ilişkisi bağlamında inceleyerek, doğaya yabancılaşma ve modern insanın kimlik arayışına odaklanmıştır. Bayraktar, Kutlu'nun eserlerinde bireyin kendi doğasına yabancılaşmasını ve doğa ile kopan bağını ekoleştirel bir perspektifle analiz etmiştir. Karadeniz (2024) ise *Tarla Kuşunun Sesi* adlı hik yeyi çevreci eleştiri işığında değerlendirerek, insan-doğa ilişkisinin bu eserdeki yansımalarını ortaya koymuştur. Bu çalışmada, doğanın yitirilmesiyle birlikte insanın değerlerinden nasıl uzaklaştığı ve modern hayatın doğaya verdiği zararlar ele alınmıştır. Gündüz (2023) *Nur* adlı eserde taşlaşma metaforunu kullanarak insanın modern yaşamda doğaya ve kendisine yabancılaşmasını eleştirmiştir. Çalışma, Kutlu'nun eserindeki metaforik anlatım yoluyla birey ve doğanın modern dünyada nasıl marjinalleştiğini incelemektedir. Akkaya (2021), Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde kasaba ve insan ilişkilerini ele alarak, doğa ve insan arasındaki bağı toplumsal değişim çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu kapsamda, *Dürbünlü Çiçek* hikâyesi de analiz edilmiş ve yazarın diğer eserleriyle birlikte doğanın ve kasabanın birey üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu alışmalar, Mustafa Kutlu'nun eserlerinde doğa-insan ilişkisini merkeze alan eleştirilerini ve modern insanın doğayla bağını ekoleştirel bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. *Dürbünlü Çiçek* hikâyesini ekoleştiri çerçevesinde ele alacak olan bu çalışma, literatürdeki mevcut analizlere katkı sağlayarak Kutlu'nun eserlerinde doğanın simgesel ve eleştirel bir unsur olarak nasıl işlendiğini araştıracaktır.

Dürbünlü Çiçek, Anadolu'nun doğal ve kültürel zenginliklerini ifade ederken, modernleşme ile birlikte doğaya ve geleneksel yaşam tarzına yönelik değişimleri de yansıtılmaktadır. Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılacaktır. Doküman analizi, belirli bir bağlam içinde anlam taşıyan belgelerin detaylı bir Şekilde incelenmesini içeren nitel bir araştırma yöntemidir. Özellikle edebî eserlerin çevreyle olan ilişkisini çözümlenmek adına doküman analizi, metinlerdeki çevresel motifleri ve yazarın doğa algısını anlamada etkili bir araç olarak kullanılabilir.

1. Hikâyenin Ekoeleştiri Bağlamında İncelenmesi

Bu bölümde, Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* adlı hikâyesi ekoeleştirel bir perspektifle analiz edilecektir.

1.1. Doğanın Canlı Bir Karakter ve Metafor Olarak Tasviri

Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* hikâyesinde doğa, sadece bir arka plan olmaktan öteye geçerek, canlı bir karakter ve insan hayatının metaforu olarak belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Ekoeleştiri perspektifinden bakıldığında, doğanın bu şekilde tasviri, metinlerde doğanın bir özne olarak ele alınmasının önemini vurgulamaktadır (Glotfelty, 1996). Kutlu, detaylı ve canlı betimlemelerle doğayı sunarak, okuyucuyu hikâyenin içine çeker ve doğayla bütünleşmiş bir yaşamı hissettirir. Bu yaklaşım, edebiyatın doğayı nasıl temsil ettiğini ve insanın doğayla olan ilişkisini nasıl yansıttığını inceleyen ekoeleştirin temel amaçlarıyla örtüşmektedir (Buell, 2005).

Hikâyenin başlangıcında, yaşlı adamın değirmen arkının suyuna sandalyesini ve ayağını yerleştirmesi, doğayla iç içe geçmiş bir yaşamın güçlü bir sembolüdür. Yaşlı adam, sandalyesinin dört ayağını suya gömmüş, bir ayağını suya salmış, diğerini sandalyeye çekmiş, yüzü bahçeye dönük oturmuştur. Suda yarpuz ve nane kokusu vardır (Kutlu, 2018: 67). Bu sahne, insanın doğayla ne derece bütünleşebileceğini ve doğayla kurulan fiziksel ve ruhsal bağın derinliğini gösterir. Ekoeleştirel bir bakış açısıyla bu durum, doğanın insan yaşamındaki merkezi rolünü ve insanın doğayla uyumlu ilişkisini yansıtmaktadır.

Kutlu, doğayı betimlerken canlılığı ve zenginliği öne çıkarmaktadır. Tepelerin meşelik olması, meşelerin koyu yeşilleri arasında ardıçların, karamukların ve akçakavakların açık yeşillerinin dalgalanması, doğanın renkli ve hareketli yapısını göstermektedir. "Dereboğazı tepeleri geçip, sarp kayalara vurarak geride eflatun buğulara bulanmış Aladağ'ın karlı doruklarına doğru yol alıyor" (Kutlu, 2018: 67-68) ifadesiyle yazar, doğanın görkemini vurgulamaktadır. Aladağ'ın karının yaz-kış kalkmaması, "Temmuzun şakırdayan güneşi üzerine çöreklense bile... büsbütün yok olmuyor" (Kutlu, 2018: 67-68) cümlesiyle, insan hayatındaki kalıcı zorlukları ve acıları simgelemektedir. Doğanın bu değişmezliği, insanın hayatındaki bazı deneyimlerin kalıcılığını metaforik olarak yansıtmaktadır.

Doğa, hikâye boyunca insan hayatının aynası olarak işlev görmektedir. Yaşlı adamın huzuru ve içsel dinginliği, derenin serin akışı ve suyun sesleriyle paralellik göstermektedir. "Duru su serin nağmeler ile geçiyor ayaklarından" (Kutlu, 2018: 68) ifadesi, doğanın insan ruhu üzerindeki sakinleştirici etkisini ortaya koymaktadır. Ekoeleştiri, doğanın edebî eserlerde sadece bir arka plan unsuru değil, insan deneyiminin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmasını savunmaktadır (Buell, 2005). Kutlu'nun tasvirleri, okuyucuda doğanın insan ruhu üzerindeki etkisine dair bir farkındalık yaratmaktadır.

Hikâyede doğa, aynı zamanda günlük yaşamın vazgeçilmez bir unsurudur. Yün yıkayan kadınlar, suyun arındırıcı gücünden faydalanırlar. Yünlerin tokaca vurulmasıyla ortaya çıkan köpükler, doğanın temizleyici ve yenileyici özelliğini simgelemektedir. "Yün bu, tokacı yedikçe kendini yıkar. Yıkandıkça açılır, kirinden pasından uzaklaşır" (Kutlu, 2018: 74) ifadesiyle yazar, doğanın saflığını ve arındırıcılığını vurgulamaktadır. Bu sahneler, doğanın insanların günlük yaşamlarında ve kültürel pratiklerinde nasıl merkezi bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Çocukların doğayla olan ilişkisi de hikâyede önemli bir yer tutar. Çocuklar, suyun içinde cıvıltılarla koşar, yalınayak kumları, çamurları, suları sıçratarak oynarlar. "Büyük oğlan kasıklarına kadar ancak gelen suda yüzmeye çabılıyor" (Kutlu, 2018: 74) ve "Kızın iki örgü edilip bırakılmış sarı saçlarının ucunda peygamber çiçekleri parlıyor" (Kutlu, 2018: 69) gibi ifadelerle, çocukların doğayla iç içe geçen masum ve neşeli dünyaları betimlenir. Bu durum, insanın doğayla olan doğal ve samimi bağının bir yansımasıdır.

Doğa, aynı zamanda insanın kültürel ve sosyal yaşantısını da şekillendirmektedir. Değirmen suyu, kasabayı gölgeleyen tepelerin arasından akararak değirmene hayat verir. Ancak "Su değirmeni artık çalışmıyordu. Kasabaya elektrik geleli beri böyle idi bu" ifadesiyle, modernleşmenin doğayla olan bağları

nasıl zayıflatıldığına dikkat çekilir (Kutlu, 2018: 74). Bu durum, ekoeleştirelinin modern toplumların doğadan kopuşunu ve bunun sonuçlarını sorgulama amacıyla örtüşmektedir.

Hikâyenin sonunda, doğanın sessizliği ve ıssızlığı dikkat çeker. Alaca finonun ardından kuşların, ağaçların, bulutların, meyvelerin, tepelerin ve dağların kaybolması, "Ortada hiçbir şey kalmadı. Hiç" (Kutlu, 2018: 76) ifadesiyle anlatılmaktadır. Bu durum, insanın doğadan uzaklaştığında hissedilen boşluğu ve anlamsızlığı simgeler. "Bir çocuk, bir eflatun kahkaha çiçeğinin dürbününden bakmış ve bir serap görmüştü" (Kutlu, 2018: 76) cümlesi, doğanın insan hayal gücündeki yerini ve önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* hikâyesinde doğa, aktif bir özne ve insan yaşamının metaforu olarak sunulmaktadır. Doğa, insanın iç dünyasını, duygularını ve hayatın döngüsellikini yansıtır. Kutlu'nun doğa tasvirleri, doğanın insan yaşamındaki merkezi rolünü ve insan-doğa ilişkisinin derinliğini göstermektedir. Bu yaklaşım, edebiyatın doğaya bakışını ve insan-doğa ilişkisini inceleyen ekoeleştirelinin temel ilkeleriyle uyumludur.

1.2. İnsan ve Doğa Arasındaki Bağ ve Uyum

Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* adlı hikâyesinde, insan ve doğa arasındaki uyum, geleneksel yaşam pratikleri, manevi bağlar ve doğanın döngülerine duyulan saygı üzerinden işlenmektedir. Hikâyede, doğa yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda insanın manevi ve kültürel kimliğinin bir parçası olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda, ekoeleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, hikâye insanın doğayla olan ilişkisini, doğanın korunmasına yönelik bilinçli bir çabayı ve doğanın insan yaşamındaki yerini vurgulamaktadır.

Hikâyede, yaşlı adamın babasıyla birlikte her yıl değirmen arkını onarması, doğayla iş birliği içinde bir yaşamı ve doğanın ritmine uyum sağlamayı temsil etmektedir. Bu geleneksel pratik, doğanın döngülerine duyulan saygıyı ve sürdürülebilir bir yaşam anlayışını yansıtır: "Her yıl babası ile birlikte karlar kalkanda, boz bulanık seller akıp derenin hırsı durulanda, bu değirmen arkını bir baştan bir başa dolanırdı. Neresinden bir yontma taş düşmüş, hangi köşesi delinmiş, hangi duvar yıkılmış onarıverirlerdi. Sonra köyden bir imece kurar, artık bir hafta mı, on gün mü sürer arkın çamurunu, kumunu temizlerlerdi." (Kutlu, 2018: 69)

Bu alıntı, insanın doğanın döngülerine uyum sağlama çabasını ve doğanın korunmasına yönelik kolektif bir bilinci ortaya koymaktadır. Değirmen arkının onarımı, yalnızca fiziksel bir iş değil, aynı zamanda doğayla kurulan bir bağın ve toplumsal dayanışmanın göstergesidir. Ekoeleştirel bir perspektiften bakıldığında, bu tür pratikler, insanın doğaya karşı sorumluluklarını ve çevresel farkındalığını yansıtmaktadır.

Hikâyede, yaşlı adamın doğayla kurduğu manevi bağ, doğanın insanın ruhsal dünyasındaki yerini ifade etmektedir. Doğa, yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda insanın şükür ve huzur bulduğu bir alan olarak tasvir edilir: "Bu varlığı var edene, bu hürriyeti verene şükran. Yaşlı adam 'Ya Hak!' dedi, evden ayırdı kendini, bahçeye daldı." (Kutlu, 2018: 71)

Burada, yazar doğanın insanın manevi dünyasındaki yerini ve insanın doğaya duyduğu minnettarlığı ifade etmektedir. Ekoeleştirel bir bakış açısıyla, bu tür bir yaklaşım, doğanın yalnızca bir kaynak olarak değil, aynı zamanda insanın manevi ve kültürel kimliğinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Hikâyede, çocukların dere kenarındaki oyunları, doğanın bir özgürlük ve keşif alanı olduğunu gösterir. Çocukların doğayla kurduğu bu ilişki, insan ve doğa arasındaki uyumun bir başka boyutunu ortaya koyar: "Çocuklar üstleri başları ile kendilerini derenin duru serin sularına atıyorlar. Babaları onlar çimsin diye bir gölet yaptı. Büyük oğlan kasıklarına kadar ancak gelen suda yüzmeye çabalıyor. Küçüğün bütün derdi, hazır uzanmış iken zıplayıp sırtına binmek onun. Sarı kız kenarda, çömeli kalkarak ve her kalkışta ellerini suya vurarak bir kuş gibi çırpıyor." (Kutlu, 2018: 72-73)

Bu sahne, doğanın çocuklar için bir oyun ve özgürlük alanı olduğunu vurgulamaktadır. Çocukların doğayla olan bu ilişkisi, onların fiziksel ve duygusal gelişiminde doğanın oynadığı rolü ifade etmektedir.

Ekoeleştirel bir perspektiften, doğanın bu şekilde bir sığınak ve özgürlük alanı olarak sunulması, insanın doğayla olan bağının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Hikâyede, doğa yalnızca bireysel bir deneyim alanı değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir bağlamda ele alınır. Değirmen arkının onarımı, yün yıkama ritüelleri ve bostanlardaki faaliyetler, doğanın toplumsal yaşamın bir parçası olduğunu gösterir: "Bir su, bir tokaç, bir su, bir tokaç. Tokaç sesleri derenin iki yamacında yankılanır. Kasabanın insanları 'Yine birileri aşağılarda yün yıkıyor.' diye mırıldanır." (Kutlu, 2018: 73)

Bu tür geleneksel pratikler, doğanın toplumsal yaşamın merkezinde yer aldığını ve insanın doğayla olan bağının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir deneyim olduğunu ortaya koyar. Doğanın bu şekilde toplumsal bir bağlamda ele alınması, ekoeleştirelinin insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulayan yaklaşımıyla uyumludur.

Sonuç olarak, Mustafa Kutlu'nun *DürbünlÜ Çiçek* adlı hikâyesi, insan ve doğa arasındaki uyumu, geleneksel yaşam pratikleri, manevi bağlar ve toplumsal ilişkiler üzerinden ele almaktadır. Hikâye, doğanın yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda insanın manevi ve kültürel kimliğinin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Ekoeleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, hikâye insanın doğayla olan bağını, doğanın korunmasına yönelik bilinçli bir çabayı ve doğanın insan yaşamındaki yerini güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.

1.3. Modernleşmenin Doğa ve Geleneksel Yaşam Üzerindeki Etkileri: Doğanın Kaybı, Yabancılaşma ve Sonuçları

Mustafa Kutlu'nun *DürbünlÜ Çiçek* adlı hikâyesi, modernleşmenin doğa ve geleneksel yaşam üzerindeki etkilerini eleştirel bir şekilde ele alırken, insanın doğadan kopuşunu ve bu kopuşun toplumsal ve bireysel sonuçlarını ifade etmektedir. Hikâye, ekoeleştirel bir bakış açısıyla, teknolojinin ve modernleşmenin doğayla uyumlu geleneksel yaşamı nasıl bozduğunu, toplumsal bağları nasıl zayıflattığını ve insanın manevi dünyasında yarattığı boşluğu göstermektedir. Kutlu, hikâyesinde, su değirmeninin yerini elektrikli değirmenin almasını, bu dönüşümün ekolojik, toplumsal ve kültürel sonuçlarını eleştirel bir şekilde işlemektedir.

Hikâyede, su değirmeni sadece bir üretim aracı değil, aynı zamanda doğayla ve toplumsal yaşamla iç içe geçmiş bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Değirmen, doğanın ritmiyle uyumlu bir şekilde çalışır; suyun akışı, mevsimlerin döngüsü ve toplumsal imeceyle sürdürülen bakım faaliyetleri, insanın doğayla kurduğu uyumlu ilişkiyi temsil eder. Kutlu, bu bağı şu şekilde betimler: "Değirmen arkı evin önündeki ıhlamur ağacının altından geçiyordu. Yaşlı adam ahşap sandalyesinin dört ayağını arkın suyuna gömmüş, sandalyenin sırtını ıhlamura yaslamış, pantolon paçalarını çemrelemiş, çıplak ayaklarından birini suya salmış, öteki sandalyenin üzerine çekili, yüzü bahçeden yana dönük oturuyor. Suda yarpuz ve nane kokusu." (Kutlu, 2018: 67) Bu betimleme, su değirmeninin sadece bir üretim aracı olmadığını, aynı zamanda doğanın bir parçası olarak insanın yaşamına dokunan bir unsur olduğunu göstermektedir. Değirmen, insanın doğayla kurduğu bağı bir sembolüdür.

Ancak bu uyum, modernleşmenin getirdiği teknolojik değişimle bozulur. Elektrikli değirmenin kasabaya gelişiyile birlikte, bu geleneksel bağ kopar ve insanın doğayla olan ilişkisi zedelenir: "Kasabaya elektrik geleli beri böyle idi bu. Uçtum akıllının biri senesine varmadan çarşı içinde elektrikle çalışan bir değirmen kurmuştu. Zaten un öğüten de yıldan yıla azalıyordu." (Kutlu, 2018: 70)

Elektrikli değirmenin kurulması, sadece teknolojik bir ilerleme değil, aynı zamanda toplumsal ve ekolojik bir kopuşun simgesidir. Su değirmeninin çalıştığı dönemde, değirmen arkının bakımı imece usulüyle yapılır, bu süreç toplumsal dayanışmayı güçlendirir. Ancak elektrikli değirmen, bu dayanışmayı ortadan kaldırır ve insanları bireyselleştirir. Kutlu, bu dönüşümün toplumsal bağları nasıl zayıflattığını ve doğayla olan ilişkinin nasıl zedelendiğini şu şekilde ifade eder: "Her yıl babasıyla birlikte karlar kalkanda, boz bulanık seller akıp derenin hırsı durulanda, bu değirmen arkını bir baştan bir başa dolanırdı. Neresinden

bir yontma taş düşmüş, hangi köşesi delinmiş, hangi duvar yıkılmış onarıverirlerdi. Sonra köyden bir imece kurar, artık bir hafta mı, on gün mü sürer arkın çamurunu, kumunu temizlerlerdi.” (Kutlu, 2018: 69)

Bu imece kültürü, modernleşmenin getirdiği bireyselleşme karşısında kaybolmaktadır. Elektrikli değirmen, insanın doğayla kurduğu bağın yerini, doğayı bir kaynak olarak gören ve onu tüketen bir anlayışa bırakır. Bu durum, ekoeleştirel bir perspektiften değerlendirildiğinde, modernleşmenin çevresel ve toplumsal etkilerini göstermektedir. Lawrence Buell'in (2005) ekoeleştiri üzerine yaptığı çalışmalarda vurguladığı gibi, modern teknolojinin ve sanayileşmenin doğa üzerindeki olumsuz etkileri, insanın doğadan kopuşunu hızlandırır. Kutlu'nun hikâyesinde bu kopuş, su değirmeninin işlevsiz hale gelmesiyle somutlaşır.

Hikâyede, su değirmeninin işlevsiz hale gelmesiyle birlikte, doğanın ve toplumsal yaşamın ritmi de değişmektedir. Su değirmeninin çalıştığı dönemde, doğa ve insan arasında bir uyum söz konusudur. Değirmen, sadece buğdayı una dönüştüren bir araç değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimlerin ve doğayla kurulan bağı bir mekândır. Ancak elektrikli değirmen, bu uyumu bozar ve insanı doğadan uzaklaştırır. Kutlu, bu durumu şu şekilde ifade eder: “Yaşlı adam değirmenin kuytusunda buldu kendini. Dökülen suyun, dönen taşın sesini duydu. İki taş arasında kırılan buğdayın yanık kokusunu. Koku onu sapla samana, öküze ve harmana, ayran aşına taşıdı.” (Kutlu, 2018: 70)

Bu anlatı, modernleşmenin insanın belleğinde yarattığı nostaljiyi ve kaybolan değerleri hatırlatmaktadır. Su değirmeninin sesi, kokusu ve ritmi, insanın doğayla kurduğu bağı birer hatırası olarak kalır. Ancak bu hatıra, modernleşmenin getirdiği değişimle birlikte silinmeye yüz tutmaktadır.

Hikâyenin sonunda, doğanın ve geleneksel yaşamın kaybı, insanın iç dünyasında yarattığı boşluk ve anlamsızlıkla birlikte güçlü bir şekilde hissedilir: “Kuşlar, ağaçlar, bulutlar, meyveler, serviler, tepeler, dağlar her şey, her şey kayboldu. Ortada hiçbir şey kalmadı. Hiç.” (Kutlu, 2018: 70)

Bu ifade, doğanın yok oluşunun sadece fiziksel bir kayıp olmadığını, aynı zamanda insanın manevi ve kültürel dünyasında da büyük bir boşluk yarattığını vurgular. Ekoeleştirel bir perspektiften bakıldığında, doğanın tahribatı yalnızca ekolojik bir sorun değil, aynı zamanda insanın kimliğini ve anlamını yitirmesine yol açan bir süreçtir. Kutlu'nun hikâyesinde, doğanın kaybı, insanın kendi köklerinden kopuşunu ve bu kopuşun yarattığı yabancılaşmayı simgelemektedir.

Sonuç olarak, Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* hikâyesi, modernleşmenin doğa ve geleneksel yaşam üzerindeki etkilerini ekoeleştirel bir bakış açısıyla ele alırken, insanın doğadan kopuşunun toplumsal ve bireysel sonuçlarını da okuyucuya göstermektedir. Su değirmeninin yerini elektrikli değirmenin alması, sadece teknolojik bir ilerleme değil, aynı zamanda doğayla ve toplumsal yaşamla olan bağı kopuşunu simgelemektedir. Kutlu, bu dönüşümü eleştirerek okuyucuyu doğayla olan bağı yeniden değerlendirmeye ve korumaya çağırır. Modernleşmenin kontrolsüz ve bilinçsiz bir şekilde ilerlemesi, sadece ekolojik dengeyi bozmakla kalmaz, aynı zamanda insanın manevi ve toplumsal bağlarını da zedeler. Bu bağlamda, *Dürbünlü Çiçek*, modernleşmenin çevresel ve toplumsal etkilerini sorgulayan bir metin olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Bu çalışma, Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* adlı hikâyesini ekoeleştirel bir perspektiften analiz ederek, doğanın hikâyedeki temsilini, insan-doğa ilişkisini ve modernleşmenin doğa ve geleneksel yaşam üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ekoeleştiri çerçevesinde gerçekleştirilen bu analiz, hikâyede doğanın sadece bir arka plan unsuru olmadığını, aksine canlı bir karakter ve insan hayatının metaforu olarak sunulduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, hikâye boyunca insan ve doğa arasındaki derin bağ ve uyum vurgulanmış; modernleşmenin geleneksel yaşam ve doğa üzerindeki olumsuz etkileri eleştirel bir şekilde ele alınmıştır.

Dürbünlü Çiçek hikâyesi, doğayla iç içe geçmiş bir yaşamın güzelliklerini ve insanın doğayla kurduğu bağı nostaljik bir dille anlatmaktadır. Hikâyede, yaşlı adam ve ailesinin günlük yaşam pratikleri, doğanın döngülerine ve ritmine uyumlu bir şekilde sürdürülmektedir. Değirmen arkının onarılması, yün

yıkama ritüelleri, çocukların dere kenarındaki oyunları, tüm bu etkinlikler doğanın insan yaşamındaki merkezi rolünü ve toplumsal dayanışmayı yansıtmaktadır. Bu bağlamda hikâye, geleneksel yaşamın doğayla uyumlu ve sürdürülebilir bir şekilde nasıl sürdürüldüğünü göstermektedir.

Modernleşmenin etkisiyle su değirmeninin yerini elektrikli değirmenin alması, hikâyede doğayla uyumlu geleneksel yaşamın bozulmasını ve insanın doğadan kopuşunu simgelemektedir. Bu dönüşüm, sadece teknolojik bir ilerleme olarak değil, aynı zamanda toplumsal bağların zayıflaması, doğayla kurulan manevi ilişkinin yitirilmesi ve bireylerin iç dünyalarında ortaya çıkan boşluk olarak ele alınmaktadır. Hikâye, modernleşmenin kontrolsüz ve bilinçsiz bir şekilde ilerlemesinin doğaya ve insanın manevi dünyasına verdiği zararı anlatmaktadır.

Hikâyede verilmek istenen temel mesajlardan biri, insanın doğayla kurduğu bağın ve uyumun önemidir. Doğa, insanın sadece fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan bir kaynak değil, aynı zamanda manevi ve kültürel kimliğinin bir parçasıdır. Hikâye, doğanın insan ruhunu besleyen, onu huzura ve içsel dinginliğe ulaştıran bir güç olduğunu vurgulamaktadır. Modernleşme ve teknolojik ilerlemenin, insanın doğayla olan bu bağını koparabileceği, toplumsal dayanışmayı zayıflatabileceği ve bireylerin manevi dünyalarında boşluklara yol açabileceği mesajı verilmek istenmektedir.

Bir diğer önemli mesaj ise, modernleşmenin getirdiği değişimlerin sorgulanması ve geleneksel yaşamın değerlerinin korunması gerekliliğidir. Hikâye, teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle birlikte, bu ilerlemenin doğaya ve toplumsal ilişkilere zarar vermeden, bilinçli ve dengeli bir şekilde yönetilmesi gerektiğini ima etmektedir. İnsanların doğayla uyumlu bir yaşam sürdürmeleri, geleneksel pratikleri ve toplumsal dayanışmayı devam ettirmeleri hem bireysel hem de toplumsal anlamda bir gereklilik olarak sunulmaktadır.

Ekoeleştirici, edebiyat eserlerinde doğaya ve çevresel meselelere bakış açısını inceleyerek, insanın doğayla ilişkisini ve bu ilişkinin toplumsal ve kültürel bağlamdaki yansımalarını ortaya koyar. Bu bağlamda, Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* hikâyesinin ekoeleştirici bir analizini gerçekleştiren bu çalışma, doğanın hikâyedeki merkezi rolünü ve yazarın modernleşmeye yönelik eleştirilerini irdelemektedir. Ayrıca, bu çalışma edebiyatta insan-doğa ilişkisine dair farkındalık oluşturmada ve modernleşmenin doğa üzerindeki etkilerinin sorgulanmasına olanak tanımaktadır. Günümüzde çevre sorunlarının giderek artması, doğal kaynakların tükenmesi ve ekolojik dengenin bozulması gibi meseleler, edebiyatın bu konuları ele alış biçimini daha da önemli hale getirmektedir. Bu çerçevede, bu hikâye üzerine yapılan bu çalışma, doğaya ve çevreye yönelik duyarlılığın artmasına bir nebze olsun katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Mustafa Kutlu'nun *Dürbünlü Çiçek* hikâyesi, doğayla uyumlu geleneksel yaşamın güzelliklerini yüceltirken, modernleşmenin bu yaşam üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Hikâye, insanın doğayla olan bağının kopmasının bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı sorunlara dikkat çekmekte ve okuyucuyu doğaya, geleneklere ve insani değerlere sahip çıkmaya davet etmektedir. Edebiyatın çevresel farkındalık yaratmadaki gücü düşünüldüğünde, bu tür eserlerin önemi daha da anlam kazanmaktadır. İnsanların doğayla ilişkilerini yeniden sorgulamaları, çevreye karşı sorumluluklarını hissetmeleri ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmaları açısından edebî eserler, yalnızca birer sanat ürünü değil, aynı zamanda bir çağrı olarak okuyuculara sunulmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Akkaya, E. (2021). *Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde kasaba ve insan ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Bayraktar, B. (2015). Birey-doğa ilişkisi temelinde kendisi ol(ama)ma: Mustafa Kutlu öykülerini ekoeleştirel okumak. *Turkish Studies*, 10(12), 137-154.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Can, B. (2015). *Mustafa Kutlu  yk c l ğinde mekân: Bir edebiyat sosyolojisi incelemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- ağın, ř. (2018). Ahmet Haşim'de çevreci duyarlılık ve antropomorfik algılama. *Yeni Türk Edebiyatı*, (17), 111-126.
- Garrard, G. (2004). *Ecocriticism*. London, Routledge.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction: Literary studies in an age of environmental crisis. C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology* İçinde (ss. xv-xxxvii). Georgia, University of Georgia Press.
- Gündüz, O. (2023). Taşlaşmanın eleştirisi: Mustafa Kutlu'nun Nur'una ekoeleştirel bakmak. *Türk Dili*, (861), 58-65.
- Karadeniz, H. (2024). Mustafa Kutlu'nun "Tarla Kuşunun Sesi" adlı hikâyesini çevreci eleştiri işığında okuma. *Söylem 3. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri*, 390-424.
- Kılıçkaya, D. (2019). Tunuslu Mahmut Paşa'nın korusunda geçen bir Sami Paşazade Sezai hikâyesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(2), 278-287.
- Kılıçkaya, D. (2022). Mustafa Kutlu'nun Sevincini Bulmak eserine mutfaktan bakmak. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 99-122.
- Koçak Işık, A. (2022). Mustafa Kutlu'nun tarihsel şahsiyeti etrafında şekillenen eserlerinin Türk hik yeciliğindeki izdüşümü. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(24), 302-331.
- Kutlu, M. (2014). *Vatan yahut internet*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kutlu, M. (2018). *Hüzün ve tesadüf*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kutlu, M. (2020). *Kalbin sesi ile toprağa dönüş*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kutlu, M. (2021). *Akıntıya karşı*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Love, G. A. (2003). *Practical ecocriticism: Literature, biology, and the environment*. Charlottesville, University of Virginia Press.
- Pulat, A. & Gezer, G. (2021). Mustafa Kutlu'nun kanaat ekonomisi kavramının Tarla Kuşunun Sesi adlı hikâyesinde incelenmesi. *Journal of History School*, 50, 612-631.
- Rueckert, W. (1996). Literature and ecology: An experiment in ecocriticism. C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology* İçinde (ss. 107-123). Georgia, University of Georgia Press.
- Sarıtaş, U. (2021). Ekoeleştiri ve Mustafa Kutlu'nun Beyhude  mr m hikâyesine ekoeleştirel bakış. 9. *Türkiye Lisansüstü alışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-I*, 287-297.
- Tosun, N. (2004). *Türk  yk c l ğinde Mustafa Kutlu*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Wohlleben, P. (2018). *Ağaçların gizli yaşamı*. (A. S. Çulhaoğlu, ev.) İstanbul, Kitap Kurdu Yayınları, (2015).

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 19/12/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 25/09/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atıf Künyesi (Citation): Yeşilçayır, C. (2024). Cumhuriyetin İnsan Yaşamındaki Yeri ve Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 185-195.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1556095>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.
Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

CUMHURİYETİN İNSAN YAŞAMINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Celal YEŞİLÇAYIR*

Öz

Cumhuriyet Antik Çağ'dan itibaren siyasi yaşamın önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Cumhuriyetin ortaya çıkması ve gelişmesinde baskıcı rejimlere karşı verdiği mücadele önemlidir. Bununla birlikte cumhuriyet Antik Çağ'dan günümüze değin önemli merhalelerden geçmiş ve gelişmiştir. Temel özelliklerinin başında ortak değerleri önemseyen yurttaşlık düşüncesi ile toplum yaşamı için bireyi feda etmemek gelmektedir. Cumhuriyet düşüncesinin Yeni Çağ'da gelişen kuvvetler ayrılığı anlayışı ile önemli bir ivme kazandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan liberal demokrasiler ile karşı karşıya geldiği hususlar söz konusudur. Çünkü cumhuriyet bireyi yalnızca ekonomik değer olarak gören anlayış ile serbest piyasa ekonomisinin yol açtığı açmazları önlemeye çalışmaktadır. Aynı zamanda aşırı bireyci ve sorumsuz özgürlükçü tutumları benimsemez. Bunların yerine anayasa ile halk iradesini harmanlamaya çalışan bir yapıya sahiptir. Temel yurttaşlık değerleri ile zenginlik sürekli zengin, fakirin de fakir olduğu bir anlayışa karşı sosyal adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda cumhuriyet sorumsuz özgürlüğün karşısına pozitif özgürlüğü yerleştirmektedir. Dolayısıyla çağımızda yaşanan temel sorunların önüne geçilmesi bakımından cumhuriyet değerlerinin yeniden güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Demokrasi, Liberalizm, Liberal Demokrasi, Cumhuriyetçi Demokrasi.

* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gümüşhane/Türkiye.
E-posta: celalyesil@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3132-920X>.

** Bu makalenin bazı kısımları 31 Ekim 2023'de Kadıköy Kozyatağı Kültür Merkezi'nde yaptığım "Felsefi Bağlamda Cumhuriyet'in Analizi" adlı konuşmaya dayanmaktadır.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF THE REPUBLIC IN HUMAN LIFE

Abstract

The republic has been one of the most important elements of political life since ancient times. The struggle against oppressive regimes is important for the emergence and development of the republic. However, the republic has gone through important phases and evolved from antiquity until today. One of its main characteristics is the idea of citizenship, which cherishes common values and does not sacrifice the individual for the life of society. It is assumed that the idea of the republic received an important impetus with the understanding of the separation of powers that has developed in modern times. On the other hand, there are problems with which liberal democracies are confronted. This is because the republic attempts to prevent the dilemmas caused by the free market economy by viewing the individual only as an economic value. At the same time, it does not adopt extremely individualistic and irresponsible libertarian attitudes. Instead, it has a structure that attempts to combine the constitution with the will of the people. With its basic civic values, it endeavours to achieve social justice as opposed to an understanding in which the rich are always rich and the poor are always poor. At the same time, the republic pits positive freedom against irresponsible freedom. It is therefore important to strengthen the values of the republic in order to prevent the fundamental problems of our time.

Keywords: Republic, Democracy, Liberalism, Liberal Democracy, Republican Democracy.

Giriş

Cumhuriyet düşüncesinin temelleri Antik Çağ'a kadar geri gitmektedir. Halk ve temsilcilerinin yönetimi anlayışına dayanan cumhuriyet, demokrasi ile sıklıkla karıştırılmakta ve zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde cumhuriyetin yüzüncü yılını geride bırakırken, aydınlatılması gereken birçok sorunsal ile karşılaşmaktadır. Cumhuriyetin mahiyeti ve uygulanması ile ilgili olan söz konusu sorunsalların aslında insanlığın tamamını ilgilendiren hususlar olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Bu çerçevede cumhuriyet ve demokrasi ilişkisi, cumhuriyetçi yurttaşlık, cumhuriyet ve özgürlük ilişkisi ile cumhuriyetin liberalizm karşısındaki durumu ile ilgili sorulara yanıtlar aranması önem arz etmektedir. Elinizdeki çalışmada söz konusu hususlar ele alınıp tartışılmaktadır. Böylelikle cumhuriyetin insanların bir arada yaşamak için önemi ve vazgeçilmez oluşu göz önüne serilmeye çalışılmaktadır.

Cumhuriyetin insanlık için taşıdığı önemi analiz etmeyi amaçlayan çalışmamıza insan doğasının kısa analizi ile başlamanın uygun olacağı kanaatindeyiz. İnsan doğası konusunu insanların birlikte yaşama arayışını içeren "Siyasal Arayış" başlığı takip etmektedir. Sonraki adımda ise cumhuriyet düşüncesinin temelleri ile cumhuriyetin doğuşu ve mahiyeti konuları aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Antik Çağ'da Romalılardan günümüze değin siyasi bir anlayış olan cumhuriyete niçin gereksinim duyulduğu irdelenmektedir. Bununla birlikte "Cumhuriyetçi Yurttaşlık" başlığı altında cumhuriyet yönetimlerinde yurttaş olmanın temel özellikleri ele alınmaktadır. Yeni Çağ ile gelişmeye başlayan ve çağımızı önemli ölçüde etkileyen "modern cumhuriyet", aydınlatılması gereken diğer bir kavramdır. Aynı zamanda cumhuriyetçi düşüncenin benimsediği pozitif özgürlük anlayışı analiz edilmektedir. Sonraki adımda ise cumhuriyet ile liberalizmi karşı karşıya getiren hususlar tartışmaya açılmaktadır. Modern cumhuriyet ile birlikte var olmakla birlikte onun ilkelerinden uzaklaşması ile meşhur olan liberal anlayışın cumhuriyet ile ilişkisi çalışmamızın temel tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Bunların yanında cumhuriyet ile demokrasi ilişkisi mukayese edilerek, her iki anlayışın ortak ve farklı yönleri tahlil edilmektedir. Bu çerçevede "liberal demokrasi" ile "cumhuriyetçi demokrasi" olmak üzere iki farklı anlayıştan söz edilmektedir. Ayrıca cumhuriyeti tehdit eden unsurlar ele alınmaktadır. Son tahlilde ise insanların bir arada yaşaması için cumhuriyetin niçin vazgeçilmez olduğuna dair argümanların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Cumhuriyet oldukça geniş bir konu olduğundan elinizdeki çalışma yalnızca bahsi geçen hususlar ile sınırlı tutulmaktadır. Aynı zamanda çalışmamızda liberalizm ifadesi ile sınırlı devlet ve serbest piyasa ekonomisini yeğleyen "klasik liberalizm" kastedilmektedir. Bununla birlikte çalışmamız felsefi içerikli olduğundan, metin analizi ve temellendirme yöntemine başvurulmaktadır. Cumhuriyet düşüncesinin

önemini kavramak bakımından insan doğasını bilimsel olarak irdeleyerek konumuza başlamamız yerinde olacaktır.

1. İnsan Doğası

Modern bilim incelendiğinde insanın *primat* türünden evrimleşmiş bir canlı olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık seksen milyonluk bir evrimleşme süreci ile birlikte günümüzdeki/modern insan olan *Homo Sapiens*ler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda milyonlarca yıllık evrim sürecinde insanın doğal içgüdülerini yitirdiği bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle insan zihin ve bilinç olarak gelişirken, doğal yetileri gerilemiş ve hatta körelmiş bir canlı türüne dönüşmüştür. Yaklaşık on beş bin yıl önce ortaya çıktığı bilinen *Homo Sapiens*ler, akıllı ve düşünen insanı temsil etmektedir (Groeneveld, 2017). Doğal yetileri körelen ve bilişsel yetileri gelişen modern insanın yaşamı türe özgü içgüdüsel bir biçimde gerçekleşmemektedir. Kendi yaşamını artık kendi akli ve bilinci vasıtasıyla inşa etmesi gereken bir varlığa dönüşmüştür.

İnsanın aklını öteki hayvanlara göre daha ileri seviyede kullanabilmesi, evrimsel süreçte kendisini bunun için zorlamak durumunda kalması ile yakından ilgilidir. Takiyettin Mengüşoğlu'nun ifadesiyle “İnsanın bütün başarıları bir zorlamanın sonucudur.” (2020: 125). Öyle ki insanın, doğanın zorlu koşulları ve vahşi hayvanlara karşı koyabilmek ve böylece hayatta kalabilmek için sürekli olarak aklını kullanması gerekiyordu. Böylelikle *Homo Sapiens*lerin bilişsel yetenekleri *Heidelberger* ya da *Neandertal* türüne göre daha ileri bir seviyededir (Groeneveld, 2017). Arıların ya da karıncaların türe özgü doğal yaşamı insan yaşamı için söz konusu olmadığından insan çareler düşünmek zorunda kalmıştır. Albert Camus bu sorunu “Ağaçlar arasında bir ağaç, hayvanlar arasında bir kedi olsaydım [...] doğrusu bu sorunun hiç anlamı olmazdı, çünkü dünyadan bir parça olurdu” (Camus, 1997: 58-59) biçiminde dile getirmektedir. İşte bu çare arayışı içinde insanın başvurduğu yegâne kaynak kendi aklıdır ve birlikte yaşamının kuralları böylesi girişimlerle ortaya çıkmaya başlayacaktır. Bu noktada karşımıza “İnsanları birlikte, toplum hâlinde yaşamaya yönelten temel saik(ler) nedir?” şeklinde bir soru çıkmaktadır.

2. Siyasal Arayış

Eski dönemlerde insanların toplumsal ve siyasal bir arayışa yönelmelerinin temelinde doğallığın yitirilmesi yatmaktadır. Aristoteles bu konuda “tüm insanlar arasında onları bu ortaklığa sürükleyen doğal bir içgüdü vardır” (Aristoteles, 2005: 10) şeklinde bir sav ileri sürmektedir. Ancak insanların siyasal yapıları doğal bir içgüdü ile inşa ettiklerine dair bilimsel bir argümana rastlamak mümkün değildir. Öyle ki Thomas Hobbes *zoon politikon* anlayışına karşı şu görüşü savunmaktadır: “Bu aksiyon çok yaygın bir şekilde kabul görse de, yanlıştır; bu hata insan doğası hakkındaki gerçeküstü bir görüşten kaynaklanmaktadır” (Hobbes, 2007: 22). Bununla birlikte Hobbes insanların toplumu oluşturmalarının doğal bir içgüdü olmayıp fayda esasına dayandığını iddia etmektedir (Hobbes, 2007: 22). Her iki filozofun düşünceleri mukayese edildiğinde Hobbes'un savının daha makul olduğunu iddia edebiliriz. Çünkü doğanın zorlu şartlarına ve vahşi hayvanlara karşı koyabilmek için insanlar, rasyonel düşünerek bir araya gelme ihtiyacı duymuşlardır. Böylece kendilerini daha güvende hissettikleri gibi yaşamak için gerekli gıdaya ulaşmak bakımından da iş birliği yapma imkânları doğmuştur. Cumhuriyet düşüncesi insanların birlikte yaşamaya ihtiyaç duymasının sonraki aşamalarında karşımıza çıkmaktadır.

3. Cumhuriyetin Temelleri

Platon ve Aristoteles'in toplumun siyasal örgütlenmesini ifade eden “politeia” kavramı, yurttaş haklarına dayanan bir hükümet düşüncesini içerdiğinden bunun bir cumhuriyet fikri olduğuna yönelik yorumlar ağırlık kazanmıştır (Tunçel, 2010: 19; Özdemir 2007: 374-376). Ancak “politeia” halk iradesi yerine seçkinlerin/uzmanların yönetimini yeğlediği için demokrasinin karşısında yer almaktadır. Bununla birlikte Platon'un “Politeia” (Devlet) adlı eserinin “The Republic” şeklindeki çevirileri birçok yanlış anlamayı da beraberinde getirmiştir. Öyle ki bu durum Platon'un yanlışlıkla cumhuriyet fikrinin öncüsü olarak görülmesine sebep olmuştur. Ancak cumhuriyet sözcüğü Yunan kaynaklı olmaktan ziyade

Roma/Latin dünyasına ait olan *res publica* ifadesinden doğmuş ve gelişmiştir (Tunçel, 2010: 18-19). Bununla birlikte Antik Yunan düşüncesini cumhuriyet düşüncesinden tamamen ayrı bir yerde düşünmek pek mümkün değildir. Çünkü *zoon politikon*, *polis/site devleti* ve *demokrasi* gibi unsurlar tamamen cumhuriyet düşüncesinden soyutlanamazlar. Romalılar ile birlikte büyük dönüşüm ve ivme kazanarak, tarihsel süreç içinde günümüzdeki biçimine dönüşmüştür. Bununla birlikte cumhuriyetin doğuşunun sebepleri üzerinde durmak gerekmektedir.

4. Cumhuriyetin Doğuşu ve Mahiyeti

Doğanın işleyişindeki zıtların birbirini var etmesi anlamına gelen “diyalektik” yasanın tarihsel süreçte insan yaşamına da sirayet ettiği dikkat çekmektedir. Öyle ki cumhuriyet, despotik ve baskıcı rejimlere karşı verdiği mücadele ile var olmuş ve meşruiyet kazanmış bir anlayıştır. Fransız filozof Régis Debray bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “*Cumhuriyet, karşıtlık içinde vücut buldu. Cumhuriyet, düşmanlarını açıkça belirterek, önce Krallara, sonra Kiliseye karşı amansız bir mücadele içinde kendini inşa etti*” (akt. İnsel, 1998: 30-39). Söz konusu karşıtlık içinde var olan bu anlayışın şöyle bir tanımını yapmak mümkündür: Cumhuriyet halk iradesini ve öz yönetimi yasalarla bir araya getirmiş olan siyasi bir yönetim biçimidir. Bu birliğin sağlanabilmesi için ise toplumsal anlamdaki ortak iyilerin vazgeçilmez bir önemi söz konusudur (Öztürk, 2013: 9). Böylelikle cumhuriyet, belli bir kişiye, soya/aileye ya da gruba dayalı yönetim anlayışının karşısında yer almaktadır. Dolayısıyla cumhuriyetin eşit yurttaşlık ilkesi üzerine kurulu bir yönetim anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre cumhuriyet düşüncesi; köle, tebaa ve kul olarak görülen insanların eşit yurttaşlar olarak birlikte yaşadığı bir siyasi durumu hedeflemektedir. Şu hâlde cumhuriyet eşit yurttaşlık anlayışına sahip olduğu gibi eşitsizliklerin ortadan kaldırıldığı ideal bir durumu da hedeflemektedir (İnsel, 1998: 30-39). Bu bağlamda cumhuriyetin benimsediği yurttaşlık anlayışını açıklamak önem arz etmektedir.

5. Cumhuriyetçi Yurttaşlık

Cumhuriyetçi düşünce birey ve toplumdan birini merkeze alıp diğerini ikinci plana itmekten ziyade her ikisini önemseyen bir anlayışa dayanmaktadır. Buna göre cumhuriyetçi yurttaşlık fert ve toplumun bileşkesi olarak hayat bulmaktadır. Öyle ki cumhuriyet bireyin topluma uyum sağlayarak yurttaşa dönüştüğü ve böylece ortak iyinin amaçlandığı bir anlayışı içermektedir. Cumhuriyetin yurttaşı eşitlikçi, adaletli bir düzende demokratik hakları olan kişidir (Günör, 2023: 90). Bununla birlikte cumhuriyette yurttaşlar toplumdan izole/atomize olmuş varlıklar değildirler. Hatta birey kavramının oldukça modern bir söylem olduğu aşikârdır. Şu hâlde cumhuriyetçi anlayışta toplumdan bağımsız birey anlayışı oldukça problemlidir. Cumhuriyet köle ve tebaayı aşmaya çalıştığı gibi izole olmuş bir birey anlayışını da aşmayı amaçlamaktadır.

Diğer taraftan cumhuriyetçi yurttaşlık yalnızca hakları olan değil sorumluluğu olan bir siyasi anlayıştır. Recep Batu Günör’ün ifadesiyle “Cumhuriyetçi yurttaşlık [...] ilkesel olarak siyasi topluluk içinde bireylere eşit haklar ve görevler, özgürlükler ve sınırlamalar, güçler ve sorumluluklar veren bir statü” (Günör, 2023: 90) olarak tarif edilebilir. Buna göre cumhuriyet yönetimlerinde yurttaşlar hak ve sorumluluklara birlikte sahiptirler. Dolayısıyla hak ile sorumluluk birbirini var eden ve birbirini dengeleyen öğeler olarak yurttaş toplumunu mümkün kılmaktadırlar. Böylelikle cumhuriyetin benimsediği yurttaşlık anlayışının bireylerin birlikte yaşamını önemseydiği anlaşılmaktadır. Toplumu oluşturan bütün yurttaşların eşit haklarının yanında belli sorumlulukları söz konusudur (Günör, 2023: 90). Yurttaşların birbirlerine karşı sorumlulukları ile yasalara karşı sorumluluklar bunların başında gelmektedir. Aynı zamanda cumhuriyetçi yurttaşlığın aktif katılımlı bir anlayış olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte cumhuriyetçi yurttaşlıkta eşit hak anlayışının bir hayırseverlik olmayıp sorumluluk olarak belirlendiği ortaya çıkmaktadır (Tunçel, 2010: 36). Söz konusu sorumluluklar yasalarla belirlenmiştir ve ancak böylelikle ortak toplumsal yaşam mümkün olabilecektir.

Bununla birlikte cumhuriyetçi yurttaşlığı belirleyen koşulun belli bir etnik köken ve dinî/mezhpsel aidiyet olmayıp belli bir toprak parçası üzerinde yaşamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kant’ın

halk (Volk) tanımı, cumhuriyetçi yurttaşlık için önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre *halk* bir ülkede yaşayan insanlar topluluğudur ve halkın yönetimi için en doğru siyasi irade cumhuriyettir (Kant, 1968/2: 311). Diğer taraftan Yeni Çağ'a kadar dönemlerde cumhuriyetçi düşünce hep aynı biçimde var olmamıştır. Antik Çağ'dan Yeni Çağ'a değin önemli değişimler yaşanmıştır ve Aydınlanma Dönemi ile cumhuriyet anlayışında önemli bir modernleşmenin yaşandığı dikkat çekmektedir.

6. Modern Cumhuriyet

Rousseau ve Kant'ın düşüncelerinin modern cumhuriyet anlayışına önemli bir ivme kazandırdığını iddia edebiliriz. Diğer bir ifadeyle günümüzdeki cumhuriyet anlayışının temellerinin XVIII. yüzyılda atıldığı anlaşılmaktadır. Rousseau'ya göre Antik Dönem cumhuriyetlerinin yıkılmasının temel nedeni alınan kararların birleşmiş *genel iradenin* (volonté générale) ürünü olmamasıdır (Rousseau, 2003: 10-11). O "Her yasal [meşru] hükümet cumhuriyetçidir" (Rousseau 2006: 36) derken buradaki yasallığı halkın ortak iradesi ile temellendirmeye çalışmaktadır. Yurttaşları ortak bir yasa ile birleştirebilecek ve onların özgürlüğünü sağlayabilecek yegâne yönetim cumhuriyettir (Rousseau, 2006: 51). Rousseau cumhuriyetin insanların bir arada yaşayabilmesi için önemli bir değer olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte cumhuriyet, prensipleri gereği yalnızca bireyin kendisini değil diğerlerinin haklarını, özgürlüklerini ve iyiliğini önemseyen bir yönetimdir (Rousseau, 2003: 10-17). O *genel irade* teorisini geliştirerek bunun cumhuriyetçiliğin "ortak toplumsal yarar" ilkesi olarak yer etmesinin önünü açmıştır (Günör, 2023: 87). Böylelikle özünde yasaları temel bir ilke olarak benimseyen cumhuriyetçi anlayışta ortak değerlerin de önemsendiği dikkat çekmektedir. Buna göre eşit yurttaşlığa dayalı cumhuriyette "birlikte yaşama duygusu", "ortak iyi" vb. erdemler toplum yaşamının inşasını ve düzenini sağlamayı amaçlamaktadır.

Rousseau'nun cumhuriyet anlayışından çok etkilenen Kant ise bu düşüncenin hayata geçmesi için "ebedi barış" ve "dünya yurttaşlığı hukuku" gibi fikirler ileri sürmüştür. Bununla birlikte Kant'ın yasama, yürütme ve yargıdan (legislatoria, executoria, iudiciaria) oluşan kuvvetler ayrılığını cumhuriyet düşüncesi ile bir araya getirmesi (Kant, 1968/1: 318; Kant, 2023: 42) sonraki dönemleri önemli ölçüde etkilemiştir. Böylelikle modern cumhuriyet anlayışlarının eski çağlardaki gibi aristokrasi ve monarşi gibi rejimlerle olan birlikteliği önemli ölçüde sona ermiştir. Bunun yerine cumhuriyet, kuvvetler ayrılığı ile halk iradesine dayalı modern bir anlayışa doğru evrilmiştir. Dolayısıyla filozofların cumhuriyetin kuramsal anlamda gelişimi bakımından önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede karşımıza çıkan bir diğer husus ise cumhuriyetin öngördüğü özgürlük anlayışıdır.

7. Cumhuriyetçi Özgürlük

Felsefi literatürde özgürlüğü "kişinin istediğini yapma serbestliği" olarak gören anlayışın "negatif özgürlük" olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte özgürlüğün kişiler arası karşılıklı sorumluluk ile birlikte bir anlam kazandığı düşüncesine dayanan "pozitif özgürlük" anlayışı söz konusudur (Yeşilçayır, 2023: 11). Cumhuriyet ilkesine göre yurttaşlar "ancak toplumun ortak yararına göre eylemde bulunup, kendi koymuş olduğu kurallara uyduğu ölçüde özgür olabilir[ler]" (Günör, 2023: 87). Bu anlayışı "cumhuriyetçi özgürlük" olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Öteki türlü bir özgürlükten söz etmek pek mümkün olmayacaktır. Günör'ün ifadesi ile "Cumhuriyetçilik, özgürlüğün anlamını siyasi kurumların varlığından aldığı ve bu kurumlar tarafından garanti edildiğini anlayan özgür vatandaşlardan oluşan bir topluluk içinde paylaşılan siyasi uygulamalarla karakterize edilir" (Günör, 2023: 88). Dolayısıyla özgürlüğün sınırsız ve sorumsuz bir biçimde bir anlam ifade etmediği ortaya çıkmaktadır. Özgürlük kişinin diğer insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan ve karşılıklı sorumluluklar ile anlamlı hâle dönüşen bir eylemdir. Bu bağlamda cumhuriyetçi özgürlük, sorumluluklarla birlikte mümkün olabildiğinden bir tür pozitif özgürlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern cumhuriyet araştırmacıları tarafından da cumhuriyetçi özgürlük konusu önemsenmektedir. Söz gelimi Philip Pettit'e göre cumhuriyetçi düşüncenin özgürlük anlayışı negatif değildir. Şu hâlde cumhuriyet liberallerin iddia ettiği gibi özgürlüğü yok etmez bilakis özgürlükleri koruyan bir yapıya sahiptir. Çünkü yurttaşların haklarını korumaya yönelik müdahaleler aynı zamanda karşılıklı özgürlüklerin

teminatıdır. Böylesi uygulamalar, keyfi müdahalenin ötesinde adalet ile kişilerin mal, can güvenliği ve özgürlüklerinin korunmasını amaçlayan müdahalelerdir. Pettit'e göre her türlü müdahale özgürlüğü kısıtlamamaktadır, bilakis bazı müdahaleler birey özgürlüğü için gerekmektedir (akt. Kartal, 2013: 348-350). Cumhuriyetçi özgürlük, liberal (negatif) özgürlükten farklı olarak yurttaşların birbirlerine yönelik müdahalelerini yasayla denetim altına almayı yeğler (Tüzen, 2023: 116). Sorumluluk ile birlikte var olan özgürlükler, yurttaşları karşılıklı olarak korumaya yöneliktir. Dolayısıyla cumhuriyet, yurttaşların özgürlüğünü tehdit etmeyip karşılıklı olarak korumaya dayalı bir anlayıştır. Bununla birlikte cumhuriyetçi özgürlüğün "ortak iyi" düşüncesine dayalı cumhuriyet erdemleri ile uyumlu bir anlayış olduğu ortaya çıkmaktadır. Kant cumhuriyetçi anlayışla uyumlu olarak "pratik aklın [...] kendi kendine yasa koyması, pozitif anlamda özgürlüktür" (Kant, 2021: 38) savını ileri sürmüştür.

Cumhuriyetçi özgürlüğün yalnızca hak ve özgürlüğün korunması bakımından müdahaleyi meşru görmesi bazı kaynaklarda "tahakkümsüz özgürlük" olarak adlandırılmaktadır. Günör'ün ifadesiyle "Cumhuriyetçi özgürlük için hukuk, özgürlükleri güvence altına alan bir düzenlemeler bütünüdür. Bir tahakkümsüzlük olarak ortaya çıkan cumhuriyetçi özgürlüğe göre hakiki özgürlük, bireylerin üzerinde zorla tahakküm kurmanın ortadan kalkmasıdır" (Günör, 2023: 90). Klasik liberalizmin benimsediği "Bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler"¹ anlayışı ise bütün müdahalelere karşı olduğu için negatif özgürlüğü temsil etmektedir (Günör, 2023: 89). Buna karşın kadim cumhuriyet düşüncesi ise pozitif özgürlüğü kendisine şiar edinmiştir (Tunçel, 2010: 40). Cumhuriyetçi anlayış bağlamında düşünüldüğünde liberallerin savunduğu özgürlük, karşılıklı sorumluluk bilincinden uzaktır. Ortak iyi değerleri, başkalarının haklarına sorumluluk gerektiren bir anlayış ile birlikte bir anlam kazanabilmektedir. Dolayısıyla cumhuriyetçi düşüncenin yurttaşların birbirleri üzerinde tahakküm kurmasının ötesinde onların özgürlüklerinin korunmasına yönelik ilkeleri içerdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çağımızda cumhuriyet ile liberalizmin ilişkiselliğinin aydınlatılması önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

8. Liberalizm ve Cumhuriyet

Cumhuriyetin hak, özgürlük ve toplum yaşamının korunmasına yönelik müdahaleleri bazı (klasik) liberaller² tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Onlara göre cumhuriyet eski ve demode bir düşüncedir. Modern siyasetin bireyci ve özgürlükçü olması gerektiğini savunmaktadırlar. Liberaller bununla da yetinmeyip cumhuriyette özgürlüğün olamayacağını ileri sürmektedirler (Öztürk, 2016: 10-11). Aynı zamanda liberal-demokratik siyasal düzeni savunanlar, "kolektif özneyi" haklar, özgürlükler ve bireylerden oluşan siyasal anlayışın düşmanı olarak görmektedirler (Yıldız, 2017: 10). Bununla birlikte liberallerin gördüğü cumhuriyetçi resmin oldukça problemlili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Quentin Skinner'in de ifade ettiği gibi özgürlük liberalizmin konusu olmadan çok önceleri cumhuriyetin konusu olmuştur (akt. Tunçel, 2010: 40). Liberal siyaset geleneği bireyi her şeyin temelini yerleştiren bir anlayışa dayanmaktadır. Ancak bireyi toplumdaki diğer bireylerden ayırtmak pek mümkün değildir. Bireyi fazlaca mutlaklaştıran bu gelenek, siyaset ve toplumun müşterekliğe dayalı dinamiklerine yabancı kalmaktadırlar. Çünkü sağlıklı bir siyasal yapı ancak ortaklaşa kimlikler sayesinde mümkün olabilmektedir (Coşkun, 2023: 187-188). Buna göre siyasal-toplumsal birlikler bireyin mutlak izolasyonu ve sınırsız özgürlüğü ile mümkün değildir. Karşılıklı sorumluluk, hakkaniyet ve yaşamdaşlık ile mümkün olabilmektedir. "İnsan Doğası" başlığı altından da ifade edildiği üzere insanların hayatta kalabilmesi için siyasi bir birlik içindeki toplumsal yaşam elzemdir.

Özgürlük meselesinde olduğu gibi liberallerin iddia ettiği birçok hususun önceleri cumhuriyet düşüncesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Maurizio Viroli'nin de vurguladığı gibi liberalizm cumhuriyetin eşitlikçi değerlerinin içinden doğmuştur, ortak iyi ve erdemlerden uzaklaştığı için yoksullaşmış ve tutarsızlaşmıştır (akt. Tunçel, 2010: 39). Oysa cumhuriyet gerçek ve güvenli özgürlüğe işaret ederken liberaller özgürlüğü biçimsel ve belirsiz olarak tanımlamaktadırlar (akt. Tunçel, 2010: 39). Diğer taraftan liberallerin adalet konusundaki tutumlarının da oldukça sorunlu olduğu görülmektedir. Armağan Öztürk'ün ifadesiyle "bireycilik ve özel mülkiyet savunusu liberal ideolojinin nirengi noktasını oluştur[ur]" (Öztürk,

¹ Bu ifade Adam Smith'in "Laissez faire, laissez passer!" sözüne dayanmaktadır.

² Giriş'te de belirtildiği üzere çalışmamızda liberalizm, klasik liberalizm anlamında kullanılmaktadır.

2016: 62). Özellikle sosyal adaletin sağlanması bağlamında liberal demokrasilerin kayıtsız tutumu tartışılır hâle gelmiştir. Böylece devlet müdahalesi ve erdemli yurttaşlık düşüncesi ile ortak toplumsal iyi anlayışı tekrar önem kazanmaya başlamıştır (Tunçel, 2010: 65). Ahu Tunçel'e göre liberaller hayatın her alanında rekabeti benimserken, cumhuriyet ilke ve erdem olarak sosyal adaletin sağlanmasını önemsemektedir (Tunçel, 2010: 36). Çağımız toplumlarında yarış ve rekabet gibi başat rol oynayan unsurların yanında sosyal ve ekonomik dengesizlikler yaşanmaktadır. Bununla birlikte sosyal adaletin oldukça zayıfladığı bir dünyada yaşandığını yadsınamaz. Dünya ekonomisinin aktörleri oligarşik bir azınlıktır. Sadece Afrika'da günde yirmi bin kişi açlıktan ölmektedir. Buna göre yalnızca kuralları koyanların kazandığı liberal dünya politikaları tartışılmalıdır. Ekonomik liberalizmde serbest piyasa ve malların dolaşımındaki dengesizlik, zenginin daha zengin fakirin daha fakir olduğu bir sisteme dönüşmektedir. Ancak bu durum cumhuriyetin eşitlik anlayışına aykırıdır.

Liberal anlayışın sorunları yukarıda zikredilen hususlarla sınırlı değildir. Öyle ki bireyler belli bir kişilik sahibi olabilmek için aile, toplum, ülke, kanun, eğitim vb. unsurlara ihtiyaç duyarlar. Ancak liberaller aşırı bireyci ve özgürlükçü tutumlarıyla cumhuriyetin ortak toplumsal iyi erdemini yadsımaktadırlar. Oysa birey ortak toplumsal erdemler sayesinde belli bir kimlik ve kişilik kazanabilmektedir. Bununla birlikte kişinin öznel varoluşunu yalnızca toplumsal bir üyeye indirgemek de doğru bir tutum olamayacaktır (Tunçel, 2010: 66-67). Çünkü toplum olmadan bireylerin iletişim yeteneği, ötekini tanımak, adalet/ahlak duygusu geliştirmesi mümkün değildir. Harry Brighouse'un ifade ettiği gibi "[Bireyler] Bir iyi hayat anlayışına ya da aktif bir adalet duygusuna sahip olmanın ne olduğuna dair bir algıyı toplumsal etkileşim olmadan kesinlikle geliştiremezler" (Brighouse, 2016: 190). Dolayısıyla cumhuriyet anlayışı bireyi yalnızca bir makinenin dişlisi olarak gören anlayışın ötesindedir. "Cumhuriyetçi Yurttaşlık" başlığı altında ifade edildiği gibi insanı ne toplumdaki ayrı bir varlık olarak ele alır ne de onun varlığının toplumsallık adına kaybolmasını tercih eder. Aşırı bireyci ve aşırı toplumcu anlayışların ötesinde itidalli bir birey-toplum dengesini/ilişkisini sağlamayı amaçlamaktadır. Liberal anlayışın yanında cumhuriyetle ilişkisi tartışılmalı olan diğer bir konu ise demokrasidir.

9. Demokrasi ve Cumhuriyet

Cumhuriyet ve demokrasi halkın iradesini yansıtmak konusunda ortak bir özelliğe sahiptir. Ancak cumhuriyet ve demokrasinin aynı şey olduğunu söyleyemeyiz, birbirlerinden bağımsız olarak da var olabilirler (İnsel 1998: 30-39). Cumhuriyette halkın iradesi şüphesiz önemlidir lakin halkın iradesi ile birlikte anayasanın hükümleri önem arz etmektedir. Aynı zamanda yurttaşlık erdemi ve ortak toplumsal iyi, temel cumhuriyet değerleridir. Bu farklı güçlerin birbirini dengelediği ortak bir anayasa yürürlüktedir (Tunçel, 2010: 38). Demokrasilerde halkın çoğunluğunun tercihleri meşru sayılmaktadır. Ancak çoğunluğun tercihlerinin her zaman doğru, rasyonel ve genel iyi yönünde olacağına dair bir garanti yoktur. Bu durum demokrasi düşüncesinin temel açmazlarından biridir. Richard Wollheim bu açmazı şöyle örneklendirmektedir: "Geyik neslinin tükenme tehdidi altında bulunduğu gerekçesiyle avlanma yasağının doğru bir siyasa olduğuna inanan bir kişi yasak lehine oy kullanırken, çoğunluk tam tersi olarak yasağın aleyhinde oy kullanabilir" (akt. Tunçel, 2010: 26). Buna göre insandaki avlanma arzusunun, hayvan neslinin korunması gibi doğru bir tercihin önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla demokrasiler genel anlamda doğru olanı ortaya çıkarmaktan ziyade daha fazla insanın isteğini belirlemeye yöneliktir. Bununla birlikte Antik Yunan'da Sokrates'e verilen ölüm cezasının demokratik bir karar olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Demokrasi ve cumhuriyet arasındaki diğer bir farklılık ise kurum ve kişiler bağlamındadır. Demokrasilerde kurumlardan ziyade kişiler önemlidir ve onların yönetimin unsurlarına katılımı önemlidir. Bireyler ve onların alınan kararlara, kurumlara katılımı önem arz etmektedir. Demokrasilerde halkın çoğunluğunun tercihlerinin iktidar ve karar mekanizması için yeterli olduğu ilkesi geçerlidir. Demokratik yönetimler birlikte karar alırken herkesin çıkarına olanı tercih edilmesini meşru saymaktadır. Özünde eşitlik prensibi olmasına rağmen demokrasiler etik prensiplerden ziyade çoğunluğun tercihlerini meşru saymaktadırlar. Halkın çoğunluğunun tercihlerinin hangi ölçüde meşru olduğunu anlamak bakımından cumhuriyet ilkeleri ve erdemleri önem arz etmektedir. Cumhuriyet ise yurttaşların tercihlerini kurum ve

yasalarla dengelemeyi/denetlemeyi tercih eden bir siyasi anlayıştır. Söz konusu sorunsala istinaden Kant XVIII. yüzyılda demokrasinin baskı ve despotizme yol açabileceğine dikkat çekmiştir. Cumhuriyetin kuvvetler ayrılığı ilkesinin önemine vurgu yapmaktadır (Tunçel, 2010: 27-28). Demokrasilerin eleştirilen açmaz noktaları bununla sınırlı değildir.

Halk iradesine dayalı demokrasilerin başat rol oynadığı rejimlerde propaganda önemli bir rol oynamaktadır. Karar alma süreçlerinde yurttaşları etki altında bırakmak için birçok vaat ve reklamın yapıldığı dikkat çekmektedir. Seçim süreçlerinde konuşma kabiliyeti güçlü olan siyasetçilerin halkı istediği gibi yönlendirmesi mümkün olabilmektedir. Yerine getirilip getirilmemesinden bağımsız olarak seçim öncesi vaatlerin verilmesi demokrasilerde gayet doğal görülmektedir. İnsel'e göre medya ve para güçleri, demokrasi adı altında birleşerek halk üzerinde tahakküm kurabilmektedir (İnsel 1998: 30-39). Yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu rejimlerde demokrasiler fazla işlevsellik kazandığı takdirde çoğunluğun tiranlığı/despotizmi ortaya çıkabilmektedir. Özellikle temsili demokrasilerde medya aracılığıyla yapılan popülist propagandalar cumhuriyetçi erdeme zarar vermektedir. Bu sebeple cumhuriyet yönetimlerinde demokratik pratiklerin kullanımının ölçülü olması önem arz etmektedir. Söz konusu ölçünün sağlanmasında cumhuriyet ilkelerinin saygınlığı ve geçerliliği önem arz etmektedir. Özü itibarıyla cumhuriyetin de halkın iradesini önemseydiği aşıkardır ancak anayasa ve cumhuriyet ilkeleri çoğunluğun tahakkümünü dengelemek durumundadır (Tunçel, 2010: 17-38). Dolayısıyla halk iradesine dayalı bir ortaklığa rağmen, demokrasi ve cumhuriyet arasında temel bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tarihsel süreç incelendiğinde cumhuriyet anlayışının demokrasilerdeki keyfiliği önlemek için mücadele verdiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre cumhuriyetin bir demokrasi eleştirisini içerdiğini yadsımamak gerekmektedir. Öztürk'ün ifade ettiği gibi “Demokrasinin yasa, erdem ve akılla sınırlanmadığı bir siyasal durumda keyfiliğin siyasal rejime hâkim olması ve özgürlüklerin tehdit edilmesi kaçınılmazdı” (Öztürk, 2023). Dolayısıyla iyi hatiplerin halkı manipüle etmesine ve sandıktan çıkan sonucun mutlak sayılması sorununa karşı cumhuriyet yönetimleri anayasayı önemsemektedir. Diğer bir ifadeyle cumhuriyet medyatik propaganda, reklamlar, vaatler ile halkın tercihini etkilemek gibi açmazları temel ilkeleri ile dizginlemeye çalışmaktadır. Böylelikle cumhuriyet “çoğunluğun tiranlığı” ya da “çoğunluğun hegemonyası” sorunsalına karşı yasalar ve ilkeleri önemsemektedir. Böylelikle demokrasilerin yol açabileceği sorunların bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan demokrasinin tarihsel anlamdaki “çoğunluğun yönetimi” ve “halkın iradesi” gibi anlamlarında değişimlerin olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle geçen yüzyıldan itibaren demokrasilerin anlamının, temel hak ve özgürlükleri içermesi suretiyle genişlemesi cumhuriyet ve demokrasi arasındaki ilişkinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda çağdaş demokrasilerin iki boyutlu olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Bunlardan birincisi liberalleri takip eden liberal demokrasi olmakla birlikte, ikinci anlayış olarak cumhuriyetçi demokrasiler karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda yer verdiğimiz liberalizm ile harmanlanmış olan demokratik anlayışların temel cumhuriyet ilkeleri ile pek uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki liberal demokrasiler, bireyciliği ve kişisel çıkarı önemsedikleri için, cumhuriyet ilkelerini ve ortak erdemleri modası geçmiş bir anlayış olarak görmektedirler (Tunçel, 2010: 20). Bu bağlamda Tunçel “liberal demokrasilerin bireyci ideali, cumhuriyet ve demokrasi arasındaki bağı görünmez kılar ve cumhuriyetçilik idealini, içerdiği yurttaş yükümlülüklerinden dolayı demokrasi karşıtı olarak konumlandırır” (Tunçel, 2010: 20) ifadesine yer vermektedir. Bununla birlikte cumhuriyetle bir araya gelerek uyumlu bir yapı oluşturan demokrasi anlayışı ise “cumhuriyetçi demokrasi” olarak nitelendirilmektedir.

10. Cumhuriyetçi Demokrasi

Cumhuriyetçi demokrasi ifadesi ile temel olarak cumhuriyet ilkeleri ile uyumlu bir demokrasi anlayışı kastedilmektedir. Bu anlayış liberal demokrasilerin birey ve negatif özgürlük tutumundan farklı olarak cumhuriyet ilkelerini temele almaktadır. Söz konusu ilkelere işlevsellik ve dinamizm kazandırmaya yönelik bir birlikteliği ifade etmektedir. Tunçel'in ifadesiyle “Liberal demokrasilerin birey adına aşındırdığı toplumsal bağlar, günümüzde cumhuriyetçi demokrasi tartışmalarıyla yeniden kurulmaya çalışılır” (Tunçel, 2010: 21). Bununla birlikte cumhuriyet yasaları ve erdemleri ile uyuşan bir demokrasi

anlayışı cumhuriyet için önemlidir. Böylelikle cumhuriyet rejimleri daha güçlü ve ilerlemeye açık bir konuma gelebilmektedir.

Liberal demokrasilerin devletin gücünü zayıflatarak yetkiyi pazarda eli güçlü olanlara bırakmasının uzun vadede toplum zararına olması kaçınılmazdır. Aynı zamanda bu anlayışın aşırı bireyci ve kişisel çıkarı dayalı politikaları ortak iyi ve toplumsal fayda gibi değerleri yok ederek yozlaşmaya neden olmaktadır. Bunun yerine cumhuriyetçi demokrasiler, devlet-yurttaş ilişkisini daha dengeli ve olumlu anlamda sağlayacak bir yapı ifa etmektedirler (Tunçel, 2010: 33). Zengin daha zengin, fakirin daha fakir bir hâle geldiği ekonomik anlayışların aksine cumhuriyetçi demokrasiler temel sosyal hakları gözetmektedirler. Böylelikle devletin kurumlarının önemsizleştiği bir anlayışın aksine kurum ve yasaların düzeni sağladığı bir sistemden söz edilmektedir. Böylesi bir sistemde demokrasi, yurttaşların karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayabilecek bir özelliğe sahiptir. Cumhuriyetçi demokrasilerde cumhuriyeti insan bedenindeki kafaya/akla, demokrasiyi ise yürümeyi sağlayan ayaklara benzetmek mümkündür. Dolayısıyla çoğunluğun tiranlığına dönüşebilen bir demokrasi anlayışından ziyade cumhuriyet değerleri ile uyumlu bir demokrasi mümkün olabilecektir. Bununla birlikte cumhuriyeti tehdit eden unsurları da unutmamak gerekmektedir.

11. Cumhuriyeti Tehdit Eden Unsurlar

Cumhuriyetin diktatörlük ve teokrasiye karşı verdiği mücadele ile hayat bulduğundan söz ettik. Çağımızda cumhuriyeti tehdit eden unsurların farklılaştığı görülmektedir. Özellikle medya ile demagogların gösteri ve para gücü ile icra ettiği demokrasinin cumhuriyeti tehdit eden unsurların başında geldiği dikkat çekmektedir. Cumhuriyet ilkelerinin ve erdeminin idamesi bakımından söz konusu açmazların/sorunların yadsınmaması gerekmektedir (İnsel, 1998: 30-39). Bu bağlamda İnsel'in Debray'dan aktardığı şu ifadeler önemlidir: "cumhuriyetin köküne kibrit suyu dökenler arasında ilk sırada, medya demokrasisi (ve medyatik demokrasinin) aktörleri yer alıyorlar" (İnsel, 1998: 30-39). Medyanın propaganda ve reklam gücü ile parayı elinde bulduranların gücü birleşince kamuoyu üzerinde etkili olmaktadır. Böylece toplumda cumhuriyet erdemlerinden ziyade çoğunluğu herhangi bir şekilde elde etmek amaç hâline gelebilmektedir. Söz konusu sorunsal özellikle liberal demokrasilerin mutlak bir ilke olarak kabul edildiği yönetim biçimlerinde etkisini göstermektedir.

Cumhuriyet ilkelerinin korunabilmesi bakımından bahsi geçen tehlikelerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Diğer taraftan cumhuriyetin benimsediği yurttaşlık bilincinin, kontrolsüz bir serbest piyasa ekonomisinde zarara uğrama olasılığı oldukça yüksektir. Çünkü liberal-kapitalist anlayışlarda en yüksek kâr elde etmeye yönelik bir temayül yaygınlaşmıştır. İnsanların yalnızca ekonomik bir değere dönüştüğü (homo oeconomicus) serbest piyasalarda yurttaşlık bilincinin yerini tüketen özneler almaktadır (İnsel, 1998: 30-39). Dolayısıyla sürekli daha fazlasını kazanma çabası ile insanın değerini kazancına göre belirleme anlayışı cumhuriyet bilincini zedelemektedir. Cumhuriyet değerleri ise kişilerin kendi kazancını düşünmesinden ziyade birlikte yaşama bilincine dayalı bir anlayışı önemsemektedir. Son tahlilde yer verdiğimiz analizler üzerinden bazı çıkarımlar oluşturmaya çalışalım.

Sonuç

Çalışmamızın başında insanın doğal içgüdülerini yitiren bir varlık olduğundan söz ettik. Bununla birlikte tarihsel süreçte modern insanın kültür, toplum ve siyaset varlığına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Birlikte yaşamak için elzem olan söz konusu oluşumların hayata geçirilmesinde insanın kendi akıl ve mantığını kullanması önem arz etmektedir. Cumhuriyet düşüncesi insanların birlikte yaşayabilmesi bakımından Antik Dönem'de ortaya çıkmış ve günümüze değin gelişerek süregelmiştir. Ancak son iki yüzyıldır liberallerin aşırı bireyci tutumları ve serbest piyasa politikaları, cumhuriyetçi yurttaşlığın erdemlerini önemli ölçüde erozyona uğratmıştır. Bununla birlikte içinde yaşadığımız çağa bakıldığında insanlığın gelişiminin iyi yönde olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Dünya coğrafyasında daha fazlasını elde etmek uğruna savaşlar ve işgallerin yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu durumun yarattığı ölüm, açlık ve sığınma arayışı gibi temel insan hakları sorunları ortaya çıkmaktadır. Dünya siyaseti ve ekonomisi birkaç ülkeden oluşan oligarşik bir yapının elinde bulunmaktadır. Liberal demokrasilerin ulusal

ve uluslararası arenada bu derece etkin olması, cumhuriyet düşüncesinin yarattığı değerlere büyük zararlar vermiştir.

Diğer taraftan liberal demokrasilerin geçen yüzyılda yol açtığı özgürlükçü ve bireyci cereyanın da cumhuriyetçi ilkeleri/erdemleri önemli ölçüde gölgede bıraktığı anlaşılmaktadır. Bireyin temel insani değerlerle yetişebilmesi, ruhen ve bedenen sağlıklı bir insan olabilmesi bakımından diğer insanlarla kuracağı bağlar önem arz etmektedir. Ancak bireyci anlayış, birçok insani ortaklığın oluşmasının önünde engel teşkil etmektedir. Söz gelimi 2020’de başlayan pandemi sürecinde insanların birbirinden soyutlanmasının zorlukları ciddi anlamda fark edilmiştir. Bireyin ahlaki ve insani anlamda gelişebilmesi bakımından öteki insanlarla kuracağı bağların vazgeçilmez bir önemi söz konusudur. Bu bağlamda komşuluk ilişkileri, mahalle kültürü vb. ortak iyi değerlerinin inşası ve yaşatılması önem arz etmektedir. Köylerdeki imece kültürü bunun en güzel örneklerinden biridir. Herkesin kendisini düşündüğü, izole olmuş bireyler yerine söz konusu ortak değerlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Cumhuriyetçi anlayışın yurttaşların insani anlamda karşılıklı sorumluluklarının olduğu bir mahiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte günümüz dünyasının içinde bulunduğu muhtelif sorunların giderilmesi bakımından cumhuriyetin öngördüğü “ortak iyi” erdemleri oldukça önemlidir.

Cumhuriyetçi yurttaşlık toplumdan soyutlanmış birey ya da kapalı komün yaşamından ayrılmaktadır. Buna göre cumhuriyet, bireyi topluma feda etmediği gibi, toplumdan soyutlanmış olarak insani gelişimin de mümkün olamayacağına salık vermektedir. Böylesi bir anlayış insani anlamda birey ve toplumun dengesini önemsemektedir. Dolayısıyla cumhuriyet, devletin ve kurumlarının küçüldüğü liberal bir anlayış ile herkesi aynılaştıran komünist sistemin ötesinde karma bir anlayışa dayanmaktadır. Cumhuriyet birey ve toplum arasında gözettiği denge politikası ile her iki oluşumun uçlarından uzaklaşmaktadır. Bu sebeple cumhuriyetin insanların bir arada yaşaması için ideal bir siyasi yapı olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Nitekim 20. yüzyıl liberal politikalarının yurttaşlık erdemleri ve sosyal adaleti zarara uğrattığı anlaşılmıştır. Söz konusu temel probleme istinaden 21. yüzyılda cumhuriyet ilkelerinin önemsenmesi gerektiğini ifade edebiliriz. Çünkü cumhuriyetin kaybolan insani değerlerin yeniden inşası için elzem olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyeti temel bir ilke hâline getirmiş ülkelerin yapacağı iş birliği ise uluslararası anlamda sorunların giderilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Bununla birlikte cumhuriyet çoğunluğu elde edenlerin hegemonyasına karşı güvenli bir yönetim şeklidir. Çünkü anayasa ve ortak iyi değerleri demokratik karar alma mekanizmalarının yol açabileceği açmazları önleyici mahiyettedir. Öyle ki cumhuriyette kişisel isteklerin (negatif özgürlük), toplumun istekleri ile uyuşması (pozitif özgürlük) önemlidir. Böylelikle keyfi ve bireyci teamüllerin önüne geçmek mümkün olabilmektedir. İnsanın doğallığını yitiren bir varlık olması onu kültür, toplum ve siyaset varlıkları hâline getirmiştir. Bu bağlamda cumhuriyetin eşit yurttaşlık ve adalet anlayışının birlikte yaşamak için en uygun yönetim biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira cumhuriyet yurttaşların kendi koydukları yasaları benimsemesinin yanında yurttaşlar arasında duygu birliğini inşa eden erdemleri ile vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu konuda toplumun yeni üyelerine eğitim yoluyla bilinç kazandırmak çok önemlidir. Söz konusu cumhuriyet bilincinin bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılması daha yaşanabilir bir toplum ve dünyanın inşası bakımından önemli bir adım olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2005). *Politika*, (M. Tunçay, Çev.). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Brighouse, H. (2016). *Adalet*, (R. Çelik, Çev.). Ankara, Epos Yayınları.
- Camus, A. (1997). *Sisifos Söyleni*, (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Coşkun, M. (2023). Temsil Krizini Sembolle Aşmak: Sözleşmeciler Toplumların Temsil Krizinde Sembol ve Popülizm. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 36, 177-195.
- Groeneveld E. (2017). *Homo Sapiens*, (A. N. Türkmen, Çev.). World History Encyclopedia, Erişim Tarihi: 18.09.2024. (<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-15821/homo-sapiens/>).
- Günör, R. B. (2023). Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi Temelleri Hakkında Bir İnceleme. *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 87-94.
- Hobbes, T. (2007). *De Cive, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (D. Zarakolu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- İnsel, A. (1998). Cumhuriyet ve Demokrasi. *Birikim*, 115, 30-39. Erişim Tarihi: 19.09.2024. (<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-115-kasim-1998/2309/cumhuriyet-ve-demokrasi/6365>).
- Kant, I. (1968/1). *Metaphysik der Sitten*. Kants Werke, Akademie Textausgabe VI, Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1968/2). *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. Kants Werke, Akademie Textausgabe VII, Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (2021). *Pratik Aklın Eleştirisi, Kritik der praktischen Vernunft*, (İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı, Çev.). Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2023). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*, (C. Yeşilçayır, Çev.), Ankara, Fol Kitap.
- Kartal, F. (2013). Philip Pettit'in Cumhuriyetçi Özgürlük Anlayışı. A. Öztürk (ed.), *Res Publica: Platon'dan Skinner'a Antik ve Modern Düşünce* İçinde (ss. 339-365). Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2020). *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*. Ankara, Doğu-Batı Yayınları.
- Özdemir, Y. (2007). İlk Cumhuriyet Ya da Sparta'yı Anlamak. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 372-393.
- Öztürk, A. (2013). Res Publica İdeali Üzerine Tarihsel ve Kavramsal Bir Soruşturma. A. Öztürk (ed.), *Res Publica: Platon'dan Skinner'a Antik ve Modern Düşünce* İçinde (ss. 7-39), Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Öztürk, A. (2016). *Cumhuriyetçilik ve Liberalizm*. İstanbul, Doruk Yayıncılık.
- Öztürk, A. (2023). Demokrasiyi cumhuriyetle aşmak. *Yeni Arayış*. Erişim Tarihi: 21.07.2023. (<https://yeniaryis.com/armaganozturk/demokrasiyi-cumhuriyetle-asmak/>).
- Rousseau, J. J. (2003). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni*, (E. Ergün, Çev.). Ankara, Yeryüzü Yayınevi.
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum Sözleşmesi*, (V. Günyol, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunçel, A. (2010). *Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tüzen, M. A. (2023). *Yurttaşlığın Kuramsal Temelleri*. Konya, Çizgi Kitabevi.
- Yeşilçayır, C. (2023). Sunuş: Kant ve Barışın Felsefesi. Kant, I. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı* İçinde (ss. 11-25). Ankara, Fol Kitap.
- Yıldız, O. (2017). Popülizmin Normatif İmkânları: Hınç ve Diğer Popülist Siyaset Biçimleri. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 7-32.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 24/12/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 03/11/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atf Künyesi (Citation): Aslan, M. (2024). Hurufilik ve Bektaşilik Münasebetleri Bağlamında Sâfi Baba Divanı. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 196-212.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1578356>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.
Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

HURUFİLİK VE BEKTAŞİLİK MÜNASEBETLERİ BAĞLAMINDA SÂFİ BABA DİVANI

Murat ASLAN*

Öz

Kâinatı, İslam'ı ve insanı Arap alfabesinin yirmi sekiz ve Fars alfabesinin otuz iki harfi temelinde yorumlayan Hurufilik düşüncesi, 14. asrın sonu ve 15. asrın başında Anadolu'ya göç eden bazı Hurufiler sayesinde henüz kuruluş aşamasında olan Bektaşilikle etkileşime girmiştir. Bu münasebet yüzyıllar boyunca sürmüş, böylece Bektaşilik tarikatında ciddi bir Hurufilik etkisi söz konusu olmuştur. Bu etki Bektaşî edebiyatı üzerinde apaçık bir şekilde görülebilir. Muhîti, Arşî ve Misâlî gibi pek çok Bektaşî şair, şiirlerinde Hurufilik unsurlarını kullanmışlardır. Bunlardan biri 18-19. asır şairlerinden Sâfi Baba'dır. Kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmasa da *Divan*'ından hareketle Sâfi Baba'nın samimi bir Bektaşî olduğunu söylemek mümkündür. Tek eseri *Divan* olan şairin, şiirlerinde Hurufiliğe ait bazı anahtar kavramlar kullandığı, Fazlullah Esterâbâdî ve *Câvidânnâme*'den bahsettiği, Nesimî ve Aliyyü'l A'lâ gibi Hurufî büyüklerini andığı görülmektedir. *Sâfi Baba Divanı*'nda görülen Hurufilik unsurlarının kapsamı ve içeriği nedir? Eserde yer alan bu unsurlar şairin Hurufî olmasından mı kaynaklanmaktadır yoksa bu durum Hurufilik ve Bektaşilik arasındaki kültürel etkileşimin bir sonucu mudur? Sâfi Baba'yı bir Hurufî olarak kabul etmek mümkün müdür? Makalede bu sorulara yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşilik, Hurufilik, Sâfi Baba, Kültürel Etkileşim, Klasik Türk Edebiyatı.

* Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Van/Türkiye. E-posta: murataslan@yyu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8376-3780>.

THE DIVAN OF SAFI BABA IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HURUFISM AND BEKTASHISM

Abstract

The thought of Hurufism, which interprets the universe, Islam and humanity on the basis of the twenty-eight letters of the Arabic alphabet and the thirty-two letters of the Persian alphabet, interacted with Bektashism, which was still in its formative stages, due to the migration of some Hurufis to Anatolia at the end of the 14th and beginning of the 15th centuries. This interaction continued for centuries, resulting in a significant Hurufism influence on the Bektashi sect. This influence can be clearly seen in Bektashi literature. Many Bektashi poets, such as Muhiti, Arshi, and Misali used elements of Hurufism in their poetry. One of them is Safi Baba, a poet of the 18th-19th centuries. Although there is no information about his life in the sources, it is possible to infer that Safi Baba was a sincere Bektashi, based on his *Divan*. It is seen that the poet, whose only work is *Divan*, uses some key concepts of Hurufism in his poems, mentions Fadlallah Astarabadi and *Javidannama*, and mentions Hurufi figures such as Nesimi and Aliyyül Ala. What is the scope and content of the elements of Hurufism in Safi Baba's *Divan*? Do these elements in the work stem from the poet's being a Hurufi, or are they the result of the cultural interaction between Hurufism and Bektashism? Is it possible to regard Safi Baba as a Hurufi? This article seeks to explore answers to these questions.

Keywords: Bektashism, Hurufism, Safi Baba, Cultural Interaction, Classical Turkish Literature.

Giriş

Hurufilik ve Bektaşilik münasebetleri 14. asrın sonlarına dek uzanan bir geçmişe sahiptir. Hurufiliğin kurucusu Fazlullah Esterâbâdî'nin (d. 1340/ ö. 1394) Nahçıvan'da yer alan Alıncak (Elince) Kalesi'nde Timurlular tarafından idam edilmesini müteakip Hurufilere yönelik bir takibat başlatılmıştır. Bunun üzerine Esterâbâdî'nin takipçileri çevre bölgelere göç etmiştir. Bazı Hurufiler Anadolu'ya geçmiştir. Bunların başında Fazlullah Esterâbâdî'nin halifelerinden Aliyyü'l-A'lâ (ö. 1419) ve İmâdeddin Nesimî (ö. 1408'den önce) gelmektedir. Söz konusu kişiler Hurufiliğin Anadolu'da yayılması için çaba göstermişler, diğer tarikatların içine sızarak varlıklarını korumaya çalışmışlardır (Aksu, 1995: 278). Rıza Tefvîk'e ve Bausani'ye göre Hurufiliği Bektaşiliğe dâhil eden ilk kişi Aliyyü'l-A'lâ'dır (Usluer, 2009: 57). Hurufilerin Anadolu'da faaliyet yürüttükleri dönem, Bektaşiliğin Balım Sultan (ö. 1516) öncülüğünde tarikat olarak yapılandırıldığı zamanla örtüşür. Rivayete göre Balım Sultan 1501'de II. Bayezid (ö. 1512) tarafından Hacı Bektaş Zaviyesi'nin şeyhliğine getirilir. Onun şeyh olarak yürüttüğü faaliyetler ve yaptığı değişiklikler sonucunda Bektaşilik bugünkü hâlini alır. Bundan ötürü Bektaşiler Balım Sultan'ı ikinci pir olarak kabul ederler (Ocak, 1992a: 374). Ahmet Yaşar Ocak'a göre Balım Sultan'ın şeyhliği döneminde Bektaşiler Hurufî anlayışına yabancı değildiler (1992a: 375). Zamanla Hurufilik, Bektaşiliğin bünyesine dâhil olmuştur. Bu ilişki Bektaşî edebiyatında apaçık bir şekilde görülmektedir. Pek çok Bektaşî müellifi ve şairi, eserlerinde Hurufilik unsurlarını kullanmıştır. Bunlardan biri klasik Türk şairlerinden Sâfi Baba'dır.

Kaynaklarda Sâfi mahlaslı pek çok şairden bahsedilse de bu çalışmaya konu olan Sâfi hakkında hiçbir bilgi verilmez. Bu nedenle Sâfi Baba'nın hayatına dair tek kaynak onun *Divan*'ından ibarettir. *Sâfi Baba Divanı* üzerine doktora tezi hazırlayan Timuçin Aykanat, şiiirlerden hareketle şairin Balkan coğrafyasından olabileceğini belirtir. Yine şiiirlerden anlaşıldığı üzere şair bir süre İstanbul'da bulunmuştur. (2015: 16). Şairin, Tayyar Mahmut Paşa (d. ? / ö. 1808) için yazdığı bir kaside dolayısıyla memduhun yaşadığı dönemde hayatta olduğu anlaşılmaktadır (K. 17). Bu kasidenin başlığı, Sâfi'nin bir dönem Tayyar Mahmut Paşa'nın kâtiplerinden biri olduğunun delilidir. Şairin *Divan*'ında Şeyhülislam Zeynelabidin Efendi'ye (d. ? / ö. 1824) yazılmış bir kaside de bulunmaktadır (K. 12). Zeynelabidin Efendi'nin 1815 ve 1818 yılları arasında şeyhülislamlık makamında bulunduğu düşünülürse (Özcan, 2013: 366-367) Sâfi'nin 1815'te hayatta olduğu kesindir. Dolayısıyla Sâfi Baba 18-19. asır klasik Türk şairlerinden biridir.

Sâfi Baba'nın bilinen tek eseri *Divan*'ıdır (Aykanat, 2015: 26). Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda A/8870 ve FB/245 numaralarıyla kayıtlıdır (Aykanat, 2015: 30). Eserde 18 kaside, 288 gazel, 9 müseddes, 7 tahmis, 4 rubai, 3 terci-i bend, 3

muhammes, 3 muamma, 3 müstezad, 2 terkiib-i bend, 1 tesmin ve 1 kıta bulunmaktadır (Aykanat, 2015: 31). Sâfi Baba'nın Nedîm (1 adet), Bâkî (3 adet), Fuzûlî (1 adet), Şeyh Niyâzî (2 adet), Hayretî (1 adet) gibi şairlerin şiirlerini tahmis etmesini, bu şairlerden etkilendiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayrıca şair Hacı Bektaş-ı Veli'nin bir sözü üzerine bir tesmin yazmıştır. Şüphesiz Bektaşî olan Sâfi Baba, pek çok beyitte Hacı Bektaş-ı Veli'nin takipçisi olduğunu ifade etmektedir:

Câm-ı 'aşkı Hâcî Bektâş-ı Veliden çekmişim
 Himmet ile bulmuşum tûfân-ı gamdan ben rehâ (K, 2/134)
 Zîrâ ki tarikim Hâcî Bektâş-ı Velîdir
 Allâh Muhammed 'Alî ihsân-ı şerî 'at (K. 4/47)
 Hâcî Bektâş-ı Veliden alalı ben ikrâr
 Olmuşum subh-ı celî manzar-ı î mân-ı edeb (G. 40/8)
 Bu denli lutf u himmet Hâcî Bektâş-ı Velîndir
 Mahabbet bir gerekdir dilde ey dil gayrilerden geç (G. 56/12)
 Hâcî Bektâş-ı Velîdir pirimiz hünkârımız
 Fâtih-i Hayber tarik-ı 'aşkda serdârımız (G. 132/1)

Sâfi Baba Divanı'nda ayrıca Şihabüddin Sühreverdî'nin kurduğu İsrakilik ekolüne dair unsurlar bulunmaktadır ancak bunlar nicelik açısından Bektaşilik unsurlarının gerisindedir. Platon düşüncesi, Yeni-Platonculuk, Hint düşüncesi ve tasavvufun etkilerinin görüldüğü İsrakilik, hakikate akılla değil sezgi ve iç aydınlanma yoluyla ulaşılabileceğini savunur. Bunun için kullanılan metot nefsi arındırmadır. Sâfi Baba pek çok beyitte İsrakiliğe mensup olduğunu ifade eder (Ercan, 2013: 1390-1391). Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

Câm-ı Cemle düşmüşüm ben kûşe-i meyhâneye
 Hikmetü'l-İşrâk-ı Eflâtûn-ı Yûnân üstine (K. 16/9)
 Harâbât-ı fenâda Hikmetü'l-İşrâk-ı dîvânım
 Gül-i peymâne-i hurşîd ile tezkîr eder mehtâb (G. 35/5)
 Beyân-ı Hikmetü'l-İşrâk-ı ders-i hüsn-i ruhsârın
 Varak-gerdân-ı efkâr-ı hayâl etdi sitem-bâbı (G. 274/4)

Bektaşiliğe mensup bir şair olan Sâfi Baba'nın *Divan*'ında Hurufilik unsurları da dikkat çekmektedir. Bu, Hurufilik ve Bektaşilik münasebetleri bağlamında değerlendirilebilecek bir husustur. Hurufî şairlerden bahseden çalışmalarda Sâfi Baba'nın zikredilmediği görülmektedir (Okay ve Çiftçi, 2016; Usluer, 2009; Gölpınarlı, 1989; Muhtar, 1986). Eser üzerine doktora çalışması hazırlayan Timuçin Aykanat Sâfi Baba'nın Bektaşî ve İsrakî olduğunu ifade eder ancak onun Hurufiliğine değinmez (2015: 17). Doktora tezinin kaynakçasında Fatih Usluer'in *Hurufilik* kitabıyla yine Usluer'in hazırladığı *Câvidânnâme, Dürr-i Yetîm İsimli Tercümesi* adlı eserin yer aldığı görülür. Aykanat, *Sâfi Baba Divanı*'nda Hurufilerden Fazlullah Esterâbâdî, Nesîmî ve Arşî'nin geçtiğini tespit etmiştir ancak daha ileriye gidememiştir (2015: 127-134). Aykanat'ın kaynakçada geçen Hurufilikle ilgili iki kaynağı yalnızca söz konusu tespitler için kullandığı anlaşılmaktadır. Bu tespitler dışında tezde Hurufilikten bahsedilmediği görülmektedir. Bu durum tezde yer alan beyit çevirilerinde yazarın hataya düşmesine sebep olmuştur. Bu hatalardan bazıları örnek olarak aşağıda gösterilmiştir:

Beyit¹**Timuçin Aykanat'ın Çevirisi**

Garaz bir noktadır sî vü dü esmâ hatt-1 Havvâdan
 Dilersen ger hayât-1 Câvidân-1 Fazl-1 Yezdânî (K.
 17/21)
 Medâr-1 kâ'inâtın bu vücûdı asl-1 Âdemdir
 Bu isbât-1 vücûd-1 Hakkda kâfîdir nişân ammâ (G.
 7/4)
 Sâfiyâ bu sî vü dü esmâ-yı Fazl-1 lutf-1 Hakk
 Bir mutalsam ism-i a'zâm mühr-i hüccetdir bana
 (G. 13/21)

“Eğer Allah’ın Fazl’ı Cavidan’ın yaşamını
 dilersen; Havvâ’nın çizgisi, isimler ve otuz ikiden
 maksat olan bir noktadır.” (2015: 375)
 “Kâinatın döngüsü, Âdem’in aslının var oluşudur.
 Hakk’ın var olduğunun kanıtlanmasında bu yeterli
 bir nişandır.” (2015: 467)
 “Ey Sâfi! Bu otuz iki, Hakk’ın lütfunun faziletli
 isimleri, bir tılsımlı yüce isim, mühürlü bir
 vesikadır.” (2015: 478)

Bu çalışmada, içerisinde Hurufiliğe dair bazı unsurlar barındıran *Sâfi Baba Divanı* Hurufilik ve Bektaşilik münasebetleri bağlamında değerlendirilecektir. Öncelikle ana hatlarıyla Hurufilik düşüncesinden bahsedilecek ve bu düşüncenin Bektaşilikle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu anlatılacaktır. Ardından *Sâfi Baba Divanı*’nda Hurufilikle ilgili unsurlar barındıran beyitler incelenecektir. Nihayet Sâfi Baba’nın bir Hurufî olarak mı kabul edileceği yoksa sadece Hurufilikten estetik veya kültürel anlamda etkilenen bir şair mi olduğu tartışılacaktır.

1. Hurufilik Düşüncesi ve Hurufilik-Bektaşilik Münasebetleri

Hurufilik 14. asrın sonlarında İran’da ortaya çıkmış; Azerbaycan, Irak ve Harezm’e yayılmış felsefi-mistik bir akımdır. Kurucusu Fazlullah Esterâbâdî’dir (Aksu, 1998: 408; Usluer, 2009: 107). *Kur’an*’ı tevîl etme temeline dayanan Hurufilik, batını bir anlayış olarak öne çıkmaktadır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 31). Bu anlayışa göre kâinata mevcut olan harflerin tümü otuz iki adettir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 84-85). Dil ve madde arasında ise hiçbir ayırım yoktur (Bashir, 2013: 49). Böylece tüm evren ilahi harflerden ibaret olarak tasavvur edilir. İlke olarak isim² ile müsemma (isimlenen) arasında herhangi bir ayırım gözetilmez (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 93), bundan dolayı Allah bizzat otuz iki ilahi harfin kendisidir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 340). Allah’ın âlemi “Kün (كن)!” emriyle yaratması dolayısıyla (Bakara 2/117) yaratılan her varlıkta otuz iki ilahi harf bulunmaktadır. Başka bir deyişle var olan her şey Allah’ın sözüdür (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 246). Diğer yönden, eğer Allah otuz iki ilahi harf ise ve mevcudatın aslı bu ilahi harflerden ibaretse her şey Hakk’ın kendisi olmaktadır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 122). Böylece Hurufilik vahdet-i vücüt anlayışını benimsemektedir. Bu düşünceyi her fırsatta dile getiren Esterâbâdî, otuz iki ilahi harfin aslının tek bir nokta olduğunu öne sürer (2012: 128). Ona göre ilahi harfler nurdur (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 417). Nur ise bölünemez, bir bütündür. Demek ki otuz iki ilahi harf aslında tek bir harften ibarettir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 336). Evrenin tamamı tek bir ilahi harfin içindedir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 256).

Fazlullah Esterâbâdî kendi kâinat ve hakikat tasavvurunu delillendirmek amacıyla pek çok hususa değinir. Bunların en önemlisi Hz. Âdem’in konumudur. Hurufiliğe göre konuşabilen insan, bu özelliğiyle diğer tüm varlıklardan üstündür. Bakara suresinin 31. ayeti Allah’ın Hz. Âdem’e otuz iki ilahi harfi öğretmesi olarak yorumlanır (Bakara 2/31). Hz. Âdem, Allah tarafından kendisine öğretilen otuz iki harf ile yaratılmıştır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 59). Göklerin, yerin ve dağların kabul etmediği ama insanın yüklendiği kutsal emanet (Ahzab 33/72) işte bu otuz iki harftir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 349). Bundan dolayı Hz. Âdem’in/insanın yüzünde ve bedeninde otuz iki harfin işaretleri vardır. Bu işaretler ilahi hatlar olarak adlandırılır. Doğuştan gelen hatlara ümmî hatlar (bir saç, iki kaş, dört kirpik) denir. Sonradan ortaya

¹ Burada yer alan beyitler “Sâfi Baba Divanı’nda Hurufilik Unsurları” başlığı altında açıklanmıştır.

² Hurufî metinlerinde Arap alfabesinin yirmi sekiz ve Fars alfabesinin otuz iki harfi için *kelime* ve *isim* ifadelerinin de kullanıldığı görülmektedir. Bundan dolayı söz konusu metinlerde geçen *ilahi kelime* ve *ilahi isim* gibi kavramların aslında Arap ve Fars alfabelerindeki harflere işaret ettiğini hatırlamak gerekmektedir.

çıkan hatlar ise ebî hatlar (iki sakal, iki bıyık, iki burun içi kılı, bir anfeka) olarak adlandırılır ve bunlar yalnızca erkeklerde bulunur (Gölpınarlı, 1989: 18). Ak hatlar (iki alın, iki kaş altı, iki yanak, iki göz altı, iki burun kenarı, iki bıyık yanı çizgisi, dört dudak kenarı) yüzün tüysüz bölgelerince oluşturulan hatlara denir (Usluer, 2009: 281). Başta yer alan yedi delik (iki göz, iki burun, iki kulak, bir ağız) hat olarak değerlendirilir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 139). Bir de yüzü dikey olarak ikiye ayıran istiva hattı bulunur. Bu hattın vazifesi insanın yüzündeki hatların işaret ettiği yirmi sekiz harfi otuz iki harfe yükseltmektir. Bu şekilde Arap alfabesindeki harflerin sayısı Fars alfabesindeki harflerin sayısına dönüşecek, mevcut olan tüm harfler yüzde belirecektir. Esterâbâdî'ye göre *Kur'an*'da arş ile kastedilen insanın yüzüdür, Allah'ın arşa istiva etmesi (Taha 20/5) ise insanın yüzünde otuz iki harf olarak tecelli etmesidir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 39-40). İlahi hatların tanıtımından sonra Hurufilik düşüncesinde insanın yüzündeki ve bedenindeki yirmi sekiz ve otuz iki harfin nasıl ortaya çıkarıldığına geçilebilir. Bunun için yapılan hesaplamalar genel olarak tüm Hurufî metinlerinde ortaktır. Anasır-ı erbaaya göre her bir unsur dört temel maddeden meydana gelmektedir. İnsanda yedi adet ümmî hat vardır. Bu hatların dört ile çarpılması sayesinde Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfe ulaşılır. Yüzü dikey biçimde bölen istiva hattı geçirilirse saç hattı ikiye ayrılır, ümmî hatların sayısı sekize çıkar. Sekiz ile dördün çarpımı ise Fars alfabesindeki harf sayısına ulaştırır. Aynı hesaplama yüzdeki delik hatlar konusunda da yapılır. Bu defa ikiye ayrılan hat ağız deliği olur. Başka bir hesaba göre ümmî ve ebî hatların toplamı on dördür. On dört hat on dört mahalde bulunur. Hatların ve mahallerin toplamı yirmi sekizdir. İstiva hattı geçtikten sonra saç ve anfeka hatları ikiye ayrılır. Hat sayısı on altıya çıkar. On altı hat ile on altı mahal toplanınca otuz iki harfe ulaşılır. Ak hatlar, istiva hattı geçirildikten sonra on altı adettir. On altı ak hat on altı mahalde bulunur. Bunların toplamı otuz ikidir. Bu şekilde otuz iki ilahi harf insanın yüzünde müşahede edilir. Kendisi otuz iki ilahi harften ibaret olan Allah da böylece müşahede edilmiş, hakikate ulaşılmış olur. Hesaplamalar bununla sınırlı değildir. İnsanın tüm bedeni pek çok hesaplama için kullanılır. *Kur'an* ayetleri, huruf-ı mukattaa, zaman, mekân, ibadetler ve diğer pek çok husus Arap alfabesinin yirmi sekiz ve Fars alfabesinin otuz iki harfiyle açıklanır. Nihayetinde Hurufiliğin temel amacı ilahi harflerin müşahedesini ve bu şekilde hakikati idrak etmek olarak belirlenir.

Hurufilik henüz kuruluşunu tamamlayamadan Fazlullah Esterâbâdî'nin Timurlular tarafından idam edilmesiyle İran ve Azerbaycan dışına dağılır. Hurufiler farklı tarikatlar içine sızarak varlıklarını sürdürürler. Hindistan'a giden bir grup ise burada Noktavilik hareketini kurar.

Bir rivayete göre Fazlullah Esterâbâdî'nin idamından sonra Aliyyü'l-A'lâ Azerbaycan'dan kaçıp Anadolu'ya gelmiş ve bir Bektaşî tekkesine sığınmıştır. Hurufilik ile Bektaşîliğin tanışması bu şekilde vuku bulmuştur (Gölpınarlı, 1989: 27; Melikoff, 2015: 178). Gölpınarlı Hurufiliğin Anadolu'ya yayılmasında ve Rumeli'ye geçmesinde Aliyyü'l-A'lâ'dan ziyade İmâdeddin Nesîmî ve onun halifesi Refî'i'nin rolü olduğunu düşünür (1989: 28). Sadık Vicdani'ye göre Hurufiliğin Bektaşîliğe nüfuz etmesi Pir-i Sani Balım Baba'nın Balkanlardan Anadolu'ya gelerek Bektaşîlik postuna oturduğu döneme denk gelir (2017: 180). Ahmet Yaşar Ocak da Bektaşîliğin Balım Sultan zamanında Hurufiliğe yabancı olmadığını söyler. Ona göre Hurufilik ilk olarak Kalenderiler arasında yayılmış, ardından Kalenderiler aracılığıyla Bektaşîliğe taşınmıştır (1992a: 375). Balım Sultan, Hurufî ve Şii unsurları Bektaşîliğe uygun bir biçimde Bektaşîlik içerisine dâhil edip kurallaştıran kişidir (Ocak, 1992b: 18). Fuat Köprülü, Bektaşîliğin ilk zamanlarından itibaren bu tarikata girenlerin Hurufilik taifesinden sayıldıklarına ve *hariç ez-şeriat* olarak görüldüklerine dayanarak, Hurufiliğin Bektaşîliğe sonradan girmediğini öne sürer. Ona göre Bektaşîlik, henüz kuruluş aşamasındayken bile Hurufî tesirlere açıktır ve asla başka tarikatlar gibi şeriat dairesi içinde olmamıştır. Buna göre Hurufiliğin Bektaşîliğe sonradan girdiğini öne süren düşünceler yanlıştır (Köprülü, 2016: 183-185).

Hasan Hüseyin Ballı; Hurufilikteki on iki imama, insanın kâinatın özü olmasına ve anasır-ı erbaaya dair düşüncelerin Bektaşîlikte de mevcut olduğunu söyler. Hurufiliğin Bektaşîliğe etki etmesinde bu benzerliğin etkili olabileceğini öne sürer. Tasavvufî pek çok harekette mevcut olan vahdet-i vücud düşüncesinin Bektaşîlikte hulûl inancına dönüşmesinde de Hurufiliğe ait vahdet anlayışının etkili olduğunu ifade eder (2010: 176-177). Selçuk Şengül, Hurufilik ile Alevî-Bektaşî geleneğinin Tanrı-evren-insan konusunda benzer bir anlayışta olduğunu ve bu benzerliğin temelini vahdet-i vücud düşüncesinden kaynaklandığını ifade eder. Ona göre Bektaşîler Hurufilerin Tanrı-evren-insan tasavvurundan etkilenmiş,

Hurufiler ise zamanla Bektaşilerin insan anlayışını benimsemiştir. Böylece ortak bir kökten gelen iki düşünce birbirine yaklaşmıştır (Şengül, 2024: 154-155).

Hurufilik bazı tasavvufî hareketlere tesir etmiştir ancak Fatih Usluer'e göre bu tesir en fazla Bektaşilikte görülmektedir. Usluer, 16-17. asırda Hurufiliğin Bektaşilikteki asli inançlardan biri hâline geldiğini söyler. Bununla beraber Hurufilik Bektaşiliğe her coğrafyada aynı oranda etki etmemiştir. Balkan Bektaşileri arasındaki Hurufî etki Anadolu Bektaşilerinde görülenden daha fazladır (Usluer, 2009: 181). Mesela Fahri Maden ve Yasemin Aktaş, Elmalı'da yer alıp 1826 yılında mallarına el konulan Abdal Musa Tekkesi'nin kitaplığında bulunan 146 cilt kitap arasında Hurufiliğe dair yalnızca Virânî Abdal'ın *Divan*'ıyla *Risale*'sine rastlandığını ancak diğer Hurufî metinlerinin bu kütüphanede bulunmadığını söyler. Bu durumda Abdal Musa Tekkesi bağlamında dervişlerin Hurufilikten ne ölçüde etkilendiklerine dair kesin bir yargıda bulunmak imkânsızdır (Maden ve Aktaş, 2023: 198). Bir başka açıdan bakılırsa Hurufilerin meskûn olduğu bazı tekkelerin de zamanla Bektaşî tekkesine dönüşmesi imkân dâhilindedir. Ayfer Karakaya Stump; Kerbela, Necef ve Bağdat'ta bulunan bazı tekkelerin önceleri Rum Abdalları ile Hurufilere aitken daha sonra Bektaşiler tarafından kullanıldığına dair delillerin bulunduğunu bildirir (2007: 690-691).

Bektaşiler edebiyat konusunda yedi şairi büyük kabul ederler. Bunlar Nesîmî, Fuzûlî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemînî, Hatâyî ve Virânî'dir. Söz konusu şairlerden Nesîmî, Yemînî ve Virânî'nin Hurufî olduklarına şüphe yoktur (Melikoff, 2015: 180). Pir Sultan Abdal'ın eserlerinde de Hurufilik etkisini görmek mümkündür (Ballı, 2010: 173).

Hurufilik ve Bektaşilik arasındaki ilişki edebi metinler üzerinden açıkça görülebilir. Divan şairlerinden Muhîfî (Şahin, 2022), Arşî (Kahraman, 1989) ve Misâlî (Güneş, 2011) Bektaşî'dir ama aynı zamanda koyu birer Hurufî'dir. Fazlullah Esterâbâdî'nin *Câvidânnâme* adlı eseri bir Bektaşî olan Derviş Murtaza tarafından *Dürr-i Yetim* ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012). Bahsi geçen Yemînî, Virânî ve Pir Sultan Abdal dışında Balım Sultan, Kalender Çelebi, Güzide Ana, Muhittin Abdal ve Malatyalı Sadık Baba'da da Hurufilik izleri bulunmaktadır (Okay ve Çiftçi, 2016: 744-752). Doğrudan Hurufilik etkisinde yazılmamakla birlikte Hurufilikten izler taşıyan eserlerden bazıları şunlardır: *Şeyh Sâfî Buyruğu* (Karahüseyin, 2018: 902), *Der Beyân-ı İlm-i Ali El-Murteza ve Keşf-i Sırr-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli* (Özkolaçık, 2023), Kaygusuz Abdal'ın *Sarayname*'si (Karahüseyin, 2017: 121-127).

Görüleceği üzere Hurufilik ve Bektaşilik arasındaki etkileşim Bektaşiliğin kuruluş yıllarından itibaren başlamış ve zamanla iki düşünce birleşmiştir. Bu nedenle pek çok Bektaşî eserinde Hurufiliğe dair izler görmek mümkündür. Hiçbir tarıkata bağlanmayan Hurufiler Fazlullah Esterâbâdî'nin idamından sonra kısa bir sürede ortadan kalkmış, yerlerini diğer tarikatlar arasına giren Hurufilere bırakmıştır. Böylece Hurufilik, varlığını sürdürme imkânı elde etmiştir. Hurufiliğin en çok tesir ettiği tarikat şüphesiz Bektaşiliktir. Melikoff'a göre Hurufilik, Bektaşilik sayesinde yüzyıllarca hayatta kalmıştır ve yaşamaya devam etmektedir (2015: 182).

2. Sâfî Baba Divanı'nda Hurufilik Unsurları

18-19. asır Bektaşî şairlerinden Sâfî Baba'nın, şiirlerinde Hurufilik unsurlarını kullandığı görülmektedir. *Sâfî Baba Divanı*'nda Hurufiliğin anahtar kavramlarından olan *sî vü dü*, '*alleme*'-l-*esmâ*, *esmâ-müsemmâ*, *istiva*, *hatt-ı Havvâ*, *vech-i Âdem*, *hayme-i mî'âd* ve *seb'u*'-l-*mesânî* gibi ifadeler dikkat çekmektedir. Bu bölümde *Sâfî Baba Divanı*'nda bulunan Hurufilikle ilgili şiirler mana bakımından incelenecek ve Hurufiliğin söz konusu esere hangi boyutta etki ettiği anlaşılacaktır.

2.1. Otuz İki İlahi Harf

Sâfî Baba'nın şiirlerinde ilahi isimlerin yani otuz iki harfin tümüne yönelik bazı beyitler bulunmaktadır ve bunlar doğrudan Hurufiliğe dairdir. Aşağıdaki örnekte şair, otuz iki ilahi ismi ism-i azam ve hakikate dair bir delil olarak kabul ettiğini söylemektedir:

Sâfiyâ bu sî vü dü esmâ-yı Fazl-ı lutf-ı Hakk

Bir mutalsam ism-i a'zâm mühr-i hüccetdir bana (G. 13/21)

“Ey Sâfi! Hakk’ın cömertliğinden (Fazlullah Esterâbâdî’den) gelen bu otuz iki isim benim için tılsımlı bir ism-i azamdır, delil mührüdür.” Otuz iki isim Fars alfabesinin otuz iki harfidir. Fazl-ı lutf-ı Hak “Allah’ın cömertliği” anlamına gelebileceği gibi “Fazlullah Esterâbâdî” için de kullanılabilir çünkü Hurufiler, önderleri için *Fazl-ı ilâh* ve *Fazl-ı Hak* gibi ifadeler kullanır (Usluer, 2009: 575). Bu durumda bahsi geçen otuz iki ismin Hurufilikle bağlantısı kesinlik kazanmaktadır. Hurufiliğe göre ism-i azam Hz. Âdem’dir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 337; Âmiloğlu, 2014: 55) çünkü o, otuz iki ilahi harfi üzerinde taşır (Âmiloğlu, 2014: 79). Hz. Âdem’in ism-i azam şeklinde vasıflandırılmasının asıl sebebi otuz iki ilahi isim olduğu için, Sâfi bu isimleri doğrudan tılsımlı bir ism-i azam olarak kabul etmektedir. Hurufiler Allah’ın doğrudan otuz iki isim olduğunu öne sürerler. Bu isimlerin müşahede edilmesi yoluyla Allah’ın apaçık şekilde görüleceğini düşünürler. Bundan dolayı otuz iki ilahi isim Allah’ın varlığının delilidir. Şair bu nedenle ilahi isimlerin hüccet mührü olduğunu belirtmektedir.

Kur’an’da belirtildiğine göre Allah Hz. Âdem’e isimlerin tümünü öğretmiştir (Bakara, 2/31). Bu isimler Hurufiliğe göre otuz iki ilahi isimden başkası değildir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 59). Hurufî metinlerindeki ‘*alleme*’-l-*esmâ* sözü otuz iki ilahi isme işaret eder. Yalnızca insan otuz iki ilahi ismin/harfin tamamıyla konuşabilir. Bu bakımdan o, yaratılmışların en üstünüdür ve Allah’ın halifesidir. Sâfi, Bakara suresinin 31. ayetinden ‘*alleme*’-l-*esmâ* ifadesini iktibas ederek insanın bu eşsiz konumuna dikkat çeker:

Benim her bir sözüm bir tercemân-ı vahy-i mutlakdır

Lisânü’l-gayb-ı hikmetdir nişânım ‘alleme’-l-*esmâ* (K, 1/143)

“Benim her bir sözüm mutlak vahyin bir tercümanıdır, hikmet (söyleyen) gayb dilidir. Nişanım ise ‘İsimleri öğretti’ (Bakara, 2/31) ayetidir.” Allah otuz iki ilahi harfle vahiy indirir. Kutsal kitaplar mevcut olan otuz iki ilahi harfin dışındaki harflerle yazılamaz. Demek ki mutlak vahiy otuz iki harften ibarettir. Şair, her bir sözülle otuz iki ilahi harften oluşan mutlak vahyin tercümanlığını yaptığını ifade etmektedir.

Bizzat otuz iki isim olan Allah insanı da kendi sureti üzerine yani otuz iki ilahi isimle yaratmıştır. İnsanın vücudu otuz iki ismin nişanıdır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 335). İnsanın otuz iki ismi üzerinde taşınması dolayısıyla Allah ve kâinat ile münasebeti *Câvidânnâme*’nin pek çok yerinde söz konusu edilir. Otuz iki ismin işaretini ilahi hatlar vasıtasıyla taşıyan Hz. Âdem’in yüzü, Allah’ın yüzüdür (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 175). Kâinat otuz iki ilahi isimle yaratıldığı için mânâda her şey Hz. Âdem’in vücudundan ibarettir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 205). Hz. Âdem’in vücudu, otuz iki isim olan Allah tarafından yerleşilen bir mekân olması dolayısıyla Allah’ın hanesidir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 213). Zahirde ya da batında Allah’ın Hz. Âdem’den başka sureti yoktur (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 251). Bu ve buna benzer yorumların temeli, insanın otuz iki ilahi isimden yaratılmış olduğuna dair düşüncedir. Sâfi Baba aşağıdaki beytiyle bu düşünceyi dile getirmektedir:

İtâb etmem bilirse sî vü dü esmâ-yı terkîbim

Ya ‘Ankâ ya Süleymân ya Halîlu’llâh ya Âzer (K. 9/13)

“Anka, Süleyman, Halilullah veya Azer beni oluşturan otuz iki ismi bilirse (onları) azarlamam.”

Allah’ın yüzü otuz iki ilahi isimdir. Evrendeki her şey de bu isimlerle yaratılmıştır. O hâlde nereye bakılırsa bakılıns görülecek olan, Allah’ın yüzünden başka bir şey değildir:

Her bir eşyânın yüzünden görünür ol vech-i Hakk

Neyleyim fark etmez anı her bir a’mâ vü sıfât (G. 45/9)

“O Hakk’ın yüzü her bir şeyin yüzünden görünür. Ne yapayım, her bir kör sıfatlı onu fark edemez.”

İbrani alfabesinin yirmi iki ve Yunan alfabesinin yirmi dört harften oluşmasına rağmen Hurufilere göre *İncil* tıpkı *Tevrat* gibi otuz iki harfle yazılmıştır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 98; Refî’î, 2019: 39). Bu sebeple Sâfi Baba; Hz. Âdem, Hz. Havva, Hz. İsa, Cebrail ve ruh gibi varlıkların *İncil*’de otuz iki isimle yazıldıklarını söylemekte ve Hurufilikle bağlantısını ortaya koymaktadır:

Sî vü dü esmâ ile İncilde mestûrdur

Rûh u ruhu‘llâh-i mutlak Âdem ü Havvâ Mesih (G. 66/8)

“Ruh, Cebrail, Âdem, Havva ve Mesih; İncil’e otuz iki isim ile yazılmıştır.”

Hurufiliğe göre aşkın sebebi yüzde bulunan ilahi isimlerdir. Yusuf ile Züleyha’nın birbirlerine meyletmelerinin nedeni birbirlerinin yüzünde yer alan ilahi hatları görmeleridir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 277). Sâfi Baba, Hurufiliğin aşk anlayışı çerçevesinde, aşkın manasına talip olanlara himmet Hızır’ının şarap olarak bazen istignâ kadehini bazen ise ‘*allemel-eshmâ*’ ifadesiyle işaret edilen otuz iki ilahi ismi sunacağını söyler:

Hızır-ı himmet ‘arz eder geh câm-ı istignâ şarâb

Tâlib-i ma‘nâ-yı ‘aşka ‘allemel-eshmâ şarâb (G. 33/1)

“Himmet Hızır’ı aşkın manasının talibine şarap (olarak) bazen tokgözlülük kadehini (bazen de *allemel-eshmâyı* sunar.”

2.2. Esmâ-Müsemma İlişkisi

Hurufiliğe göre esma (isimler) ve müsemma (isimlendirilenler) birdir: “Ve ol isim ayn-ı müsemmadır şöyle ki elif ism-i ı̇ ola ve ı̇ müsemmâ ola ve ı̇ ki müsemmadır ismin evvelidir ve ب ve ت dahî hemçünân ve بی ve تی de dahî böyledir” (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 59). Bu kural Hurufilik düşüncesinin temel dayanaklarından biridir çünkü Allah’ın ve tüm kâinatın yalnızca otuz iki ilahi isim olduğu bu şekilde anlaşılır. Aşağıdaki beyitte Sâfi Baba, Hurufiliğin esma-müsemma eşitliğini savunan kuralını konu almıştır. Şaire göre sevgilinin bakışları, esma ile müsemmanın sırrını ortaya çıkarır:

Rümûz-ı ‘allemel-Kur’ân-ı çeşm-i nükte-perdâzın

Beyân etdi nigâhın sırr-ı esmâ vü müsemmayı (G. 281/4)

“Nükte yapan gözünün *Kur’an* öğreten işaretleri (yani) bakışın esma ve müsemma sırrını açıkladı.”

2.3. Hz. Âdem

Hurufilik düşüncesinde Hz. Âdem merkezî bir konumdadır çünkü Allah yalnızca ona otuz iki ilahi ismin tamamını öğretmiş ve onu kendisine halife seçmiştir. Böylece insan tıpkı Allah gibi olmuş, kâinatın aslı hâline gelmiştir. Hurufî metinlerinde Hz. Âdem pek çok açıdan ele alınır. Yalnızca *Câvidânâme*’de Hz. Âdem’e dair yapılan yorumlardan bazıları şöyledir: *Kur’an*’da Allah’ın arşa istiva ettiği yazar (Ra’d, 13/2). Hakikatte Allah’ın istiva ettiği arş Hz. Âdem’dir. Allah’ın arşa istiva etmesinin manası, Hz. Âdem’in suretinde otuz iki ilahi isim olarak yansımasıdır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 39-40). *Levh-i Mahfûz* otuz iki isimle yazılmış yüce bir kitaptır. Hz. Âdem, bu isimlerin tamamına mazhar olduğu için onun vücudu *Levh-i Mahfûz*’dur (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 41). Cehennemden yedi kapısı Hz. Âdem’in ümmî hatlarının sayısına eşittir. Eğer Hz. Âdem’in yüzünden istiva hattı geçirilirse ümmî hatların sayısı sekize çıkar. Cennetin de sekiz kapısı vardır. Böylece cehennemden kurtulup cennete kavuşmanın istiva hattıyla mümkün olduğu anlaşılır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 44-45). Her şey Hz. Âdem’in vücudundan ibarettir, ondan bir parçadır. Allah evreni otuz iki ilahi isimle yaratmıştır ancak bu isimlerin tamamını yalnızca insana vermiştir. Böylece insan tüm varlığı kapsayan üst bir konuma yerleşmiştir. Her şeyin aslının Hz. Âdem’de olmasının ve Âdem’in diğer her varlıkla tek vücut hâlinde bulunmasının anlamı budur (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 205). Her şeyde olduğu gibi zamanın belirlenmesinde de ölçü Hz. Âdem’dir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 139). Yedi kat gök Hz. Âdem’in yüzündeki yedi hattın misalidir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 247). Hz. Musa’ya “Ben Rabb’im!” diye seslenen ateş Hz. Âdem’in vücudunun ateşidir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 291). Hz. Âdem’in yüzü Kâbe toprağından yaratılmıştır. Kâbe’ye dönerek namaz kılmanın amacı Hz. Âdem’in yüzünü yüceltmektir. Zaten melekler de Allah’ın emriyle ezelde Hz. Âdem’e secde ederek onun yüzünü ve dolayısıyla bu yüzde bulunan otuz iki ismi yüceltmişlerdir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 48). İslamiyet’in ilk yıllarında Mescid-i Aksa’yı kible edinerek namaz kılmak bir önceki

ifadeyi geçersiz kılmaz çünkü yine söz konusu olan Hz. Âdem'in vücudunu övmektir. Mescid-i Aksa'nın kible edinilmesindeki sebep, Hz. Âdem'in göğüs ve sırtının Mescid-i Aksa toprağından yoğurulmuş olmasıdır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 50). Cebrail Hz. Muhammed'e vahyi Hz. Âdem'in suretine girerek getirmiştir ve ona namazı yine Hz. Âdem'in suretinde kıldırmıştır çünkü Hz. Âdem isimlerin öğretmenidir (muallim-i esmâdır) (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 211). Namazdan evvel abdest alınmasının nedeni, Allah'ın Hz. Âdem'in hamurunu su ile karmasıdır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 189). Hac ibadeti ile Hz. Âdem arasında da ilişki mevcuttur. Hz. Âdem yedi adet ümmî hatta sahiptir. Kâbe'nin yedi defa tavaf edilmesine dair emir, Hz. Âdem'in yüzündeki yedi hattın dolayısıdır. Ayrıca Kâbe, Hz. Âdem'in bir misalidir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 206-208). Âdem'in otuz iki dişi ilahi isimlerin sayısı kadardır (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 62). Onun boyu altmış zira'dır, bu ise Arap alfabesinin yirmi sekiz ve Fars alfabesinin otuz iki harfinin toplamına eşittir (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 91).

Allah meleklerle Hz. Âdem'in önünde secde etmelerini emretmiştir (Bakara, 2/34) çünkü Hz. Âdem Allah'tan otuz iki ismi öğrenmiştir. Bu olaydan dolayı Hz. Âdem'in yüzünü yüceltmek amacıyla namaz kılınır (Ballı, 2010: 77). Hz. Âdem'de var olan otuz iki ilahi isim, hatlar vasıtasıyla bütün insanlarda da bulunmaktadır. Namaz kılarak Hz. Âdem'i yüceltenler, onun sahip olduğu vasıflara kendileri de sahiptirler. Bu durumda secde eden de secde edilen de Âdem/insan olmaktadır. İnsanda var olan otuz iki isim bizzat Allah olduğu için Hz. Âdem'in/insanın yüzü Allah'ın varlığının bir delilidir:

Âdem olmuşdur benim Sâfi sücûd u sâcidüm

Vech-i Âdemden zuhûr etdi yine isbât-ı zât (G. 45/13)

“(Ey) Sâfi! Âdem/insan benim hem secde ettiğim hem secde edenim olmuştur. Allah'ın ispatı yine Hz. Âdem'in/insanın yüzünden ortaya çıktı.”

Allah'ın ezelde Hz. Âdem'e öğrettiği ilahi isimler Hz. Âdem'in yüzünde hatlar aracılığıyla yer almaktadır. Bundan ötürü *'alleme'l-esmâ* ifadesiyle işaret edilen otuz iki isim, Hz. Âdem'in/insanın yüzünün nurudur:

Nûr-ı pâk-i vech-i mutlak *'alleme'l-esmâyı* bul

Âdeme esmâyı ta'lîm eyleyen ankâyı bul (K 14/1)

“Mutlak yüzün pak nuru (olan) *'alleme'l-esmâyı* bul. Hz. Âdem'e ilahi isimleri öğreten ankayı bul.” Hz. Âdem isimleri Allah'tan aracısız bir şekilde öğrendiği için beyitte zikredilen anka Allah'tır. Şair, beyitte öncelikle yüzde hatlar aracılığıyla yer alan otuz iki ilahi isme dikkat çeker. İsimlerin nur olarak vasıflandırılması *Câvidânnâme*'nin verdiği bilgilerle uyumludur çünkü Fazlullah Esterâbâdî'ye göre ilahi isimlerin aslı nurdur (2012: 417). Şair, yüzdeki ilahi isimlerden hareketle Allah'ın bulunacağına işaret eder çünkü Allah *isim ile müsemma birdir* kuralına göre otuz iki ilahi ismin kendisidir.

Allah kâinatı otuz iki ilahi isimle yaratmış ama sadece insana bu isimlerin hepsini öğretmiştir. Bu sebeple tüm kâinat Hz. Âdem'in bir parçasıdır. Dolayısıyla insan ve kâinat arasında ayrılık yoktur: “Ve eşyanın cümlesi vücûd-ı Âdemdir ve Âdem cümle eşyâ ile bir vücûddur” (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 205). Hz. Âdem otuz iki ilahi isimle yaratıldığı ve Allah'ın da hakikatte otuz iki ilahi isimden ibaret olması dolayısıyla insanın varlığı Hakk'ın varlığının bir kanıtıdır:

Medâr-ı kâ'inâtın bu vücûd-ı asl-ı Âdemdir

Bu isbât-ı vücûd-ı Hakkda kâfidir nişân ammâ (G. 7/5)

“Kâinatın var olma sebebi Hz. Âdem'in hakikatidir. Bu, Hakk'ın varlığının ispatı için yeterli bir işarettir.”

2.4. Fatıha Suresi, Yüz ve İlahi Hatlar

Hurufî metinlerinde yaygın olarak işlenen konulardan biri Fatıha suresi ile yüz arasındaki ilişkidir. *Seb'a'l-mesân* “tekrarlanan yedi” anlamına gelir ve Hurufiler tarafından Fatıha suresinin bir adı olarak kullanılır (Aslan, 2024: 850). Fatıha'nın yedi ayeti insanın yüzünde bulunan yedi adet ümmî hatta karşılık

gelir. Bu ilişki dolayısıyla Fatiha'nın bir başka ismi Ümmü'l-kitâb'dır (kitabın anası). Fatiha'da Arap alfabesinin yirmi bir harfinin bulunup yedi harfin bulunmaması da Havva'nın hatlarıyla Fatiha suresi arasındaki benzerliğin bir delilidir çünkü Havva'nın yüzünde yedi adetten oluşan ebî hatlar bulunmaz (Âmiloğlu, 2014: 61-62). Sâfi'nin Fatiha suresi için "anamdır" demesinin sebebi budur:

Anamdır sûre-i seb'a'l-mesân geldim anın nutkı

Togup bu âlem andan oldu 'âlem 'âlem-i kübrâ (K. 1/17)

"Fatiha suresi anamdır, onun sözüyle (bu âleme) geldim. Bu âlem ondan doğup âlem-i kübrâ oldu." Yedi adet ümmî hattın yirmi sekiz ilahi harfe işaret ettiği bilinmektedir. Yüzden istiva hattı geçtikten sonra ikiye ayrılan saç hattı sayesinde ümmî hatlar otuz iki ilahi harfe delalet eder. Bu harfler ise kâinatın aslıdır. Var olan her şey bu harflerle yaratılmıştır. Beyte konu olan Fatiha suresi-anne-kâinat arasındaki münasebet bundan ibarettir. Aşağıdaki örnekte de yüz ile Fatiha suresi arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir:

Bâ'is-i 'izz ü devâm tâ nebât-ı kâ'inât

Sûre-i seb'âl-mesânî oldu 'arş-ı istivâ (K, 2/5)

"Ululuğun ve sürekliliğin kâinatın bitkilerine dek sebebi (Fatiha suresidir). Fatiha suresi istivanın arşı oldu." Seb'al-mesânî olarak adlandırılan Fatiha suresi yedi ayetten müteşekkil olması itibarıyla yüzdeki ümmî hatlara karşılık gelir yani Fatiha yüzün sembolüdür. Yüz ise evrende mümkün olan tüm isimlerin mekânıdır. Otuz iki isim var olan her şeyin sebebi olduğu için yüz kâinatın aslıdır. Yüzün sembolü olan Fatiha'nın da bu şekilde her şeyin sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Allah'ın arşa istiva etmesi (Tâhâ, 20/5) ile kastedilen, O'nun insan yüzünde ilahi hatlar aracılığıyla otuz iki isim olarak tecelli etmesidir çünkü söz konusu arş insanın yüzüdür. Arşa istiva etmek ise insanın yüzünden istiva hattının geçmesiyle mümkündür (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 39-40). Eğer yüz Fatiha suresiyse Fatiha arştır. İstiva edilen yani istiva hattının geçtiği arş Fatiha suresidir.

Saç ümmî hatlardandır. İki yanak ise ak hatlara dâhildir (Usluer, 2009: 280-281). Bir bütün olarak yüz Fatiha suresini yansıtır. Sevgilinin saç ve yanağı şair için Fatiha suresidir:

Sûre-i seb'âl-mesânî fikr-i zülf ü 'ârızın

Leyletü'l-kadr u berât ü kıssa-i Şem'ûn olur (G. 91/3)

"Saçının ve yanağının düşüncesi Fatiha suresidir, Kadir ve Berat geceleridir, Şem'ûn kıssasıdır." Sâfi Baba sevgilinin siyah saçlı olması dolayısıyla saç ile Kadir ve Berat geceleri arasında renk ilgisi kurar. Ayrıca saç ümmî hatlardan biridir ve kutsal bir manaya sahiptir. Kadir ve Berat geceleri de kutsal gecelerdendir. Beyitte bulunan bir diğer husus, yüz ve saç ile kıssa-i Şem'ûn arasında bir ilgi kurulmasıdır. Şem'ûn bir nebidir. Hayatını Allah'a ve insanları Hak dine davet etmeye adanmış bir kişidir. Bu kişiye dair Yozgat, Kilis, Antakya ve Kayseri gibi Anadolu şehirlerinde çeşitli halk inanışları mevcuttur. Hatta Kayseri, Antakya ve Kilis'te Şem'ûn'un olduğuna inanılan türbeler vardır (Taşkesenlioğlu, 2021: 2336). Görüldüğü üzere Şem'ûn, nebilik vasfıyla kutsal bir kişidir. Onun ile yüz ve saç arasındaki ilişki hepsinin kutsal olmasından ibarettir.

Aşağıdaki iki örnek beyitte de yüz ile Fatiha suresi arasında ilahi hatlara dayanan bir münasebet söz konusu edilmiştir:

Me'âl-i sûre-i seb'âl-mesânî hatt-ı Havvâdır

Çerâğ-ı 'arş-ı a'zâm 'âlem-i bâlâ-yı nutkumdur (G. 118/11)

"Fatiha suresinin meali Havva'nın hatlarıdır. Yüce arşın kandili, sözümün yüce âlemdir."

Ruhundur sûre-i seb'al-mesânî

Lebindir selsebil-i câm-ı kevser (G. 111/2)

"Fatiha suresi yanağındır. Kevser kadehinin selsebili dudağındır."

Var olan harflerin tamamı otuz iki adet olduğu için bu harfler tüm kutsal kitapların temelidir. Bu durumda harflerin tamamının mekânı olan yüz, dört mukaddes kitabın hakikatidir (Refî‘î, 2019, s. 86). Sâfi Baba’nın, sevgilinin güzelliğinde dört kutsal kitabı görmesinin nedeni budur:

Vasf-ı hüsnün dört kitâbın kâ’inâtın ‘aynıdır

Münşi-i kudret anı bir harf ile eyler edâ (K, 2/86)

“Güzelliğinin vasfı dört kitap (ve) kâinatın aynısıdır. Kudretle yaratan (Allah) onu bir harf ile meydana getirir.”

Hiz. Âdem’in yüzü yaşayan *Kur’an*’dır: “Mushaf-ı hayâta git ki ol vech-i Âdem aleyhi’sselâmıdır” (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 407). Bu düşünce Sâfi Baba’ya yüzde bulunan otuz iki ilahi ismi güzellik *Mushaf*’ının açıklaması olduğunu söyler. Ayrıca yüz, sahip olduğu ümmî hatlarla Fatiha suresinin açıklamasıdır ve taşıdığı tüm isimler dolayısıyla ‘*alleme’l-esmâ*’dır:

Bu harf-i sî vü dü ol Mushaf-ı hüsnün beyânıdır

Me‘âl-i sûre-i seb‘âl-mesânî ‘alleme’l-esmâ (G. 23/10)

“Bu otuz iki harf o güzellik *Mushaf*’ının beyanıdır, Fatiha suresinin mealidir, ‘*alleme’l-esmâ*’dır.”

Levh-i Mahfûz, Allah katında bulunan en yüce kutsal kitaptır (Zuhuf, 43/4). Hurufiliğe göre bu kitap otuz iki ilahi harfle yazılmıştır. Allah bu ilahi harflerin tamamını Hiz. Âdem’e öğrettiği ve onun yüzüne hatlarla yazdığı için Hiz. Âdem asıl *Levh-i Mahfûz*’dur: “Ol Levh-i Mahfûz Âdemdir” (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 404). Aşağıdaki beyitte Sâfi Baba Hurufiliğin bu yorumuna dikkat çeker. Şairin gönlü Hiz. Âdem’in/insanın yüzünden *Levh-i Mahfûz*’u okur. Bu gönül aşkın ebcet okuyan çocuğudur. Çocuk, yüzde bulunan otuz iki ilahi ismi okur:

Vech-i Âdemden bu gönlüm nüshâ-i kübrâ okur

Tıfl-ı ebcet-hân-ı ‘aşkıma ‘alleme’l-esmâ okur (K. 7/1)

“Bu gönlüm Hiz. Âdem’in yüzünden *Levh-i Mahfûz*’u okur. Aşkımın ebcet okuyan çocuğu ‘*alleme’l-esmâ*’yı okur.”

2.5. Hayme-i Mî‘âd

Hayme-i Mî‘âd’ın kelime anlamı “vadolunan çadır”dır ve Hurufî metinlerinde Rab tarafından Hiz. Musa’ya yapılması emredilen buluşma çadırını ifade etmek için kullanılır. İbranicede bu çadır için *Ohel Moed*’in (buluşma çadırı) dışında *Mışkat* (Rabb’in İsrailoğulları arasındaki evi) ve *Mikdas* (barınak) gibi isimler de bulunur. Latince *Tabernaculum*, İngilizcede ise *Tabernacle* olarak adlandırılır (Abrahams, 2007: 418). *Tevrat*’ın Çıkış kitabında Rab, Hiz. Musa’ya bir çadır yapmasını emreder ve bu çadırın nasıl inşa edilip nasıl döneceğini en ince ayrıntılarına dek tarif eder. Böylece Rab, İsrailoğulları arasında yaşayacaktır ve İsrailoğulları Rab tarafından yazılmış kutsal tabletleri içerisinde barındıran bir seyyar kibleye sahip olacaklardır (Çıkış 40/17-38). *Kur’an* bu çadırdan bahsetmez ancak Hurufiler Hayme-i Mî‘âd’a dair bir yorum geliştirirler. Bu yoruma göre Hayme-i Mî‘âd, Hiz. Âdem’in sembolüdür. Rabb’in emrettiği gibi bu çadırın sağ ve sol tarafında ellişer ip bulunmaktadır. Elli ip Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf ile bu harflerde bulunan yirmi iki noktanın toplamına eşittir. Ayrıca her bir yöndeki elli ip Hiz. Âdem’in elleri ve ayaklarındaki eklemlerin sayısına denktir. Çadırın sağ tarafındaki elli ip Hiz. Âdem’in sağ el ve ayağının eklemlerine, sol tarafındaki elli ip ise Hiz. Âdem’in sol el ve ayağının eklemlerine karşılık gelmektedir. Çadır on bir parça perdeye sahiptir. Emredildiğine göre bu perdelerin uzunluğu yirmi sekiz arşın, genişliği ise dört arşın olacaktır. Yirmi sekiz ile dördün toplamı otuz iki eder. Bu sayı Fars alfabesinde bulunan harflerin sayısına yani evrende mevcut olan tüm isimlerin sayısına eşittir. Hiz. Âdem de otuz iki harf ile konuşur çünkü Allah ona isimlerin tümünü öğretmiştir. Perdelerin eni ve boyunun toplamı kâmil bir yüze yani üzerinde otuz iki ilahi ismi barındıran Hiz. Âdem’in yüzüne işaret eder. Demek ki Hayme-i Mî‘âd, Hiz. Âdem’in vücudunun bir sembolüdür (Fazlullah Esterâbâdî, 2012: 71-72).

Sâfi Baba Hayme-i Mî'âd'ı hikmetin dört köşesi olarak düşünür. Sabah eserlerinin orta vakitte (ikindide) belli olacağını söyler:

Hayme-i mî'âd-ı Hakk terbi'-i hikmetdir bana

Devre-i vüstâdan oldı âşikâr âsâr-ı subh (K. 5/45)

“Hakk’ın Hayme-i Mî'âd'ı benim için hikmetin dört köşesidir. Sabahın eserleri orta zamandan belli olur.” Bu beyit her ne kadar anlam olarak doğrudan Hurufilikle ilgili olmasa da klasik Türk edebiyatında Hayme-i Mî'âd kavramının yalnızca Hurufî şairler tarafından kullanıldığı düşünüldüğünde Sâfi Baba’yı Hurufilik etkisine bağlayan bir unsur olarak kabul edilebilir.

2.6. Fazlullah Esterâbâdî ve Câvidânnâme

Hurufî metinlerinde Fazlullah Esterâbâdî’den *Fazl-ı Hak*, *Fazl-ı İlah* ve *Fazl-ı Yezdan* gibi isimlerle bahsedildiği görülmektedir (Usluer, 2009: 575). Bu isimler hem “Allah’ın cömertliği, Allah’ın lütfü” gibi anlamlara hem de Fazlullah Esterâbâdî’ye işaret edecek şekilde kullanılır. Sâfi Baba da söz konusu isimleri beyitlerinde zikretmiştir. Aşağıdaki örnekte *Fazl-ı Yezdan* ve *câvidân* ifadelerinin aynı mısra da kullanımı okuyucuya Fazlullah Esterâbâdî’yi ve onun en önemli eseri *Câvidânnâme*’yi düşündürmektedir:

Ey benim tabla-yı ‘attâr-ı nesîm-i devletim

Câvidân cânlar bağışlar Fazl-ı Yezdânım şafak (K. 13/8)

“Ey benim mutluluk rüzgârımın attarının tepsisi! Şafak (bana) Allah’ın cömertliğinden (Fazlullah Esterâbâdî’den) sonsuz canlar (*Câvidânnâme*) bağışlar.”

Bir başka beyitte şair, Hurufilikle bağlantısını daha belirgin bir şekilde gözler önüne serer. Her sözünün otuz iki isimden geldiğini ve daima Fazlullah Esterâbâdî’nin ortaya çıkardığı hakikatleri dile getirdiğini belirtir. Hurufiliğin hakikatlerini bilmek isteyen taliplere ise *Câvidânnâme*’yi okumalarını tavsiye eder:

Fazl-ı Hakdır her sözüm bu sî vü dü esmâ-yı Hakk

Bilmek istersen hayât-ı câvidân lâzım sana (G. 28/14)

“Her sözüm Hakk’ın cömertliğidir (Fazlullah Esterâbâdî’dir). Hakk’ın bu otuz iki ismini bilmek istersen sana sonsuz hayat (*Câvidânnâme*) lazımdır.”

Diğer bir örnekte şair, Fazlullah Esterâbâdî’nin *Câvidânnâme*’sinde bulunan hakikatlere talip olanları doğrudan yüzdeki ümmî hatlara yönlendirir çünkü otuz iki ilahi ismin mekânı olan yüz, var olan her şeyin olduğu gibi *Câvidânnâme*’nin de aslını üzerinde taşır:

Garaz bir noktadır sî vü dü esmâ hatt-ı Havvâdan

Dilersen ger hayât-ı Câvidân-ı Fazl-ı Yezdânî (K. 17/21)

“Eğer Allah’ın cömertliğinden sonsuz hayatı (Fazlullah Esterâbâdî’nin *Câvidânnâme*’sinin hayatını) dilersen (bil ki) Havva’nın hatları (ve) otuz iki isimle kastedilen bir noktadır.”

Hurufiliğe göre Mehdi, Fazlullah Esterâbâdî’den başkası değildir (Ballı, 2010: 110). Hurufî metinlerinde Fazlullah Esterâbâdî’den *Mehdî-i sâhib-zamân* olarak bahsedilir. Mesela Refi’î’nin *Beşâretnâme*’sinde Fazlullah Esterâbâdî’nin Mehdi oluşu şu beyitlerle ifade edilir:

Vâris-i mülk-i Süleymân geldi bil

Mehdî-i sâhib-zamân bu oldı bil

Nevbet-i sâhib-zamân kâ’im olur

Çün zamân anun ola dâ’im olur

Uş Mesîhâ gökden indi nâgihân

Merhabâ iy Mehdî-i sâhib-zamân (Refî'î, 2019, s. 172)

Sâfi Baba da *Mehdî-i sâhib-zamân* ifadesiyle Fazlullah Esterâbâdî'ye işaret eder:

Nigeh-dârende-i teşrif-i zâtı olduğum Sâfi

Gelir elbette bir gün Mehdî-i sâhib-zamânım var (G. 89/12)

“(Ey) Sâfi! Bakışımı Zat’ın teşrifine doğru tutmamın sebebi bir gün zamanın sahibi olan Mehdî’nin gelecek olmasıdır.”

2.7. Aliyyü'l-A'lâ, Nesîmî ve Arşî

Asıl adı Ebü'l-Hasan-ı İsfahânî olan Aliyyü'l-A'lâ, Fazlullah Esterâbâdî'nin baş halifesidir. Esterâbâdî'nin idamının ardından önce Şam'a sonra da Anadolu'ya kaçmış ve burada kardeşiyle beraber Hurufiliği yaymak için uğraşmıştır. Bir süre Hacı Bektaş Tekkesinde ikamet etmiş ve burada Bektaşilere *Câvidânnâme*'yi Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolu olarak tanıtmıştır. Eserlerinden bazıları *Tevhîdnâme*, *Firâknâme* ve *Mersiye-i Birâder*'dir (Aksu, 1989: 381). Aşağıdaki örnek beyitte Sâfi Baba, Aliyyü'l-A'lâ'nın ismini anmaktadır:

Nişânımdır 'Aliyyü'l-A'lâ âlâ-yı himmetlik

Cenâb-ı sâkî-i kevser eger peygamber olmazsa (K. 12/26)

“(Benim için) Aliyyü'l-A'lâ, himmet yüceliğinin nişanıdır. (O yüce kişi) peygamber değilse de kevser sakisidir.”

İmâdeddin Nesîmî (ö. 1408'den önce) kaynaklarda hayatı hakkında çok sınırlı bilgiler bulunan Azeri şairlerinden olup Hurufiliği ile bilinir. Fazlullah Esterâbâdî'ye bağlanıp onun müridi olmuş, Esterâbâdî'nin idamından sonra Anadolu'ya gelmiş ve burada Hurufiliği yaymaya çalışmıştır. Bir süre sonra Memlûklülerin yönetimindeki Halep şehrine gitmiş ve fikirleri dolayısıyla burada idam edilmiştir (Bilgin, 2016: 127-129). Aşağıdaki örnekte Sâfi Baba'nın İmâdeddin Nesîmî'den övgü dolu bir dille bahsettiği görülmektedir:

Hazret-i Seyyid Nesîmî ol şeh-i vâlâ sirer

Ol emîr-i kişver-i ma'nî veliyy-i mu'teber

Hak dilinden böyle bir söz söyledi gitdi gider

Âna pey-rev oldı Mansûr-ı cihân ne'tdi nider

'Ârif isen sırr-ı Hakdan kâ'imî bir remz eder

Kem degildir sözleri gerçektir ammâ ketm eder

Hep hatâdır bunlara taklîd edenler halt eder

Dün gece vahdet ilinde dedi bir sâhib-nazar

Ben anın hak olduğundan şübhe etmem el eder

Açmadın cân gözünü kılmadın ey dîl-i nazar

Almadın sûr-ı Sirâfil-i kıyâmetden haber

Biri gece biri gündüz durmayıp devrân eder

Kâr-ı gayret ile gel şem'-i zebânın kes yeter

Gel çerâg-ı 'aşka pervâne olup yak bâl ü per

Olmag istersen eger Rûhü'l-kudüsle hem-sefer

Câm-ı Cemle hazret-i pîr-i mugândan behre-ver

‘Aynidir ‘aynen tesemmî lezzetü’ş-şâribîn (Mus. 2/2)

“O istiğna sahibi yüce şah, o mana ülkesinin emiri, itibar sahibi dost (olan) Hazret-i Seyyid Nesîmî Hak diliyle öyle bir söz söyledi ki gitti gider. Cihanın Mansur’u onun izinden gitti; ne yapsın, ne yapabilir? Eğer arıfsen (sana) Hakk’ın sırrında sabit olan bir işaret eder. (Onun) sözleri değersiz değildir, gerçektir ancak (o, hakikatleri) gizli tutar. Bunun (gibi insanları) taklit edenler hep hata eder, (yaptıklarıyla) halt eder. Dün gece nazar sahibi biri ‘Ben onun hak olduğundan şüphe etmem, başkaları eder.’ dedi. Ey gönül! Can gözünü açıp bakmadın. Kıyamet (alameti olan) İsrâfil’in surundan haber almadın. Biri gece ve biri gündüz olmak üzere (zaman) durmadan döner. Gel, gayret göstererek dilinin mumunu kes. Aşkın mumuna gel, pervane olup kanatlarını yak. Rûhü’l-kudüs (olan Cebrail’le) sefere çıkmak istersen Cem’in kadehiyle meyhaneye pirinden nasiplen. (Bu) *lezzetü’ş-şâribîn* (içenlere lezzet veren [Saffat, 37/46]) şeklinde isimlendirilen (şeyin) aynısıdır.”

Arşî (d. 1562/ ö. 1620) Hurufiliğiyle meşhur bir Bektaşî şairdir. Hayatı hakkında tezkirelerde bilgi bulunmaz. *Divan*’ından hareketle Hurufî-Bektaşî şairlerden Muhîti Dede’ye bağlı olduğu ve tekkesinin de Ergirikası’nda yer aldığı anlaşılmaktadır. Muhîti’nin vefatından sonra onun postuna Arşî’nin oturduğu düşünülmektedir (Kahraman, 1989: 4-9). Sâfi Baba aşağıdaki beyitte Arşî’yi hakikat sırlarının gizli duasının dili olarak nitelendirmektedir:

Lisân-ı tercemânü’l-gayb-ı esrâr-ı hüviyyetdir

Ya ‘Arşî ya Cerîrî ya Harîrî sanma Mevlânâ (K. 1/142)

“Mevlana (olduğunu) sanma, hakikat sırlarının gizli duasının dili ya Arşî ya Cerîrî ya da Harîrî’dir.”

3. Sâfi Baba Hurufî Olarak Kabul Edilebilir Mi?

Hurufilik, henüz kuruluş aşamasındayken Timurluların idamları ve takibatları sonucunda çeşitli coğrafyalara dağılmak durumunda kalan bir harekettir. Hurufiler, bu hareketin Fazlullah Esterâbâdî tarafından kuruluşundan kısa bir süre sonra Bektaşilik ve Kalenderilik gibi başka tarikatların bünyesinde inançlarına devam etmişlerdir. Bundan dolayı İmâdeddin Nesîmî ve Refîî gibi doğrudan Hurufî olup eserlerinde başka tarikatlara dair unsurlar barındırmayan şairlerin sayısı oldukça azdır. Diğer Hurufî şairler ise başka tarikatlara dâhil olmaları sebebiyle Hurufilik anlayışını daima diğer anlayışlarla karışık bir hâlde eserlerine yansıtmışlardır. Bu durum, eserlerinde Hurufilik unsurları barındıran şairlerin Hurufî olup olmadığı konusunda kesin bir karar vermeyi zorlaştırmaktadır.

Abdülbaki Gölpınarlı *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*’nda Türk şairlerini doğrudan Hurufî olanlar ve yalnızca Hurufilikten etkilenenler olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre Muhîti, Arşî, Misâli, Virânî ve Hayretî gibi şairler Hurufidir. Onların Bektaşî, Kalenderî ya da Abdal olmaları yalnızca görünüştedir. Bu şairler, diğer tarikatları, Hurufiliği gizlemek için bir araç olarak kullanmışlardır. Onlar için Hurufilik ön planda olup diğer tarikatlara dair düşünceler Hurufiliğin gerisinden gelmektedir. Bunun yanında Hurufiliği sanat göstermek ya da şiirlerine bir renk katmak için kullanan şairler de vardır. Mihrâbî İbrahim Baba, Neyzen Tevfik, Siyahî Dede, Esrâr Dede ve Fahrî Dede bu gruba girer. Gölpınarlı’ya göre bu şairler için Hurufilik ön planda olmamakla birlikte arka planda bile değildir. Bunlar “Hurûfilikten, bu da bulunsun, bunu da biliyoruz gibi bahsetmişler”dir (1989: 30-31). Görüldüğü üzere Gölpınarlı, bir şairin Hurufî olup olmadığına karar vermek için onlara ait eserlerin niteliğini dikkate almaktadır. Eserlerde Hurufiliğe dair unsurların niceliği, Hurufilik esaslarına bağlılık derecesi ve bu düşüncelerin şiirlere hangi niyetle konu edildiği, şairlerin Hurufî olup olmadığını gösteren en önemli hususlardandır. Dolayısıyla bu kapsamdaki bir tespitin yapılabilmesi bütüncül bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Fatih Usluer *Hurufilik* adlı eserinde Gölpınarlı’nın Hurufî şairlere yaklaşımını doğru bulur. Hurufilik unsurlarını kullanan her şairin Hurufî kabul edilemeyeceğini söyler: “Ancak bilinmelidir ki, Hurufilikle ilgili terimlerin kullanılması bu kişileri Hurufî olarak tanımlamamıza imkân vermeyeceği gibi ciddi bir Hurufî etkilenmesinin varlığını da göstermez” (2009: 179). Usluer, daha sonraki bir çalışmada, Hurufiliğin felsefi-mistik bir sistem, bir düşünce hareketi olması dolayısıyla, eserinde Hurufilik unsurları kullanan her şairin –aksi bir kanıt olmadıkça- Hurufî olarak kabul edilebileceğini belirtir: “Hurûfilik bir

tarikât olmayıp, vahdet-i vücûtcülük gibi tasavvufî-felsefî bir sistem olduğundan, Hurûfî argümanlarını şiirlerinde kullanmış olan şairleri, aksi bir karine yoksa, Hurûfî kabul etmenin bir sakıncası yoktur” (2019: 102).

Fatih Usluer’in metodunun doğru kabul edildiği durumda Sâfi Baba’nın Hurufî olduğunu söylemek mümkündür ancak böyle bir yaklaşım pek çok şairin Hurufîliğe dâhil edilmesiyle sonuçlanır ve incelenen eserde Hurufîliğin yoğun bir şekilde işlenip işlenmediğini önemsiz kılar. Mesela Neyzen Tevfik’e ait aşağıdaki şiir parçasının Hurufîlikle ilgili olduğu şüphesizdir:

Fazl-ı Yezdân, kâinât olmuş, görünmüştür bana,
Câvidânı mümkünât olmuş, görünmüştür bana,
Si vü du âb-ı hayât olmuş, görünmüştür bana,
Hatt-ı menşûr, iltifât olmuş, görünmüştür bana,
Her sadâ bir esselât olmuş, görünmüştür bana. (Sarı, 2010: 226-227)

Neyzen Tevfik’i bu tarz şiirlerinden hareketle Hurufî olarak kabul etmek ne kadar doğrudur? Bu durumda Fatih Usluer’in önerdiği yöntemi değil Abdülbaki Gölpınarlı’nın yöntemini kullanmak daha doğru olacaktır.

Sâfi Baba Divanı’nda Bektaşiliğin ön planda olduğu görülmektedir. Bunun yanında eser Şihabüddin Sühreverdî’nin kurduğu İsrakiliğe ve Fazlullah Esterâbâdî’nin kurduğu Hurufîliğe dair unsurlar barındırmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Sâfi Baba farklı düşüncelere açık, meraklı bir kişidir. Öğrendiği ve sevdiği düşünceleri şiirlerine konu etmeyi tercih eder. *Divan*’da görülen İsrakilik etkisi bu makalenin konusu dışında olduğu için bir kenara bırakılırsa, şairin Hurufîliğe yabancı olmadığı apaçıktır. Şair *sî vü dü*, *‘alleme’l-esmâ*, *esmâ-müsemmâ*, *istiva*, *hatt-ı Havvâ*, *vech-i Âdem*, *hayme-i mi’âd* ve *seb’â’l-mesânî* gibi Hurufîliğin anahtar kavramlarını şiirlerinde kullanır. Fazlullah Esterâbâdî’nin takipçisi olduğunu söyler ve hakikat yolcularını Esterâbâdî’nin *Câvidânnâme* adlı eserine yönlendirir. İmâdeddin Nesîmî, Aliyyü’l-A’lâ ve Arşî gibi Hurufî büyüklerini şiirlerinde zikreder. Bu durumda Sâfi Baba’nın Hurufîliği yakından tanıdığı, bildiği ve benimsediğini söylemek mümkündür. *Câvidânnâme*’den haberdar olan ve hakikati arayanları ona yönlendiren şairin bu eseri okumuş olması muhtemeldir. Önde gelen Hurufîlerin adını anması onun Hurufî literatürünü bildiğini göstermektedir. İmâdeddin Nesîmî ve Arşî’yi anan Sâfi Baba’nın söz konusu şairleri okumuş ve onlardan etkilenmiş olabileceği mümkündür. Hurufîlik ve Bektaşilik arasında erken dönemlere dayanan etkileşim, Nesîmî’nin Bektaşî kültüründe yedi büyük ozandan biri sayılması ve Arşî’nin Ergirikası’nda bulunan bir Bektaşî tekkesinde şeyh olması gibi hususlar Sâfi Baba’yı Hurufîlik düşüncesine yaklaştıran sebeplerdendir. Sâfi Baba *Divan*’ında Hurufîliğe dair unsurlara yer verirken içinde bulunduğu kültürel ortamın etkisinde kalarak bilinçsiz bir şekilde değil, Hurufîlik düşüncesinin farkında olarak ve bu düşüncüyü bilinçli bir şekilde destekleyerek hareket etmiştir. Hem Bektaşîliğe hem de Hurufîliğe vakıf olan şairin bu iki düşünce arasındaki etkileşimden habersiz olması imkânsızdır. Şairin Bektaşîliği Hurufîliğin önünde tuttuğu düşünülürse *Divan*’da yer alan Hurufîlik unsurlarının Hurufîlik ve Bektaşîlik arasındaki etkileşimin bir sonucu olduğu anlaşılır. Sâfi Baba Hurufîliği tek başına değil ancak Bektaşîliğin bir parçası olarak ele almaktadır. O hâlde her ne kadar Hurufîliğe dair oldukça belirgin örnekler barındırırsa da *Sâfi Baba Divanı*’nda Hurufîliğin Bektaşîlik gerisinde kaldığı kabul edilmelidir. Sâfi Baba Hurufî değildir ancak Bektaşî olması dolayısıyla şiirlerinde Hurufîlikten bahsetmiştir. Onun için Hurufîlik, Bektaşîlik dairesi içerisinde bir anlama sahiptir. Asıl olan Bektaşîliktir. Hurufîlik ise yüzyıllar boyunca süren bir etkileşimin sonucu olarak Bektaşîliğin bir parçası hâline gelmiştir.

Sonuç

Fazlullah Esterâbâdî’nin 1394’te Timurlular tarafından idam edilmesinden sonra Hurufîler İran ve Azerbaycan’dan göç etmek zorunda kalmış, bazı Hurufîler Anadolu’ya geçmiştir. Kısa bir süre kendi inançlarını bağımsız bir şekilde yaşamış, daha sonra diğer tarikatlara katılarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hurufîlerin en yoğun olduğu tarikât Bektaşîliktir. Bektaşîliğin Balım Sultan önderliğinde bir tarikât olarak teşekkül ettiği dönemde Bektaşîlik ve Hurufîlik arasında bir etkileşim başlamış ve bu süreç yüzyıllarca

sürmüştür. Bundan dolayı Muhîti, Arşî, Misâlî, Virânî ve Yemînî gibi pek çok Bektaşî şairinde Hurufilik tesiri görülmektedir. Bu şairlerden bazıları, Hurufiliği Bektaşiliğin önünde tutarken bazı şairler ise kültürel etkileşimin bir sonucu olarak eserlerinde Hurufiliğe dair unsurlara yer vermekle birlikte Hurufiliği Bektaşilik çerçevesinde bir düşünce olarak benimsemişlerdir.

Eserinde Hurufilik unsurları barındıran Bektaşî şairlerinden biri Sâfi Baba'dır. 18-19. asır şairlerinden olan Sâfi Baba, bilinen tek eseri olan *Divan*'ında Hurufiliğe dair anahtar kavramları kullanır. *Divan*'dan hareketle şairin Hurufiliği bildiği, Fazlullah Esterâbâdî'yi üstat olarak tanıdığı, *Câvidânnâme*'den haberdar olduğu söylenebilir. Ayrıca şair İmâdeddin Nesîmî, Aliyyü'l-A'lâ ve Arşî gibi Hurufî büyüklerini ve şairlerini şiirlerinde zikrederek bu geleneği takip ettiğini belli etmektedir. Bu açıdan Sâfi Baba'da görülen Hurufilik etkisinin yalnızca Hurufilik ve Bektaşilik arasındaki kültürel etkileşimin bir sonucu olmadığı, aynı zamanda bilinçli bir tercih olduğu söylenebilir. Bununla beraber *Divan*'da Hurufilik etkisi Muhîti, Arşî ve Misâlî'nin eserlerindeki kadar yoğun değildir. *Sâfi Baba Divanı*'nda Bektaşilik, Hurufiliğin önünde durmaktadır. Şiirlerinden hareketle samimi bir Bektaşî olduğu söylenebilecek olan Sâfi Baba, her ne kadar Hurufilik literatürünü bilse de bu düşünceyi Bektaşilik çerçevesi içinde değerlendirmektedir. Onda asıl düşünce Hurufilik değil Bektaşiliktir. Hurufilik ancak Bektaşilik içerisinde yer alan bir unsurdur. Bu durumda Sâfi Baba'nın Hurufî olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Onun şiirlerinde bulunan Hurufilik izleri, Hurufilik ve Bektaşilik münasebetleri dâhilinde değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Abrahams, I. (2007). Tabernacle. *Encyclopaedia Judaica* (Vol. 19, pp. 418-423). Thomson Gale & Keter Publishing House.
- Aksu, H. (1989). Ali el-A'lâ. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 2, ss. 381). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksu, H. (1995). Fazlullah-ı Hurûfî, *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 12, ss. 277-279). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksu, H. (1998). Hurufilik. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 18, ss. 408-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Âmiloğlu. (2014). *Arş-nâme tercümesi*. F. Usluer (Haz.). İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Aslan, M. (2024). Meçhul bir Hurûfî müellifin risâle-i fazîlet-i sûreti'l-fâtiha adlı eseri. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*. *Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı*, 838-858.
- Aykanat, T. (2015). *Sâfi Baba ve divanı (inceleme – karşılaştırmalı metin – sadeleştirme – sözlük – dizin)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ballı, H. H. (2010). Fazlullah Hurûfî ve Hurûfîlik. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bilgin, A. (2016). *Türk tasavvuf edebiyatı makaleleri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercan, Ö. (2013). Bektâşî ve İsrâkî bir şair: Sâfi, hayatı ve divan'ının nüshaları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (1), 1375-1395.

- Fazlullah Esterâbâdî. (2012). *Câvidân-nâme, dürr-i yetîm isimli tercümesi*, (Dervîş Murazâ, Çev.). F. Usluer (Haz.). İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.
- Gölpınarlı, A. (1989). *Hurûfîlik metinleri kataloğu*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güneş, D. (2011). Misâlî dîvânı (inceleme-metin). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Kahraman, B. (1989). Arşî divânı'nın tenkidli metni I-II. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karahüseyin, S. (2017). Alevî-Bektaşîlikte Hurufîliğin etkisi (Alevî-Bektaşî klasik metinler örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Karahüseyin, S. (2018, Ekim). Alevî Bektaşî klasiklerinde Hurufî etkinin varlığı meselesi: Şeyh Safî buyruğu örneği. O. Kurtoğlu ve A. Çamkara Erginer (Ed.) *IV. uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) bildiriler kitabı* içinde, (ss. 883-908), Ankara, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karakaya Stump, A. (2007). Irak'taki Bektaşî tekkeleri. *Bellekten*, 71 (261), 689-720.
- Karaman, H., Çağrıç, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (2020). *Kur'an yolu, Türkçe meâl ve tefsir*. Cilt: I-V. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kitabı Mukaddes*. (1981). İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2016). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Maden, F. & Aktaş, Y. (2023). Bektaşîliğin tarihsel konumu, inanç ve kültür tarihimizdeki yeri. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 12 (39), 169-212.
- Melikoff, I. (2015). *Uyur idik uyardılar, Alevilik-Bektaşîlik araştırmaları*. (T. Alptekin, Çev.). İstanbul, Demos Yayınları.
- Muhtar, Cemal (1986). Hurufî Türk şairleri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 219-226.
- Ocak, A. Y. (1992a). Bektaşîlik. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 5, ss. 373-379). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992b). Balım Sultan. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 5, ss. 17-18). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okay, H. & Çiftçi, F. (2016). Alevi-Bektaşî şiirinde Hurufîlik. *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (36), 737-756.
- Özcan, T. (2013). Zeynelâbidin Efendi. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 44, ss. 366-367). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkolaçık, C. (2023). Hurûfîlik temalı bir Bektaşî yazması: der beyân-ı ilm-i Ali el-Murteza ve keşf-i sırr-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî. *Ahmet Yesevi Dergisi*, 1 (2), 87-104.
- Refî'î. (2019). Beşâret-nâme. F. Usluer (Haz.), *Hurûfî şiirler III* içinde (ss. 35-178), İstanbul, Türkiye Yazma ve Basma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Sadık Vicdani. (2017). *Hurûfîlik ve Bektaşîlik, ne idiler ve nasıl kaynaştılar*. İ. Güleç (Haz.). İstanbul, İz Yayıncılık.
- Sarı, S. (2010). Neyzen Tefvîk'in hayatı ve şiirleri üzerinde bir inceleme. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Şahin, G. (2022). Muhîtî divanı (inceleme-tenkitli metin). Yayımlanmamış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Şengül, S. (2024). Tanrı-evren-insan tasavvuru çerçevesinde Hurufîlik ile Alevi-Bektaşî inanç sisteminin kesişim noktaları. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, (29), 122-158.
- Taşkesenlioğlu, L. (2021). Şem'un ve bir mecmuada tespit edilen kıssası. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(46), 2335-2340.
- Usluer, F. (2009). *Hurufîlik*. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Usluer, F. (2019). Divan şairleri ve Hurûfîlik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 23 (1), 80-104.

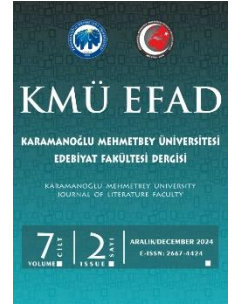

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 24/12/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 05/12/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atf Künyesi (Citation): Sol, S. A., Karakoç, M. & Akkaş, İ. (2024). Anamur'dan Tarihöncesi Bir Keşif: Alaköprü Mağarası Resimleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 213-228.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1596774>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

ANAMUR'DAN TARİHÖNCESİ BİR KEŞİF: ALAKÖPRÜ MAĞARASI RESİMLERİ

Süleyman Ali SOL*

Murat KARAKOÇ**

İsmail AKKAŞ***

Öz

Bu makale, Anamur ilçesinin kuzeydoğusundaki Sariağaç Mevkii yakınlarında bulunan Alaköprü Mağarası'ndaki resimleri incelemektedir. Resimler 2024 yılında Anamur Müzesi tarafından bölgede yürütülen tescil çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Resimler geometrik şekil ve hayvan figürlerini içeren iki sahnedan/panodan oluşmaktadır ve mağaranın gözlerinden birinin içindeki doğal niş benzeri yüzeylere yapılmıştır. Bazı resimlerin üzeri mağara tavanından aşağı akan kalsitle kaplanmış, bazıları zamanla silinmiştir. Ancak ana sahneyi oluşturan panodaki geyik benzeri figürler iyi korunmuştur. Benzer türden kırmızı boya ile yapılmış mağara resimleri yakın zamanda Mersin ili ve çevresinde keşfedilmiştir. Bu resimler genellikle Neolitik ve Kalkolitik gibi tarihöncesi dönemlere atfedilse de bunlarla ilgili en önemli sorun tarihlendirme çalışmalarının yapılamaması ya da yokluğudur. Bu yüzden Anamur Alaköprü Mağarası'ndaki resimler için bir tarih aralığı önermek bu çalışma kapsamında henüz mümkün olmasa da resimlerin üslupları onları tarihöncesi dönemlere atfetmemize izin vermektedir. Bu çalışma kapsamında Alaköprü Mağarası resimleri yüksek çözünürlüklü profesyonel bir kamera ve uçangöz kullanılarak belgelenmiş ve resimlerin bulunduğu duvar yüzeyleri iDStretch ve Scaniverse mobil uygulamaları ile taranmıştır. Belgelene sürecinde elde edilen fotoğraflar kullanılarak resimlerin dijital çizimleri oluşturulmuştur. Ardından Alaköprü Mağarası resimleri Anadolu'daki çeşitli mağara ve kaya sanatı alanlarında belgelenen resimlerle karşılaştırıldı. Alaköprü Mağarası resimleri özellikle geyik benzeri figürlerin iki boyutlu olarak tasvir edilmesi ve görece büyük boyutlara sahip olması bakımından farklı bir geleneğe işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güneybatı Anadolu, Mersin, Kaya Üstü Resim, Hayvan Tasvirleri.

* Uzman Arkeolog, Anamur Müzesi Müdürlüğü, Mersin/ Türkiye. E-posta: alisol3307@gmail.com,

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4066-0172>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman/Türkiye.

E-posta: mkarakoc@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7721-9890>.

*** Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman/ Türkiye.

E-posta: ismlakkas@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2744-3202>.

Anamur Alaköprü Mağarası resimlerinin belgelenmesi ve yayınlanmasındaki değerli yardımlarından dolayı Anamur Müze Müdürü Suat ŞAHİN'e, müze çalışanları Barış ÖZDEMİR, Mehmet Akif AYTEN ve Haydar Ali YAZAR'a şükranlarımızı sunarız. Ayrıca Anamur Orman İşletme Müdürü İsmail GÜBEŞ'e mağara resimlerinin ortaya çıkarılmasındaki katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

A PREHISTORIC DISCOVERY FROM ANAMUR: ALAKÖPRÜ CAVE PAINTINGS

Abstract

This study examines the cave paintings in Alaköprü Cave in the northeastern Anamur district. The paintings were discovered in 2024 during the National Cultural Heritage documentation program conducted by the Anamur Museum in the region. The paintings have two panels or scenes, with most elements depicting geometric shapes, while the remaining represent animal figures. The paintings were created within a cave chamber and on natural wall surfaces that resembled niches. Some paintings were obscured by calcite deposits that had descended from the cave ceiling, while others had faded over time. However, the deer-like figures depicted in the main panel are remarkably well-preserved. Recent archaeological investigations in the Mersin province and adjacent areas have discovered similar cave paintings created with red ochre. These paintings are typically associated with the prehistoric periods such as Neolithic and Chalcolithic. Yet, the most critical problem with these paintings is the lack or absence of dating evidence in Anatolia. Although it is impossible to propose a date range for the paintings in Anamur Alaköprü Cave within the scope of this study, the stylistic characteristics allow us to attribute them to prehistoric periods. The art in Alaköprü Cave was documented using a high-resolution professional camera and a drone. The wall surfaces with the paintings were scanned using the iDStretch and Scaniverse mobile applications. Digital illustrations of the paintings were created using the photographs taken during the documentation. The Alaköprü Cave paintings were then compared to those found in various cave and rock art sites in Anatolia. As a result, the paintings in Alaköprü Cave represent a diverse tradition, mainly because the deer-like figures are depicted in a two-dimensional form and are relatively large.

Keywords: Southwest Anatolia, Mersin province, Rock Paintings, Animal Depictions.

Giriş

Anadolu ve çevresindeki mağara ve kaya sığınaklarının duvarları ile açık alanlardaki kayaların yüzeylerine kazıma, vurgu veya boyama tekniğiyle yapılmış çeşitli resimler ve petroglifler, tarihöncesi dönemlerden günümüze kadar uzanan geniş bir zaman aralığına tarihlenmektedir¹. Ancak pigment analizi ve tarihlemeye yönelik araştırma eksikliği ve hatta çoğu yerde olmaması Anadolu'daki bu tür resimleri kronolojik bir bağlama oturtmamızı engellemektedir. Anadolu'daki bu kronolojik tarihleme eksikliğine karşın dünyadaki en eski kaya sanatı günümüzden 226 ila 169 bin yıl öncesine tarihlenen Tibet'in Quesang bölgesinde keşfedilmiş el ve ayak izleridir². Ayrıca Endonezya'nın Sulawesi Adası'ndaki boyama tekniği ile yapılmış mağara resimlerinin en azından 45 bin yıl öncesine ait olduğu belirtilmektedir³.

Alaköprü Mağarası resimleri, Mersin iline bağlı Anamur ilçesinin 20 km kuzey-kuzeydoğusundaki Sariağaç Mevkii'nde yer alır (**Fig. 1**). Literatürde Mersin ili ve çevresinde gerek mağara ve kaya sanatının gerekse tarihöncesi buluntuların varlığı bilinmesine rağmen⁴ Anamur ilçesinde bu türden arkeolojik alanlar belgelenmemiştir. Bu nedenle bu makale Anamur'un yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda yer alan Sariağaç Mevkii'ndeki Alaköprü Mağarası resimlerini ilk kez incelemek ve arkeolojik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Geçmişte Anamur sınırları içinde kalan bazı mağara ve kaya sığınaklarında tarihöncesine yönelik araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar sonucunda herhangi bir tarihöncesi buluntu rapor edilmemiştir⁵. Civardaki en erken tabakalı tarihöncesi buluntular Silifke ilçesi yakınlarında yer alan Sırtlanini Mağarası'ndan gelmektedir. Bu mağarada yapılan araştırmalarda Üst Paleolitik tipte yontmataş aletler tespit edildiği bildirilmektedir⁶. Mersin ilindeki Yumuktepe Neolitik yerleşmesi (MÖ kal. 7000 – 5800) ve son zamanlarda arkeolojik kazı çalışmalarının başlatıldığı Eşek Deresi Mağarası bölgenin tarihöncesi açısından tabakalı en erken radyokarbon yaşlarını (MÖ kal. 10771-10631) vermektedir⁷. Orta

¹Ceylan 2022: 36-48.

²Zhang ve dig., 2021: figure 1; Huisheng ve dig., 2024: figure 1.

³Brumm ve dig., 2021: figure 2.

⁴Girginer ve Durukan 2017: 2; Kayci ve dig., 2020: 130-140; Karakoç 2023: figür 3.

⁵Kökten 1959: 12.

⁶Harmankaya 1997: 7-21.

⁷Caneva ve Köroğlu 2010: 19; Altınbilek-Algül ve dig., 2022: 1-9.

Toroslar boyunca yürütülen yüzey araştırması bulguları ise en erken arkeolojik kalıntıların Alt ve Orta Paleolitik dönemlere değin geriye gidebileceğini göstermektedir⁸.

Mağara Sanatının Belgelenmesi

Araştırma alanını oluşturan Alaköprü Mağarası resimleri, Anamur Müzesi tarafından bölgede yürütülen tescil çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Mağaranın tavan kısmı büyük oranda çökmüş ve kopan parçalar mağaranın önündeki terastan yamaç boyunca aşağıya doğru akmıştır. Bu durum mağaraya tırmanmayı zorlaştırmaktadır. Böylece resimlerin olduğu mağaraya yaklaşık 50 dakikalık bir tırmanışla ulaşmak mümkün olmuştur.

Resimlerin belgelenmesi için mağaranın olduğu alana tırmanmadan önce çevresi uçangöz yardımıyla fotoğraflandı (**Fig. 2**). Böylece çevresinde benzer mağara oluşumlarının olup olmadığı belirlendi. Ardından resimlerin bulunduğu doğal mağara yüzeyleri/duvarları yüksek çözünürlüklü fotoğraf makinesi ile fotoğraflandı ve lazer metre ile resimlerin yer aldığı mağara boşluğunun tüm metrik ölçüleri (uzunluk, genişlik, derinlik vb.) alındı.

Resimlerin daha iyi tanımlanabilmesi için mağara duvarları, iOS işletim sistemine sahip cep telefonlarına *AppStore* çevrimiçi sistemi aracılığıyla yüklenebilen *iDStretch* uygulaması kullanılarak da belgelendi. Bu uygulama çıplak gözle görülmeyen veya artık silinmiş/solmuş boyalı (kalsitle kaplanmamış veya tahrip edilmemiş olması durumunda) yüzeyleri daha belirgin hâle getirmek için pigment iyileştirmesi yapmaktadır. Literatür, uygulamanın boyalı resimlerin olduğu kayalık yüzeylerde ve ayrıca mimari yapıların duvarlarında oldukça etkili sonuçlar verdiğini göstermektedir⁹. Alaköprü Mağarası resimleri elde edilen bu dijital görüntüler kullanılarak bilgisayar ortamında yeniden çizildi. Ayrıca resimlerin yer aldığı doğal niş benzeri alanlar iOS işletim sistemine sahip cep telefonları üzerinden çalışan *Scaniverse* mobil uygulaması ile 3 boyutlu tarandı (**Fig. 3**).

Mağara Sanatının Tanımlanması

Resimler, dağlık arazinin güney sırtında, kıvrımlı ince tabakalı kireçtaşı katmanları içinde oyulmuş geniş bir mağaranın gözlemlenen/boşluklarından birinin içinde yer almaktadır. Mağaranın olduğu arazi jeolojide ‘Sarıağaç Birimi’ olarak tanımlanan oluşumların kuzeydoğusundaki Paleosen-Eosen yaşlı kayalardan oluşan ‘Anamur Formasyonu’nun içinde kalmaktadır. Çakıl taşları ve gri kireçtaşı oluşumlarının bu formasyon içerisindeki baskın kayalar oldukları belirtilmektedir¹⁰.

Olasılıkla kırmızı aşı boyası veya kök boya kullanarak yapılmış resimler, mağaranın duvarlarındaki doğal niş benzeri ve korunaklı yüzeylerde yer almaktadır (**Fig. 4 – Fig. 5**). Geometrik figürler ve çoğunluğu geyik veya geyik gövdesi olduğunu varsaydığımız tasvirlerden oluşan resimleri 2 farklı pano şeklinde ele almak mümkündür. Pano 1, ana sahnenin yer aldığı resimler ve Pano 2 ana sahnenin batısındaki resim/lerin yer aldığı bölüm. Pano 1’in hemen yanında sahnenin sol alt tarafında yarısı kalsitle kaplanmış başka bir figür daha yer almaktadır. Ancak ana sahne ile bağlantılı olma ihtimali olduğundan bu figür de Pano 1’in içerisinde değerlendirildi (**Fig. 6**). Bununla birlikte *iDStretch* uygulamasıyla elde edilen görüntüler, niş benzeri diğer yüzeylerde de kalsit tabakasıyla kaplanmış veya zaman içinde silinmiş resimler olduğuna işaret etmektedir (**Fig. 7**).

Resimlerin bulunduğu ana panonun (Pano 1) yüksekliği 63 cm, genişliği 39,5 cm’dir. Bu pano 3 geyik, 1 yakaran insan benzeri figür ve 1 adet de yuvarlak geometrik şekilden oluşmaktadır (**Fig. 8**). Yuvarlak şekil sahnenin sağ tarafında yan yana duran iki geyik figürünün boynuz ve baş kısımlarını içine alacak şekilde yapılmıştır. Boynuzların daire içindeki uzantıları net olmamakla birlikte takip edilebilmektedir. Bu yuvarlak şekil ayrıca diğer tasvirlerle nazaran daha koyu bir kırmızı renge sahiptir ve

⁸Altınbilek-Algül ve dig., 2021: 129-148.

⁹Gunn ve diğ., 2014: 101-104; Le Quellec ve diğ., 2015: 55-67; Evans ve Mourad 2018: 78-84; Quesada ve Harman 2019: figure 2.

¹⁰Çetinkaplan 2018: 96.

detaylı incelemelerde etrafının siyah boya ile belirginleştirildiği görülmektedir. Sahnenin sol alt tarafındaki tekil figür ise yaklaşık 21 cm yüksekliğinde ve 27 cm genişliğindedir. Ne olduğunu net bir şekilde tanımlayamadığımız bu figürün önemli bir kısmı zamanla kalsitle kaplanmış ve rengi de solmuştur. Bu figüre ait olabilecek bazı boyamalar kalsit tabakasının altında, sağ alt köşede izlenebilmektedir. Dikey bir çizgi ve bunu kesen yatay çizgilerden oluşan bu figürün ve ana sahnenin solunda yalnızca 1 belirgin figürden oluşan Pano 2 yer almaktadır. Pano 2'yi oluşturan figür de önemli oranda kalsitle kaplanmış ve kırmızı rengi zamanla solmuştur (**Fig. 9**). Bu figür, Pano 1'in sol alt köşesinde bulunan figüre nazaran daha büyüktür ve yatay çizgilerinin 3 tanesi izlenebilmektedir. Bu haliyle figürün yüksekliği 35,5 cm, genişliği 38 cm'dir. Bu ve Pano 1'in sol alt köşesinde yer alan tekil figür, Pano 1 ana sahnede olduğu gibi geyik tasvirlerinin gövdelerini temsil ediyor olabilirler. Özellikle yatay çizgilerin varlığı ve yapıma şekilleri bu varsayımı destekler niteliktedir.

Pano 1'deki resimlerde geyik ve gövdelerini temsil ettiğini varsaydığımız dikdörtgen biçimli yanal çizgili figürlerin baskınlığı dikkati çekmektedir. Bu panonun batısındaki figürünün baş kısmında yani kuzeydoğusunda yer alan kollarını dirsekten itibaren yukarı kaldırmış ve bacaklarını iki yana açmış yakaran veya av hayvanlarını korkutuyor gibi görünen insana benzeyen figür, bu geyik resminin baş ve boynuzlarının olduğu en uç kısımdadır. Bu konumundan dolayı bu figür geyik tasvirinin baş ve çatalı boynuzlarını da temsil ediyor olabilir. Bununla beraber geyik motiflerinin gövdelerini temsil ettiğini varsaydığımız dikdörtgenimsi şekiller kuzeydoğu güneybatı yönlü uzanan yatay çizgilerle tamamlanmıştır. Ancak bunlar yer yer silindikleri veya kalsitle kaplandıkları için kesik kesiktir. Dahası bu figürlere ait bacak ve ayaklar sahnenin hareketli olduğunu göstermektedir. Özellikle Pano 1'in sol üst tarafındaki geyik figürünün ön ayakları hafif bir şekilde bükülmüş olarak tasvir edilmiştir.

Resimlerin görüldüğü boşluğun batısında yer alan ve daha yüksekte konumlanan ana mağara odası Tlos-Tavabaşı Aşağı Mağara'da¹¹ ve Mersin Gülnar Akyapı Mağarası'nda¹² olduğu gibi sonradan taş, çamur ve ahşap hatıllarla örülmüş bir duvar yapısı ile kapatılmıştır (**Fig. 10**). Bu alanın zemininde, mağara tavanından sızarak akan bir tatlı su kaynağı bulunmaktadır. Tatlı su kaynağı ve konaklamaya müsait terasları ile bu alanda dağ keçisi ve geyik gibi yabancı hayvanlara ait güncel dışkı kalıntıları gözlemlenebilmektedir. Ayrıca bu alanın önündeki teraslarda yapılan incelemelerde kaba el yapımı seramik parçaları da gözlemlenmiştir. Dahası mağarada, özellikle resimlerin olduğu gözün tabanında, doğal nişlerin hemen altında anakayaya oyulmuş havanlar/oyuklar vardır. Düzgün şekilleri bunların doğal olmadıklarını ve olasılıkla resimlerle ilişkili olabileceklerini göstermektedir. Bunların resimlerin olduğu doğal nişlerin hemen altına yapılmış olduklarını da belirtmek gerekir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Boyama usulü ile yapılan mağara resimleri Mersin iline bağlı Anamur ilçesinde ilk kez belgelenmiştir. Ön incelemeler resimlerin hayvan, insan ve geometrik şekillerden oluştuğunu göstermektedir. Resimlerde av hayvanı olarak niteleyebileceğimiz şekiller (geyik, vb.) baskın figürlerdir. Buna ilaveten kırmızı rengin ağırlıkta olduğu boyama tekniği ile yapılmış resimler, Mersin ilindeki Doğu Sandal ile Arslanlı¹³ mağaralarında, İnsu Mahallesi¹⁴ resimlerinde ve Gülnar ilçesi yakınlarındaki Akyapı/Alakapı Mağarası'nda¹⁵ da belgelenmiştir. Doğu Sandal mağaralarındaki resimler el baskıları ile çeşitli insan, hayvan ve geometrik figürleri içermektedir. Arslanlı Mağarası'nda insan ve hayvan figürleri birlikte resmedilmiştir. Hayvan figürleri keçi ve geyik olarak tanımlanırken insan figürleri erkek ve kadınların bir arada resmedilişi ve sayısal açıdan çokluğu ile Alaköprü Mağarası resimlerinden ayrılır. Arslanlı Mağarası'ndaki resimler teknik ve stil olarak Latmos Dağı'ndakilerle karşılaştırılmakta ve bu

¹¹Korkut ve diğ., 2015: 42.

¹²Girginer ve Durukan 2017: 2-3, figür 6.

¹³Kayci ve diğ., 2018: 7-15; Kayci 2019; Kayci ve diğ., 2020: 130-141.

¹⁴<https://www.karamanca.net/magaradaki-8-bin-yillik-kaya-resimleri-icin-ilk-adim-atiliyor/603856/> (Çevrimiçi erişim tarihi: 19.07.2024, saat: 19:00).

¹⁵Girginer ve Durukan 2017: 4-6.

açıdan Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir (günümüzden 7 binyıl kadar öncesi). Doğu Sandal Mağarası'nda ise baskı ve püskürtme tekniği ile yapılmış el motifleri Anadolu açısından nadir örneklerdir¹⁶.

Alaköprü Mağarası resimlerinde Pano 1'in sağ üst köşesinde, geyik figürünün boynuzlarını oluşturan veya bu kısımda yer alan tasvir, Mersin ili Gülnar ilçesi İlisu köyü yakınlarındaki Akyapı/Alakapı Mağarası'ndaki kırmızı boya kullanılarak yapılmış yakaran/dua eden insan biçimli figürlerle teknik ve stil olarak benzerdir¹⁷. Ancak bunlar Alaköprü'dekilerin aksine mağaranın duvarlarında gelişigüzel yapılmış olması ve fallus olarak tanımlanmış öğelerin varlığından dolayı farklı bir geleneği veya kronolojik süreci temsil ediyor olabilir. Alaköprü Mağarası resimlerinde ana konu hayvan Akyapı'da insan olsa da her iki mağaradaki resimler özellikle boyut olarak birbirine yakındır.

Muğla ili Seydikemer ilçesi Tlos Antik Kenti yakınlarında yer alan Tavabaşı Aşağı Mağara çoğunlukla kırmızı boya kullanılarak yapılmış geometrik motifler, süslemeler, insan figürleri ve tanımlanamayan şekilleri ile dikkat çekmektedir. Resimlerde genel olarak doğal peyzaj, mekân, soyut anlatımlar, insan ve hayvan anlatımları betimlenmektedir. Resimlerde yer alan tasvirlerin günlük yaşama dair bazı anlatımları içerdiği varsayılmaktadır. Resimler üslup olarak Latmos Beşparmak dağlarında yer alan yine boyama tekniği ile yapılmış örneklerle karşılaştırılmaktadır. Tavabaşı Aşağı Mağara'da yapılan test kazıları sırasında toplanan örneklerin radyokarbon yöntemiyle elde edilen tarihleri MÖ 5. binin ilk yarısına işaret etmektedir. Araştırmacılara göre bu tarihler Latmos Dağlarında yer alan kaya resimleri için önerilen MÖ geç 6. bin/erken 5. bin tarihi ile de aşağı yukarı örtüşmektedir¹⁸. Tavabaşı Aşağı Mağara'daki ve Latmos'taki resimler özellikle spiral ve 'm' harfi benzeri soyut tasvirler, noktalar, zigzaglar ve dalgalı çizgilerle yapılmış desenler ile meander motifleri, baklava motifleri vb. bezemeleri içermeleri bakımından Alaköprü Mağarası resimlerinden ayrılır¹⁹. Tavabaşı'ndaki resimler mağara duvarlarına gelişigüzel yapılmış olması, Latmos'takiler ise farklı konu kümeleri ve açık alanlarda yer alan kayalara yapılmış olmalarının yanı sıra yan yana betimlenmiş iki zigzagdan oluşan çizgi veya büyük 'T' harfi biçimli insan figürleri, belirgin kalçalara sahip kadın figürleri ile el ve ayak motiflerinin betimlenmiş olması²⁰ bakımından da Alaköprü Mağarası resimlerinden farklı bir geleneğe ve sürece ait görünmektedir. Dahası Latmos'ta av sahnelerinin olmaması ve ağırlıklı olarak kadınlardan oluşan insan figürleri ve aile konularının betimlenmiş olması bunların Neolitik veya sonrasındaki yerleşik bir kültüre/düzene atfedilmelerine izin vermektedir²¹. Benzer bir kompozisyon Gökçeada'daki Eşelek açık hava resimlerinde de göze çarpmaktadır. Resimlerde insan figürleri baskındır ve geyik başlığı giymiş bir figür şamanik öğeleri akla getirmektedir. Eşelek resimleri Latmos'takilerde olduğu gibi özellikle yan yana betimlenmiş dans eden figürler ve soyut bezemeleri ile de dikkat çekmektedir²². Bu resimlerde de ana konu insandır. Alaköprü Mağarası resimlerinde ise ana konu hayvanlardır. Alaköprü Mağarası resimleri bu bakımdan Latmos grubu olarak tanımlayabileceğimiz örneklerden ayrılır ki mağara resimlerinde av hayvanlarının betimlenmesi ve gerçekçi tasvirler özellikle Avrupa'nın buzul çağı mağaralarında karşımıza çıkan bir özellik olarak tanımlanmaktadır²³.

Alaköprü Mağarası'ndaki Pano 2'de ve Pano 1'in sol alt köşesinde yer alan dikey ve yatay çizgilerden oluşan figürler olasılıkla hayvan gövdelerini, bir mimari yapıyı ya da bir peyzajı temsil etmektedir. Ancak özellikle dikey bir çizgi ve onu kesen yatay çizgiler bunlara, Pano 1'de yer alan geyik motiflerinin gövdelerine benzer bir form kazandırmaktadır. Dahası resimler kalsitle kaplanmış oldukları için net bir şey söylemek mümkün değildir. Bunlar, Tavabaşı resimlerinde uzun dikdörtgen gövde yapısı üzerine karşılıklı yerleştirilmiş yatay çizgilerden oluşan "tarak" formuna benzer motiflerle karşılaştırılabilir. Bu tarak motifinin Tavabaşı resim kompozisyonu içerisinde hayvan betimlemelerinin tam karşısına yerleştirildiği ve olasılıkla insan, hayvan ve mekân anlatımlarıyla birlikte kullanıldığı için bir

¹⁶Kayci ve diğ., 2018: 7; Kayci ve diğ., 2020: 144, figür 17.

¹⁷Girginer ve Durukan 2017: figür 9-11.

¹⁸Korkut ve diğ., 2015: 39-40.

¹⁹Peschlow-Bindokat 2006: 76-79; Korkut ve diğ., 2015: 42-43, resim 8-9.

²⁰Peschlow-Bindokat 2006: 27, resim 38, 40e, 45a-b, 47, 49, 66 ve 67.

²¹Peschlow-Bindokat 2006: 95-96.

²²Erdoğu ve diğ., 2023: 108 ve figure3-6.

²³Peschlow-Bindokat 2006: 42.

hayvan figürünü temsil ediyor olabileceği düşünülmektedir²⁴. Böylece bu motifleri Alaköprü Mağarası'ndaki Pano 1'de yer alan geyik gövdelerini temsil ettiğini varsaydığımız çizgisel desenlerle karşılaştırabiliriz.

Balikesir yakınlarındaki Baltalın ve İnkaya mağaralarında ağırlıklı olarak kırmızı boya kullanılarak yapılmış resimler insan ve hayvan tasvirlerini bir arada içermektedir²⁵. Resimlerde kullanılan boya tonu Alaköprü Mağarası resimlerine kıyasla daha koyudur. Baltalın ve İnkaya mağaralarında farklı olarak resimlerin yapımında siyah, sarı ve kavuniçi renkler de kullanılmıştır. Siyah renk kullanımı Alaköprü Mağarası resimlerinde Pano 1'deki yuvarlak figürün etrafında gözlemlenmektedir ve bu açıdan her iki mağarada ortak özellikler sergilemektedir. Öte yandan Baltalın Mağarası'nda geyik figürlerinin bulunması Alaköprü resimleri ile bir diğer ortak noktadır. Baltalın'deki ana konu, tuzak kurulmuş av sahnesi olarak tanımlanmaktadır²⁶. Bununla birlikte gerek İnkaya gerekse Baltalın mağaralarındaki resimlerde insan figürlerinin varlığı, yılanlar ve Şamanizm ile ilişkilendirilen öğelerin bulunması, Alaköprü Mağarası resimlerinden farklı bir geleneği ve dönemi akla getirmektedir. Buna ilaveten özellikle İnkaya Mağarası resimlerinde yan yana dans eden insan figürleri Latmos ve Eşlek kaya resimlerinden bildiğimiz bir anlayışı yansıtmaktadır²⁷.

Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi yakınlarındaki Balkayası kaya üstü resimleri, kırmızı boya ile yapılmış insan ve at figürlerinden oluşmaktadır. Figürler genel olarak çizgisel bir şekilde şematize edilerek yapılmış bir av sahnesini temsil etmektedir. Türkcan'a göre Üst Paleolitik Dönem'de Batı Avrupa mağara sanatında temsil edilen at tasvirleri ile karşılaştırıldığında Balkayası resimleri özellikle şematik çizimleri ile genelde Mezolitik ve Neolitik dönemlerde Kuzey Avrupa, Ön Asya ve Orta Asya'da görülen kalabalık hayvan toplulukları (at, geyik vb.) ve insan ilişkisini konu alan bir geleneğini akla getirir. Böylece resimler yakın çevrede görülen yüzey buluntularına dayanarak Son Neolitik ile ilk Kalkolitik süreçlere atfedilmektedir²⁸. Resimlerde insan figürlerinin yoğunluğu ve bunların dağınık bir kompozisyon içerisinde olması Alaköprü resimleri ile bir farklılık olarak görülebilir. Ancak figürlerin kırmızı boya ile yapılmış olması her iki buluntu alanındaki ortak noktadır.

Manisa ili Salihli ilçesi Yeni Sindel köyü yakınlarında, Latmos ve Sivrihisar Balkayası resimleriyle benzer teknik ve stil özellikleri taşıyan kırmızı boya ile yapılmış kaya üstü resimler tespit edilmiştir. Literatürde Kanlıtaş olarak bilinen resimlerin, bölgede daha önce belgelenen tarihöncesi insan ayak izleri ile ilişkisi kesin olarak tespit edilemese de²⁹ yapılan yaşlandırma çalışmaları MÖ 2700'e ait olduklarına işaret etmektedir³⁰. Resimlerde Latmos kaya üstü resimleri ile Doğu Sandal mağaralarında yaygın olarak görülen el motifleri temsil edilmektedir. Bu açıdan bu resimlerde Alaköprü'dekilerden farklı bir geleneği ya da kronolojik süreci düşünmemiz gerekmektedir.

Konya ilindeki Kurtun/Kürtün İni Mağarası'nda siyah boya ile yapılmış resimler, 4 adet dağ keçisi benzeri tasvir ve 1 adet olası kuş figüründen oluşmaktadır³¹. Solecki, bu resimlerin Neolitik öncesi bir döneme ait olmadığını düşünmektedir. Araştırmacıya göre resimler, Çatalhöyük duvar resimleri ile benzer bir geleneği temsil etmektedir. Resimlerdeki figürler çizgiseldir. Bunlar çizgisel bir üslupla siyah boya kullanılarak yapıldıkları için Alaköprü resimlerinden ayrılmaktadır. Ancak her iki buluntu alanındaki resimlerde ana konu hayvan ya da av hayvanıdır.

İç Anadolu'da kırmızı boya ile yapılmış bir diğer mağara resmi Konya Ovası'nın güneyindeki Karaman ilinde belgelenmiştir. Son zamanlarda bu ilde yürütülmekte olan arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında belgelenen Akoluk Mağarası resmi kırmızı boya ile yapılmış tek bir figürü içermektedir. Yuvarlak bir şekil ve bunu yatay olarak kesen şua benzeri çizgiler güneş benzeri bir tasvir yaratmıştır³². Mağara

²⁴Korkut ve dig., 2015: 48.

²⁵Şahin 2018: *resim* 15, 16, 17-18; Yalçıklı 2018: 19-44; Yalçıklı 2019: 28-32.

²⁶Yalçıklı 2019: 31-32.

²⁷Yalçıklı 2019: 41-46 ve resim 28-29.

²⁸Türkcan 2005: 32.

²⁹Akdeniz 2011: 69-74.

³⁰Ulusoy ve dig., 2019: 190-197, *figüre* 3.

³¹Solecki 1964: 88.

³²Karakoç 2023: figür 4.

resminin kırmızı boya ile yapılmış olması, çizgisel desenleri, büyük boyutu ve niş benzeri bir alanda yer alması, onu Alaköprü resimlerinde gördüğümüz anlayışa yakınlaştırmaktadır. Özellikle Pano1’de sağ altta yer alan geyiklerin baş kısmının büyükçe bir daire içine alınmış olması Akoluk’taki yuvarlak şekille karşılaştırılabilir. Dahası her iki resmin bir su kaynağına yakın sığ bir mağara içinde yer alıyor olması, benzer bir mekân kullanımını ilişkisini de akla getirmektedir.

Alaköprü resimleri üslup açısından stilize yani tam olarak çizgisel değildir. Resimlerde tasvir edilen figürlerde bir derinlik, hareket ve perspektif göze çarpmaktadır. Resimler özellikle gerçeğe yakın ebatlarda yapılmaya çalışılmış olmaları bakımından Anadolu’daki birçok örnekten farklıdır. Resimlerin büyük boyutlu ve gerçekçi bir şekilde yapıldığı benzer bir anlayış Çermik Sinek Çayı³³, Adıyaman (Pirin/Pirun veya Palanlı mağaraları)³⁴ile Bingöl Şerevdin Yaylası³⁵resimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu örnekler özellikle kazıma tekniği ile yapıldıklarından farklı bir kronolojiyi ve geleneği yansıtıyor gibi görünmektedir.

Bununla beraber boyama tekniği ile yapılmış mağara ve kaya üstü resimler, Anadolu’nun sadece güney, güneybatı ve iç bölgelerinde değil ayrıca doğu ve güneydoğusundaki Bitlis Alihger Mağarası³⁶, Kahramanmaraş ili Elbistan ilçesi Keçe Mağra Köyü³⁷, Van Yedisalkım Mağarası³⁸, Antalya Beldibi/Kumbucağı Kaya Sığmağı³⁹ve Batman Deraser Mağaraları⁴⁰gibi yerlerde de belgelenmiştir. Özellikle sonuncusu bazı figürlerin siyah boya ile de yapılmış olması bakımından diğer örneklerden ayrılmaktadır.

Alaköprü Mağarası resimleri yukarıda bahsi geçen örneklerle boyama tekniği ve kırmızı rengin ağırlıklı olarak kullanımı bakımından benzerdir. Bazı araştırmacılar boyama tekniği ile yapılmış bu resimlerin Epipaleolitik’ten Erken Kalkolitik’e kadar olan (yaklaşık MÖ 10.000 – 5500 yılları arası) tarihöncesi dönemlere ait olduklarını varsaymaktadır⁴¹.

Olasılıkla doğal bir peyzajın tasvir edildiği geyik motiflerinden oluşan Anamur Alaköprü Mevkii’ndeki resimler, Mersin yöresi dışında ayrıca Van Yedisalkım mağaralarındaki⁴²yakaran insan biçimli figürler ve hayvan tasvirlerinin birlikte betimlenmiş olmasından dolayı da karşılaştırılabilir. Ancak çalışma alanındaki yakaran insan biçimli figür/ler, daha önce de belirttiğimiz üzere geyiklerin çatallı boynuz kısımlarını da temsil ediyor olabilir. Bununla beraber geyik motifleri Türkiye’nin Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Erzurum Şenkaya Kaynak Köyü Resimleri⁴³, Kars Geyiklitepe⁴⁴, Yazılıkaya⁴⁵, Tunçkaya ve Çiçekli⁴⁶ ile Borluk Vadisi⁴⁷ kaya resimleri gibi alanlarda da temsil edilmektedir. Dahası Kars ilindeki Camışlı, Karaboncuk ve Çallı kaya üstü resimleri⁴⁸ geyik motiflerini içeren alanlar arasında öncelikli sayılması gereken yerlerdendir. Özellikle Çallı resimlerinde bazı hayvan figürlerinin gövdelerinin Alaköprü resimlerindeki geyiklerde olduğu gibi yatay çizgilerle süslenmiş olması dikkate değerdir. Çizgi desenli gövdelere sahip hayvan figürleri Güney Sibirya’daki Minusinsk kaya üstü resimlerinde de temsil edilmektedir⁴⁹. Ayrıca gerek çizgisel ve yakaran insan figürleri gerekse gövdesi çizgi desenli geyik ve diğer

³³Belli 2005a:3,çizim 3.

³⁴Pittard 1939: 187-88; Anati 1968: 29-32.

³⁵Tiryaki, 2020: 255-258.

³⁶<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/2-bin-500-rakimli-dagdaki-magarada-bulunan-kaya-resimleri-arastiriliyor/1940202>

(Çevrimiçi erişim tarihi: 19.07.2024, saat: 19:30).

³⁷Yaman 2019: 12-13.

³⁸Belli 1975: 4-5.

³⁹Bostancı 1959: *plate* I, XV; Bostancı 1964: 25; Anati 1968: 27-28; Erdoğan 2020: 1-3.

⁴⁰Soydan ve Korkmaz 2013: 671, resim 2-4, resim 6-8.

⁴¹Bostancı 1959: 129-178; Peschlow-Bindokat 2006: 95-96; Akdeniz 2010: 153-174; Kayci ve dig., 2018: 13-15; Gürbük ve Çilingiroğlu 2019: 165; Yalçıklı2019: 68-72.

⁴²Belli 1975: 26, resim 11.

⁴³Sevindi ve Tavukçu 2013: 164-69, foto 3-12; Özgül 2016: 278-79.

⁴⁴Belli 2006a: 1-10; Belli 2012: 42-63.

⁴⁵Kökten 1975: 95-104.

⁴⁶Ceylan, 2022: 161-67.

⁴⁷Belli 2006b: çizim 3; Yardımcıel ve Gizlenci 2016: 57; Belli 2006b: 17, çizim 3; Bingöl 2016: 347-355.

⁴⁸Belli 2006a: 7, resim 3; Belli 2005b: 6, çizim 3.

⁴⁹Miklashevich 2011: 123,figüre 8.

hayvan motifleri, Orta Asya'daki Moğolistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi farklı coğrafyadaki kaya üstü resimlerinde de temsil edilmektedir⁵⁰. Ancak bu alanlardaki resimlerin çoğunlukla kazıma ve vurgu tekniğiyle yapıldığını belirtmek gerekir. Bununla beraber kırmızı boya kullanımı, insan ve hayvan figürleri ile çizgisel desenler ve süslemeler Çatalhöyük duvar resimlerinde de karşımıza çıkmaktadır⁵¹. Çizgisel gövdelere ve süslemelere sahip iki boyutlu kazıma figürler (insan, hayvan, vb.) Körtiktepe'nin taş kaplarında da temsil edilmektedir⁵².

Sonuç olarak mağara veya kaya resimlerine Türkiye'nin çeşitli yerlerinde rastlanmaktadır (**Fig. 11**). Ancak bunlar nadir görülen arkeolojik kalıntılardır. Türkiye'de boyama tekniği ile yapılmış ve kırmızı rengin ağırlıkta olduğu mağara ve kaya üstü resimleri özellikle Akdeniz kıyı şeridi boyunca Ege Bölgesi'ne doğru uzanan bölgelerde görülmektedir. Bu resimlerle ilgili en önemli problem tarihlendirme çalışmalarının yokluğu veya yapılamamasıdır. Buna karşılık Alaköprü Mağarası resimlerinde yer alan yakaran insan benzeri figürler, bölgede birbiriyle ilişkili olması muhtemel ortak bir tasvir geleneğinin varlığını yansıtıyor olabilir. Ayrıca Alaköprü Mağarası resimlerinde av hayvanlarının betimlenmiş olması avcılığın ve av hayvanlarının hala önemli olduğu bir döneme veya topluluğa ait olduklarını varsaymamıza izin vermektedir. Böylece Anamur Alaköprü Mağarası resimleri yaşlandırma çalışmaları yapılarak bölgedeki arkeolojik buluntularla ilişkilendirilebilirse ait oldukları dönemin yaşam biçimi ve kültürü hakkında daha ayrıntılı bilgiler elde etmemizi sağlayabilecek bir potansiyele de sahiptir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Süleyman Ali Sol (%40), Murat Karakoç (%30) ve İsmail AKKAŞ (%30) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Akdeniz, E. (2010). 2008 yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27, 153-174.
- Akdeniz, E. (2011). Some Evidence on the First Known Residents of Katakekaumene (Burned Lands). *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 11(1), 69-74.
- Altınbilek-Algül, Ç., Kayci O. & Balcı, S. (2022). A New Epipalaeolithic Site in the Central Taurus Mountains: Eşek Deresi Cave (Mersin/Turkey). *ArchéOrient - Le Blog*, 18.02.2022, 1-9.
- Altınbilek-Algül, Ç., Kayci, O., Balcı, S., Tümer, H., Ünlü, Y., Ulaş, B., Şahin, F. & Özbudak, O. (2021). The Preliminary Report on the 2019-2020 Seasons of the Central Taurus Prehistoric Research Project (OTTA). *Anatolia Antiqua*, XXIX, 129-148.
- Anati, E. (1968). Anatolia's Earliest Art. *Archaeology*, 21(1), 22-35.
- Belli, O. (1975). Doğu Anadolu'da Yeni Arkeolojik Keşifler: Van Yedisalkım (Put) Köyü Boyalı Mağara Resimleri. *Tarih Dergisi*, 28-29, 1-40.

⁵⁰Hoppál 2013: 3-13, figür I.1.1.b, figür I.1.2, figür I.1.8, figür I.1.12, figür I.1.16.

⁵¹Çamurcuoğlu 2015: 89-91; Ülkekel 2016: 34, 108.

⁵²Özkaya ve diğ., 2013: 58-61.

- Belli, O. (2005a). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yeni Keşifler: Sinek Çayı Kayaaltı Sığınağı Resimleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 120(1), 1-17.
- Belli, O. (2005b). Kağızman Çallı'da Tarihöncesi Döneme Ait Kayaüstü Resimleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 119, 1-11.
- Belli, O. (2006a). Kağızman Karaboncuk'da Tarihöncesi Döneme Ait Kayaüstü Resimleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 121, 1-10.
- Belli, O. (2006b). Kars – Borluk Vadisi Kayaüstü Resimleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 122 (1), 11-22.
- Belli, O. (2012). Kağızman Bölgesi'nde Keşfedilen Prehistorik Çağa Ait Kayaüstü Resimleri. *Antalya Rehberler Odası Dergisi (ARO)*, 7, 42-63.
- Bingöl, A. (2016). Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 347-355.
- Bostancı, E. Y. (1959). Researches on the Mediterranean Coast of Anatolia: A New Palaeolithic Site at Beldibi Near Antalya. *Anadolu / Anatolia*, IV, 129-178.
- Bostancı, E. Y. (1964). Beldibi kazılarında çıkan önemli sanat eserleri. *Anthropology*, (02) <https://doi.org/10.1501/antro.00000000049>.
- Brumm, A., Oktaviana, A. A., Burhan, B., Hakim, B., Lebe, R., Zhao, J. X., Sulistyarto, P. H., Ririmasse, M., Adhityatama, S., Sumantri, I. & Aubert, M. (2021). Oldest cave art found in Sulawesi. *Science Advances*, 7 (3), 1-12.
- Caneva, I. & Köroğlu, G. (2010). *Yumuktepe Dokuz Bin Yıllık Yolculuk*. İstanbul, Ege Yayınları.
- Ceylan, A. (2022). *Doğu Anadolu'da Erken Dönem Türk İzleri*. Ankara, TTK Yayınları.
- Çamurcuoğlu, D. S. (2015). The Wall Paintings of Çatalhöyük (Turkey): Materials, Technologies and Artists, University College London Institute of Archaeology Unpublished PhD thesis, London.
- Çetinkaplan, M. (2018). Anamur (Alanya Masifi, Mersin) Bölgesinde Yer Alan Prekambriyen Yaşlı Kayaçların Çok Evreli P-T-t Evrimi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 61(1), 90-130.
- Erdoğu, B. (2020). Capturing the Seen and Unseen in the Beldibi Rock Art. *ADALYA*, 23, 1-6.
- Erdoğu, B., Yücel N., Gürçal E., Demir K. & Izlie, I. N. (2023). A New Look at the Rock Art on the Island of Gökçeada, Northeast Aegean. *Rock Art Research*, 40(1), 107-109.
- Evans, L. & Mourad, A. L. (2018). DStretch® and Egyptian Tomb Paintings: A case Study from Beni Hassan. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 18, 78-84.
- Girginer, S. & Durukan M. (2017). Mersin / Gülnar Akyapı Mağarası'nda Bulunan Prehistorik Mağara Resimleri. *Olba*, XXV, 1-16.
- Gunn, R. G., Douglas, L C. & Whear, R. L. (2014). Interpreting Polychrome Paintings Using DStretch. *Rock Art Research*, 31(1), 101-104.
- Gürbıyık, C. & Çilingiroğlu, Ç. (2019). İzmir de Yeni Keşfedilen Kaya Üstü Tasvirleri. *Phaselis*, V, 161-168.
- Harmankaya, S. (1997). Türkiye Paleolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme. O. Harmankaya & S. Tanındı (Ed.), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri: Paleolitik/Epi-paleolitik* (ss. 7-21). İstanbul.
- Hoppál, M. (2013). *Shamans and Symbols: Prehistory of Semiotics in Rock Art*. Budapest.
- Huisheng, T., Wangdui, X., Jie, Y., Anni, J., Ge, C., Lanying, S. & Bednarik, R. G. (2024). The hand and footprints at Qiusang in Tibet: Recommendations for dating rock art by U-Th. *Journal of Archaeological Science*, 161, 105899. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2023.105899>.
- Karakoç, M. (2023). Karaman Akoluk Mağarası Resmi. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 33 (9), 9-22.
- Kayci, O. (2019). Neolitik Dönem'de Çukurova ve Orta Toroslar: Yeni Araştırmalar ve Çevre Bölgelerle İlişkiler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kayci, O. H., Tümer, H., & Ünlü, Y. (2020). Prehistoric Rock Art Caves in the Middle Taurus Region: Mersin- Arslanlı and Doğu Sandal Caves. *Ancient Near Eastern Studies*, 57, 127-148.
- Kayci, O., Ünlü, Y. & Ateş, S. (2018). Mersin'in Mağara Resimleri: Anadolu'nun Elleri. *Magma Dergisi*, 35, 80-95.
- Korkut, T., Işın, G., Takaoğlu, T. & Özdemir, B. (2015). Tlos Antik Kenti Yakınlarındaki Tavabaşı Mağarası Kaya Resimleri. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 18, 37-49.

- Kökten, İ. K. (1959). Tarsus-Antalya Arası Sahil Şeridi Üzerinde ve Antalya Bölgesi'nde Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 8(2), 10-16.
- Kökten, İ. K. (1975). Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri. *Atatürk Konferansları*, V (1971-1972), 95-104.
- Le Quellec, J. L., Duquesnoy, F. & Defrasne, C. (2015). Digital Image Enhancement with DStretch®: Is Complexity Always Necessary for Efficiency?. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 2(2-3), 55-67.
- Miklashevich, E. A. (2011). Rock Art Sites in the Minusinsk Basin. in J. Clottes (Ed.), *Rock Art in Central Asia A Thematic Study* (ss. 121-136). Paris, ICOMOS.
- Özgül, O. (2016). Erzurum / Şenkaya Petrogliflerindeki At / Geyik ve Güneş Kursu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 371-390.
- Özkaya, V., Coşkun A. & Soyukaya, N. (2013). *Körtiktepe: Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Peschlow-Bindokat, A. (2006). *Tarihöncesi İnsan Resimleri: Latmos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri*. I. Işıklıkaya (Ed.), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pittard, E. (1939). Gravures Rupestres en Anatolie. *Archivessuisses d'anthropologie générale*, VIII (2), 187-90.
- Quesada, E. & Harman, J. (2019). A step further in rock art digital enhancements. DStretch on Gigapixel imaging. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 13, e00098. <https://doi.org/10.1016/j.daach.2019.e00098>
- Sevindi, C. & Tavukçu, A. Y. (2013). Şirvaz Kalesi Kayaüstü Resimleri (Şenkaya-Erzurum). *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 31, 155-173.
- Solecki, R. S. (1964). Cave Art in Kurtun Ini, a Taurus Mountain Site in Turkey. *Man*, 64, 87-88.
- Soydan, E. & Korkmaz, F. (2013). Batman'da Yeni Bir Keşif: Deraser (Arık) Mağara Resimleri. *Turkish Studies*, 8(6), 665-686.
- Şahin, M. (2018). Uludağ'ın Tarih Öncesi Resimli Mağaraları. M. Şahin (Ed.), *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri -IV: Olympos Araştırmaları II* (ss. 170-180). Bursa, Ege Yayınları.
- Tiryaki, S. (2020). Bingöl Şerevdin Yaylası'nın Kaya Üstü Resimleri ve Kaya Altı Yerleşiminin Değerlendirilmesi. *Seleucia*, X, 251-268.
- Türkcan, A. U. (2005). Kayaların Dili: Sivrihisar Balkayası. *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, 2005, 30-33.
- Ulusoy, İ., Sarıkaya, M. A., Schmitt, A. K., Şen, E., Danişık, M. & Gümüş, E. (2019). Volcanic eruption eye-witnessed and recorded by prehistoric humans. *Quaternary Science Reviews*, 212, 187-198. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2019.03.030>
- Ülkecul, C. (2016). *Çatalhöyük Haritası Üzerine Yeni Bir Yorum*. İstanbul, Dönence Yayınları.
- Yalçıklı, D. (2018). Two Neolithic Ritual Centers in East Mysia (NW Turkey): The Baltalıin and İnkaya Caves. *ADALYA*, 21, 19-44.
- Yalçıklı, D. (2019). *Anadolu'da Neolitik Çağ'da Şaman İnanççı*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yaman, İ. D. (2019). Prehistoric Paintings in the Keçe Cave (Kahramanmaraş Elbistan). *ADALYA*, 22, 11-24.
- Yardımcıel, A. & Gizlenci, E. (2016). Kaya Resimleri Örneğinde Borluk Vadisi Ekolojisinin Yansıması: Bir Eski Çağ Kesiti. *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 52-60.
- Zhang, D. D., Bennett, M. R., Cheng, H., Wang, L., Zhang, H., Reynolds, S. C., Zhang, S., Wang, X., Li, T., Urban, T., Pei, Q., Wu, Z., Zhang, P., Liu, C., Wang, Y., Wang, C., Zhang, D., & Lawrence Edwards, R. (2021). Earliest parietal art: hominin hand and foot traces from the middle Pleistocene of Tibet. *Science bulletin*, 66(24), 2506-2515. <https://doi.org/10.1016/j.scib.2021.09.001>

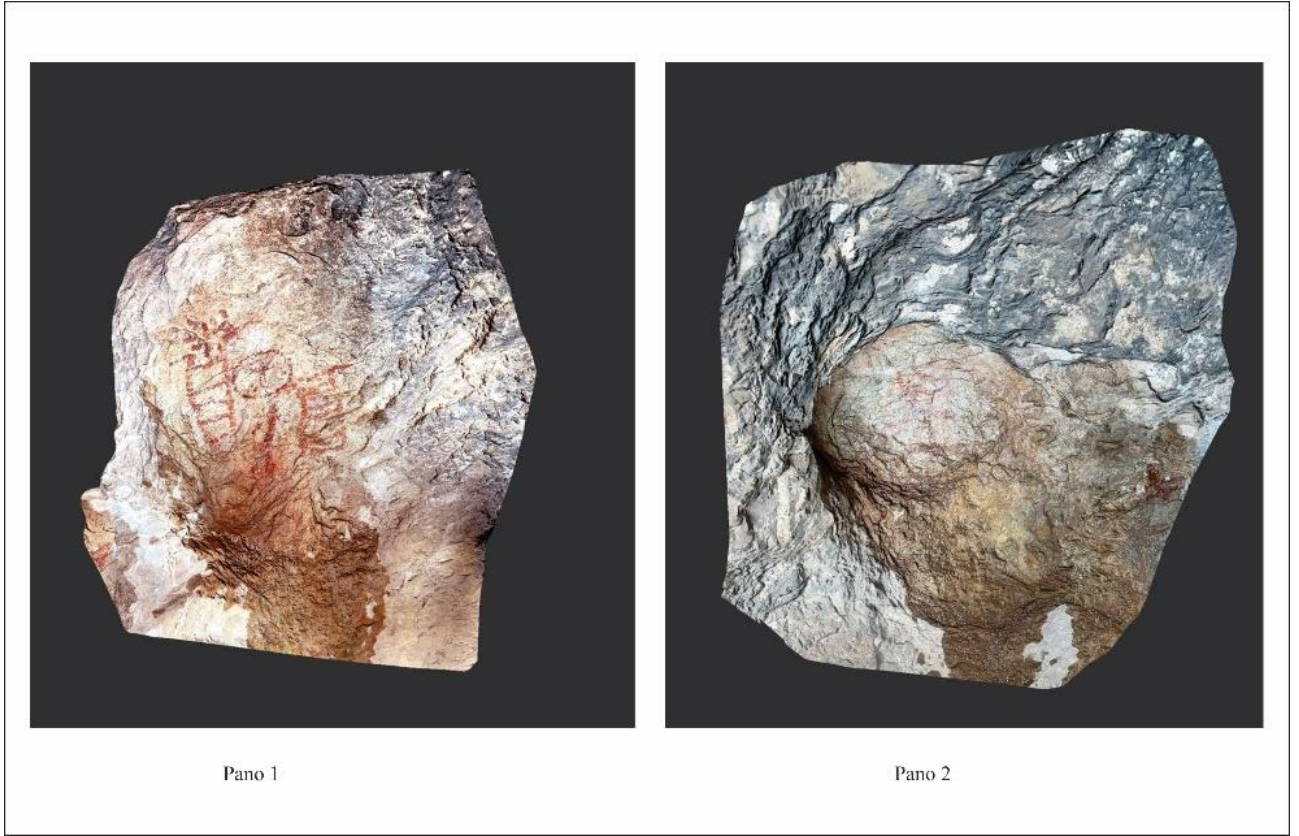
Figürler

Figür 1: Alaköprü Mağarası'nın ve Anamur ilçesinin konumunu ve topografik özelliklerini gösteren harita (Haz. M. Karakoç).

Figür 2: Alaköprü Mağarası'nın ve boyalı resimlerin olduğu boşluğun (kırmızı daire ile işaretli) güneydoğudan uçangöz ile çekilmiş hava fotoğrafı (Fotoğraf: Anamur Müzesi Müdürlüğü Arşivi).

Figür 3: Doğal niş benzeri alanlara yapılmış resimlerin 3 boyutlu görüntüleri.

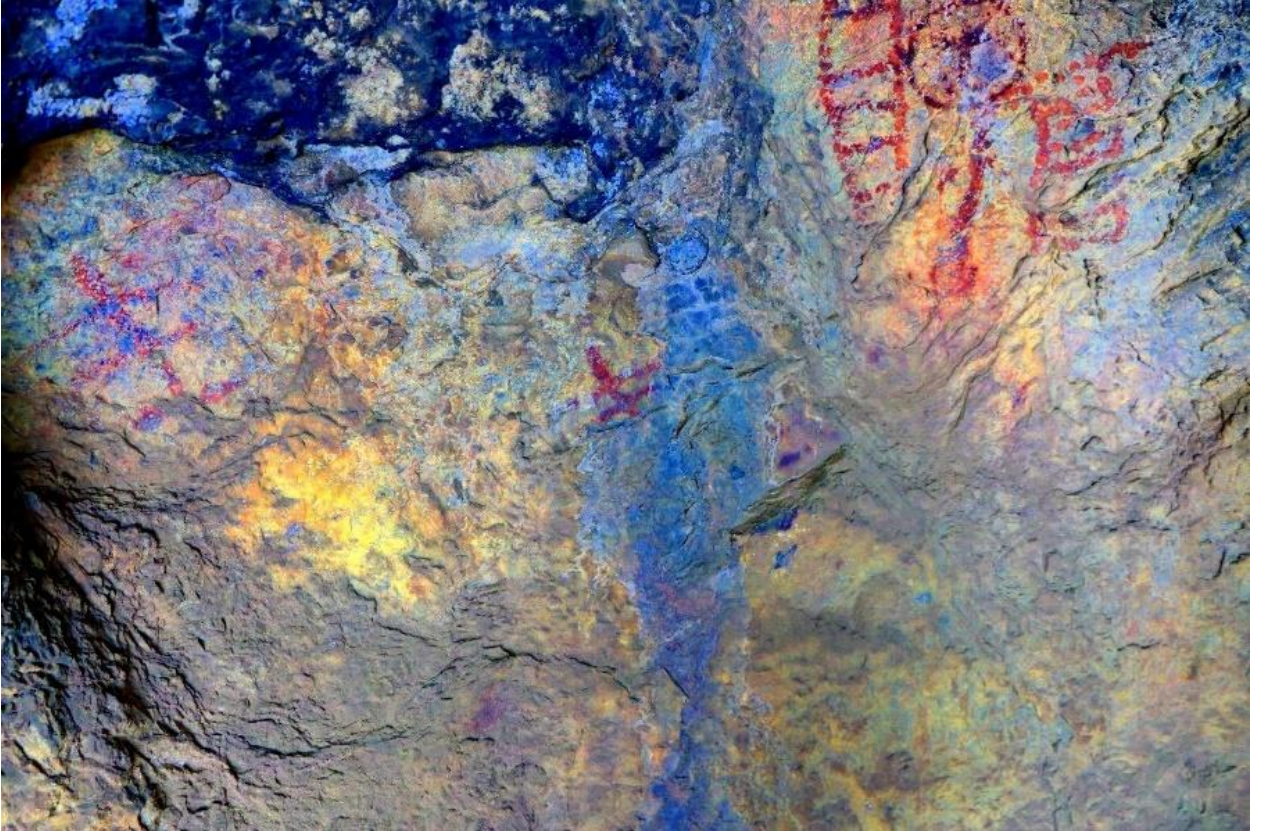
Figür 4: Mağara resimlerinin ve havan benzeri oyukların olduğu boşluk (Fotoğraf: Anamur Müzesi Müdürlüğü Arşivi).

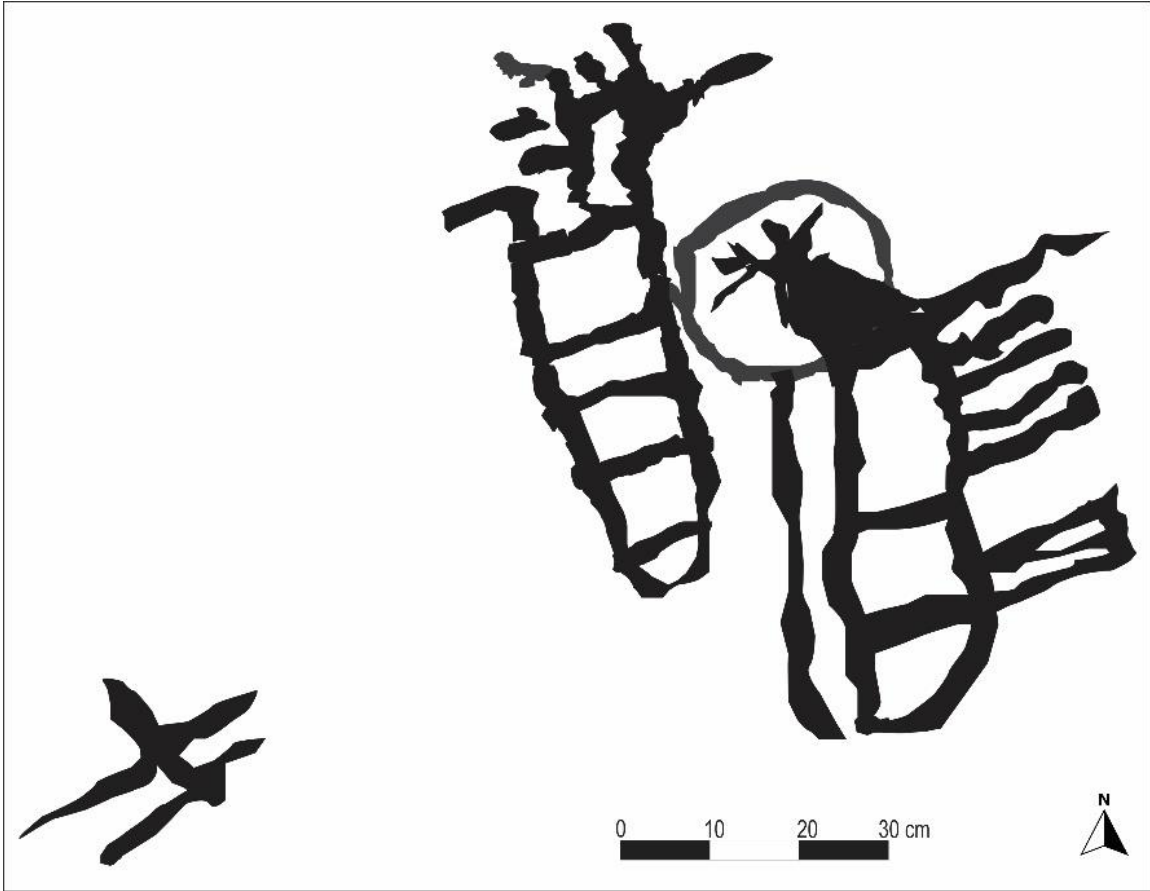
Figür 5: Mağara resimlerinin olduğu niş benzeri oluşumların güneydoğudan görünümü (Fotoğraf: Anamur Müzesi Müdürlüğü Arşivi).

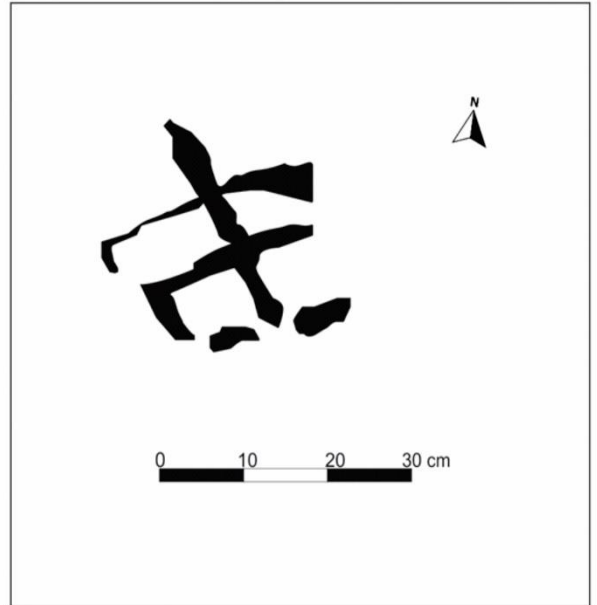
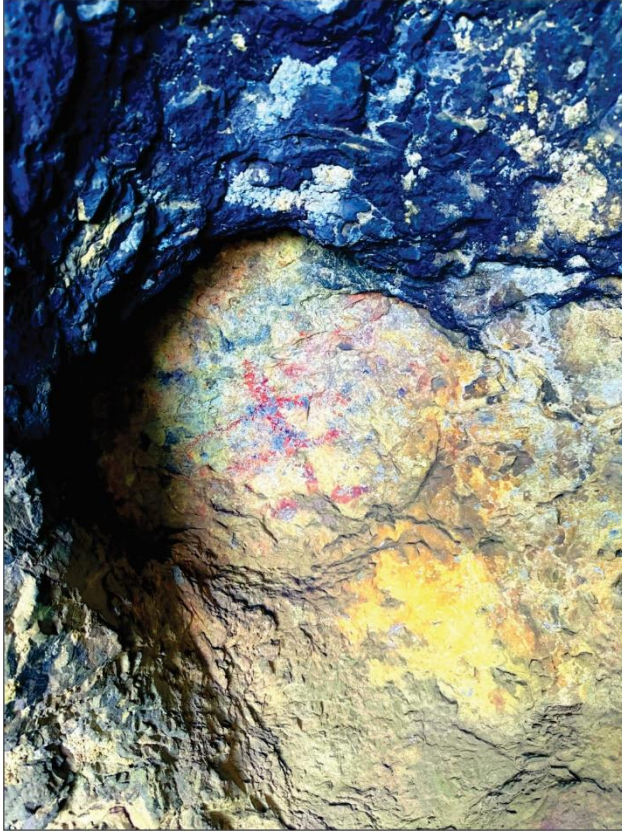
Figür 6: Pano 1'deki figürler (Fotoğraf: Anamur Müzesi Müdürlüğü Arşivi).

Figür 7: Pano 1 ve Pano 2'nin iDstretch ile elde edilmiş iyileştirilmiş görüntüsü. Mavi ve sarı renkli yüzeyler kalsitle kaplı alanları göstermektedir.

Figür 8: Pano 1'deki tasvirlerin *dijital* çizimi.

Figür 9: Pano 2'deki tasvirin yakından görüntüsü, çizimi ve iDstretch görüntüsü.

Figür 10: Ana mağara girişini kapatan ahşap hatıllı taş duvar yapısı (Fotoğraf: Anamur Müzesi Müdürlüğü Arşivi).

Figür 11: Türkiye'nin boyama usulü ile yapılmış başlıca mağara ve kaya resmi alanlarının dağılımını gösteren harita (Haz. M. Karakoç).

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 27/11/2024

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 25/12/2024

Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atıf Künyesi (Citation): Koç Aydın, Y. & Candemir Doğan, Y. (2024). Michel Foucault'nun İktidar Türleri Çerçevesinde Bir Distopya: "1984". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 229-239.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1591875>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

MICHEL FOUCAULT'NUN İKTİDAR TÜRLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR DİSTOPYA: "1984"

Ayten KOÇ AYDIN*

Yeliz CANDEMİR DOĞAN**

Öz

Bu çalışma distopya edebiyatının güncel kaygılarını umursayan gözü pek eseri 1984'ü, Michel Foucault'nun düşünce çerçevesinin odak noktası olan "iktidar" kavramının türlerinden disiplinci ve düzenleyici iktidar türleri çerçevesinde değerlendirmek amacıyla yazılmıştır. Foucaultcu iktidarı genel anlamda üç katmanda incelemek mümkündür. Üç tür iktidar alanı üzerinde somut göstergeler arayan Foucault, *hukuksal*, *disiplinci* ve *düzenleyici* olmak üzere, iktidar, dönemleri ve kavramlarını geniş çerçevede ortaya koymuştur. Bu anlamda hukuksal iktidarı Klasik Çağ'ın monarşik yapıda; disiplinci iktidarı toplumları belirli stratejilerle toplu biçimde yönlendiren, aynı zamanda kapatma, dışlama, gözetleme ve normalleşme gibi iktidarın somutlaştığı bir yapıda; son olarak düzenleyici iktidarı ise bireylerin yaşam standartlarını düzenlemeye ve devamlılığa yönelik politikaları içeren bir yapıda bulmak mümkündür. George Orwell '1984' distopyasında Büyük Birader'in her yeri kaplayan fakat belli bir yeri olmayan baskıcı gücünü kurgulamıştır. 1984, insanların yaşamlarının neredeyse her anlamda kontrol altına alınışını anlatmaktadır. Makalede, iktidarın şekillendirdiği toplum yapısı ve birey, 1984'ün ortaya koyduğu kurgusal alan ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, İktidar, Distopya, 1984, Orwell.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi, Ankara/Türkiye. E-Posta: aytenaydin@gazi.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5490-6172>.

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi, Ankara/Türkiye. E-Posta: yeliz.dogan2@gazi.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3985-4455>.

A DYSTOPIA WITHIN THE FRAMEWORK OF MICHEL FOUCAULT'S TYPES OF POWER: "1984"

Abstract

This study has been written to evaluate *1984*, a bold work of dystopian literature that addresses contemporary concerns. The evaluation focuses on disciplinary and regulatory types of power within the framework of Michel Foucault's concept of 'power,' which forms the core of his thought. Foucauldian power can generally be analyzed in three layers. By identifying concrete indicators for each type, Foucault categorizes power into legal, disciplinary, and regulatory frameworks, presenting these periods and concepts within a comprehensive structure. In this sense, legal power can be observed in the monarchical structure of the Classical Age. Disciplinary power emerges in structures that guide societies collectively through strategies such as closure, exclusion, surveillance, and normalization, while regulatory power focuses on policies designed to regulate and maintain the living standards of individuals. In his dystopia '1984', George Orwell fictionalized the oppressive power of Big Brother, which is all-pervasive but has no specific location. 1984 describes the control of people's lives in almost every sense. This article evaluates the structure of society and the individual as shaped by power within the fictional space created by *1984*.

Keywords: Foucault, Power, Dystopia, 1984, Orwell.

Giriş

Michel Foucault, 1926-1984 yılları arasında yaşamış olan çağdaş Fransız düşünürü, özellikle "Düşünce Sistemleri Tarihçisi" olarak tanınmaktadır. Fransa'nın Poitiers kentinde doğan Foucault, ilk eğitimini bir Katolik okulunda almış, ardından Paris'teki IV. Henry Lisesi'nden mezun olmuştur. Ecole Normale Supérieure'de felsefe öğrenimi görmüş, burada dönemin önde gelen düşünürlerinden Jean Hyppolite, Georges Canguilhem ve Louis Althusser gibi isimlerin öğrencisi olmuştur. Foucault, yirmi üç yaşında felsefe öğretmeni olarak mezun olduktan sonra, Althusser'in etkisiyle Fransız Komünist Partisi'ne katılmış, ancak 1951'de bu partiyle olan tüm bağlarını kesmiştir. Psikoloji alanında da eğitim almış olan Foucault, psikopatolojiye olan ilgisini artırmış ve 1954'te "Psikoloji ve Ruhsal Hastalık" adlı ilk eserini yayımlamıştır (Urhan, 2010: 9-10).

Foucault, 1955-1960 yılları arasında tamamladığı *Klasik Çağda Deliliğin Tarihi* adlı eseriyle, psikiyatri ve tıp alanlarında "arkeolojik" bir çözümleme yöntemi geliştirmiştir. Foucault'nun bu eseri, hem psikiyatri hem de tıp tarihine dair özgün bir bakış açısı sunmuş ve ona büyük bir ün kazandırmıştır. 1960'lı yıllarda, özellikle Nietzsche'den etkilenen Foucault, Collège de France'da felsefi düşünce tarihi kürsüsünü devralmış ve burada önemli dersler vermiştir. 1970 yılında *Söylemin Düzeni* adlı açılış dersinde Hegel'e ilişkin önemli eleştirilerde bulunmuş ve Nietzsche'nin düşüncelerinin çağdaş düşünürler için kritik bir kaynak oluşturduğunu vurgulamıştır (Tekelioğlu, 1999: 17).

Foucault'nun 1960'larda yayımladığı diğer önemli eserler arasında *Kliniğin Doğuşu* (1963), *Kelimeler ve Şeyler* (1966) ve *Bilginin Arkeolojisi* (1969) yer alır. Bu eserlerinde, özellikle insan bilimlerinin ve tıbbın tarihsel evrimini inceleyerek, toplumsal yapıları şekillendiren iktidar ilişkilerini ve bunların bireyler üzerindeki etkilerini ele almıştır. Foucault'nun düşünceleri, yalnızca akademik dünyada değil, aynı zamanda toplumsal eleştirinin temel taşlarından biri olarak geniş bir etki alanı bulmuştur (Urhan, 2010: 12). Foucault'nun felsefi mirası, özellikle modern Batı toplumlarının ve bireysel öznenin şekillenmesindeki iktidar mekanizmalarının anlaşılmasına katkıda bulunmuş; onun analizleri, yalnızca klasik filozofların düşünceleriyle değil, aynı zamanda çağdaş düşünceyi de yeniden şekillendirmiştir.

Foucaultcu felsefe okumalarının en temel kavramlarından biri iktidar kavramıdır. Ancak Foucault başkaca iktidar kavramlarından farklı olarak, basit biçimde toplumsal koşulların analiziyle ilgilenmez, o aynı zamanda toplumsal koşulların analizini yaparken analiz edilen 'şey'e yönelik bakış açılarının da zorunlu analizini ortaya koymaktadır (Mills, 2003: 2). Ona göre özne, bugün 'insan' olarak bildiğimiz yeni bir kavramla karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramla, neredeyse eşzamanlı biçimde toplumsal alana ait yeni yönetsel kurumlar doğmakta ve 'insan', beşerî bilimler (*sciences humaines*) olarak adlandırılan bir bilgi

alanında özel bir bilgi biçimiyle çevrenmektedir. Kısaca, modern çağda toplumsal özne, toplumun bilimsel-yönetimsel söylemleri toplumsalın içinde inşa edilmektedir; yönetsel kurumlar ‘insan’ı toplumsala ait bu söylemlerin tam ortasına yerleştirmektedir (Tekelioğlu, 1999: 14).

Foucaultcu çalışmalardaki epistemolojik sapma, temelde bilginin hem öznesi hem de nesnesi olmayı sürdüren modern öznedir. Daha sonraları modern özne, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların yeni modernite deneyimine doğru eğrilen bir dünyadaki maddi ilişkilerin dönüşümüne paralel biçimde *iktidar ilişkileri, ben teknolojileri ve bilgi ağında* ortaya çıkmaktadır (O’Farrell, 2005: 112). Foucault, düşünce yaşamının özellikle son yirmi yılında, insanların içinde yaşamış olduğu farklı kültürlerin tarihi üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. İktidar kavramını araştırmasının nedeni olarak saydığı ‘özne’yi temel almıştır (Rabinow, 1984: 7). Öznenin kuruluşunu incelerken farklılaşan kimlik ilişkilerinden ziyade araştırılması gereken bu ilişkiler ağının yenilikçi yönleri üzerine yoğunlaşmayı temele almıştır (Foucault, 2003: 276). İktidar mekanizmasının bu ilişkiler ağını araştırırken yüzeysel olanın değil, yüzeyin ötesini ya da bedeninin içini önemsemektedir. Bunu aynı zamanda yeni bilgi bakışıyla ‘hasta bireyin yaşam biçimi’ gibi yeni alanların da araştırılmasını amaçlanmaktadır.

Foucault en temelde bazı şeylerin söylenmesinin arkasındaki nedeni sorunsallaştırmıştır. Nitekim ona göre, ilgi ve merakın bilgilerimizi oluşturmaya götüren bir anahtar olduğu düşünülmemelidir çünkü bilgilerimizin oluşmasında asıl etken, nelerin söylenebileceğinin koşullarını ‘var olan iktidar düzenlemeleri’ oluşturmaktadır. Dolayısıyla Foucault bu düzenlemeler ışığında bakmış olduğu kurumsal yapılarda, bunların oluşum izlerini araştırmaktadır (McGowen, 1998: 97).

Foucault’nun on altıncı yüzyıldan başlatarak geliştirmiş olduğu iktidar çözümlemelerini şu şekilde kategorileştirmiş olduğunu görmekteyiz: İlk olarak merkezine ekonomiye dayalı ilişkileri koyan ve bunu bir hak olarak devredilebilir gören liberal hukuksal iktidar, sonrasında ekonomi merkezli iktidarı, sınıfsal tahakküm çerçevesinde ideoloji kavramıyla açıklayan Marksist iktidar anlayışıdır. Foucault bu çözümlemeyi ekonomizm olarak adlandırmıştır. İkinci çözümleme ise baskı kavramı çerçevesinde gelişmiş olan bir psikolojizmdir. Burada ise iktidar ilişkilerinin temelinde savaşı koyan bir hipotez belirlemektedir (Foucault, 1980: 86).

Düşünce hayatı boyunca ağırlıklı olarak araştırma ve incelemelerini, Klasik Çağ olarak belirlediği on yedinci ve on sekizinci yüzyılların düşünce tarihinin derinlemesine kavranması üzerine yoğunlaştıran Foucault, *Cinselliğin Tarihi* eserinin ilk cildinin beşinci bölümünü “yaşam ve ölüm hakkı” konusunun incelenmesine ayırmıştır. Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü başkanı olarak, 17 Mart 1976’da Collège de France’da vermiş olduğu bir derste *biyo-iktidar* kavramını ele almıştır. Aynı yılın daha önceki derslerinde tarihsel süreçlerin devamlılığının kavranılması için savaş sorununu ele alması gerekir gibi bir algının olduğunu belirtmiştir. Foucault; on sekizinci yüzyılda da savaşın ırklar arası savaş biçiminde düşünüldüğünü ve bu ırklar savaşı tarihinin yeniden oluşturmaya çalışıldığını, bambaşka bir süreçte de tekrar ele alınacağını göstermeye çalışmaktadır (Urhan, 2010: 79).

Foucault’ya göre on dokuzuncu yüzyılın temel olaylarından biri, yaşamın iktidar tarafından göz önüne alınmasıdır. Canlı varlık olarak insan üzerinde bir iktidar kurma, biyolojik olanın devletleştirilmesi denebilecek olan şeye götüren belirli bir eğilimin ortaya çıkmasıdır. Foucault’nun son derece önemseydiği bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için savaşa ve ırklara ilişkin çözümlemelerin arka planını oluşturan hükümler kuramına başvurulması gerekmektedir. Bu kurama göre yaşam ve ölüm hakkı hükümdarın temel ayrıcalığıdır. Dış güçler tarafından ortadan kaldırılmak ya da haklarına karşı çıkılmak istendiğinde, onlara karşı hükümdar meşru olarak savaş açabilmekte ve uyruklarından devleti korumak için talepte bulunabilmektedir (Foucault, 1992: 44). Kısacası uyruk, yaşam ve ölüm karşısında nötr durumdadır ve yalnızca hükümdarın keyfi kararına bağlı olarak yaşama ve ölme hakkına sahiptir. Yaşam ya da ölüm hakkının yalnızca orantısız biçimde ve her zaman ölümden yana kullanıldığı fikrinde olan Foucault’ya göre, hükmeden iktidarın yaşam üzerindeki etkisi yalnızca hükümdar öldürdüğü andan itibaren kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu yaşam ve ölüm hakkının özünü kendi içinde barındıran da öldürme hakkıdır; hükümdar öldürdüğü anda yaşam üzerindeki hakkını kullanmış olmaktadır (Urhan, 2010: 80).

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Foucault’ya göre siyasal ve hukuk alanlarında köklü değişikliklerden biri meydana gelmiştir. Önceki hükümler hukuku ya da iktidarı tersi bir karakter

taşıyan iktidara bırakmıştır. Foucault yeni hukukun eskisini tamamen kaldırmak yerine ona nüfuz ederek içerden değiştirdiğini belirtmiştir. Bu değişimin birdenbire olmadığını ve on yedi-on sekizinci yüzyıllarda bireylerin kendi hükümdarlarını belirlemek suretiyle, ona kendilerinin üzerindeki bir mutlak iktidarı devretmek için bir araya gelip, toplumsal bir sözleşme gerçekleştirdiklerinde temel olarak bunu bir arada yaşama ve kendilerini koruma ihtiyacının bir gereği olarak yaptıklarını düşünmektedir. Foucault, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren siyasal hukuk alanında görülen bu değişimi siyasal kuram düzeyinde değil; iktidar mekanizmaları ve iktidar teknikleri düzeyinde araştırmak istemiştir (Urhan, 2010: 81-82).

Batı dünyasında mutlak egemenliğe eklentili bir biçimde bir güç odağına bürünen topluma yönelik bilgi sistemleri meydana geldiğinde Foucault'ya göre bilgi disiplinlerinin yön vereceği disiplinci iktidarın tabanı oluşturulmaya başlanmıştır. Hukuksal iktidarın sisteminden farklı olan bu disiplinci söylem ile birlikte artık disiplinler de normalleşmenin aracı haline gelmiştir. Disiplinci iktidarın eylemlerinde referans noktası aynı zamanda klinik bilginin içeriğidir (Foucault, 1980: 106-107).

Foucault, iktidar tekniklerinin gelişim seyrinde on yedi ve on sekizinci yüzyılların esas olarak bireyin bedenini odak noktası olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre tahakkümün ilk görünümünü ortadan kaldırmaksızın, diğerinin içine yerleşen ve onu içeriden değiştiren bu yeni iktidar teknolojisinin uygulama alanı, bedeni merkeze alan disiplinci iktidar teknolojisinden farklı olarak, insanların yaşamlarıdır; insan bedeni değil insan türüdür (Foucault, 2003: 250). Birincisine göre, insanlar gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak ve cezalandırılacak bireysel bedenlere dönüşebilmeli ve dönüşmelidir. İkincisine göre, insanlar yaşama özgü doğum, ölüm, üretim, tüketim, hastalık vb. toplu süreçlerden etkilenen bir nüfus olarak dikkate alınmalıdır (Lemke, 2013: 41-42). Birincisi bireyselleşme yöntemiyle, beden üzerinde onu disipline edici bir iktidar kurmaktadır; ikincisi insan bedeninden ziyade insan türü, yani insan nüfusu üzerinde, onları bireyselleştirici değil yığınlaştırıcı bir iktidar kurmaktadır.

On yedi ve on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmış olan disipline edici iktidar biçiminde fiziki cezalandırma değil, daha çok insanları sürekli gözetim altına alma çabasıdır. Dolayısıyla başlangıçta hapisane, kışlalar, tımarhaneler ve manastırlarda görülen bu denetim, sonraları hastaneler, okullar ve fabrikalarda uygulanmaya başlamıştır (Foucault, 1995: 156). Foucault bunu "önemli an" olarak adlandırmaktadır. Ceza törenlerinin gösterisi yerini maskeli bir varlığa bırakmıştır. Trajedinin yerini silüetler, yüzsüz sesler, dokunulması olanaksız varlıklar almıştır. Trajedi komediye dönüşmüştür. Adaletin cezalandırıcı aygıtı sonunda kaçınılmaz olarak, bu bedeni olmayan gerçeğe taşmak zorunda kalmıştır. Eski mutlak iktidar döneminde hükümdar adeta cezalandırdıklarının bedenine kendi iktidar gücünün fiziki izini bırakmaktaydı. Disipline edici iktidar döneminde ise bu cezalandırılması gereken kişi artık daha ziyade kamunun malı ve nesnesi haline dönüşmüştür (Foucault, 1995: 16-17)

Disiplinci iktidarın, *dışlama*, *kapatma*, *gözetleme* ve *normalleştirme/bireyselleştirme* şeklinde temel unsurları bulunmaktadır. Disiplinci iktidarın tarihsel görünümünden itibaren, suçluyu, hastayı, deliyi, malthuscu¹ çifti, yaşlıyı, sapkını, eğitilmemiş olanı dışlamış görülmektedir. Bu dışlamaların temel gerekçesi toplumun "olması gereken"ine "olağan"ına uymayarak marjinal kalmalarıdır. Kısaca dışlananlar 'kualsız bir toplum yoktur' düsturunu kabul etmemektedir (Townley, 1993: 45).

Foucault, Batının tarihsel sürecinde dört *dışlama* sisteminin bulunduğunu belirtmektedir. Bu dışlama unsurları şu şekildedir: rahipler ya da çalışmayan düşkünlerin *üretimden* dışlanması; toplumun beklentilerine ters biçimde evlenmeyen gençlerin *aileden* dışlanması; bir söze veya söyleme gereğinden çok ya da az değer verilip, *söylemin* dışlanması; son olarak da hem oyunun parçası hem de oyundan dışlanan Kral Oidipus gibilerinin "günah keçisi" olarak dışlanmalarıdır. Bu sonuncusu diğer insanların iyiliği düşünülerek (!) toplumdan sürgün edilmiştir, çünkü onlar lanetlenmiştir (Foucault, 2003: 218). Dışlanan biri daha vardır ki bu, çalışmadan, aileden, söylemden ve oyundan da dışlanmıştır. Bu dışlanma unsuru "deliliktir". Dolayısıyla disiplinci iktidarın ciddi bir şekilde kendini göstereceği olgu olarak delilik bu mekanizmanın prototipidir (Foucault, 2000: 108).

¹ Thomas Robert Malthus, İngiliz nüfus bilimci ve politik iktisat teorisyenidir. Karamsar kuramlarıyla meşhurdur. Maltusculuk ise, çocuk sahibi olmaktan ekonomik gerekçelerden ötürü kaçınan aile modelini belirtmektedir (Özgüven, 1992: 92).

Disiplinci iktidar mekanizmalarının dışlama unsurundan sonra *kapatma* unsuru ise hem delilik hem de suçlu üzerine gerçekleştirilen bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Disiplinci iktidarın kapatma stratejisi ise suçlu ya da hapishane üzerine inşa edilmiştir. Hapishaneye kapatılma söz konusu olduğunda temelde yalnızca cezaevi değil, tımarhane, yetiştirme yurdu ve kışladan da söz ediliyor demektir (Foucault, 2003: 137). Foucault'ya göre bu durum, mikro iktidarlar arasındaki özdeşliği göstermektedir. Bu özdeşliği göstermenin en iyi yolu, iktidar odaklarından herhangi birinin yönetmeliğini kurumun adı önemsenmeksizin ele almaktan geçmektedir. Bu yönetmeliğin, hapishane, tımarhane, fabrika, kışla veya öğrenci yurdu kurumlarının hangisine ait olduğu net biçimde ayırt edilememektedir (Townley, 1993: 88).

Foucault, Klasik Çağ'ın sonlarına kadar iktidarların cezalandırma stratejilerinde suçluyu hapsedmek, cezalandırmak, idam etmek ya da sürgüne göndermek gibi ağır fiziksel işkenceye maruz bırakmak şeklinde uygulandığını belirtmiştir. Ancak on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşan bir ceza olarak, suçlunun yalnızca kapatılma biçimine yönelik bir sistem mevcuttur. (Foucault, 1995: 165). Kapatılma yoluyla oluşturulan bu ceza sisteminde alanların ayrıştırılması gerekli görülmüştür. Bu alt ceza sistemleri okullar gibi fabrikalar gibi kurumlarda yönetmeliklere bağlı olarak işlevselleştirilmektedir. Sonuçta cezalandırmanın amacı ıslah etmek olmalıdır, tüm uygulanan işlemler mikro iktidar stratejileri aslında bu amaca hizmet etmektedir. İktidarın ıslah için her zaman cezalandırmayı kullanmadığı unutulmamalıdır. Örnek vermek gerekirse, bir fabrika işçisi beklenti üzerinde performans sergilediğinde ödüllendirilebilmektedir (Foucault, 1992: 108).

Disiplinci iktidarın bir başka önemli unsuru da *gözetlemedir*. Foucault'ya göre, disiplin toplumunun temel özelliklerinden biri olan *panoptikon*, bireyleri sürekli gözetim altında tutmaya yönelik bir iktidar aracıdır. Dolayısıyla Foucault gözetleme açılımını panoptikon üzerinden yapmıştır. Ona göre bir kişinin herkesi gözetleyebileceği panoptikon² Bentham'ın düşü olmaktan daha fazlasıdır (Rigel, Batuş, Yücedoğan, & Çoban, 2005). Disiplin uygulanırken insanlara yöneltilen “dik bakış” etkisi, uzun süre uygulanan bir işkenceden daha etkili olması durumu, Foucault'ya göre panoptikonun keşfine neden olmuştur (Foucault, 1992: 257). Dolayısıyla gözetleme tekniklerinin oluşturulması, iktidarın etkisini artırmakla birlikte iktidarın da baskı uygulananların açıkça görülebileceği bir makine olarak panoptikona ihtiyaç duymaktadır (Foucault, 1995: 201).

Foucault, Bentham'ın panoptikon tasarımını, gözetim mekanizmasının sürekli görünür ama aynı zamanda kanıtlanamaz olmasını sağladığını belirtmiştir. Mahkûmlar, merkezdeki kulenin silüetini her an görebilirler, ancak kendilerini gözetleyen birinin olup olmadığını asla bilemezler. Bentham, gözetim altında olma hissinin bile bireyleri disipline etmek için yeterli olduğunu belirtmiştir. Foucault için bu sistemin ilgi çekici yanlarından birisi de hissedilen bu duygudur: *Gözetleniyor olduğumu bilme hissi*. Gözetim mekanizması için panjurlar ve zikzaklı yollar önererek, gözetmenlerin varlığını gizlemeyi amaçlamaktadır. Foucault açısından Panoptikon, iktidarı bireylerden soyutlayarak otomatikleştiren bir makinedir; bu düzenek sayesinde, iktidar törenler ve ayinler gibi somut araçlara ihtiyaç duymamaktadır (Paternek, 1987: 102).

David Lyon, distopya eserlerinin geleceğe yönelik birer uyarı niteliği taşımalarına rağmen, gerek 1984'te gerekse Panoptikon'da yapılması gereken şeye ilişkin bir örnek ya da öneri vermemiş olduğunu belirtmektedir. Ona göre Bentham da Orwell da “görme gücü”ne bağlıdır, her ikisi de denetleme, görme ve gözetleme gücüne dayanmaktadır. Bunun dışında Foucault'nun Panoptikon açılımı her yerde bulunması dolayısıyla daha umutsuz görünmektedir. Sonuç olarak her ikisinin de gözetleme mekanizmaları davranışları ve bedeni şekillendirmektedir (Lyon, 1997: 297-281).

Gözetim altında bulundurma eylemi kesintiye uğradığında dahi eylemin sonuçlarının devamlılığını sağlamak iktidar ilişkilerini destekleyen bir unsur olduğunu göstermektedir. (Foucault, 1992: 297). Dolayısıyla bunu destekleyen, disiplinci iktidarın dördüncü temel işlevi *normalleştirme*dir. Foucault'ya göre normalleştirme, Klasik Çağ'ın sonunda panoptik gözetimle birlikte iktidarın önemli araçlarından biri

² İngiliz toplum kuramcısı Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarladığı hapishane inşa modelidir. Tasarımın konsepti gözetlenme üzerine kuruludur. Bu kavram Grekçe kökenli iki kelimedenden türetilmiştir. “pan” sözcüğü “bütün” anlamına gelmektedir, “opticon” sözcüğü ise “gözetlemek” anlamına gelmektedir. Bütünü gözetlemek anlamına gelen “panoptikon” adını almıştır (Özdel, 2012: 22).

haline gelmiştir. Disiplinci iktidar, kendi sisteminin çarklarının dönmesi adına sistemi tıkayan kişi ya da grupları normalleştirmektedir. İktidarın bu işlevi için sorun oluşturanlar, hasta, deli, suçlu, yaşlı, acemi asker, kalifiye olmayan işçi ve potansiyel suçlu gibi kimselerdir. (Shinner, 1982: 72). Öncelikle bir sınıflandırma yöntemi ve daha sonra disipline edici, kimin nereye yerleşmesi gerektiğini belirleyen kurumsal araçlara ihtiyaç vardır. Bu disipline edici araçlar kendi normları çerçevesinde kimin normal kimin anormal olduğunu ya da kimin yetenekli olup olmadığını belirleyen birtakım yaptırımlar uygulamaktadır (Rouse, 1983: 83).

Foucault'ya göre disiplinci iktidar bireyselleştirirken üç temel yöntem uygulamaktadır: *soyutlama*, *hiyerarşik gözetim* ve *sınav/teftiş* (Townley, 1993: 34). Disiplinci mekanizmaların toplumdan soyutlayarak kapattıkları insanların bilincine söylemek istedikleri ilk şey: "Sen toplumsal düzende diğerlerinden olumsuz anlamda faklısın ve uyum sağlayamıyorsun" dur. Dolayısıyla hiyerarşik *gözetim* de bireyselleştirmenin yöntemlerinden biridir. Buradaki gözetim, bireyselleştirici ve normalleştirici bir bakıştır; tasnif ve cezalandırma yöntemini kullanmaktadır (Foucault, 1992: 275).

Disiplinci iktidar her ne kadar hapishane ya da tımarhane gibi kurumlarda uygulanan izleklerle olumsuz özellikte görünse de refah toplumunu oluşturan düzenleyici iktidara geçişi hızlandırmıştır. Disiplinci iktidarın gerçek anlamda işlediği bir toplumda iktidarı uygulama konumunda olan insanların uzmanlar ve teknokratlar arasından seçilmesi geleneksel iktidara kıyasla bir ilerlemedir. Ancak böyle bir toplumda iktidarın bireylerin en özel alanına kadar nüfuz ederek insan yaşamının her alanını gözetleyerek robotlaştırması feodal ve monarşik hukuksal iktidara kıyasla bir gerilemedir (Townley, 1993: 93).

Foucault'ya göre on sekizinci yüzyılda temeli atılan, insan bedeninin 'anatomipolitiği'nin yerini, aynı yüzyılın sonlarında, insan türünün 'biyopolitiği'nin aldığı görülmektedir (Foucault, 2003: 242). Foucault tarafından biyo-iktidar olarak adlandırılan bu yeni iktidar teknolojisinde, egemen güç, doğumları, ölümleri, üreme oranlarını ve nüfus oranı gibi yaşamın içinde olan bir süreçler bütünü artık dikkate almaya çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla temel yaklaşımı bakımından disiplinci iktidar değil düzenleyici bir yapıda olan yeni iktidar teknolojisinin konusu bireysel plandaki bir insan bedeninin konusu olmadığı gibi hukuksal alanın tanımladığı anlamda bir toplumsal bünyeyi de ifade etmemektedir. Biyo-iktidarın konusu birçok bedenin bir araya gelmesinden oluşan biyo-organik bir bedendir ve bu nüfustur (Urhan, 2010: 82).

Foucault'ya göre biyo-politiğin ya da biyo-iktidarın odak noktası nüfusa dayalıdır; hem biyolojik hem de iktidar sorunu olarak nüfus, yeni iktidarın kendisine yönelmiş olduğu temel konu haline almıştır. Foucault, söz konusu iktidar türünde insan hayatının, insan türüne ilişkin biyolojik süreçlerin ele alınmasının ve bunlar üzerinde disiplinleştirici değil de düzenleyici bir etkinin söz konusu olacağını öne sürmektedir. Biyo-iktidar sözü edilen yeni iktidar teknolojisinin dışı yansımaları, Foucault'ya göre, toplum bilimcilerin ve tarihçilerin sıklıkla ele aldıkları, ölümün derece derece diskalifiye edilmiş somut olarak görülmektedir. Eski egemen iktidarın belirgin özelliği olan ölüm gücü artık yerini bedenlerin yönetilmesine bırakmıştır. Burada yaşamın hesaba dönük işletilmesi söz konusudur (Urhan, 2010: 83).

İktidarın stratejik aşamaları on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren yaşam ve nüfus gibi olguları hedef almıştır. İktidar, bireyler üzerindeki egemenlik ve kurumsallaşma sürecinden sonra farklı bir alana doğru açılım yapmıştır. Foucault'ya göre iktidarın nüfusu sorunsallaştırma ve bireylerin yaşam alanlarına yönelik stratejiler ve politikalar düzenleyici iktidar (biyo-politika) dır (Güneş, 2015: 60). Düzenleyici iktidar, işleyiş mekanizması yönünden toplumsal platformda aynı düzeyde bulunmamaktadır. Bu iki iktidar birbirine eklenmektedir. Bu durum şu şekilde örneklendirilebilir: Bir kentte işçi sitelerinin düzenlenmesi sırasında, buraya aile bireylerinin yerleştirilmesiyle sağlık ve güvenlik sigortaları, nüfusun yaşam sürelerinin artırılması bir arada yapılmaktadır (Foucault, 2002: 252).

Düzenleyici iktidar Foucaultcu iktidar anlayışının pozitif tarafını oluşturmaktadır. Marx, Hegel, Marcuse ve Freud gibi düşünürler için iktidar negatif anlam içermektedir. Nitekim bu düşünürlere göre iktidar sürekli olarak bireylere baskı uygulamakta ve toplumu sömüren bir güç olmaktadır (Farr, 2009: 85-86). Düzenleyici iktidar stratejilerinin temelinde insanların refahı ya da yaşamsallığını devam ettiriyor olması, devletin çıkarları ve kalıcılığının da teminatı demektir. Bu düşüncede etrafındaki iktidar yapısında, ülkedeki insanların sağlık durumları, yaşam standartları, refah düzeyleri gibi olgular o ülkeyi yöneten

makro iktidarın gücüyle doğrudan ilişkilidir. Disiplinci iktidar için ise bireylerin, üretici, yaratıcı ve nitelikli olması koşuldur. (Rouse, 1983: 47). Düzenleyici iktidar için eğitilmiş, kalifiye biçimdeki nüfus, disiplinli bir orduya sahip olmak kadar önemlidir (Shinner, 1982: 22).

Foucault'nun çalışmalarında disiplinci ve düzenleyici iktidar türünün işlevsellik kazanmış olduğu en önemli konu cinselliktir. Foucault, cinselliğin ortak nokta olmasını şu şekilde açıklamaktadır: “On yedinci yüzyıldan itibaren cinsellik, beden bireysel olarak disipline edilmesiyle nüfusun düzenlenmesi arasındaki eklem noktasında yer almıştır. Bireyler cinsellik açısından gözlemlenebilir. Cinsellik aynı zamanda nüfusun üremesini sağladığından, belli bir cinsellik stratejisi izleyerek doğum ve ölüm oranını değiştirmek mümkün olabilir” (Foucault, 2003: 183). Cinselliği disiplinci ve düzenleyici iktidara uygulama nesnesi olarak sunan alan ise Foucault'ya göre tıptır. On dokuzuncu yüzyılda tıp “toplumsal hijyen” stratejilerini uygulamakla düzenleyici iktidar politikalarını yürütürken, beden üzerindeki organik süreçleri incelemek suretiyle bedeni damgalamasıyla da disiplinci iktidar stratejilerini uygulamış olmaktadır (Foucault, 2002: 258).

Kurgusal olan bir devlet düşüncesinde daima aile kurumu; dolayısıyla da cinsellik unsuru her zaman kontrol altına alınmıştır. İyi toplum ve mutlu insanlar barındıran ütopyalarda halkın refahı için yapılan üreme planlaması, 1984'te de görüldüğü gibi, karamsar ve kaygılı insanlar barındıran distopyalarda iktidarın kendi varlığını korumak için sistemi kontrol altında tutması için yapılmaktadır. Totaliterliğin en güçlü araçlarından biri cinsel kurallara uyum sağlayan bireylerin eğitilmesidir.

Disiplinci iktidarın bir dışlama unsuru olarak gördüğü, üretkenlik ve işsizlik sebebiyle dışlamanın, Orwell'a göre sefalet ve sıkıcılığa dayalı görüntüsü mevcuttur. Orwell'a göre fakirliğin ve düşkünlüğün püf noktası, “geleceği yerle yeksan etmesi”dir. Geriye sadece şimdide ve burada, hayatta kalabilmek kalır. Orwell ayrıca “Geliriniz belli bir seviyenin altına düşer düşmez, insanların nasıl da anında sizi uyarma ve sizin adınıza dua etme hakkını kendilerinde gördüklerine” hayret etmektedir. Yoksulluğun toplumdan ve çoğu alandan bir dışlama yarattığını tecrübe ederek keşfettiğini belirten Orwell, toplumun aynı zamanda iş bulma konusunda baskıcı ve anlamsız boşluklar yarattığını da belirtmektedir (Bregman, 2018: 94-95).

Foucault'ya göre “her an gözetim” kurgusunun getirdiği durum disiplinci iktidarın bakış açısındaki sistemde adeta tek Tanrılı dinlerde görülen “her yerdeyim ve sürekli gözetliyorum” tasavvurunu Büyük Birader'e dönüştürmektedir (Foucault, 1995: 181). Panoptikon kurgusalının, Foucault'yu disiplinci modern iktidar unsurunun gözetlenmesini düşündürdüğü yerde; yine Foucault'nunda iktidar kavramının odak noktalarının George Orwell'ın 1984 yapıtını düşündürmüş olması, bu makale çalışması için referans noktasıdır.

Orwell'ın 1946 yılında yazmaya başladığı ve tamamlanması iki yıl süren 1984 eseri, totaliter olan tüm yapılara karşı uzun bir geleceğe dönük somutlaştırılmış bir tepki niteliğindedir. Bu nedenle 1984 için güncelliğini yitirmemiş iç karartıcı bir kurgu demek doğru bir saptamadır.

Orwell'ın bu eseri 1984 yılında sürekli savaş halinde olan üç totaliter devletten biri olan Okyanusya'da geçmektedir. Halk burada sorgulama ve düşünme olmaksızın liderleri Büyük Birader'e itaat edecek bir sistemin içine yerleştirilmiştir. Kontrol mekanizmaları insanları tamamen kuşatmış ve zihinlerinin tamamen yıkanmasına hizmet eden kurum ve denetçileri bu amaca hizmet için bulunmaktadır (Bregman, 2018: 95-97).

1984'te tüm kontrol mekanizmaları için kurumlar oluşturulmuştur. Orwell'ın Okyanusya üzerine yerleştirmiş olduğu “Büyük Göz” (Büyük Birader) anlaşılabilir bir biçimde her yerde ve anlaşılabilir biçimde bulunmaktadır. Her şeyi kontrol altında tutan ve yöneten bir parti; özgür düşüncüyü yok etmek ve doktrinleri kabul ettirmek için yeni bir dil ve bunun bir Bakanlığı bulunmaktadır (Orwell, 2014: 59). Parti sloganlarına yansıyan ve aynı anda çelişkili düşüncelere inandıran “çift düşünce” bulunmaktadır: “Savaş Barıştır”, “Özgürlük Köleliktir” ve “Cehalet Güçtür” (Orwell, 2014: 28). Parti, Düşünce Polisi görevlisiyle insanları her alanda ve her haliyle sürekli gözetim ve kontrol altına almaktadır. Kitabın kahramanı Winston Smith tarihi yeniden yazmaktan sorumlu olan “Gerçek Bakanlığı”nda bir parti görevlisi iken gerçekliğe ve nezakete olan özlem duygusu ile hükümete isyan etme girişiminde bulunmaktadır. Kendisi ile aynı başkaldırı hissine bürünmüş kişilerle birlik olan Winston, Büyük Birader'in denetçileri tarafından yakından

izlenmektedir. Bu arada ülkenin her yerinde tüm sokaklar ve ekranlarda “Büyük Birader Sizi İzliyor” sloganları bulunmaktadır. “Düşünce Suçları”nı her an izleyen hükümet casusları her yerdedir. Winston ve mücadele eden diğerleri “Sevgi Bakanlığından” şiddetli bir eğitim almak için gönderilse de burada hapsedilme, işkence ve yeniden eğitime maruz kalmaktadır. Burada amaç halkın bağımsızlığını tamamen ve insanlık onurunu yok etmektir (Orwell, 2014: 283-286).

“Dünyanın en kötü şeyinin ne olduğu kişiden kişiye değişir, dedi O'Brien, kimine göre diri diri gömülmek, kimine göre yakılmak...Ölümün çok sıradan biçimleri vardır, hatta hiç ölümcül olmayan biçimleri bile...Senin durumunda dünyanın en kötü şeyinin sıçanlar olduğu anlaşılıyor...Kafesi daha ilk gördüğünde, Winston bir şeyler sezerek ürpermişti, nedenini kestiremediği bir korkuya kapılmıştı...neye yaradığını birden kavramıştı. Akli başından gitti, dizlerinin bağı çözüldü. Bunu yapamazsınız! Yapmamalısınız, olamaz! Senden isteneni önünde sonunda yapacaksın... Maske Winston'ın yüzüne yaklaştıkça yaklaşıyordu. Kafesin teli yanağına değişiyordu. İşte o anda...Yok hayır, fazla iyimserliğe kapılmamalıydı, yalnızca bir umuttu bu. Belki de artık çok geçti. Ama birden, dünya cezasını aktarabileceği tek bir kişi, kendisi ile sıçanların arasına atabileceği tek bir beden olduğunu anladı. Ve o anda, deliler gibi, avazı çıktığı kadar bağırmağa başladı: Julia'ya yapın! Beni bırakın Julia'ya yapın. İstediginizi yapın ona, umurumda değil. Yüzünü parolasınlar, her yerini yalayıp yutsunlar. Beni bırakın' Julia'ya yapın!...

... Beyaz fayans döşeli koridorda, arkasında silahlı bir muhafız, gün ışığında yürür gibi yürüyordu. Nicedir beklediği kurşun beynine saplanıyordu. Başını kaldırıp o koskocaman yüze baktı. O siyah bıyığın ardına gizlenen gülümseyişin anlamını anlaması kırk yılını almıştı. Ah o acımasız boş aldanişlar! ...Yanaklarından cin kokulu iki damla gözyaşı süzülürdü. Ama artık her şey yoluna girmişti, mücadele sona ermişti. Sonunda kendine karşı zafere ulaşmıştı. Büyük Birader'i çok seviyordu” (Orwell, 2014: 319-334). Winston, insanlık onuru ortadan kaldırıldıktan sonra, işkence odasında sevgilisinin ismiyle, onu ele vermesiyle serbest bırakılacağını sanmış olsa da öncelikle tüm sistemi içselleştirerek kabul etmiş ve özgür ruhuna karşı vermiş olduğu mücadeleyi kaybetmiştir. Winston'ın ironik bir şekilde “Büyük Birader'i çok seviyordu” şeklindeki kabulüyle eser sonlanmaktadır (Orwell, 2014: 334).

Orwell, 1984'te “Büyük Birader” metaforuyla gerçekçi ve kültürel bir korku yapılaşmasını işlemiştir. Bu korkunun olduğu yerde asla bireysel bir yaşam alanı mümkün değildir. “Büyük Birader” insanları yalnızca gözetim altında tutmakla kalmamakta, aynı zamanda hükümetin kanunlarına uygunsuz olan her konuda ceza ve işkence yöntemiyle müdahaleye başvurmaktadır. Dolayısıyla bu baskı sistemi öyle oluşturulmuştur ki insanların zihinlerini tamamen yönlendirmektedir (Connelly, 2018: 128).

Foucault, siyasal iktidarın, korku stratejisine uygun biçimde, suçluların ve potansiyel suçluların toplumda her yerde olabileceğinin propagandasını yapmaktadır. Bunun için de iktidar sinema, televizyon ve diğer tüm basın-yayın araçlarını kullanmaktadır (Foucault, 2003: 176). Siyasal iktidar ve düzenleyici iktidar bunu halkın güvenliği gerekçesiyle uygulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında 1984'te “düşünce polisleri” güvenlik ya da refah için değil “Büyük Birader”in korkusu ve Parti'nin baskısı doğrultusunda; ceza sistemine ve işkence yaptırımına dayalı biçimde uygulama yapmaktadır. Dolayısıyla 1984 distopyasında hukuksal iktidarın kral merkezli cezalandırmasının yanında, suçlu disiplinsizlik olarak algılayan ya da algılatan disiplinci iktidar uygulamalarını görmek mümkündür.

1984'te tüm kurumlar katı bir norm sistemine uygun biçimde işlemekle beraber, burada her yaptırım yoğun bir fiziksel ve zihinsel işkence şekline bürünmüş durumdadır. Dolayısıyla burada disiplinci iktidarın kurallara uygun “kapatılma” pratiği bulunmaktadır, fakat ağırlıklı olarak suçlunun cezalandırma işlemini “başkalarına ibret olsun” şeklinde “ceza tiyatrosuna” dönüştürülmesi dolayısıyla hukuksal iktidar biçimini görmek mümkündür.

1984'teki üç büyük devletin sürekli savaş halinde olması, ülkelerin kendi halklarını diledikleri yönde yönetebilmelerinin aracı olarak görülebilmektedir. Bu savaşlar makine üretiminin hâsıllarını tüketir fakat yaşam standardını yükseltmezler; kaldı ki Orwell böyle bir yükselişin savaşların gücünü ve meşruiyetini tehdit edeceğini çünkü daha büyük bir eşitliğin hiyerarşiyi tehdit edeceğini ima etmektedir. Temelde bu üç devlet de aynı değerleri paylaşmaktadır, fakat bu değerler farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Steinhoff, 1975: 180). Bu anlamda disiplinci iktidarın temel unsuru olan dışlamayı Okyanus'ya devletin proletarya kesiminde örneklendiğini görmek mümkündür. Proletaryalar devletin kuralları içerisine dâhil

edilmeksizin, üretimden, eğitimden ve tüm haklardan dışarıda tutulmaktadır. Ellerinde yalnızca özgürlükleri mevcuttur (Orwell, 2014: 77-79). Orwell'in totaliteryanizme ilişkin en büyük kaygılarından biri, totaliteryanizmin, nesnel hakikat kavramına saldırmasıdır. Nitekim Orwell bizi bu rejimin iç baskılardan ötürü çökebilme ihtimaline yönlendirmemektedir; kaldı ki Parti kendine yönelik muhalefeti kolayca bastırma gücüne sahip biçimde kurgulanmıştır (Claeys, 2017: 181). Winston'ın “Bir umut varsa, proleterlerde olmalıydı” (Orwell, 2014: 94) diye düşünmesinin nedeni de budur.

Sistemden her türlü dışlanan proleterler, ağır bedensel çalışma, filmler, futbol, içki ve kumar sayesinde isyan etmekten engellenecek biçimde kurgulanmıştır. Bu kesimin ne dediklerine kimse aldırmamaktadır ve Winston da Marksist kuramın kabaca yorumundan anlaşılabilir şekilde, proleterlerin asla başkaldırmayacaklarını ve başkaldırmadıkça da bilinçlenemeyeceklerini bilmektedir (Orwell, 2009: 863). Proleterler aynı zamanda Orwell'in gerçek hayatta da sahip olduklarına inandığı ahlaki dürüstlük ve hakikiliği korumaktadır. Proleterler güce tapınarak yozlaşmamıştır (Claeys, 2017: 182).

Okyanusya'da parti bir oligarşidir fakat bu bir sınıf anlamında değildir. İç parti üyeleri sosyal Darwinizm'in Nietzscheci yorumuna uygun olarak, iktidar için iktidar peşindedir. Burada iktidar bir araç değil, bir amaçtır (Claeys, 2017: 180). Sonuç olarak Partinin iktidarı, geçmişi hedefleri doğrultusunda şekillendirebilme becerisine dayanmaktadır: “Geçmişi denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar; şimdiki denetim altında tutan, geçmişi de denetim altında tutar.” (Orwell, 2014: 298).

Sonuç

Foucault, iktidar çözümlemelerini öncelikle merkeze ekonomiye dayalı her türlü ilişkiyi koyan ve bunu devredilebilir bir hak olarak gören hukuksal iktidarı araştırmak ile başlatmıştır. Onun anladığı şekliyle iktidar ekonomi merkezli ve ideolojik kavramlarla açıklanabilecek Marksist iktidar; baskı, bireyselleştirme ve psikolojizm eksenlerinde yoğunlaşarak temeline ‘savaş’ı koyan iki tür hipotezdir.

Foucault'nun iktidar çalışmalarında düşünürlerden ve siyaset kuramcılarından ayrıldığı temel nokta, onun “Batı hukuk yapısının merkezini oluşturuyor” dediği hükümdarlık ilişkilerini değil, topluma nüfus etmiş bulunan iktidar odakları arasındaki direnme ve tahakküm ilişkilerini odak noktası yapmış olmasıdır. Dolayısıyla Foucault için önemli olan toplumsal içindeki sayısız hükmetme işleyişleridir.

Birçok Foucault takipçisinin belirttiğinin aksine iktidara olan eğiliminin 1970 sonrasında değil, çalışmalarının tamamının temel problematiği olarak tüm çalışmalarının odak noktasında olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda o, araştırma çabasının uzun süre, kendi toplumunda var olabilecek bilme (connaissances) ve bilgilerin (savoirs) bir analizi olduğunu düşünmüştür. Daha sonra gerçek araştırma sorununun güncelde herkesin sorunu olan iktidar olduğunun farkına varmıştır (Foucault, 2003: 169).

Foucault, iktidarın dönüşüm şekillerini, tıpkı tarihsel araştırmalarında olduğu gibi temel ayırım noktaları ve bireyi dönüştürme süreçleriyle birlikte araştırmıştır. Onun iktidar analizine yönelik unutulmaması gereken önemli bir ayırım bulunmaktadır: hukuksal iktidar ve disiplinci iktidarın birbirinden ayrı olduğu ve düzenleyici iktidarın da disiplinci iktidarın eklemlenmiş ve değişmiş bir biçimi olduğudur. Düzenleyici iktidar disiplinci iktidarı daha kabullenebilir şekle getirmiştir. Düzenleyici iktidar, iktidarın pozitif boyutlarını ortaya çıkararak tamamlayıcı bir iktidar konumundadır. Dolayısıyla Foucault'nun iktidar yapıları biri diğerine indirgenemeyecek biçimde sürdürülmektedir.

1984'ün, bazı kusurlarına rağmen iktidara yönelik kurguladığı sistem işlemektedir. Roman kasvet ve yokluk atmosferinin döngüsünde Winston Smith'in, beceremediği şekliyle, isyanını anlatmaktadır. Kitabın sonunda “Büyük Birader'i seviyordu” şeklinde okuduğumuz durum aslında iki ana temayı birlikte vermiştir. Birincisi entelektüellerin itibarının, kölece itaatının mantık ve dilin, “çift düşün” ve “yenisöylem” ile düşürülmesini, halkın en kötü duygularının uyandırılmasını, bireyciliğe düşmanlığı, savaş ateşi ve liderlere tutunma için cinselliğin bastırılmasının gerekliliğini gören tam bir bağımlılık görüntüsüdür. İkincisi ise devlet iktidarının her yerde oluşudur: devlet başkanının nerede olduğu bilinmeksizin ekranlardan duyurulması, posterinin her yerde olması, duyguları dahi okuyan düşünce polisi, geçmişin sürekli baştan yazılması görüntüsüdür.

Foucaultcu iktidar mekanizmalarının içindeki kapatılan birey, mikro iktidar uygulamaları aracılığıyla, sürekli görünüyor ve gözetleniyor olmanın baskıcı duygusunu her an hissetmektedir. Bu duygunun arkasında disiplinci iktidarın tıpkı tek Tanrılı dinlerde Tanrı'nın her an ve her durumda gözetleme halinde olması gibi bir sistem oluşturması bulunmaktadır. 1984'ün totaliter yönetim tarzı bizi Foucault'nun hukuksal iktidar düşüncesine götürse de bir yanı sıra ceza, baskı ve kontrol alanlarının uygulandığı kurumların varlığı, disiplinci iktidara götürmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Ayten Koç Aydın (%50) ve Yeliz Candemir Doğan (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Bentham, J. (1995). Panopticon. M. Bozovic içinde, *The Panopticon Writings* (s. 29-95). London: Verso.
- Bregman, R. (2018). *Gerçekçiler İçin Ütopya: Kusursuz Dünyayı Nasıl İnşa Edebiliriz?* İstanbul, çev: Duygu Akın: Domingo.
- Claeys, G. (2017). *Cambridge Edebiyat Araştırmaları: Ütopya Edebiyatı*. İstanbul, çev: Zeynep Demirsü: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Connelly, M. (2018). *George Orwell: A Literary Companion*. McFarland Literary Companions.
- Curtis, B. (2002). Foucault on Governmentality and Population: The Impossible Discovery. *The Canadian Journal of Sociology*, vol.27, no.4 , 505-533.
- Farr, A. (2009). *Critical Theory and Democratic Vision: Herbert Marcuse and Recent Liberation Philosophies*. New York: UK: Lexington Books.
- Foucault, M. (1980). *Power and Knowledge, selected interviews and other writings (1972-1977)*. edited by Colin Gordon: The Harvester press.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara, çev: Mehmet Ali Kılıçbay: İmge Yayınevi.
- Foucault, M. (1995). *Discipline & Punish The Birth of the Prison*. New York, translation by: Alan Sheridan: Vintage Books.
- Foucault, M. (2000). *Deliliğin Tarihi*. Ankara, çev: Mehmet Ali Kılıçbay: İmge Yayınevi.
- Foucault, M. (2002). *Toplumun Savunmak Gerekir*. İstanbul, çev: Şehsuvar Aktaş: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. İstanbul, çev: Işık Ergüden: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Seçme Yazılar III*. İstanbul, çev: Ferda Keskin&Işık Ergüden: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Seçme Yazılar IV*. İstanbul, çev: Işık Ergüden: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Seçme Yazılar*. İstanbul, çev: Ferda Keskin&Işık Ergüden: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). Society Must Be Defended. E. M. Fontana içinde, *Lectures at the College De France* (s. 239-264). New York: Picador.
- Foucault, M. (2003). *Society Must be Defended: Lectures at the College de France 1975-1976*. New York: Picador.
- Güneş, C. D. (2015). Ruh Bedenin Hapishanesidir: Michel Foucault. *Ekev, Akademi Dergisi* , 59-72.

- Lemke, T. (2013). Foucault, Politics and Failure. J. N.-O. Wallenstein içinde, *Foucault, Biopolitics and Governmentality* (s. 35-53). Stockholm: Södertörn University.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi*. İstanbul, çev:Dilek Hattatoğlu: Sarmal Yayınevi.
- McGowen, R. (1998). Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body. C. J. Porter içinde, *Power and Humanity* (s. 91-112). New York: Routledge.
- Mills: (2003). *Michel Foucault*. London: Routledge.
- O'Farrell, C. (2005). *Michel Foucault*. Londra: SAGE.
- Orwell, G. (2009). *The Complete Novels of George Orwell*. England: Penguin Books.
- Orwell, G. (2014). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. İstanbul, çev: Celâl Üster: Can Yayınları.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon ile İktidarın Gözü Göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* , 22-29.
- Özgüven, A. (1992). *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*. İstanbul: Filiz Yayınları.
- Paternek, M. A. (1987). Norms and Normalization: Michel Foucault's Overextended. Panoptic Machine. *Human Studies* , vol.10, no.1 (97-121).
- Rabinow, P. (1984). *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.
- Rigel, N., Batuş, G., Yücedoğan, G., & Çoban, B. (2005). *Kadife Karanlık: McLuhan, Foucault, Chomsky, Baudrillard, Postman, Lacan, Zizek*. Su Yayınları.
- Rouse, J. (1983). *Foucauldian Genealogy*. Rotterdam: Rotterdam University Press.
- Shinner, L. (1982). *Reading Foucault: Anti Method and the Genealogy of Power/Knowledge*. Wesleyan: Wesleyan University Press.
- Steinhoff, W. (1975). *The Road to 1984*. Londra: University of Michigan Press.
- Tekelioğlu, O. (1999). *Michel Foucault ve Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Townley, B. (1993). Foucault:Power/Knowledge. *Akademy of Management Review* , 18 (514).
- Urhan, V. (2010). *Fikir Mimarlari-24 Foucault*. İstanbul: Say Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/12/2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 13/11/2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30/12/2024

Atf Künyesi (Citation): Özhan, B. & Tuzcu, K. (2024). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" Adlı Romanında Geçen Edatların Görev ve Anlam Özellikleri Açısından İncelenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 240-251.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1584065>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.
Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN "YABAN" ADLI ROMANINDA GEÇEN EDATLARIN GÖREV VE ANLAM ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Berivan ÖZHAN*

Kerim TUZCU**

Öz

Türkçenin söz varlığı içinde önemli bir konuma sahip olan edatlar, münferit kullanımlarında anlamsal bir değer taşımayan ancak sözdizimsel bağlamda diğer dil unsurlarıyla etkileşime girerek bağlamda anlam kazanan görevli dilbilgisel birimler olarak tanımlanmaktadır. Bu dilbilgisel ulamın, cümle içerisindeki diğer kelime ve kelime öbekleriyle kurduğu dizimsel ve dizisel ilişkiler, cümlenin anlam katmanlarını zenginleştirmekte ve söylem seviyesinde çeşitli işlevler üstlenmektedir. Modern Türk edebiyatının kurucu isimlerinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserlerinde, bilhassa "Yaban" romanında, edatların kullanım biçimleri ve sıklıkları dikkat çekici niteliktedir. Bu çalışmada söz konusu eserdeki edat kullanımları, Zeynep Korkmaz'ın geliştirdiği on bölümlü tipolojik sınıflandırma çerçevesinde incelenmiştir. Korkmaz'ın bu sınıflandırması, Türk dil bilgisi araştırmalarına metodolojik açıdan önemli katkılar sağlamıştır. Bu araştırma, metodolojik olarak nitel araştırma paradigması içinde yer almakta olup veri toplama yöntemi olarak belge incelemesi tekniği uygulanmıştır. Yapılan tahliller neticesinde, "Yaban" romanında "gibi", "kadar", "ile" ve "ki" edatlarının yüksek sıklıkta kullanıldığı saptanmıştır. Bu edatların metin içerisindeki dağılımı, eserin anlam katmanlarının derinleşmesinde ve okur ile metin etkileşiminin zenginleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Edatların işlevsel kullanımı, yazarın felsefi ve duygusal içeriği aktarmasında önemli bir edebî araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, "Yaban" romanının edebî ve estetik değerini pekiştiren dilbilimsel unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Edat, Görevli kelimeler, Kelime, Yaban, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Siirt Millî Eğitim Müdürlüğü, Siirt//Türkiye. E-Posta: ozhanberivan3@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0000-0785-519X>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Siirt//Türkiye. E-Posta: kerimtuzcu@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0008-4525-4377>.

ANALYZING THE PREPOSITIONS IN YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'S NOVEL “YABAN” IN TERMS OF THEIR FUNCTION AND MEANING

Abstract

Prepositions, which occupy an important position in Turkish vocabulary, are defined as grammatical units that lack a semantic value in their individual use but acquire meaning in the context by interacting with other language elements in the syntactic context. The syntactic and sequential relations that this grammatical unit establishes with other words and phrases in the sentence enrich the layers of meaning of the sentence and assume various functions at the discourse level. In the works of Yakup Kadri Karaosmanoğlu, one of the founding figures of modern Turkish literature, especially in the novel “*Yaban*”, the use and frequency of prepositions are remarkable. This study employs Zeynep Korkmaz's ten-part typological classification framework to analyse the use of prepositions in this work. Korkmaz's classification has made important methodological contributions to Turkish grammar research. This research is methodologically grounded in the qualitative research paradigm and document analysis technique was employed as a data collection method. As a result of the analysis, it was determined that the prepositions “gibi (like)”, “kadar (up to)”, “ile (with)” and “ki (that)” are used with high frequency in the novel “*Yaban*”. The distribution of these prepositions in the text plays an important role in deepening the layers of meaning of the work and enriching the interaction between the reader and the text. The functional use of prepositions is a significant literary tool for the author to convey philosophical and emotional content. This linguistic feature can be considered as one of the linguistic elements that reinforce the literary and aesthetic value of the novel “*Yaban*”.

Keywords: Prepositions, Vocabulary, Function Words, Yaban, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

Giriş

Bir dilin kelimeleri, o dilin temel yapı taşlarını oluşturur ve dilin kullanımında bağlama göre farklı görevler üstlenebilirler. Bu bağlamda, kelimeler anlamlarına ve işlevlerine göre üç ana gruba ayrılmaktadır: anlamlı kelimeler, görevli kelimeler ve hem anlamlı hem de görevli kelimeler (Korkmaz, 2009: 196). Anlamlı kelimeler, bağımsız bir şekilde anlam taşıyan ve cümlede temel anlamı oluşturan kelimelerdir. Görevli kelimeler ise, cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kurarak dilin yapısal işleyişine katkıda bulunur. Hem anlamlı hem de görevli kelimeler isehem anlam taşıyan hem de dilin yapısal düzenine katkı sağlayan özel bir grubu temsil eder. Bu sınıflandırma, dilin işleyişini anlamak ve dilbilgisel analizler yapmak için önemli bir temel sunmaktadır.

Edat, cümledeki kelimeler arasındaki çeşitli ilişkileri ifade etmek için kullanılan bir yardımcı kelime türüdür. Bu kelime türü, kelimeleri birbirine bağlayarak onların mekân, zaman, sebep gibi yönlerden ilişkilerini belirtir. Mesela, "ile", "gibi", "için" gibi edatlar, cümledeki anlamı netleştirir ve metnin farklı unsurları arasında bağlantılar kurar. Edatların bu işlevi, metinlerin anlam bütünlüğünü sağlamak açısından hassas bir öneme sahiptir. Ayrıca, edatlar, dilin pragmatik boyutunda da önemli bir rol oynar; konuşmacının niyetini ve cümledeki vurgu noktalarını belirlemede etkili olabilir (Göksel & Kerslake, 2005). Bu nedenle, edatların doğru kullanımı, etkili bir iletişim için vazgeçilmezdir.

Edatlar ve edatların sınıflandırılması, dilbilimciler arasında uzun süredir tartışılan bir konudur. Bu tartışmalar, edatların tanımı ve işlevleri konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aydeniz ve Yamaç (2022), edatların sınıflandırılmasında bağlamın ve kullanımın önemine dikkat çekerken, Balcı (2003), edatların dilin yapısal ve anlamsal boyutları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, edatların dilbilgisel analizlerdeki yerini daha iyi anlamak için önemli bir zemin sunmaktadır. Mesela, bazı dilbilimciler edatları sadece yardımcı kelimeler olarak değerlendirirken, diğerleri bu yapıların dilin anlam katmanlarına olan katkısını da göz önünde bulundurmaktadır (Karaağaç, 2009).

Dil bilgisinin temel yapı taşlarından biri olan edatlar, Türkçenin sözdizimsel ve anlamsal yapısında önemli işlevler üstlenen dilbilgisel birimlerdir. Tek başlarına anlamsal bir değer taşımayan ancak cümle içerisinde diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiler neticesinde anlam kazanan bu yapılar, dilin işleyişinde hassas bir role sahiptir. Mesela, "ile" edatı hem bir araç anlamı taşıyabilir ("kalem ile yazmak") hem de bir

birliktelik anlamı ifade edebilir ("arkadaşı ile geldi"). Bu çok yönlülük, edatların dilin dinamik yapısındaki önemini ortaya koymaktadır (Korkmaz, 2009: 895; Ergin, 2018).

Edatların dil içerisindeki bu özel konumu, birçok dilbilimci tarafından farklı bakış açılarından ele alınmış ve çeşitli sınıflandırma yaklaşımları geliştirilmiştir. Karaağaç (2009: 159), edatları "dilde bağımsız bir şekilde var olamayan, dildeki birimleri bir araya getirerek söz dizimsel yapıları oluşturan dil birimleri" olarak tanımlarken, Doğan (2014: 106), bu yapıları farklı işlevlerinin ortaya çıkışında onun yönettiği unsurlarla olan ilişkilerinin yanı sıra bağımlı olduğu unsurlarla olan ilişkilerinin de etkili olduğu bir yardımcı kelime türü olarak değerlendirmektedir. Bu tanımlar, edatların dilbilgisel ve anlamsal işlevlerini daha iyi anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, edatların tarihsel gelişimi ve farklı dillerdeki kullanımları üzerine yapılan çalışmalar, bu yapıların evrensel dilbilgisel özelliklerini ortaya koymaktadır (Haspelmath, 2017).

Edatların sınıflandırılması, dilbilim alanında süregelen bir tartışma konusudur. Araştırmacılar, edatları hangi kelime gruplarının kapsadığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela, Ergin (2000: 349) ve Güneş (1996: 221), bağlaçları, ünlemleri ve soru sözcüklerini de edat başlığı altında değerlendirirken; Banguoğlu (2007: 386) ve Korkmaz (2009: 895) gibi araştırmacılar ise daha dar bir çerçeve çizerek yalnızca kendilerinden önce gelen sözcüklerle ilişki kuran kelimeleri edat olarak kabul etmişlerdir. Bu farklı yaklaşımlar, edatların dilbilgisi içindeki konumunun ve işlevlerinin net bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, aynı zamanda edatların diğer sözcük türleriyle olan sınırlarının da belirsizleşmesine yol açmaktadır. Sözcük türleri arasındaki geçişkenlik ve çok işlevlilik gibi dilbilimsel olgular, bu tartışmanın daha da derinleşmesine neden olmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" romanı, Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olmasının yanı sıra, dilbilimsel açıdan da zengin bir inceleme malzemesi sunmaktadır. Kaplan (1992: 247), Karaosmanoğlu'nu "düşünceleri kendisiyle bütünleşen ve gerçeği her şeyden üstün tutan bir yazar" olarak tanımlar. Bu nitelendirme, yazarın dil kullanımındaki özen ve duyarlılığına işaret etmektedir. "Yaban" romanı, içerdiği farklı dilbilgisel yapılar ve sözcük kullanımlarıyla, dilbilimcilere zengin bir araştırma alanı sunmaktadır. Özellikle edat kullanımı açısından incelendiğinde, romanın dönemin dil özelliklerini ve yazarın üslubunu yansıttığı görülmektedir. Bu nedenle, "Yaban" romanı sadece edebî açıdan değil, dilbilimsel açıdan da incelenmeye değer bir eserdir.

Dildeki sözcükler, sözlük anlamlarının yanı sıra, kullanıldıkları bağlama göre de farklı anlamlar kazanabilirler. Edatlar ise, tek başlarına bir anlam taşımayan, yalnızca görevli unsurlar oldukları için, anlamlarını tamamen buldukları bağlamdan alırlar. Başka bir deyişle, edatlar, ilişki kurdukları kelimeye anlam katarlar. Bu nedenle, edatların incelenmesi, bağlam dikkate alınmadan yapılamaz. Edatların bu anlam değişkenliği, dilbilimciler tarafından uzun süredir ele alınan bir konudur. Hacıeminoğlu (1992), "Türk Dilinde Edatlar" adlı çalışmasında edatları ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve onların anlam özelliklerini ortaya koymuştur. Efendioğlu (2007), "Edatların Sınıflandırılması" adlı eserinde edat türlerinin sınıflandırılmasını ele alarak farklı edat gruplarının özelliklerini ve işlevlerini açıklamıştır. Taş (2020) ise, "Edatların Metin Bağlamında İncelenmesi" başlıklı makalesinde, Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiirlerindeki edat kullanımını metin bağlamı içerisinde analiz etmiştir. Bu çalışmalar, edatların dil içindeki karmaşık ve dinamik yapısını anlamak için önemli katkılar sağlamıştır.

Bu çalışmada, "Yaban" romanındaki edatlar, Zeynep Korkmaz'ın (2009: 905) geliştirdiği kapsamlı sınıflandırma sistemi kullanılarak incelenmiştir. Korkmaz'ın sistemi, edatları on farklı alan altında toplamaktadır: aitlik ve ilişki, beraberlik ve araç, denklik ve benzetme, belirtme ve başkalık, miktar ve derece, uygunluk ve nispet, neden ve amaç, karşılık ve zıtlık, yön gösterme ve zaman ilişkisi. Bu sınıflandırma, edatların işlevsel özelliklerini dikkate alarak, onları anlamsal ve sözdizimsel rollerine göre gruplandırmaktadır. Bu sayede, "Yaban" romanındaki edatların kullanım biçimleri ve dağılımları, daha sistematik ve ayrıntılı bir şekilde tahlil edilebilmektedir. Bu inceleme, romanın dil özelliklerini ve yazarın üslubunu daha derinlemesine anlamak için önemli veriler sunmaktadır.

Araştırmanın amacı ve önemi

Araştırmanın amacı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" romanında kullanılan edatların görev ve anlam özelliklerini tespit etmek, bu edatların metin içerisindeki işlevlerini belirlemek ve yazarın edat kullanımındaki üslup özelliklerini ortaya koymaktır. Bu inceleme hem dilbilgisel açıdan edatların işlevsel özelliklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak hem de edebî metinlerdeki dilsel yapıların çözümlenmesine yönelik metodolojik bir bakış açısı sunacaktır.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma çerçevesinde doküman inceleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma, sosyal bilimlerde derinlemesine ve ayrıntılı bilgi elde etmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, araştırmamızda doküman inceleme yöntemi tercih edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre doküman inceleme yöntemi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik bir şekilde tahlil edilmesini kapsamaktadır. Bu yöntem, özellikle edebî metinlerin incelenmesinde sıklıkla tercih edilmektedir. Edebî metinler, yazarların duygu, düşünce ve gözlemlerini yansıttığı zengin içeriklere sahip olduğundan, doküman inceleme yöntemi bu tür metinlerin derinlemesine tahlil edilmesinde oldukça etkilidir.

Creswell ve Creswell (2018), doküman inceleme yönteminin güvenilir ve sistematik bir veri analizi sağladığını, özellikle metinsel verilerin derinlemesine incelenmesinde etkili bir araç olduğunu belirtmektedir. Bu yöntemin güvenilirliği, verilerin sistematik bir şekilde toplanması ve analiz edilmesi sürecinde ortaya çıkmaktadır. Metinsel verilerin derinlemesine incelenmesi, araştırmacının metin içerisindeki temaları, motifleri ve anlamları ortaya çıkarmasına olanak tanır. Bu bağlamda, çalışmamızda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" romanı, doküman inceleme yöntemi kullanılarak teferruatlı bir şekilde tahlil edilmiştir.

Elde edilen veriler, Zeynep Korkmaz'ın (2009) edatların cümledeki görevlerine yönelik geliştirdiği on başlıklı sınıflandırma sistemi temel alınarak bölümlendirilmiştir. Bu sınıflandırma sistemi, edatların cümledeki işlevlerini ve anlamlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Korkmaz'ın sınıflandırma sistemi, edatların dilbilgisel ve anlamsal işlevlerini belirlemede önemli bir araçtır. Bu sınıflandırma sistemi, Bowen'in (2009) önerdiği tematik inceleme yaklaşımıyla uyumlu bir şekilde uygulanmıştır. Bowen'in tematik inceleme yaklaşımı, verilerin belirli temalar etrafında toplanmasını ve analiz edilmesini sağlar. Bu yaklaşım, araştırmacının verilerdeki ana temaları ve alt temaları belirlemesine yardımcı olur. Bu sayede, "Yaban" romanındaki edatların işlevleri ve anlamları ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Bulgular

1. "Aitlik" ve "İlgili Olma" İlişkisi Kuranlar

Tablo 1: Aitlik ve İlgili Olma İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Ait	6
Dair	8
İlişkin	0
Üzerine	20
Toplam	34

Ateşin içinden henüz çıkmış olan Mehmet Ali bile artık bunları geçmiş zamana *ait* bir masal gibi dinliyordu. (s. 24)

Eğer, bir hıyanet eli, bir silgi lastiği alıp kurşun kalemiyle çizilmiş bu eğri büğrü satırlar üstünden geçecek olursa gelecek kuşaklar kendi memleketlerine **ait** birçok acı gerçeklere ermek vasıtasından mahrum kalacaktır. (s. 121)

Bekir Çavuş'un başka memleketlere **dair**, bu basit hikayeleri muhayyilemi tatlı tatlı okşamaktan geri kalmaz. (s. 28)

Şeyh ne diyor; bütün bu dünya işlerine **dair**? (s. 94)

Bir cehennemin, bir mahşerin hemen arkasında bulunduğumuza **dair** ortada hiçbir belirti yoktur. (s. 127)

Ben, Hasan'a **dair** bir bilgi almak için bizim köylülerden ümidimi kesip, onlara koşuyorum. (s. 139)

Bahis, harp **üzerine** ve onun akıbetlerine dair. (s. 24)

Dişsiz ihtiyar teke, bu sözüm **üzerine**, insana hayret veren bir çeviklikle yerinden fırladı. (s. 38)

Varlığımız onun **üzerine** dayanmaktadır. (s. 156)

2. "Benzerlik, Tıpkılık ve Denklik" İlişkisi Kuranlar

Tablo 2: Benzerlik, Tıpkılık ve Denklik İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Gibi	300
Denli	0
Misal	1
Üzere	14
Toplam	315

Dee, sizin **gibi** yabanın biriydi, dedi. (s. 18)

Gel beyim, seni bizim köye götürüyüm, dediği vakit, bu köyü, kafamın içinde olduğu **gibi** görmüştüm. (s. 19)

Bu **gibi** iddialarımı yalnız Mehmet Ali tasdik eder görünür. (s. 24)

Buz **gibi** zeytinyağı. (s. 28)

Altın başı ufukta bir çobanyıldızı **gibi** parıldamağa başladı. (s. 100)

Romanda "denli" edatı herhangi bir cümlede kullanılmamıştır.

Gerçekten, Schopenhauer'in bekarlık nazariyesi lehine bu çocuktan daha canlı bir **misal** bulunamaz. (s. 68)

3. Belirtme Yoluyla "Başkalık" İlişkisi Kuranlar

Tablo 3. Başkalık İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Başka	57
Gayri	10
Toplam	67

Bu Anadolu Ülis'inin karısı ise, çoktan bir **başka** adama varmıştır. (s. 105)

Bütün Türk aleminin bundan **başka** yöneleceği bir nokta var mı? (s. 108)

Bir **başka** grup Hasan'ın davasının etrafını çevirdi. (s. 128)

Orayı gördükten sonra ben, **gayri** dünyanın hiçbir tarafına metelik vermem. (s. 28)

Bilmem beyim; o kadarını **gayri** bilmem. (s. 36)

Boğazımdan sudan **gayri** bir şey geçmiyor, diyor. (s. 108)

4. “Beraberlik” veya “Araç” İlişkisi Kuranlar

Tablo 4: Beraberlik veya Araç İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
İle	71
Birlikte	7
Beraber	38
Yanı sıra	1
Toplam	117

Sonradan benim ne o ne de şu olmadığım, benim bir hiçten ibaret olduğum anlaşılınca irkinti **ile** buruşan alınlar yerine hayretle açılan gözler ve sinsî bir istihza **ile** bükülen dudaklar görmeğe başladım. (s. 21)

Geniş ve sürekli bir gülümseme **ile** sırttı. (s. 33)

Racine'lerin, Voltaire'lerin Fransızları; Bacon'ların, Shakespeare'lerin İngilizleri; ve hünerli İtalyalılar ve yıldırım zaptetmişlerin çocukları hep, kendilerine mahsus kılıkları, kıyafetleri, renkleri, konuşma ve gülüşmeleriyle benim önümden geçtiler. (s. 19)

Köyün mezbelesinde, köpek enikleriyle insan yavruları birbirine karışmış, oynuyorlar. (s. 27)

Bazı, havanın iyi gittiği günler **birlikte** dolaşırız. (s. 74)

Sonra **birlikte**, bizi kurtaracak olan çareleri araştırıyoruz (s. 139)

Bununla **beraber**, onun iki üç yıl hep bu köyde oturduğunu ve son felaket gününe kadar burada kaldığını söyleyen de kendileri idi. (s. 17)

Ben de bunlarla **beraber**, aynı sessizlik içinde yere iniyorum. (s. 21)

Muhtar, onlarla **beraber** ensesini kaşıya kaşıya ve önüne bakarak uzaklaşıyor. (s. 32)

Emine de **yanı sıra** gidiyordu. (s. 106)

5. “Miktar” ve “Derece” İlişkisi Kuranlar

Tablo 5: Miktar ve Derecelendirme İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Kadar	259
Toplam	259

Hiçbir intihar bu **kadar** şuurlu, bu **kadar** iradeli, bu **kadar** sürekli ve çetin olmamıştır. (s. 18)

Şüphesiz, kökleri benim erişemeyeceğim derecede uzaklarda bir nevi gizli ve şeytani zekanın bir sızıntısı olan bu ışık **kadar** beni rahatsız eden bir şey hatırlamıyorum. (s. 20)

Fakat bu meydanlık o **kadar** kalabalık, o **kadar** kalabalık ki, ikide bir, hep yan yana durduğumuz, yan yana yürüdüğümüz halde birbirimizi kaybediyoruz ve tekrar buluşmak için çekmediğimiz zahmet kalmıyor. (s. 95)

6. "Uygunluk, Denklik ve Nispet" İlişkisi Kuranlar

Tablo 6: Uygunluk, Denklik ve Nispet İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Göre	23
Nazaran	0
Oranla	0
Üzere	14
Toplam	37

Bir bakıma **göre** hiç gülmediğine hükmediyorum. (s. 89)

Uçaklar, belirli bir yönde gidiyorlar ve gittikçe küçüldüklerine **göre** bizim bulunduğumuz noktanın öbür yakasına geçtikleri tahmin edilebilir. (s. 111)

İşittiğime **göre**, düşman hayvanları, Salih Ağa'nın saman ve arpalarını yiye yiye hala bitirememişler. (s. 122)

Onlar **nazarında**, ben yalıtız sevimsiz bir misafir, bir şımarık sığıntı değil, aynı zamanda uğursuzun biriyim. (s. 115)

Onun **nazarında** halledilmez bir mesele oldum. (s. 121)

Daha otuz beşimize basmadan her şeyin bittiğini, işin tamam olduğunu; aşkın, arzunun, ümit ve ihtirasın artık bir daha uyanmamak **üzere** sönüp gittiğini kendi kendimize itiraf etmek... (s. 19)

Geriye dönmek **üzere** iken hatırıma eşeğim geldi. (s. 139)

Biraz önce kurnandan çadırı kurulmak **üzere** idi, sonra vazgeçip toplamağa başladılar. (s. 140)

7. "Hedef ve Sebep" İlişkisi Kuranlar

Tablo 7: Hedef ve Sebep İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
İçin	113
Diye	90
Dolayı	0
Ötrü	10
Üzere	14
Binaen	0
Cihetle	0
Hasebiyle	0
Toplam	227

Dünyadan elini eteğini çekmiş bir kimse **için** Anadolu'nun bu ücra köşesinden daha uygun neresi bulunabilir? (s. 19)

Onu yerinden kımlıdatmak **için** devam ediyorum. (s. 23)

Bu zahmet, bu meşakkat ne **için**? Diyorum. (s. 46)

Demek ki, korunmak *için* yalnız evlerine kapanmakla yetinmişler. (s. 119)

Sonra, bu yeni, sallanıp durmasın *diye*, ucundan bükerek cebime soktum. (s. 19)

Ta ki, kendi kanımdan, kendi canımdan bu küçük insan cemiyetinin içine karışayım, onunla haşır neşir olayım, onda kimsesizliğimi unutayım *diye*. . . (s. 20)

Ta ki, vatanın karanlık göğsünde parlayan bu iki yıldız hakkında, bana onları canlandıracak bilgi versin *diye*. (s. 73)

Şimdi, artık bir daha dönmek *üzere* gidebilirim. (s. 133)

8. Karşılık, Karşıtlık ve Zıtlık İlişkisi Kuranlar

Tablo 8: Karşılık, Karşıtlık ve Zıtlık İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Karşı	37
Karşılık	0
Mukabil	0
Rağmen	13
Karşın	0
Toplam	49

Şimdiden, içimde ona *karşı* bir güceniklik peyda oluyor. (s. 22)

Bana *karşı*, her ne zaman öfke duyarsa böyle sessiz, önüne bakar. (s. 37)

İşte, Emine ile göz göze gelişimizde onun tarafından bana *karşı* belirlemeye başladığını sezdiğim yeni duyguların her bir belirtisi, benim için bunlardaki paha biçilmez değeri taşımaktadır. (s. 125)

Çoğu biçimsiz, bücür, yusuvarlak veya lüzumundan fazla iri olmakla beraber aralarında kat kat kumaş yığınlarına *rağmen*, insana narin, körpe ve tombul hissini veren vücutlar da yok değil. (s. 29)

Aramızdaki bütün anlaşmazlıklara *rağmen* yeryüzünde, o benim tek dostumdu. (s. 43)

Köyün havasındaki tehlike korkusuna, köylülerin yüzündeki şaşkınlık ve ürküntüye *rağmen* sevinçten yüreğim ağzıma geldi. (s. 128)

9. Yön Gösterme İlişkisi Kuranlar

Tablo 9: Yön Gösterme İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Aşağı	5
Kadar	90
Değın	0
Doğru	50
Toplam	145

Belden *aşağı* inen, kasıktan bağlı ve bileklerinden büzmeli bir şalvar yaptırırdım. (s. 79)

Derken bazısı baş *aşağı* incek gibi olunca, gene hepsi bir ağızdan. (s. 114)

O beni her yerde, her dakika izliyor, tek kurtuluş deliğim olan odama *kadar* sokuluyor. (s. 21)

Bursa'ya *kadar* gelmiş. (s. 33)

Bir gün, köyüne **kadar** gittim. (s. 38)

Başka bir gün muhtar da Süleyman'ın kapısına **kadar** gitmiş. (s. 45)

Yarı belinden öte, arabadan sarkmış, köye **doğru** uzanıyor. (s. 22)

Dünkü neferimin hüviyetinde müşahede ettiğim bu geriye **doğru** gelişme, ilk zamanlar, beni çok hayrete düşürüyordu. (s. 24)

Mehmet Ali, bana **doğru** eğildi, elimi öptü. (s. 43)

Çoktan, benim bütün merak ve ilgim Süleyman'a **doğru** gitti. (s. 44)

10. Öncelik, Sonralık ve Zaman İlişkisi Kuranlar

Tablo 10: Öncelik, Sonralık ve Zaman İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
Önce	29
Evvel	4
Sonra	153
Beri	47
İtibaren	8
Başlayarak	1
Toplam	242

Bana biraz **önce** olduğundan daha sevimli, daha munis geliyor ve içimdeki subay uyanıyor. (s. 42)

Sivrihisar'a tayin edilmezden **önce** Kalecik'teydim. (s. 58)

Biraz **evvel** ayak seslerini duyduğum kimse, hissediyorum ki, yaklaşıyor. (s. 69)

Demin kendisiyle göz göze geldiğimiz genç kapıdan girdi, bana doğru yürüdü ve biraz **evvel** işittiğim Türkçe ile. (s. 118)

Ben, el ayak çekildikten **sonra** odamın kapısını sürmeleyip kitaplarımla baş başa kalmak saatini dört gözle beklerim. (s. 21)

Sakın köye girdikten **sonra** beni büsbütün unutmasın! Şimdiden, içimde ona karşı bir güceniklik peyda oluyor. (s. 22)

Mehmet Ali gittiği günden **beri** Zeynep Kadının ağzını bıçak açmıyor. (s. 44)

İşte, o vakitten **beri** Süleyman'ı yanımdan ayırmıyorum. (s. 75)

Ben, bu dakikadan **itibaren** iradesi başkalarının iradesine tabi bir adamdım. (s. 22)

Bu akşamdan **itibaren** tek kolumla her işimi kendim göreceğim. (s. 85)

Buraya geldiğim günden beri beni işgal eden en önemli, en büyük şey, Mehmet Ali'nin evindekilerden **başlayarak**, köylüleri kendime alıştırmak, ısındırmak olmuştur. (s. 31)

11. "Tahmin, Şüphe, Pekiştirme ve Aşırılık" İlişkisi Kuranlar

Tablo 11: Tahmin, Şüphe, Pekiştirme ve Aşırılık İlişkisi Kuran Edatların Romanda Kullanım Sıklığı.

Edat	Kullanım Sıklığı
ki	152
Toplam	152

“Ki” eki Türkçede genel anlamda sıfat yapması, ilgi zamiri olması ve bağlaç olarak kullanılmasıyla bilinmektedir. Fakat Türkçede Farsçadan geçen ve verilen görevler dışında kullanılan bir ki edatı bulunmaktadır. Orta Türkçede cümleye “tahmin ve şüphe” anlamı katan “erki” edatındaki -r sesinin düşüp öne e- sesinin eklenmesi ile kelime erki’ den ki ’ye doğru bir değişim göstermiştir (Korkmaz, 2009: 917). Ayrıca diğer edatlardan farklı olarak ki edatı çekimli fiil ya da çekimli fiillerin soru hâlimden sonra gelmektedir.

Biliyordum *ki*, toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir; biliyordum *ki*, insan hayvanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır. (s. 19)

Çıplak tabanlarını sizin yüzünüze doğru uzatıyor ve hareketsiz duruyorsa, emin olunuz *ki*, yeni gasp ettiği bir lokmanın hazım devresini geçirmektedir. (s. 26)

Fakat bütün mevcudiyetimle hissediyorum *ki*, saklandığı ağacın arkasından bana bakıyor. (s. 35)

Dördüncü defadır *ki* sana buralarda rast geliyorum. (s. 62)

O kadar yok olur *ki*, bunun içinde, siz kendinizi, çoktan ademe inmiş bir gölge farz edersiniz. (s. 67)

Sonuç

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* adlı romanında kullanılan edatların görev ve anlam özelliklerini konu alan bu inceleme, Zeynep Korkmaz’ın geliştirdiği on bölümlü tipolojik sınıflandırma çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma, edatların dil içindeki işlevlerini anlamaya yönelik kapsamlı bir analiz sunmuş ve romanın dilsel yapısının derinlemesine incelenmesine imkân tanımıştır. Bununla birlikte, diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla karşılaştırılarak edatların Türkçe dilbilgisi ve edebî eserlerdeki işlevleri daha geniş bir bağlamda değerlendirilmiştir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* romanında toplam 40.753 sözcük içerisinde 1.844 edat tespit edilmiştir. Bu oran, eserde edatların önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. En sık kullanılan edatlar arasında "gibi" (300), "kadar" (259), "ile" (71) ve "ki" (152) yer almaktadır. Bu edatlar, benzerlik, miktar, beraberlik ve tahmin gibi çeşitli anlamsal ilişkiler kurarak cümlelerin anlamını zenginleştirmektedir. Mesela, "gibi" edatı benzerlik ve karşılaştırma amacıyla, "kadar" miktar ve derece bildirme amacıyla, "ile" beraberlik ve araç anlamında, "ki" ise tahmin, şüphe ve pekiştirme görevleriyle kullanılmıştır.

Benzer şekilde, Aydeniz ve Yamaç (2022) tarafından yapılan çalışmada, Mustafa Kutlu’nun *Mavi Kuş* adlı hikâyesinde edatların metin bağlamında kazandığı anlam ve görevler incelenmiştir. Bu çalışmada, edatların cümle içinde anlam kazandığı ve bağlama, çekim ve ünlem edatlarının metin bağlamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle "ile", "gibi", "diye", "kadar" ve "mi" gibi edatların kullanım sıklığı ve işlevleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bulgular, *Yaban* romanındaki edat kullanımının Türkçe dilbilgisi açısından önemli bir örnek teşkil ettiğini göstermektedir.

Edatların sınıflandırılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hacıeminoğlu (1992), edatları yapı bakımından beş gruba ayırırken, Efendioğlu (2007) ise görev yönüyle üç sınıfa ayırmıştır: ünlem edatları, bağlama edatları ve çekim edatları. *Yaban* romanında bu sınıflandırmalara uygun olarak çeşitli edatların kullanıldığı görülmüştür. Mesela, "gibi" benzerlik edatı olarak, "ile" vasıta edatı olarak, "kadar" miktar edatı olarak işlev görmektedir. Ayrıca, "ki" gibi bağlama edatlarının cümleler arasında anlam ilişkisi kurduğu tespit edilmiştir.

İpek (2022) tarafından yapılan çalışmada, Türk lehçelerinde kullanılan pekiştirme edatlarının kökenleri ve işlevleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmada, pekiştirme edatlarının dilin zenginleşmesine katkı sağladığı ve farklı dönemlerde yeni edatların ortaya çıktığı belirtilmiştir. Mesela, Eski Türkçe döneminde kullanılan "ma" edatının yerini "de" edatına bırakması, edatların tarihsel süreçteki değişkenliğini göstermektedir. *Yaban* romanında da "de" edatının sıkça kullanıldığı ve cümleye pekiştirme anlamı kattığı görülmüştür.

Edatların anlam ve görevleri, içinde buldukları metin bağlamında değerlendirilmelidir. Taş (2020), Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiirlerinde edatların metin bağlamında kazandığı anlamları incelemiş ve edatların cümle içindeki işlevlerinin geçici olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde, *Yaban* romanında edatların neden-sonuç, amaç, zaman, birliktelik, karşıtlık, yön, tahmin, benzerlik, miktar ve aitlik gibi çok çeşitli anlamsal ilişkiler kurduğu tespit edilmiştir. Bu durum, edatların metin bağlamında incelenmesinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Aydeniz ve Yamaç (2022), edatların Türkçe öğretiminde önemli bir yer tuttuğunu ve bu konunun ders kitaplarında daha geniş bir şekilde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle ortaokul Türkçe derslerinde edat, bağlaç ve ünlem konularının somutlaştırıldığı etkinliklere yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. *Yaban* romanındaki edatların işlevsel kullanımı, bu tür etkinlikler için zengin bir kaynak oluşturabilir.

Bu çalışma, *Yaban* romanındaki edat kullanımının yalnızca dilbilgisel bir tahlilini sunmakla kalmamış, aynı zamanda yazarın üslubuna ve romanın edebî değerine de ışık tutmuştur. Edatların bu şekilde incelenmesi hem dilbilim alanına hem de edebiyat araştırmalarına metodolojik açıdan katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma, diğer edebî eserlerdeki edat kullanımının incelenmesi için de bir model oluşturabilir. Bu tür çalışmalar, edebî metinlerin dilsel yapılarının daha iyi anlaşılmasına ve edatların edebî eserlerdeki işlevlerinin daha derinlemesine kavranmasına imkân tanır. Bu bağlamda, edatların dilin işleyişindeki etkin ve hassas rolü, edebî eserlerin dilsel zenginliğini ve anlatım gücünü artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Berivan Özhan (%50) ve Kerim Tuzcu (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Aydeniz, S. & Yamaç, A. E. (2022). Mustafa Kutlu'nun "Mavi Kuş" hikâyesindeki edatlar ve edatların Türkçe öğretim programındaki yeri. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(1), 249-263.
- Balcı, T. (2003). Edat bağlamında sözcük türlerine yeni bir yaklaşım. *Dil Dergisi*, (122), 7-16.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. TDK Yayınları.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative Research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2018). *Researchdesign: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Doğan, N. (2014). Çok işlevlilik açısından Türkçe edatların söz dizimsel ve anlam bilimsel yapısı. *Dil Araştırmaları*, 15(15), 105-119.
- Efendioğlu, S. (2007). Edatların sınıflandırılması. *Erciyes Dergisi*, 30(353), 27-29.
- Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım.

- Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: a comprehensive grammar*. Routledge.
- Güneş, S. (1996). *Türk dili bilgisi*. Çağlayan Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. Milli Eğitim Basımevi.
- Haspelmath, M. (2017). *The world atlas of language structures*. Oxford University Press.
- İpek, B. (2018). Türkçede pekiştirme edatları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (13), 479-511.
<https://doi.org/10.33692/avrasyad.510260>
- Kaplan, M. (1992). *Cumhuriyet devri Türk edebiyatı*. Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2004). *Yaban*. İletişim Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2020). Edatların metin bağlamında incelenmesi: Faruk Nafiz Çamlıbel şiirleri örneği. *trk dergisi*, 1(1), 59-86.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD)

YAYIN VE YAZIM KURALLARI

1. KMÜ EFAD YAYIN KURALLARI

- KMÜ EFAD Dergisi'ne gönderilmesi planlanan yazı ve çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD), sosyal ve beşeri bilimler alanında öncelikli olarak orijinal araştırmalar, özgün derlemeler/incelemler, genişletilmiş bildiri, orijinal çeviri, kitap kritiği/inceleme, değerlendirme yazısı, görüş yazısı ve editöre mektup türünde Türkçe ve İngilizce dilde yazılar yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen çalışmalar, ilk aşamada editör grubu tarafından dikkatli bir şekilde ve nesnel bir bakış ile incelenmektedir. KMÜ EFAD'a gönderilen makalelerin yazım kurallarına uygun olmaması halinde editör grubu, gönderilen makaleleri doğrudan reddedebilmektedir. Makaleler, eğer KMÜ EFAD'ın yayın ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanmış ise "çift körleme" tekniği ile üç hakeme gönderilmektedir. Üç hakemden en az iki hakemin olumlu rapor vermesi üzerine de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çalışmalar ilgili sayılarda yayınlanmaktadır.
- "Çift körleme" tekniği uyarınca yazarların isim ve kurum bilgileri orijinal metinden çıkartılarak alanında uzman hakemlere gönderilir. Hakem bilgileri yazarlarla, yazar bilgileri hakemler ile hiçbir koşulda paylaşılmaz.
- Hakem değerlendirme süreci maksimum 30 gün olarak belirlenmiştir. Değerlendirilmek üzere hakeme gönderilen; ancak herhangi bir geri dönüş sağlanmayan makaleler için yeniden bir hakem belirlenir ve çalışma için hakem süreci tekrar başlatılmış olur. Verilen süre içerisinde kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirmeyen hakemin "Hakem Kurulu" üyeliği, dergi yönetiminde değerlendirilmeye alınır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmiş ya da Yüksek Lisans veya Doktora tezlerinden hazırlanmış çalışmaların ilk sayfasının altında dipnot olarak mevcut durum belirtilmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gelen makaleler hakem süreci sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması gayesiyle yazarlara gönderildiğinde yazar, hakem önerileri dışında kalacak ve orijinal metni değiştirecek boyutta ekleme veya çıkartma yapamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen ve hakem önerileri doğrultusunda yayınlanması uygun görülen makalelerin son hali gözden geçirilmek üzere yazara tekrar gönderilir. Yazarın kontrolü sonrası, hakem süreci tamamlanan eserler kabul tarihi esas alınarak yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin her türlü hakkı yazar tarafından dergiye devredilmiş sayılır. Bu işlem için yazardan bir "Telif Hakkı Devir Formu" istenir. Bu form makale ile Dergipark başvuru sistemine yüklenmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin sorumluluğu (bilimsel etik kuralları, intihal vb.) tek taraflı olarak yazar ya da yazarlara aittir. KMÜ EFAD bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makaleler "iThenticate" ya da "Turnitin" isimli intihal tespit programları ile taranmaktadır. İntihal oranının aşıldığı durumlar için Editör grubu gerekli yaptırımlarda bulunma yetkisini elinde bulundurur. Bu gerekçe ile çalışmalar reddedilebilir.

- Yukarıda zikredilen kurallara uymayan eserlerin, hiçbir koşulda değerlendirmeye alınmayacağını unutmayınız.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlamak istediğiniz makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/pub/efad> adresinden tarafımıza gönderebilirsiniz.

2. KMÜ EFAD YAZIM VE KAYNAKÇA KURALLARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) kullanılan, kullanılacak olan kaynakça, künye, metin içi gönderme ve alıntı ile ilgili uyulması gereken kurallar Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarında yaygın olarak kullanılan kaynak gösterimleri esas alınarak hazırlanmıştır.

- Dergiye gönderilecek makaleler Word dosyası içerisinde A4 boyutunda; üstten 2 cm. ve alttan 1.5 cm. soldan ve sağdan 1.5 cm. şekilde hazırlanmalıdır.
- Makaleler Times New Roman yazı tipinde ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Birincil **Türkçe/İngilizce makale başlığı** 15 kelimeyi geçmeyecek düzeyde kısa ve konuyu kapsayacak şekilde olmalı, kelimeler büyük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır. İkincil **Türkçe/İngilizce makale başlığı** birincil başlıkla aynı anlam içerir şekilde olmalı, kelimeler Küçük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır.
- Makalenin “özet” bölümü araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, **en az 150** ve **en fazla 350** kelime olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “Öz”, İngilizce ise “Abstract” başa gelmelidir. Anahtar kelimeler ise **en az 3 en çok 5** kelimedenden ibaret olmalıdır.
- Yazar adları makale başlığından sonra iki satır boş bırakılarak 12 punto ve bold olarak ismin/isimlerin baş harfi büyük; soy isminin ise tamamı büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Yazar adları sayfanın sağ tarafına hizalanmış bir şekilde yerleştirilmelidir. Akademik unvanlar ve diğer hususlar dipnotta 10 punto büyüklüğünde belirtilmelidir (*Örn: Unvan, Kurum adı ve Bilgisi, Şehir/Ülke. E-posta:, Orcid: ..*).
- Birinci düzey ana başlıklar sola dayalı, 12 punto, kalın ve düz olmalı, her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş başlığına numara verilmemelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir. Metin içindeki diğer bütün bölümler de 12 punto ve tek satır aralıklı olarak, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.
- İkinci, üçüncü ve dördüncü düzey alt başlıklar sola dayalı, 12 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, kalın olarak yazılmalıdır.
- Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulmalı, tablo başlığı numaralandırılmış, tablonun üstünde ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- Sonuç kısmında alt başlık ve numaralandırma kullanılmamalı; dilendiği takdirde maddeler halinde sıralama yapılabilir.
- Yazar sayısı eğer beşten fazlaysa, ilk beş yazarın adları künyede verilmeli, beşinci yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
- Metin içinde ve başlıklarda, “Milattan Önce” kısaltması MÖ, “Milattan Sonra” kısaltması MS şeklinde verilmelidir.
- Bir çalışmanın yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı verildiği tarihi verilmeli; tarih bilgisi hiçbir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde dergi ve kitap adları tam ismi ile kısaltılmadan eğik (italik) olarak yazılmalıdır.

- Kaynakça bölümünde bildiri kitapları aynen “kitap” gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de “kitap bölümü” gibi belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. gibi kaynakların belli bir bölümünden yararlanılan bilgi için “kitap içinde bir bölüm” gibi yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. kaynaklarda maddelerin yazarı belli değilse, madde adı kullanılarak giriş yapılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde kullanılacak tezlerde, tezin adından sonra “Yayımlanmamış yüksek lisans tezi”, “Yayımlanmamış doktora tezi” ya da “Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır. Alınan derecenin alındığı üniversite ya da kurumun adı mutlaka belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adı ile yapılmalıdır. Yasanın adından sonra ayraç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilmeli; e-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak belirlenmelidir.
- Kaynakça bölümünde mektup, e-posta, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılmalıdır.

2.1. Kaynakça Örnekleri

Tek Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

İrızık, G. (1990). Karl Popper’ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesnelliği. *Felsefe Tartışmaları*, 7, 45-57.

Metin içi: (İrızık, 1990: 55)

Dipnot: İrızık, 1990: 55

İki Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Wegener, D.T. & Petty, R.E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality & Social Psychology*, 66, 1034–1048.

Metin içi: (Wegener ve Petty, 1994: 1042) **Dipnot:** Wegener ve Petty, 1994: 1042

Üç ve üzeri Yazarlı Dergi Makaleleri

Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Kandır, Y.S., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, B.Ö. (2008). Türk turizm sektöründe büyüme göstergelerinin turizm işletmelerinin finansal performansına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (10), 211-237.

Metin içi: (Kandır ve diğ., 2008: 220)

Dipnot: Kandır ve diğ., 2008: 220

Basımda Olan Dergi Makaleleri

Soyadı, A. & Soyadı, A. (yayın aşamasında). Makale adı. *Dergi Adı*.

Zuckermctn, M. & Kieffer, S.C. (yayın aşamasında). Yüz ifadesinde ırk farklılıkları: Yüzdeki belirginlik üstünlüğe mi işaret eder? *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi*.

Metin içi: (Zuckermctn ve Kieffer, y.a.)

Dipnot: Zuckermctn ve Kieffer, y.a.

Tek Yazarlı Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Muşmal, H. (2009). *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği* (1876-1914). Konya, Kömen Yayınları.

Metin içi: (Muşmal, 2009: 45)

Dipnot: Muşmal, 2009: 45

Üç ve üzeri Yazarlı Kitaplar

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E. & Yazar, E. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Çevik, O., Doğanay, T. & Karaçayır, E. (2017). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profili*. Ankara, Murat Kitabevi.

Metin içi: (Çevik ve dig., 2017: 45)

Dipnot: Çevik ve dig., 2017: 45

Editörlü Kitaplar

Yazar, A. & Yazar, B. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Gibbs, I.T. & Huang, L.N. (Ed.). (1991). *Children of color: Psychological interventions with minority youth*. San Francisco, Jossey-Bass.

Metin içi: (Gibbs & Huang, 1991)

Dipnot: Gibbs & Huang, 1991

Tüzelkişi (Kurum) Yazarlığı olan Kitaplar

Tüzelkişi, (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, (2017). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu.

Metin içi: (Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18) **Dipnot:** Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18

Yazarı Olmayan Kitaplar

Kitap adı (Baskı sayısı) (Yayın Yılı). Yayın yeri, Yayınevi.

Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlüğü (1. Bs.) (1985), İstanbul, Cambridge.

Metin içi: (Cambridge, 2000: 45)

Dipnot: Cambridge, 2000: 45

Ceviri Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*, (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri, Yayınevi, (Kaynak yapının yayın yılı).

Danermark, B., Karlosson, J.C., Jakobsen, L. & Ekstrom, M. (2018). *Toplumu Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm*, (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul, Phoenix, (2001).

Metin içi: (Danermark ve diğ., 2018: 65) **Dipnot:** Danermark ve diğ., 2018: 65

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* İçinde (ss. Yayının sayfa numaraları), Yayın yeri, Yayınevi.

Çakır, M. (2016). Seçim Beyannamelerinde Genç Bireylere Yönelik Politika Vaatlerinin Analizi. A.G. Baran & M. Çakır (Ed.), *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri İçinde* (ss. 107-125), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Metin içi: (Çakır, 2016: 108-109)

Dipnot: Çakır, 2016: 108-109

Sözlük veya Ansiklopedi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Sözlük veya Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.
Sadie, S. (Ed.). (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6. Bs., C. 1-20). London, Macmillan.
Gürün, O.A. (2001). *Psikoloji sözlüğü* (2. bs., C. 1-3). İstanbul, İnkılâp.

Ansiklopedide Madde

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı, Sayfa sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.
Bergmann, P.G. (1993). Relativity. *The new encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, Encyclopaedia Britannica.
Öncül, R. (2000). Psikoloji. *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü* (C. 1, ss. 501-503). İstanbul, Milli Eğitim.
Not: Eğer yazar yoksa maddeyi başa getiriniz

Yayımlanmış - Bildiri

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları), Yayın Yeri, Yayınevi.
Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi ve Kullanımı. O. Horata (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* içinde (ss. 92-103), Ankara, Yeni Avrasya.
Metin içi: (Uçak, 2005: 96) **Dipnot:** Uçak, 2005: 96

Yayımlanmamış - Bildiri

Konuşmacı, A. (Ay Yılı). Bildiri adı. *Toplantı Adı*, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.
Çepni, S. & Bacanak A. (Haziran 2001). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi. *X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
Metin içi: (Çepni ve Bacanak, 2005) **Dipnot:** Çepni ve Bacanak, 2005

Yayımlanmamış Doktora/ Yüksek Lisans/ Sanatta Yeterlilik Tezleri

Soyadı, A. (Yılı). Tez Adı. Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi/sanatta yeterlilik, Üniversite Adı, Şehir.
Akkaş, İ. (2020). 2008-2019 yılları arası amphora buluntuları ışığında Parion Antik Kenti Roma ve Erken Bizans/Geç Roma Dönemi ticari ilişkileri. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
Özkaya Karaismailoğlu, A. (2006). Sosyal teoride iktidar tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
Metin içi: (Akkaş, 2020: 150-151) **Dipnot:** Akkaş, 2020: 150-151

Anonim

Anonim, 1993. *Tarım İstatistikleri Özeti*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, Ankara.

Sadece İnternette Yayımlanan Makale

Yazar, A. (Ay Yıl). Makale adı. *Dergi/Site Adı*, Sayı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
Fredrickson, B.L. (Mart 2000). Sağlık ve refahın üst düzeye çıkarılması için pozitif duyguların geliştirilmesi. *Prevention&Treatment*, 3, 20 Kasım 2000 tarihinde <http://journals.apa.org/volume3/pre301a> adresinden erişildi.

Bir İnternet Dokümanında Bölüm veya Kısım

Doküman Adı. (Ay Yıl). Bölüm/Kısım adı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
Benton Foundation. (7 Temmuz 1998). Barriers to closing the gap. Losing ground bit by bit: Low- income communities in the information age. 18 Ağustos 2001 tarihinde <http://www.benton.org/Library/Low-Income/two.html> adresinden erişildi.

Yazarsız, Tarihsiz İnternet Sitesi

Kaynağın adı. (t.y.). Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
TMMOB Makine Mühendisleri Odası Kütüphane Katalog Tarama (t.y.). 8 Ağustos 2000 tarihinde <http://kutuphane.mmo.org.tr/tarama.php?hit=1> adresinden erişildi.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD) ETİK İLKELERİ VE YAYIN POLİTİKALARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMU EFAD), bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimini ve dağıtımını benimsemiştir. Yayın sürecinde, yazarlar, okuyucular, araştırmacılar, yayıncılar, hakemler ve editörlerin etik kurallarla ilgili esaslara uymasını bekler. Söz konusu paydaşların [Yükseköğretim Kurumları \(YÖK\)](#) ve [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) tarafından yayımlanan açık erişim rehberlerine göre aşağıda paylaşılan standart genel ve özel etik kurallara ve sorumluluklara dikkat etmesi gerekmektedir.

1. BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI GENEL EYLEMLER

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan, kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayımlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

d) Mükerrer Yayın: Bir araştırmacının aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Dilimleme: Bir araştırmacının sonuçlarını araştırmacının bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

f) Haksız Yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

g) Diğer Etik İhlali Türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak ([YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi](#), Madde 8).

2. PAYDAŞLARIN SORUMLULUKLARI

a) Editörlerin Sorumlulukları

KMU EFAD editörü ve editör yardımcıları, Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors) ve Committee on Publication Ethics (COPE) 'nin yayınladığı Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors) ilkelerine dayanarak aşağıdaki etik görev ve sorumlulukları sağlayacaktır. :

- KMU EFAD'ta yayınlanan her yayından editörler sorumludur.
- Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.
- Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Editörler, özgün ve alanına katkı sağlayacak makaleleri kabul etmelidir.
- Editörler, dergi politikası, yayım kuralları ve seviyesine uymayan eksik ve hatalı araştırmaları hiçbir etki altında kalmadan reddetmelidir.
- Editörler, yanlış, eksik ve problemlili makalelerin hakem raporu öncesi veya sonrasında geri çekilmesine ya da düzeltildikten sonra yayımlanmasına imkân vermemelidir.
- Editörler, en az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlar ve hakemleri gizli tutar.
- Editörler, fikri mülkiyet haklarından ve etik standartlardan ödün vermeden iş süreçlerine devam eder.
- Editörler, "Turnitin ve/veya Ithenticate" intihal programı aracılığıyla makalelerin intihal durumu ve yayımlanmamış özgün araştırmalar olup olmadıklarından sorumluluk alır.
- Editörler, tüm okuyucular, araştırmacılar ve uygulayıcıların ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve deneyimleri dikkate alır.
- Editörler, yayımlanan sayıların okuyucuya, araştırmacıya, uygulayıcıya ve bilimsel alana katkıda bulunmasına ve özgün nitelikte olmasına özen gösterir.
- Editörler, danışma komitesi üyelerinin tümünün yayın politikalarına ve yönergelerine uygun olarak süreçleri ilerletmesini sağlar.
- Editörler, danışma kurulu üyelerine yayın politikaları hakkında bilgi verir.
- Editörler, danışma kurulu üyelerinin çalışmalarını bağımsız olarak değerlendirmesini sağlar.
- Editörler, yeni danışma kurulu üyelerine katkıda bulunabilir ve uygun şekilde karar verir.
- Editörler, değerlendirme için danışma kurulu üyelerinin uzmanlığına uygun çalışmalarını göndermelidir.
- Editörler, danışma kurulu ile düzenli olarak etkileşime geçer.
- Editörler, yayın politikaları ve dergi gelişimi için yayın kurulu ile düzenli toplantılar düzenler.
- Editörler, (Editör ve Yardımcı Editörler) ile yayıncı arasındaki ilişki editör bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Editörler ve yayıncı arasındaki yazılı anlaşmaya göre, editörlerin tüm kararları yayıncıdan ve dergi sahibinden bağımsızdır.

b) Yazarların Sorumlulukları

- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyan edilmelidir.
- Ön değerlendirme veya hakem değerlendirme sonucunda gösterilen intihal durumunu, hataları, şüpheli durumları ve önerilen düzeltmelerin yapılması zorunludur. Yapılmayacak ise, tutarlı bir şekilde gerekçesi bildirilmelidir.

- Makale veya araştırmanın “Kaynakça”sı eksiksiz ve dergimizin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
- İntihal ve sahte verilerden uzak durulmalıdır.
- Araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına imkân verilmemelidir.

c) Hakemlerin Sorumlulukları

Dergimiz yönetimi, hakemlik sürecinin etik yayıncılık kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde yürütülmesini ve iyileştirilmesini taahhüt eder. Araştırmaların paydaşları ve okuyucularının, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan incelemelerde gördükleri intihal, mükerrer yayın, yanlışlık, şüpheli içerik veya durumları efad@kmu.edu.tr email adresine bildirmelerini memnuniyetle karşılar. Konu hakkında elde edilen veri ve sonuçları ilgili taraflara bildirir ve takibini yapar. Hakemlerin aşağıdaki esaslara uymasını temel alır.

- Değerlendirmeler tarafsızca yapılmalıdır.
- Hakemler ile değerlendirme konusu makalenin paydaşları arasında çıkar çatışması olmamalıdır.
- Makale ile ilgili diğer makale, eser, kaynak, atıf, kural ve benzeri eksiklerin tamamlanmasını işaret edilmelidir.
- Çift taraflı kör hakemlik sistemine binaen değerlendirmesi yapılmış makaleler veya hakemleri açıklanmaz.

3. İNTİHAL POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) Aralık 2018 tarihi itibariyle yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaları intihal programları aracılığıyla (Turnitin veya iThenticate) kontrol etmeye başlamıştır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15'in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir. Dergide yayımlanmış bir çalışmanın intihal olduğu tespit edilirse Editör Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili kurumlara bildirmek dahil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

4. AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayımlanan tüm yazılar <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad/archive> adreslerinden erişime açıktır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayımlanma ile birlikte açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Açık erişim bilginin küresel değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurmaktadır. KMÜ EFAD aynı zamanda 12 Eylül 2012 tarihinde kabul edilen [Budapeşte Açık Erişim Girişimi](#)'ni desteklemektedir.

Bu bağlamda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayın kurulu tarafından benimsenen açık erişim politikaları <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation> adresinde yer almaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayımlanan tüm makaleler "Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı" ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayımlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır. Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran,

farklı disiplinlerin birbirleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), açık erişim sağlama politikası kapsamında kütüphanelerin dergi içeriğini kütüphane katalog kayıtlarına almalarını önermektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (KMÜ EFAD) yayıncısı hiç bir kütüphane veya okuyucudan yayınlanan elektronik makalelere erişim için abonelik ve ücret talep etmeyeceğini taahhüt eder.

5. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Editörler, değerlendirilen çalışmaya dâhil edilen konular veya resimlerle ilgili kişisel verilerin korunmasını sağlar. Dergiye katkı sağlayan kişilere (editörler; yazarlar ve hakemler) talepleri halinde katkılarını gösteren belgeler verilir.

6. ETİK KURUL, İNSAN VE HAYVAN HAKLARI

Editörler, değerlendirilen çalışmalarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlar. Editörler, çalışmada kullanılan konularda etik kurulun onayı, deneysel araştırmalarla ilgili hiçbir izin olmadığında çalışmayı reddetme sorumluluğuna sahiptir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

7. MUHTEMEL SUİSTİMAL VE SUİSTİMAL TEDBİRLERİ

Editörler, olası suiistimal ve suiistimal davranışlarına karşı önlem alır. Bu duruma ilişkin şikâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunda titiz ve nesnel bir soruşturma yürütmenin yanı sıra, editörün sorumlulukları konu ile ilgili bulguları yetkili merciler ile paylaşır.

8. AKADEMİK YAYIN BÜTÜNLÜĞÜ SAĞLAMAK

Editörler, eserlerde ortaya çıkan hataları, tutarsızlıkları veya yanılmayı içeren kararların süratle düzeltilmesini sağlar.

9. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Editörler, yayınlanan tüm makalelerin fikri mülkiyet haklarını korumak ve olası ihlallerde dergi ve yazar haklarını savunmak, yayınlanan tüm makalelerin içeriğinin diğer yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğinden emin olmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

10. YAPILANDIRMACILIK VE TARTIŞMAYA AÇIKLIK

Editörler, dergide yayınlanan eserlere karşı yapılacak eleştirileri dikkate alır ve bu eleştirilere karşı derginin amaç ve kapsamı doğrultusunda yapıcı bir tutum sergiler. Eleştirilen eser yazarlarının cevap verme hakkı bulunmaktadır. Olumsuz sonuçları içeren çalışmalar reddedilir.

11. ŞİKÂyetLER

Editörler, şikâyetleri dikkatlice gözden geçirerek yazarlara, hakemlere veya okuyuculara aydınlatıcı ve açıklayıcı bir şekilde cevap vermekle yükümlüdür.

12. POLİTİK VE TİCARİ ENDİŞELER

Derginin sahibi, yayıncısı ve başka hiçbir siyasi veya ticari unsur editörlerin bağımsız kararlarını etkileyemez.

13. ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Editörler, yazarlara ve hakemlere derginin yayın sürecinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde sürdürüleceğini garanti eder ve sağlar.

14. GİZLİLİK BEYANI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

15. ARŞİVLEME POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlan tüm makalelere ait üst veriler ve tam metinler XML ve .pdf formatında 3. parti bulut bir sunucuda erişime kapalı bir şekilde saklanır. Ayrıca [TÜBİTAK ULAKBİM Dergiler Veritabanı \(DergiPark\)](#) aracılığıyla tüm makaleler (.pdf) formatında ULAKBİM sunucularında saklanmakta ve sunulmaktadır.

16. DERGİ BÖLÜM POLİTİKASI

Araştırma Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

İnceleme Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Derleme

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Çeviri

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Konferans Bildirisi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Kitap İncelemesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Değerlendirme Yazısı

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Söyleşi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Bilimsel Haber

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Görüş

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Editörden

- Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY